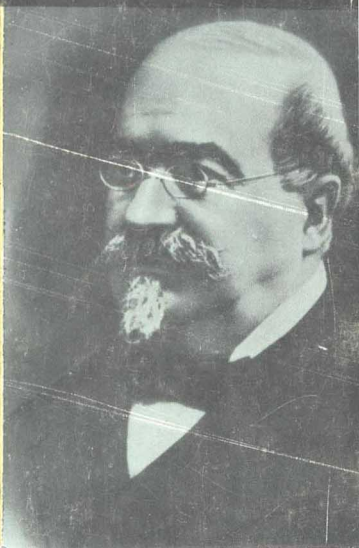
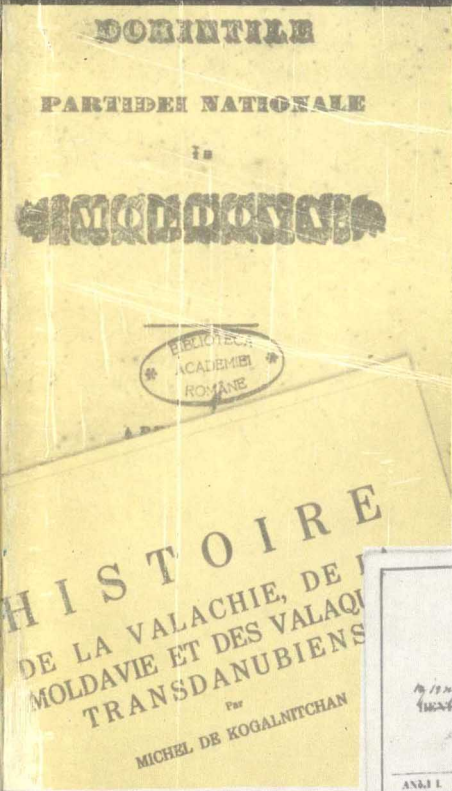

SCRIERI

Mihail Kogălniceanu

SCRIERI
LITERARE,
ISTORICE,
POLITICE

Texte alese și studiu introductiv
de GEO ȘERBAN

EDITURA TINERETULUI

C. NEGRUZZI

1808

1840 Alexandru
I. Apusneanu

1857 Păcatele
tinerețelor

1868

C. NEGRI

1812

1857 În
Divanul
Ad-Hoc

1876

M. KOGĂLNICEANU

1817

V. VALECSANDRI

1821

1852 Poezii
1853 populare

1875 Pasteluri

1879 Despot-
Vodă

1884 Fântina
Blanduziei

1890

1837 Histoire
de la
Valachie,
de la
Moldavie
et des
Valaques
transdambiens

1850 Tainele
inimii

1855 Steana
Dunării

1862 Discurs
pentru
improprietărea
țărănilor

1891

A. RUSSO

1819

1846 Critica
criticii

1855 Cântarea
României
1859

N. BĂLCESCU

1819

1844 Puterea
armată 1844 Propășirea

1848 Mersul
revoluției
1850 România
1852
1852

1865 Convorbiri
economice

1880 Scrisori
cătrec
V. Alecsandri

1897

Implinirea — la 6 septembrie anul acesta — a 150 de ani de la naşterea lui Mihail Kogălniceanu găseşte personalitatea sa aureolată de o glorie ce începe să fie recunoscută şi în afara hotarelor ţării. Organizaţia mondială Unesco a înscris această dată în calendarul ei de sărbătoriri în semn de omagiu adus cărturarului şi omului de stat care a năzuit, de-a lungul unei prodigioase activităţi, să înlesnească poporului său a se împărtăşi din cele mai valoroase cuceriri ale culturii şi civilizaţiei omenirii spre a-şi aduce astfel din plin contribuţia lui originală la îmbogăţirea patrimoniului universal. Exponent al unui moment de consolidare a statului naţional, luptător neabătut pentru o Românie independentă şi suverană, Kogălniceanu concepe realizarea acestor ţeluri în condiţiile unei permanente comunicări şi colaborări între popoare, nutrind convingerea fermă într-un progres întemeiat tocmai pe stingerea conflictelor şi anulara exclusivismelor. Convingerea aceasta rezulta limpede încă din 1855 când definea rolul presei în lupta ideologică de formare a conştiinţei publice ca un mijloc ce „zguduie şi surpă în fiecare zi vechea barieră a urelor naţionale şi pregăteşte aşa triumful fraternităţii universale care, într-o zi viitoare, are a face din neamul omenesc o singură familie mare“.

Cu privirile aţintite spre viitor, Kogălniceanu a fost înaintea de toate un om de acţiune, puternic ancorat în realităţile vremii sale, avînd — dintre toţi acei înflăcăraţi patrioţi cu care împreună reprezintă pleiada „grupului 48“ — cea mai întinsă activitate practică. Învăţat, posesor al unei frumoase culturi literare şi istorice, el s-a angajat de tînăr în vîltoarea frământărilor politice, înţelegînd să dea ideilor sale o aplicaţie imediată.

Nici cu doi ani mai vîrstnic decît Alecsandri, decît Russo și Bălcescu, fiul vornicului Ilie Kogălniceanu a cunoscut o evoluție, în multe privințe, asemănătoare cu a acestora. Născut la Iași, în 1817, a copilărit și primit cele dintîi instrucțiuni pe cînd în societatea moldovenească se manifesta tot mai evident anacronismul relațiilor feudale, cu acapararea puterii de către o boierime abuzivă, obtuză și rapace, ostilă oricăror transformări. Tinerețea sa, dornică de emancipare, va fi fost contrariată de stagnarea silită, de mentalitatea retrogradă, de despotismul cercurilor dominante ce mențineau poporul și țara în condițiile unei existențe înapoiate. Cînd, în 1834, Kogălniceanu este trimis să-și completeze studiile în străinătate, el are prilejul să compare stările de la noi cu realități din țări aflate pe o treaptă superioară a dezvoltării economico-sociale, unde burghezia în plină ascensiune impusese boierimii reforme capitale. El vede privilegiile aristocratice dărîmate, claca desființată, o prosperitate reală bazată pe comerț și industrie, o nouă civilizație născînd și începe să dorească cu toată ardoarea ca aripile acesteia să se întindă și asupra compatrioților săi.

S-a păstrat, din perioada studiilor în străinătate, o bogată colecție de scrisori trimise în țară tatălui și surorilor. Excelent document psihologic al unui proces de grabnică maturizare a conștiinței, corespondența lui Kogălniceanu reflectă seriozitatea preocupărilor sale, însușirea unor convingeri înaintate și o vigoare surprinzătoare în susținerea lor. „Draghele mele surori — scrie el la 5 mai 1837 din Berlin — dacă am venit în străinătate nu am făcut-o pentru a învăța să merg la vînațoare; exercițiul acesta l-aș fi putut deprinde în Moldova mai bine decît în Prusia, unde vînațoarea nici nu este dată tuturor. Să vîneze alți juni, ca domnul Răducanu și cei de o teapă cu el! Pentru așa ceva sînt născuți; dar, spuneți-mi, fi-va numele lor celebru și lăsa-vor ei amintiri glorioase după moarte? Nu, scumpele mele surori; acești oameni nici nu trăiesc, vegetează. Pentru mine, nu în vînațoare constă cariera; să muncesc zi și noapte... aceasta este menirea mea. Reîntorcîndu-mă în Moldova n-am să pășesc să arborez luxul și fastul; dacă odată îmi voi revedea patria, aceasta va fi ca s-o servesc și să-i sacrific viața mea, de va trebui”. Fi-

reasca exaltare juvenilă prezentă în aceste rînduri, nu umbrește înălțimea sentimentelor și fermitatea de caracter ale celui ce le așterne. Din străinătate trimite știri în legătură cu tot ce a văzut vrednic de atenție, cerînd să i se comunice, în schimb, informații despre întîmplările Moldovei, la amintirea căreia se înflăcărează și dă glas speranțelor sale de propășire. O știre din presa franceză cu privire la recunoașterea suveranității principatelor dunărene îi umple inima de nădejde și-l îndeamnă să se adreseze îndată tatălui : „În gazetele din Franța se vorbește foarte mult de Moldova și de Valahia. Deunăzi am citit că aceste principaturi s-au cunoscut neatîrnate de Anglia și de Austria, că Turcii n-au a mai lua bir de la Moldova. Foarte mult m-am bucurat de aceasta, căci dacă așa este, atunci vom fi și noi un norod slobod și ocîrmuiți de domniile noastre, neavînd a pleca capul sub jugul Turcului“. (Scrisoarea din Lunéville, 18/6 aprilie 1835). Dacă scrisorile către părinte sînt strategic reținute, menajînd susceptibilitățile vornicului, în cele către surori Kogălniceanu nu mai ezită să-și mărturisească deschis crezul dobîndit, radical deosebit de mentalitatea boierească și de obiceiurile statornicite în țară. „Meritul e acela care indică adevărata distincție : nașterea nu înseamnă nimic“, explică el surorilor spre finele lui 1835. Un an mai tîrziu, cu aceeași decizie, susținea răspicat : „Toși oamenii sînt egali“. Pentru ca la începutul lui februarie 1837 să revie pî larg și mai înverșunat : „Adevărata civilizație constă în iubirea patriei și a aproapelui, în respectul legilor, în abolirea sclavajului care se mai păstrează încă în țară la noi, spre rușinea noastră, în egalitatea persoanelor, fără deosebire de rang și de naștere...“

Asemenea profesii de credință vesteau de pe acum orientarea lui Kogălniceanu opusă intereselor boierimii oligarhice. La întoarcerea în țară — care se petrece în primăvara lui 1838 — fiul vornicului, eliberat de optica îngustă a clasei dominante, era apt să se apropie de năzuințele maselor populare și să le slujească. Începutul fusese făcut în lucrările publicate la Berlin, un an mai înainte. „Schiță asupra obiceiurilor și limbii țiganilor“, pe lingă interesul strict documentar, lasă să se simtă indignarea autorului față de clasa care tolera și profita de

existența țiganilor robi, iar volumul de istorie a Țărilor Românești furniza nu numai o dovadă a întinselor cunoștințe dobândite de cercetător, ci și un elogiu adus poporului trudit și nedreptățit de veacuri de-a rîndul. Domnul Mihai Sturza intuie caracterul subversiv al istoriei și căută să-i întîrzie cît mai mult apariția.

De aci înainte, activitatea lui Kogălniceanu avea să se ciocnească în repetate rînduri cu restricțiile oficiale puse la cale de mărimile boierești înspăimîntate de perspectiva prăbușirii rîndnielilor feudale. Incercărilor de a lumina opinia publică în privința acelei „adevărate civilizații“ întemeiată pe principiile revoluției burgheze de libertate și egalitate, dorinței de a spulhera prejudecățile de castă și prin asta de a pleda în favoarea dreptului la pămînt și la o existență omenească pentru mulțimea clăcașilor de pe întinsele latifundii, li se răspunde cu intervenția brutală a cenzurii. Revistele pe care le întemeiază și le conduce în spiritul convingerilor sale sînt rînd pe rînd suspendate. În 1838 „Alăuta Românească“, în 1840 „Dacia literară“, în 1844 „Propășirea“, în 1856 „Steaua Dunării“ cad victime complotului reacționar al cercurilor potrivnice oricăror idei de înaintare.

Pentru răsîndirea ideilor progresiste, Kogălniceanu nu-și precupește energia, căutînd și alte mijloace în afara celor publiciste. Ca director al Teatrului Național în 1840, alături de 'Alecsandri și C. Negruzzi, se străduiește să îmbogățească repertoriul cu piese inspirate din realitățile țării. Ca cercetător se preocupă de colecționarea și tipărirea documentelor istorice. Ca editor se devotează scriitorilor autohtoni, scoțînd frumoase ediții din Gr. Alexandrescu, Hrisoverghi, Costache Caragiale. În această postură, îl cunoaște în 1843 G. Sion și este puternic impresionat de entuziasmul său, păstrînd amintirea unui „voinic taur al inteligenței care se arată pe orizontul Moldovei, gata a lua în coarne și răsturna stavilele cari se opuneau luminii progresului“. Cînd în noiembrie 1843 ține la Academia Mihăileană lecția de inaugurare a cursului de istorie națională, Kogălniceanu nu se sfieste să evidențieze contrastul izbitor dintre virtuțile poporului și corupția boierilor, cu aluzii transparente la contemporaneitate. Se înțelege deci,

pentru ce activitatea sa provoacă veşnice nemulţumiri, adu-
nînd deasupra-i norii răzbunării. Presimţind primejdia şi scîr-
bit de şirul persecuţiilor, Kogălniceanu ia, în 1844, drumul
străinătăţii.

La 10 mai ajungea la Viena, după ce străbătuse Polonia,
avid să înregistreze particularităţile locurilor şi ale oamenilor.
Observaţiile şi le nota conştiincios în caiet în vederea unor
eventuale dezvoltări ulterioare, ca atunci, bunăoară, cînd re-
flectează asupra foloaselor drumului de fier, proaspăt intro-
dus prin acele părţi. „Austria fără a vroi, este civilizatoare şi
aducătoare libertăţii, căci, prin drumurile de fier, ideile nouă
se pot împrăştia“. Popasul vienez îl întăreşte în aversiunea
faţă de aristocraţia pe cît de arogantă pe atît de incultă. („Pu-
ţinul merit al nobleţii — notează intransigentul critic — care,
sprijinindu-se pe bogăţiile sale, nu învaţă nimica, nu ştie mă-
car limba sa, vorbind o limbă de fiacru“.) Puţinul lux care
îi atrage atenţia în îmbrăcămintea femeilor îi aduce gîndul la
situaţia contrară din Moldova şi la consecinţele sale nefaste
pentru economia ţării. Concluziile trase în treacăt merită a
fi reţinute căci prefigurează idei ce vor face parte integrantă
din programul activităţii sale pe tărîm social şi politic : „Noi,
cari imităm toate de la străini, de ce nu imităm şi cele bune,
de ce nu ne lepădăm de lux, care mai ales este primejdios la
noi, cari nu avem clasă de mijloc, care lucrînd acele lucruri
de lux trăiesc, cum aş zice, cu o parte din veniturile celor
mari? Noi, însă, neavînd fabricanţi, prin lux nu îmbogăţim
nici o clasă de pămînteni, ci sărăcim pre plugari şi pre copiii
noştri, îmbogăţînd numai pe fabricanţii străini“. Din adincile
sale meditaţii, Kogălniceanu fu smuls cu brutalitate de ordi-
nul Domnului Moldovei, care îi cerea să se reîntoarcă de unde
abia plecase în căutarea unei atmosfere mai respirabile. Cu
toate protestele, trebui să se supună, ridicîndu-i-se paşapor-
tul. În ţară îl aştepta — după moda epocii — surghiunul,
mai întîi la mînăstirea Rîşca (unde îşi ruinează sănătatea),
apoi la una din moşiile pămînteşti.

Astfel de măsuri samavolnice nu puteau nici măcar să tem-
pereze pentru un moment zelul lui Kogălniceanu şi cu atît
mai puţin să-l clinească din convingeri. În articolul „Despre

civilizație" din „Almanah pentru învățătură și petrecere" pe 1845, el reclamă și mai decis „biruința asupra nedreptății, prin libertate", apărind egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legilor și dreptul fiecăruia de a fi singur stăpîn pe munca sa. În același an precede la publicarea „Letopisețelor Țării Moldovei". Totuși, gîndul plecării peste hotare nu-l părăsise și în decembrie pornește către Paris.

În timpul șederii în Franța, Kogălniceanu s-a întilnit cu Bălcescu și au proiectat să alcătuiască împreună o lucrare de tipul unui dicționar biografic. Deși lucrarea nu s-a realizat, contactul a prilejuit un prețios schimb de vederi și trebuie să fi contribuit la îmbărbătarea lui Kogălniceanu. Sfirșitul anului 1846 și începutul celui următor îl găsesc în Spania. Ca și odinioară la Viena, timpul petrecut aici nu-l irosește în zadar. Pretutindeni este numai ochi și urechi pentru a nu pierde nimic din ceea ce ar putea să-i folosească la o mai bună înțelegere a rosturilor sociale, cu gîndul mereu de a acumula învățăminte utile activității sale din țară. Jurnalul pe care îl așterne în această perioadă stă mărturie. De asemeni scrisorile expediate prietenului Ion Ghica.

După aproape doi ani de absență, revine la Iași unde valul nemulțumirilor împotriva rînduielilor feudale crescuse amenințător. Burghezia tînără, dornică să cucerească puterea economică și politică, își asociază mica boierime și ea interesată în anularea privilegiilor, organizînd asaltul împotriva anacronismelor feudale. În martie 1848, mișcarea protestatară va fi reprimată de domn înainte de a lua proporții. După înăbușirea tentativei de revoluție — care a eșuat în Moldova fiindcă n-a avut legătură strînsă cu masele — Kogălniceanu a fost printre cei dintîi puși sub urmărire. Refugiat la Cernăuți, el deschide o campanie energică împotriva reacțiunii latifundiare și a domnului tiran. Într-un interval foarte scurt, publică trei lucrări-manifest în care critică aspru stagnarea Moldovei și trasează programul reformelor burgheze. Dacă Noul Acatist a Marelui Voievod Mihail Grigoriu excelează prin forța demascatoare a pamfletului, în Dorințele partidei naționale și în Proiect de constituție pentru Moldova se demonstrează un democratism ferm și o ardență nepotolită în

sprijinul propășirii economice și sociale, prin anularea privilegiilor și lărgirea libertăților cetățenești!

Clarviziunea, energia și voința de realizări a viitorului om de stat sînt concentrate în aceste scrieri. De altminteri nu va trece mult și el se va devota cu totul activității politice. Firul preocupărilor literare și istorice este reluat la întoarcerea în țară, însă cu un vădit caracter de provizorat. Acum face să apară în „Gazeta de Moldavia” fragmente din romanul nicidecum terminat Tainele inimii, încheie seria Letopisetelor tipărint volumul I restant, cu o substanțială introducere, publică studiul O ochire asupra sclaviei ca prefață la cartea lui H. B. Stowe „Coliba lui Moș Toma”, editează „Albumul istoric și literar” și colaborează la „România literară” a lui Alecsandri. Toate acestea pînă în 1855. La sfîrșitul aceluia an, întemeiază „Steaua Dunării”, o dată cu care îndrumătorul literar și cercetătorul istoric cedează definitiv locul militantului pe tărîm social-politic.

Politica îl absoarbe ca una ce reprezintă „sufletul lumii moderne”, cum se exprimă chiar în programul noii sale gazete, avînd puterea de a cataliza energiile tuturor celorlalte domenii, inclusiv literatura, de a le impulsiona spre realizări superioare. „Politica este puternica circulație ce așîță toată gîndirea și toată fapta. În politică se învîrtește astăzi toată ideea. Din ea izvoresc toate acele valuri de teorii, de proiecte, de sisteme care bat neconținut în opinia publică, și împing activitatea mulțimii spre căi nouă”.

Începînd din 1857, cînd este ales în Divanul ad-hoc, viața lui Kogălniceanu devine inseparabilă de evenimentele politice mai însemnate pe care țara avea să le trăiască în decurs de trei decenii. În acest răstimp momentele existenței sale se confundă cu cronologia numirilor în diferite funcții de stat pe care a știut să le îndeplinească nu numai cu probitate, dar și cu bărbăția necesară în împrejurările unei neîncetate opoziții față de aplicarea principiilor sale democratice.

Desemnat la finele lui 1858 de către alegătorii ținutului Putna deputat în Adunarea Electivă a Moldovei, se afirmă ca elementul cel mai energic al partidei unioniste, izbutind să impună candidatura lui Al. I. Cuza și să obțină alegerea lui

ea domn al Moldovei la 5 ianuarie 1859 — primul pas către deplina Unire, care avea să fie consacrată prin alegerea aceluiași domn la 24 ianuarie și în Țara Românească. În tot timpul campaniei pentru însușirea Unirii, el împletește indisolubil revendicările economico-sociale cu afirmarea autonomiei naționale. Sintetizându-și opiniile într-un apel (unul din multele pe care le-a formulat!) către partizanii unioniști din ținutul Doroboi, Kogălniceanu evidențiază necesitatea reformelor „care sînt în stare de a ne civiliza societatea și a ne întări nația” adăugînd însă imediat: „Oricît de prețioase și neapărate sînt reformele dinlăuntru, noi punem mai presus de ele de a ne face noi singuri legi în pămîntul nostru”. Cu patriotică mîndrie susținea: „să fim stăpîni în casa noastră”. Odată Unirea însușită sub impulsul avîntului popular și trecînd peste rezervele diplomatice ale marilor puteri, Kogălniceanu înțelegea că situația a devenit propice consolidării tînărului stat prin reforme menite să-l întărească înlăuntru și să-i asigure prestigiul în afară. Prezența sa în Comisiunea Centrală de la Focșani în tot cursul anului 1859 a fost marcată de efortul traducerii în viață a acestor convingeri. A fost o continuă confruntare cu stîlpii reacțiunii interne, apărători ai ordinii feudale, care vrînd să întîrzie prefacerile sociale mergeau pînă la a pune în discuție însăși validitatea alegerilor din 5 și 24 ianuarie și, implicit, actul istoric al Unirii. Acum au loc întîile dueluri oratorice ale lui Kogălniceanu cu marele latifundiar Balș, în care își manifestă cu fermitate convingerile democratice, progresiste. Înflăcătură cu care vorbea nu era simplă „artă” oratorică, desfășurare spectaculoasă de moment, ci izvoara din soliditatea principiilor, traducea o gîndire matură. De altminteri, el însuși preciza adresîndu-se deputaților celor două Camere adunați în sesiune specială la București: „unirea nu este o chestie de entuziasm, ci de judecată și de logică”.

În scopul de a pune o stavilă unelirilor boierești, Cuza îl desemnă, în aprilie 1860, pe Kogălniceanu pentru funcția de prim-ministru al guvernului de la Iași. Măsurile sale energice aveau să fie întîmpinate de opoziție cu neîncredere și dispoziție tacită de sabotare. Încercarea de a legisla pe baze de-

mocratice raporturile dintre stăpîni de moşii şi ţărani şi de a lărgi accesul maselor la drepturi electorale s-a ciocnit de asemenea rezistenţă încît la începutul lui 1861 guvernul Kogălniceanu cădea. Într-un amplu şi vibrant discurs ţinut înaintea Adunării din Iaşi, fostul prim-ministru va dezvălui adevărata faşă a celor ce sub pretextul de a apăra „constituţionalismul” completează pentru conservarea privilegiilor, în favoarea reacţiunii celei mai înapoiate: „Necurmat auzim rostindu-se cuvintele: călcare de convenţie. Dacă vom căuta bine cine vorbeşte mai mult de convenţie, vom vedea că sînt tocmai acei ce n-au făcut nimic ca să o dobîndim, ba sînt tocmai acei cari au fost duşmanii neîmpăcaţi a celor ce de la 1848 şi 1856 s-au luptat necontenit pentru a dobîndi egalitatea dinaintea legii în locul privilegiului şi a scutînzei, pentru a pune demnitatea naţională în locul degradaţiei ţării! Iar scopul adevărat al acestor lungi teorii despre constituţionalism este de a păstra statul-quo cît se va putea mai mult”.

La sfîrşitul anului 1861, Alex. I. Cuza a obţinut din partea marilor puteri europene recunoaşterea dublei sale alegeri şi astfel s-a putut trece la unificarea celor două Adunări şi crearea unui guvern unic. Incurajat de acest important pas politic pe drumul consolidării Unirii, Kogălniceanu vorbea la 24 ianuarie 1862 despre datoria „de a face România una, prin legile, prin instituţiunile, prin libertatea şi fericirea tuturor claselor populaţiunii, cum ea este una prin origina, prin limba, prin durerile trecute, prin speranţele viitoare”. Cu alte cuvinte, el socotea împrejurările favorabile pentru a se trece la transformările economice care să asigure ridicarea maselor populare şi în primul rînd a ţărănimii aflată încă sub apăsarea relaţiilor feudale. Însă asemenea transformări aveau adversari numeroşi şi puternici, unii dintre ei chiar în sinul corporilor legiuitoare. Astfel că, în ciuda dorinţelor sale sincere, domnitorul Cuza se găseşte înaintea unei rezistenţe înverşunate care-l împiedică să treacă la măsurile radicale cucerite. Reacţiunea merge pînă acolo încît agită din nou ideea aducerii unui prinţ străin, numai şi numai să împiedice abrogarea privilegiilor. În asemenea împrejurări critice, Cuza apelează la sprijinul celui ce-i fusese de atît de mare ajutor de

la începutul furtunoasei sale domnii, încredinșind conducerea guvernului lui Mihail Kogălniceanu în octombrie 1863. După o scurtă perioadă de tatonări, noul prim-ministru atacă problemele fundamentale, încercînd soluționarea reformei agrare. În fața unei opoziții compacte, alcătuită din conservatori și din liberalii trădători ai idealurilor progresiste de la 1848, domnitorul Cuza în colaborare cu Kogălniceanu adoptă măsura forte prin care la 2 mai 1864 Adunarea reacționară era dizolvată, deschizîndu-se astfel calea spre legiuiri menite să satisfacă revendicările marelui majorități a societății. La 14 august 1864 avea să și fie promulgată legea rurală, act important în opera de făurire a României moderne. Atacat de reacțiunea furibundă din cauza terenului pierdut, calomniat și defăimat, Kogălniceanu se văzu încă odată obligat să se retragă în ianuarie 1865. Dealtminteri, aceeași reacțiune îl va răsturna și pe Alex. I. Cuza peste un an. De aci înainte, activitatea sa neobosită în sprijinul reformelor preconizate și unele chiar inițiate de el, va fi dusă de pe banca de deputat. Pentru o scurtă perioadă va funcționa ca ministru de interne (noiembrie 1868 — ianuarie 1870), avînd mereu de făcut față opoziției venită mai ales din partea conservatorilor. Dar cu toată această opoziție, Kogălniceanu era sortit să mai joace un rol important în momente decisive pentru soarta țării lui. Aceasta trebuia să se întîmple la 1877. Fiînd ministru de externe, Mihail Kogălniceanu n-a ezitat nici un moment să promoveze acea singură atitudine favorabilă nouă în conflictul izbucnit între Rusia și Turcia, de pe urma căreia să ne putem elibera din situația umilitoare de dependență față de Poartă. Încheind alianța cu Rusia, România putea să se declare în fine, independentă la 9 mai 1877. În acea zi, Kogălniceanu rostea în Adunarea deputaților aceste drepte aprecieri: „Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci, pot zice, de secole, și mai cu deosehire de la 1848 încoace”. Proclamarea independenței naționale a fost sancționată și consfințită prin jertfele pe care ostașii români nu le-au precupeșit pe cîmpul de bătălie, tocmai pentru că un asemenea act corespondea unor străvechi aspirații populare. Kogălniceanu acționase conform acestor aspirații. Opoziția reacționară n-avea să-l uite

nici de astă dată și la 17 noiembrie 1878 era îndepărtat din guvern. Însărcinări oficiale și chiar un pasajer post de ministru va mai primi Kogălniceanu, dar hărțuielile la care fusese îndelung supus încep să-și spună cuvîntul. Păstrîndu-și orientarea democratică, activitatea lui pierde din energia ce-i era caracteristică. Semnele unei boli incurabile îl slăbesc necruțător și la 20 iunie 1891 moare la Paris cel care reprezentase pentru reacțiunea conservatoare, ca și cea liberal-demagogică un adversar neînduplecat și greu de biruit. Superioritatea sa venea de acolo că ori unde își îndrepta eforturile o singură intenție îl anima, aceea de a înlesni cu adevărat ridicarea poporului la o viață demnă prin lichidarea rămășițelor feudale, călăuzit de o mîndră încredere în menirea patriei sale de a se afirma liberă în lume, suverană și neatîrnată.

Este impresionant cît de repede, aspirațiile democratice ale lui Kogălniceanu, la început nebuloase și oarecum de domeniul generozității spontane, s-au cristalizat sub forma unor planuri concrete de acțiune conforme cu însăși dezvoltarea societății noastre. Kogălniceanu a înțeles că pregătirea terenului pentru reformele de mai tîrziu trebuie să înceapă cu regenerarea spiritelor.

Cu privirile ațintite spre transformările menite să elibereze societatea de înapoierea la care fusese condamnată sub orînduirea clăcii și a privilegiilor boierești, el se angajează, de cum se reîntoarce de la studii, într-o campanie susținută, pentru promovarea noilor concepții prin intermediul literaturii inspirată din realitățile țării. „Vroiam prin literatură — avea el să-și precizeze poziția în Iluzii pierdute — să prefac nărvurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii“.

Din produs de seră, destinat pușinilor ce aveau acces la cultură, cum fusese în bună măsură pînă atunci, literatura devenea, astfel, factor transformator atribuindu-i-se un rol activ în viața socială.

Kogălniceanu pune în centrul orientării sale literare stimularea creației originale, combaterea imitațiilor și împrumutur-

rilor searbăde. Dintr-un asemenea unghi de perspectivă, orice acțiune întreprinsă avea asigurat succesul și eficacitatea, răs-punzînd unui deziderat de prim ordin: deșteptarea conștiin-ței naționale. În acele momente, cerința aceasta încuraja revendicările anti-feudale și întîlnea azeziunea maselor lar-și populare. De aceea, răsunsetul „Daciei literare” de la 1840 în programul căreia Kogălniceanu își formula concepția, a fost covîrșitor și de lungă durată. „Dorul imitației — avertiza Kogălniceanu — s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pen-tru că omoară în noi duhul național”. Pe plan literar, în-trevedea, pericolul foarte judicios, în atrofierea „gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi”. Con-damnarea erorii cerea și îndicarea remediului. Sugestia lui Kogălniceanu se nutrește din pătrunderea critică excelentă ca și din însuflețirea sa patriotică: „Istoria noastră are des-tute fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitorești și poetice pentru ca să putem găsi și la noi subiecturi de scris...” Era limpede că astfel de recomandări serveau obiective politice dintre cele mai acute. De altminteri, chiar apariția revistei pornea dintr-un impuls precis exprimat: „Dacia literară” fusese concepută de inițiatorul și directorul ei ca o tribună de propagandă în sprijinul idealurilor comune tuturor românilor pentru a sti-mula sentimentul unității naționale. Angajarea deschisă, fronda politică va decide și profilul „Propășirii” de la 1844 — edi-tată împreună cu Alecsandri și Ghica — și cu atît mai mult al „Stelei Dumării” de la 1855. În „Steaua Dumării”, Kogălniceanu insista încă odată asupra caracterului reprezentativ ce se cere literaturii: „Urîm confuziile babilonice, urîm igno-ranța și mediocritatea ascunsă sub cuvinte răsîmătoare, dar scoci de simț: socotim că ne trebuie o literatură originală, no-bilă, națională, însușită de a forma mintea și inima, o litera-tură de care să ne putem fali și înaintea străinilor”. Pledoa-riile în favoarea literaturii originale erau pentru el un mod de a vesteji producțiile „fără principii, fără tendință, fără vreun plan patriotic”.

În reflecțiile sale critice, Kogălniceanu s-a ridicat uneori de la aprecierea unor aspecte ale mișcării literare imediate, către

probleme ale specificului artistic. Lui îi revine meritul de loc neînsemnat de a fi dat o formulare materialistă asupra izvoarelor creației. În prefața la *Letopisețele Țării Moldovei din 1852* el definește artele și literatura ca un reflex al vieții poporului, avertizînd asupra primejdiei de a se steriliza în caz că se izolează de realitatea socială: „Altmintrele ele nu sînt decît niște plante exotice pre care cel dintii vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt, cu istoria noastră”.

Fizionomia criticului Kogălniceanu se completează cu opiniile privitoare chiar la rosturile criticii. Programul „Daciei literare” rezervă criticii funcția de a stimula „propășirea literaturii” prin deplină obiectivitate, amestec de adevăr și moderație, adică grija de a nu răni susceptibilitățile. Ceva mai tîrziu în „*Steaua Dunării*”, fără abateri de la ținuta inițială, se prescrie criticii o intervenție mai energică cerută de aberațiile latiniste în limbă sau de invazia de „versuri fără poezie”. Demnă de reținut este recomandarea expresă ca tinerii cu adevărat promițători să fie încurajați, dar să nu se îngăduie consacrarea din oficiu.

Revistele de sub îndrumarea lui Kogălniceanu au adunat pe toți scriitorii de merit, începînd cu Alecsandri, Negruzzi, Russo, Donici, inclusiv muntenii Ion Ghica și Gr. Alexandrescu pentru a da glas, în cele mai variate modalități — de la fabulă la balada vitejească, și de la schița de moravuri la reconstituirea istorică — pulsului nou de viață ce începea să se înfiripe odată cu trezirea conștiinței de sine a națiunii și cu activizarea maselor populare.

Acțiunea de îndrumător a lui Kogălniceanu nu s-a limitat la răspîndirea ideilor programatice, ea cuprinde și încercări proprii de turnare a lor în tipare artistice. Criticul exasperat de avalanșa imitațiilor se încumetă în domeniul prozei, ba și în al dramaturgiei, cu scopul evident de a demonstra cît de fertilă poate fi realitatea națională pentru inspirația artistică. El alcătuieste scurte scene contemporane, cum sînt *Adunări dănșuitoare* („*Albina Românească*”, 1838) și *Nou chip de a face curte* („*Dacia literară*”, 1840) pe baza obser-

vării directe a lumii înconjurătoare. Alteori, amintirile îi oferă materialul prelucrării, ca în Iluzii pierdute, bucată apărută direct în broșură la 1841. Într-un gen foarte gustat pe atunci — și ilustrat cu autoritate de Negruzzi, Alecsandri, Russo — fixează și Kogălniceanu Fiziologia provincialului din Iași („Almanah de învățătură și petrecere“, 1844). S-a încercat și în elaborarea unui roman (Tainele inimii) din care a rămas numai partea introductivă, cu un caracter mai mult expositiv, alcătuiind câteva foiletoane publicate în „Gazeta de Moldavia“ la 1850. Era cea dintii încercare de realizare a unui roman original la noi. Lipsa semnăturii a făcut ca paternitatea să-i fie recunoscută târziu, aproape de vremea noastră. Compunerile dramatice sînt fără amploare, mai edificatoare fiind numai Două femei împotriva unui bărbat, amestec de farsă și satiră, cu accente sociale pronunțate.

În toate acestea, invenția literară propriu-zisă apare destul de palidă. Autorul nu prelucrează artistic datele realității; le expune într-un stil, ce-i drept, plin de vioiciune și de plasticitate. Kogălniceanu n-are simțul narațiunii epice, nu știe să închipuie o astfel de situație din care să se desprindă în mișcare personaje autentice, convingătoare, cum proceda Negruzzi sau Alecsandri. Avea, însă, darul descripției și tablourile de epocă zugrăvite de el au o indiscutabilă valoare documentară. Alături de scrierea lui Alecu Russo „Iașii și locuitorii lui la 1840“, fragmentele rămase din Tainele inimii sînt o sursă mereu actuală pentru cunoașterea capitalei Moldovei de atunci, cu societatea și obiceiurile acesteia. Kogălniceanu are un ochi selectiv foarte bun și știe să se oprească asupra laturei expresive.

Și în paginile de creație literară Kogălniceanu procedează tot ca un animator; ținta sa este să comunice idei și o face cu vervă și cu impetuositate. Cînd înfățișează, de pildă, în Tainele inimii tabloul pestrîț al Copoului, el transformă totul într-o dispută de un sarcasm biciuitor la adresa aroganței aristocratice și a fandoselii cosmopolite. Introducerea celor două personaje, Leșescu și Stihescu, de opinii deosebite, se dovedea a nu fi decît un simplu artificiu pentru a înlesni afirmarea concepțiilor evolute ale autorului despre civili-

zație. Kogălniceanu dezaproabă înrădăcinarea boierimii în obiceiuri incompatibile cu timpul, refuzul acestora de a subscrie la necesitățile progresului. În acea digresiune din Tainele Inimii, scriitorul își afirmă răspicat punctul de vedere: „Propășirea este mai puternică decât prejudecățile popoarelor și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său“. Dar nici adaptarea superficială nu-l satisfăcea și nu obosește în a ridiculiza propășirea de suprafață, tendința de a înmulți vechi abuzuri prin altele noi. Avea oroare față de lipsa de poezie a vieții burgheze, revărsînd asupra ei valuri de ironie usturătoare ca în Adunări dănțuitoare sau în pieseta amintită mai înainte. Sarcasmul critic și-l exercita Kogălniceanu și în analiza păturilor sociale suprapuse din țările străine pe unde a colindat. Însemnările sale de călătorie prin Austria și Spania vădesc aceeași observație ascuțită și darul de a defini, nemijlocit, particularitățile locului. Simpatia ca și interesul lui Kogălniceanu se concentrău către clasele de jos. Ridicarea lor prin răspîndirea luminilor culturii și prin crearea unor condiții de bună stare, este ceea ce înțelege Kogălniceanu mai cu seamă, de cîte ori pledează pentru progres și civilizație. Literatura, pentru el, a întruchipat un mijloc și o etapă spre atingerea acestui obiectiv.

În măsura în care opera literară a lui Kogălniceanu reprezintă un reflex al propriei biografii se poate considera ca o parte integrantă a acestei opere și vasta corespondență ieșită din pana lui. G. Călinescu considera scrisorile sale de tinerețe trimise tatălui drept cea mai trainică dintre creațiile autorului Tainelor inimii. Epistolierul face concurență literatului propriu zis prin spontaneitatea notației, prin capacitatea de a se exprima integral în cîte un amănunt fixat definitiv, prin plasticitatea formulărilor și savanta schimbare a tonului în funcție de împrejurări. Citite laolaltă, în lunga lor succesiune, scrisorile ni-l înfățișează pe Kogălniceanu în cele mai diverse ipostaze. Il urmărim ca om politic, gazetar, istoric, industriaș, soț, părinte, prieten, amator de artă, asediat de grijile personale ori de răspunderile statului, entuziasmat de o idee, preocupat să întărească o relație, totdeauna decis, sigur pe sine, știind să convingă pe alții și în primul rînd convins el însuși de

puterea sa de înrîurire. Va fi fost trist, mîhnit (ca după moartea prietenului Alecsandri), melancolic nu încapă îndoială, deși nu pe măsura originii sale moldovenesti, însă căzut, dezorientat și demobilizat, acceptînd eșecul, niciodată! Echilibrul și-l găsea prin compensație. Astfel, răzbate la suprafață de cîteva ori, învingînd agitatele valuri ale treburilor politice, pasiunea sa arheologică. Cineva îi oferă niște antice pietre funerare: imediat se interesează să fie transportate cu grijă, este neliniștit de soarta lor, este vizibil că-și face o mare bucurie de a le avea mai repede în posesie, să le mîngîie, să le admire tăcut, dus pe gînduri, captivat de „istoria” existenței lor. Din cîteva telegrame laconice intuim un sentiment, o stare de spirit, care trebuie să fi fost pentru bărbatul atît de hărțuit de grijile țării ca soarele după furtună. Vai, soarele era înșelător! Nici măcar de asemenea bucurii Kogălniceanu nu avu parte pe de-antregul. Colecțiile sale adunate într-o viață, odoare scumpe, a fost nevoit să le înstrăineze la bătrînețe pentru a avea banii necesari să-și îngrijească sănătatea.

A primit loviturile adversarilor cu demnitate, ascunzîndu-și durerea în chipul cel mai nobil făcînd din ea un imbold spre noi eforturi. Se desprinde din scrisori o fire tenace, răzbătătoare. Kogălniceanu nu ezită, se refuză îndoielii: știe clar și precis ce vrea și dacă nu o spune deadreptul este pentru a menaja eventualele susceptibilități și pentru a adormi suspiciunile martorilor incomozi, din calcul și din grijă pentru a nu rata lovituri sigure cu un gest nu îndeajuns de cugetat, pripit. Kogălniceanu nu este numai autorul corespondenței sale ci și eroul ei absolut.

Îmbunătățirile, schimbările, prefacerile, primate de Kogălniceanu ca un imperativ al prezentului, alcătuiesc, în același timp, o punte între trecut și viitor. Pentru a nu fi artificială, pentru a inaugura într-adevăr o eră nouă, propășirea — apreciază el — trebuie să beneficieze de experiența poporului acumulată de-a lungul veacurilor: „...adevărata civilizație este aceea care o tragem din sînul nostru, reformînd și îmbunătă-

șind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față". De unde și trebuința de a cunoaște istoria și, prin urmare, de a încuraja cercetarea ei cu o optică modernă.

Convîngerea aceasta venea în întîmpinarea preferințelor manifestate încă în tinerețe de către Kogălniceanu pentru studiul istoriei. De cîte ori a pornit la studiu, interesele momentului sînt astfel subliniate încît aproape nu se mai poate stabili cui aparține întîietatea sau ce anume a dominat între pasiunea cercetătorului și conștiința luptătorului. Este mai sigur că ambele impulsuri s-au armonizat perfect chiar dintru început.

Inceputurile investigațiilor istorice întreprinse de Kogălniceanu coincid cu epoca studiilor sale peste hotare.

După ce își procurase toate tipăriturile străine ce-l puteau interesa, după ce insistase să i se trimită de acasă cărți și informații trebuitoare, la începutul anului 1837 era în măsură să anunțe elaborarea celei dintîi opere capitale de istorie, așternută pe hîrtie în bună parte. Vestea o comunică întîi surorilor, iar peste cîteva zile și tatălui, concomitent cu trimiterea prospectului de tipărire: „Sînt acum aproape trei ani de cînd am purces de la Moldova; de atunci și pînă acuma am întrebuițat vremea ce am avut spre odihna mé, spre a scrie această carte... O mare parte a istoriei îi scrisă acum, afară de istoria nouă". Stăruințele cercetătorului s-au văzut recompensate prin apariția, în toamnă, a primului tom din Istoria Valahiei, a Moldovei și a Dacilor de peste Dunăre, redactată în franțuzește. Volumul cuprinde, în două părți, istoricul Dagiei și al Valahiei pînă la finele secolului XVIII, urmînd ca despre Moldova să se vorbească într-un al doilea volum, rămas însă numai în stare de proiect. Se pare că din materialul strîns pentru acest volum nerealizat au provenit schițele istorice de mai tîrziu: Trei zile din istoria Moldovei, Ștefan cel Mare arhitect, Visul lui Petru Rareș.

În fruntea volumului, Kogălniceanu a publicat o prefață datată 6 septembrie. Această zi coincide cu data nașterii autorului și se poate bănuși că el spera să-i sporească semnificația prin ceastălaltă naștere, a unei lucrări însușite de înalte idealuri patriotice. Gestul, romantic în sine, nu rămîne fără

acoperire. Lucrarea dovedea multă scrupulozitate, o arie vastă de informare, pe lângă avîntul generos de care beneficia dintru început. Scopul mărturisit era dintre cele mai înalte: „Am trecut de acum trei ani de cînd am părăsit Moldova; de atunci am străbătut toată Germania și o parte din Franța. Pretutindenii am descoperit că nu se cunoșteau nici cele mai mărunte noțiuni adevărate despre Valahia și Moldova; abia se știa așezarea lor geografică; cît din partea istoriei, năravurilor, așezămintelor, nenorocirilor lor, chiar cei mai învățați le ignoră“. Tocmai această neștiință păgubitoare vroia s-o curme tînărul ce se simțea ca un fel de ambasador spiritual al poporului său.

Pînă atunci, istoria fusese mai mult aglomerare de date, consemnare cronologică a evenimentelor și foarte timidă interpretare. Kogălniceanu nu numai că aspiră spre sinteză, dar își fixează un țel final cum este în cazul de față pledoaria în favoarea recunoașterii meritelor și drepturilor poporului său. Aceasta coincidea cu cele mai active tendințe de rededeștere națională. Tînărul istoric înțelegea să nu se păstreze în studiile sale, oricît de erudite, detașat și în afara efervescenței social-politice. Era o concepție similară cu cea practică ca îndrumător al literaturii și Kogălniceanu nu va întîrzia să și-o afirme în directă legătură cu obiective politice imediate.

După întoarcerea în țară, paralel cu evoluția în cîmpul literar, istoricul își duce mai departe cercetările, țintind la resuscitarea adevăratului patriotism și la mobilizarea pentru înțăptuiri demne de gloriile trecutului. În 1841 inițiază cea dintîi colecție de documente istorice sub titlul „Arhiva românească“, avînd de înfrînt numeroase dificultăți materiale. Îl susțineau numai convingerile mărturisite în Introducție, voința de a conserva „paladiumul“ naționalității noastre. Din „Arhiva românească“ au apărut două tomuri. Inițiativa va fi continuată cu alcătuirea volumelor de Letopiseți ale Țării Moldovii tipărite între 1845—1852, în care sînt publicate pentru prima dată vechile cronici moldovenești ale lui Miron Costin și Neculce.

Între timp, Kogălniceanu ține vestita lecție de istorie la Academia Mihăileană. Înainte de a și o expunere a doctrinei

săle istorice, înainte de a prilejui explicarea importanței studiului istoric pentru contemporaneitate, a fost o tulburătoare lecție de patriotism. De la tribună, conferențiarul năzuia să-și înalțe auditoriul la cel mai de sus grad al emoției și al participării, iar cuvintele sale trebuie să fi trezit izbucniri de entuziasm cum nu se întâmplă deseori: „Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă spune că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cesar; aceștia sînt eroii lumii, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către români...” Insușindu-și o idee a istoricului rus Karamzin, inspirator al decembriștilor, Kogălniceanu deșinește istoria „testamentul lăsat de către strămoși strănepoșilor ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare”. El consideră istoria izvor al regenerării morale prin pildele ce le înfățișează, demonstrînd servirea cu devotament a intereselor țării. De aceea o și numește „carte de căpetenie”. Pentru Kogălniceanu istoria reprezintă o imagine a virtuților poporului și o dovadă vie că în lupta politică actuală se cer urmate năzuințele de veacuri ale maselor. „Pînă acum — remarcă el — toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nemaipomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără de care stăpînitorii n-ar fi nimic”. Ca atare, el se îngrijește să sublinieze meritele poporului și o face prin contrast cu samavolnicia boierilor. În „Istoria” de la 1837, ideea aceasta exista și se împletea cu stăruința de a aduna într-o privire de ansamblu date despre instituțiile, obiceiurile, cultura, specifice poporului nostru. Cu alte cuvinte, el pune la temelie istoriei nu voința anumitor personalități, ci totalitatea condițiilor materiale și sociale. Toată admirația sa merge către acei domni, ca Ștefan sau Mihai, care au înțeles să contribuie la fala țării și s-au

arătat drepti, iubitori de adevăr, cutezători cu mintea și cu fapta.

Cu publicarea Letopiseșilor activitatea de cercetător al istoriei prestată de Kogălniceanu ia sfârșit. Peste douăzeci de ani — în 1872 — el avea să reediteze această colecție de cronici, fără a aduce și alte contribuții. Multă vreme lucrările sale au constituit baza oricărei investigații în acest domeniu, textele editate de el mai furnizează încă un model de rigoare și conștiinciozitate, cu toate fireștile greșeli de transcriere ce s-au strecurat atunci. Ridicându-se în unele privințe pînă la claritatea de gîndire a lui Bălcescu, Kogălniceanu este un demn precursor al științei noastre istorice.

Cercetările istorice aveau să rodească și altfel în activitatea lui Kogălniceanu. În toiul luptelor politice, avînd de impus un principiu, de dovedit un adevăr, sau de combătut o erezie, el s-a slujit deseori de argumentele istoriei frecventată cu atîta însuflețire în tinerețe. Astfel istoricul a secondat cu succes și a adus odată mai mult contribuția sa la înfăptuirile de seamă ale luptătorului pe tărîm social și politic.

Cum singur a ținut să reamere, Kogălniceanu n-a scris numai, a și făcut istorie. Entuziasmul său pentru principiile propășirii democratice a putut fi depășit doar de perseverența traducerii lor în practică. Odată cîștigat de un ideal, i s-a devotat cu totul, neprecupeșind eforturile necesare înfăptuirii lui. Prestanța convingerilor susținute, la care s-au adăugat inteligența sa activă, orientarea promptă, au făcut din el mai mult decît inspiratorul și propagandistul cîtorva acte politice decisive. L-au situat în miezul marilor acțiuni patriotice de la mijlocul secolului trecut și l-au consacrat în împrejurări de o capitală însemnătate cum au fost: lupta pentru unire, îmbunătățirea soartei țăranilor și obținerea independenței de stat a României.

Campania în favoarea Unirii își are originea în epoca întoarcerii de la studii. În discursul intitulat Programa de la Mazar Pașa, Kogălniceanu a precizat: „Încă de la 1839 am

foșt trimis de Mihail Sturdza la București pentru ca să fac pregătirea Unirii politice printr-o uniune vamală și economică între ambele țări românești“. De fapt, chiar mai înainte, alcătuind istoria despre românii din toate regiunile țării folosea tot o modalitate de a sugera ideea Unirii. Procedul urma să fie reluat cu mai multă ascuțime, când va apare „Dacia literară“, concepută spre a reprezenta „un repertoriu general al literaturii românești“. Nici în cursul de istorie națională de la Academia Mihăileană, Kogălniceanu nu scapă ocazia să agite spiritele : „întinzându-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu cari sîntem frați și de cruce, și de sînge, și de limbă, și de legi“. Ceea ce însă, la 1840 sau 1843, se comunica prin aluzii și gesturi demonstrative, se cerea fără amînare concretizat conform cu raporturile sociale ce-și căutau vad nou. Se cerea lichidată fărăîmîțarea statală pentru a permite dezvoltarea mai departe a forțelor de producție, împotriva rezistențelor boierimii. Mișcarea burghezică de la 1848 îl face pe Kogălniceanu să creadă că a sosit ora măsurilor concrete. În Dorințele Partidei Naționale, printre principalele revendicări el înscrie Unirea Principatelor „dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați“. Dar adevărata vreme al împlinirii va veni peste cîțiva ani. În programul „Stelei Dunării“, Kogălniceanu avea să prezinte Unirea drept cea mai acută cauză populară și națională. „Unirea Principatelor — scrie el — este dar dorința vie și logică a mării majorități a românilor. Steaua Dunării este jurnalul Unirii. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii ; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a împlini misia lor...“ Din momentul în care congresul de la Paris din 1856 hotărăște ca Principatele dunărene să-și exprime singure voința asupra organizării lor viitoare, Kogălniceanu și vede înșăptuit „visul de aur“, unirea românilor într-un stat suveran. Curînd devine sufletul mișcării unioniste, ia inițiative corespunzătoare, semnează apeluri, întreține o vastă corespondență politică, trans-

mișind și celorlalți entuziasmul său. Ales în Divanul ad-hoc ca deputat al ținutului Dorohoi, marchează, alături de Costache Negri, cea mai prodigioasă prezență, nelăsându-se intimidat de mașinațiile bătrânilor boieri. Încrederii ce i s-a acordat, înțelege să-i răspundă prin prezentarea și apărarea fermă a intereselor mulțimii. „...deputatul — afirmă el într-o intervenție din cadrul dezbaterilor — nu este al său ci al mandatarilor săi“, principiu ce l-a călăuzit de câte ori a fost chemat să îndrume treburile obștești. După primele ședințe ale Divanului, rezervate chestiunilor de organizare internă și protocol, trecându-se la lucrul propriu-zis, Kogălniceanu este cel care, în numele unui grup de deputați, ridică problema Unirii și o expune cu patos, cu avînt, într-un stil ce trebuia să înflăcăreze și să determine adoptarea soluțiilor potrivite: „Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată, pentru că în Moldova și în Valahia sîntem același popor, omogen, identic ca nici unul altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndeostul, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri de trecut, același viitor și, în sfîrșit, aceeași misie de împlinit...“ Rezistența cercurilor latifundiare, dornice să-și menție supremația și beneficiile intacte, Kogălniceanu o întîmpina cu hotărîrea de a nu retracta. Sînt memorabile cuvintele sale rostite ca replică la adresa boierului reacționar Alecu Balș: „Inima poporului nu înșală niciodată. Să ascultăm glasul și interesul nației noastre care ne strigă neîncetat: Unire și Unire. Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem dar facem istoria țării noastre“.

Prin actul de la 24 ianuarie 1859, Kogălniceanu vedea încununată campania unionistă. Însă după cum în Unire el nu a văzut un scop, ci doar calea deschizătoare pentru noi și importante propășiri, campania aceasta nu întruchipa decît o etapă din lupta mult mai cuprinzătoare în care se simțea angajat cu trup și suflet. Statul nou înființat avea nevoie să fie consolidat prin lărgirea libertăților democratice, prin ridică-

rea stării materiale și spirituale a maselor populare și asocierea acestora la viața publică.

Imediat după Unire, se întrunește la Focșani Comisia Centrală însărcinată cu pregătirea statutelor politice ale celor două țări abia întrupate într-un singur stat. La 31 iulie al aceluși an 1859, Kogălniceanu ia cuvântul deșinind în spirit democratic, criteriul principal al hotărârilor ce urmau a fi adoptate: „Să plecăm ochii noștri către acele gloate multe și amărâte, care pină acum de la Patrie n-au cunoscut decît dări și asupriri. Pe lângă îndatoriri, să le dăm acum și drepturi. Să facem ca și pentru dânșii să răsară soarele emancipașunii”.

Încă înainte de a păși în arena vieșii politice, Kogălniceanu s-a pronunțat în favoarea egalității în drepturi a tuturor cetățenilor, pentru emanciparea minoritășilor, pentru abolirea rangurilor și cinurilor boierești, pentru desființarea rămășițelor robiei, etc. Dar locul cel mai important din programul său de reforme l-a ocupat reglementarea raporturilor dintre proprietarii de moșii și țărani.

Care era existența țăranului știa Kogălniceanu foarte bine și orice referire a sa la această stare este însoțită de vădită indignare. În Tainele inimii, deși tangențial, răul era înșierat fără menajamente: „Ăăranul trăitor în vizuini, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în zdrențe și îngenuncheat, este tot așa ca și cînd era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor”. În Dorințele Partidei Nașionale de la 1848, împroprietărirea este înscrisă printre cele mai imperioase reforme și întemeiată pe o demonstrație bogată din care nu lipsesc argumentele rașunii ca și cele ale simșirii, făcîndu-se apel la „omenie”, la „dreptate”, la „înteresele țării”. Imediat înșă după Unire, el își concentrează forșele spre acest obiectiv. În Comisia Centrală și-a expus punctul de vedere, dar n-a izbutit să treacă peste majoritatea conservatoare. Un nou atac încearcă la 1860, cînd vine în fruntea guvernului moldovean, înscriind în program, alături de revizuirea legii electorale, secularizarea averilor mînăstirești și reforma agrară. Dar înșistența depusă în sprijinul acestei reforme va face să fie boicotat de elementele vechii orînduiri și, prin acuzașii meschine, obligat să se retragă. Răspunzînd uneltirilor, Kogălniceanu se

declară nestrămutat în convingerile cu privire la problema țărănească : „Vă declar cu toată franchetea că sînt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, pentru împrumutarea lor. În îmbunătățirea soartei țăranilor văd tot viitorul țării mele, văd fondarea naționalității române. Cîtă vreme țăranii vor fi sub jug, cît ei vor fi considerați numai ca niște mașini bune de produs grâu și păpușoi ; pînă cînd ei nu vor fi lipiți cãtră țară prin drituri și avere ; pînă cînd, într-un cuvînt, ei nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea nație... Domnilor, donă mii de boieri nu fac o nație. Acesta este un adevăr pe care nimeni nu-l poate contesta !“

Împotriva încercărilor reacțiunii conservatoare de a menține neștirbite beneficiile boierești, Kogălniceanu s-a ridicat pentru a apăra ideea împrumutării în celebrul discurs de la 25 mai 1862, intitulat Îmbunătățirea soartei țăranilor. A fost unul dintre cele mai strălucite discursuri ale sale. Problema era expusă în cadrul ei istoric, fiecare aspect este cercetat din toate unghiurile posibile, argumentele pro și contra sînt confruntate cu calm și răbdare pentru ca adevărul să apară, în final, luminos și fără posibilitate de replică. Stringența logică se întoșește cu patosul entuziasmului care, mai ales la urmă, izbucnește nereșinut. Discursul lui Kogălniceanu a trezit riposte furioase. În aceste împrejurări, liberalii și-au dat arama pe față, coalizîndu-se cu reacțiunea conservatoare și nedîndu-se în lături nici de la defăimarea Domnitorului Cuza. Atăcat, izolat, părăsit de mii pe care-i crezuse aliați, Kogălniceanu n-a renunțat totuși la țelul împrumutării. El găsește în Domnitorul Alexandru Cuza un partener tot atît de convins. Acesta îl recheamă din nou în postul de prim-ministru, pentru ca împreună să treacă la măsuri radicale. La 2 mai 1864, Adunarea compusă în majoritate din elemente boierești ori aservite acestora, este dizolvată. Poporul aprobă printr-un plebiscit hotărîrea lui Cuza și a lui Kogălniceanu. Astfel se deschide perspectiva înfăptuirii reformei agrare, care avea să fie decretată în august același an. Legea din 1864 n-a rezolvat definitiv problema țărănimii, dar în acele condiții social-istorice a constituit un pas pozitiv.

Dorind și susținând cu rară ardoare revendicările maselor largi, Kogălniceanu nu depășește însă orizontul burghezo-democrat. El caută să evite orice tendință revoluționară și se declară pentru reforme înșăptuite de sus în jos, fără violență, fără intervenția forțelor mulțimii, fără a ataca proprietatea privată, ci în liniște și cu ajutorul legilor. În celebra broșură Dorințele Partidei Naționale, el ia atitudine justă față de conservatorismul reacționar, susținând că „starea pe loc, imobilitatea este moartea”, dar totodată ține să previe pașnic, împotriva a ceea ce i s-ar fi putut părea exces revoluționar: „moldovenii nu sînt rebeli, nu se pun în luptă cu nimeni”. Toate schimbările reclamate și însuși desființarea nemiloasei exploatare feudale a maselor țărănești, deși prezentate în cel mai progresist spirit, pentru acele timpuri, cu vădită dragoste pentru soarta poporului, poartă amprenta grijii sale permanente de a tempera, de a potoli eventualele porniri revoluționare. În vreme ce Bălcescu îi mobiliza pe țărani să-și cucerască prin luptă drepturile de proprietate asupra pămîntului muncit de ei, Kogălniceanu, conștient că trebuia neîntîrziat să li se asigure aceste drepturi, preconiza împrumutarea „printr-o dreaptă despăgubire vechilor stăpîni”. El însuși, în discursul academic din 1891 a arătat că și-a însușit, încă din timpul studiilor de la Berlin, ideile reformatoare ale oamenilor de stat germani, care exprimau aspirația spre putere a burgheziei și în același timp teama ei de revărsarea revoluționară a maselor. Același teamă a domolit și avîntul burgheziei din țările noastre, împingînd-o în cele din urmă la compromis cu boierimea, pe seama poporului condamnat să ducă mai departe jugul asupririi. Dacă n-a ajuns niciodată un revoluționar, Kogălniceanu nu și-a părăsit însă profundele vederi democratice, luînd consecvent apărarea cauzei celor mulți împotriva samavolniciei, setei de cîștig și privilegiilor celor avuți și puternici. Înapoierii feudale, el i-a opus o politică activă de încurajare a întreprinderilor industriale, de extindere a legăturilor comerciale, stimulînd creditul, liberul schimb, asigurarea pieții interne de desfacere. El însuși a vrut să fie un exemplu de nouă orientare, punînd pe picioare cea dintîi fabrică de postav din țară. Cît de diferită a fost însă atitudinea

sa de a patronilor hrăpăreți, preocupați doar de beneficiu? Kogălniceanu s-a îngrijit de crearea unor condiții omenești de muncă salariaților săi, asigurându-le locuințe, ajutoare de boală, etc. Cu fermitatea cu care a respins în scrierile din tinerețe privilegiul nașterii, optînd pentru întîietatea meritelor dovedite în muncă, a căutat să impuie, mai tîrziu în calitatea sa de om politic, primatul intereselor populare asupra meschinilor și egoistelor aranjamente de castă. Cercetătorul trecutului, care demonstrase că poporul cu munca sa tenace și răbdătoare este creatorul neîntrecutelor valori istorice, n-a pregetat să-și menție punctul de vedere și atunci cînd a fost chemat să hotărască asupra stărilor actuale.

Aceasta fusese poziția sa în timpul campaniei unioniste și a luptelor pentru împroprietărire, aceasta avea să rămîină atitudinea lui și în împrejurările decisive ale anului 1877. Atunci, el și-a dat seama că alianța cu Rusia în războiul împotriva Turciei oferea prilejul ieșirii țării de sub suveranitatea puterii otomane. Fînd un război just de obținere a unor drepturi naționale firești, el nu s-a îndoit nici o clipă că poporul îl va susține, că masele de țărani chemate recent la drepturi nu vor pregeta să-și apere țara. De aceea, fînd ministru de externe, Kogălniceanu ia hotărîrea participării la conflict alături de armatele rusești. Comunicatul oficial a fost precedat de aprinse dezbateri în senat, unde conservatorii și liberalii laolaltă agita vorbe umflate despre neutralitate, refuzînd contribuția ce li se cerea. De nenumărate ori, ministrul de externe a intervenit, polemizînd cînd cu D. Sturdza, cînd cu Pantazi Ghica sau N. Blaremburg, care-l acuzau de spirit aventurier, pentru a demonstra că a venit timpul realizării naționale de a avea o patrie liberă. În urma insistențelor sale, la 9 mai 1877 putea fi citită proclamația de Independență. Eroismul cu care armatele române au luptat la Grivița și la Plevna au demonstrat fără posibilitate de replică justetea punctului de vedere al lui Kogălniceanu, răsplătîndu-l împotriva opoziției întîmpinate. Din păcate, Mihail Kogălniceanu n-a fost liber să activeze cum gîndea și cum simțea și după cum n-a fost scutit de amărăciunii și de insuccese, n-a scăpat nici de obligația de a da înapoi uneori, sau de a privi neputincios spectacolul unei po-

litici de stat în dezacord cu năzuințele lui. Mijloacele sale de împotrăvire au ajuns din ce în ce mai restrânse. Sperața că va putea întreprinde ceva folositor l-a făcut uneori să intre în combinații politice nepotrivite și, deși adversar permanent al politicianismului practicat sub aripa ocrotitoare a monstruoasei coaliții, luptătorul de altă dată a ajuns treptat inofensiv, fiind neutralizat de către cercurile oficiale. Cauza o numește el însuși, când referindu-se la repetatele animozități din jurul său, declară răspicat că nu crede în mașinațiunile unor dușmani personali : „...în prigonirile ce aceștia mi-au făcut ei s-au arătat atît de mici cu sufletul și cu mijloacele cu cari m-au atacat încît au dovedit că ei nu voiau a lovi persoana și defectele mele, ci principiile la triumful cărora am lucrat...” Obligat la concesii în ce privește alegerea partenerilor politici, uneori chiar la renunțări pe terenul măsurilor practice, Kogălniceanu însă nu a acceptat negustoria de principii. Discursurile sale parlamentare — și un bibliograf actual al lui Kogălniceanu a stabilit că acesta a pronunțat aproximativ 1600 de discursuri parlamentare, cifră care singură grăiește despre intensitatea activității susținută de marele om de stat — îl arată pînă în ultimul moment, ineputabil în vigoarea de combatant pentru apărarea ideilor democratice și progresiste. În discursuri, cum ar fi Programa de la Mazar Pașa din ianuarie 1883, sau cel din 5—7 decembrie 1890, cititorul actual nu știe ce să prețuiască mai întîi : vehemența rechizitoriului intentat guvernării liberale sau respirația largă a oratorului, verba cuceritoare sau spontaneitatea replicelor la unele întreruperi prost inspirate. În Kogălniceanu, arta noastră oratorică și-a avut un reprezentant strălucit. Discursurile sale unesc claritatea logică cu căldura sentimentelor, erudiția cu fantezia, fiind avîntate fără a depăși limitele sobrietății, pe care Kogălniceanu și-a impus-o totdeauna ca o notă de distincție particulară. Cînd pășește la tribună, Kogălniceanu arborează o ținută stăpînită, un calm desăvîrșit, înfățișînd unul după altul argumentele într-o înlănțuire stringentă. Totdeauna procedează prin confruntarea probelor pînă la completa luminare a adevărului, apropiie obiectul de sine apoi îl îndepărtează, iar revine și în tot acest timp pasiunea reșinută pînă la un punct începe să clo-

cotească, se încinge și izbucnește patetic în final. După ce fusese convinsă cu argumente, adunarea era contaminată, electricizată de focul vorbitorului. Discursuri avînd ca temă probleme de mult epuizate, străine preocupărilor noastre, sînt totuși în măsură să captureze la lectură prin ingenioasa țesătură de dovezi, prin desfășurarea precisă și elegantă, cuceritoare încă. Poate tot farmecul oratoriei lui Kogălniceanu, de loc scontînd pe efecte teatrale, pe potriviri de vorbe sunătoare, vine în ultimă instanță de acolo că pe măsură ce discursul înaintează tema abordată, departe de a se ofili prin secătuirea ei de seva originală, apare revigorată, mai bogată în semnificații, mai vie decît se bănuia inițial. La Kogălniceanu, nu discursul trăiește pe seama temei, ci tema capătă o neașteptată vitalitate odată cu epuizarea discursului. Cînd tema se lega nemijlocit de vreo oarecare persoană, oratorul recurgea la o strategie imbatabilă. O probă, excelentă demonstrație de virtuozitate, este înfățișată de discursul rostit la 9 decembrie 1861 împotriva alegerii ca deputat a lui Al. C. Moruzi. Oratorul nu-și disprețuiește adversarul sau chiar dacă îl disprețuiește nu-i ignoră forța, capacitatea, relațiile, poziția („întîiul consilier al tronului“), cu care s-ar putea întoarce asupra-i dacă nu i le-ar neutraliza pe rînd și în mod definitiv. Îi face partea cîvenită la început, ba poate îi mai dă și pe deasupra ceva, încurajîndu-l să spere că va scăpa nevătămat, că nu-i vor fi descoperite părțile vulnerabile, narcotic destinat a-l face să asiste imobil la propria-i execuție. Dacă a fost imprudent, s-a lăsat amăgit, reținînd doar modestele cuvinte elogioase, rostite convențional, fără să mai fi recepționat aluziile prevestitoare ale furtunii ce va urma. Cînd fulgerele și trăsnetele au ajuns de acum deasupra capului său nu-i va mai rămîne decît să se facă mic, prăbușindu-se neputincios, înspăimîntat de lumina orbitoare a adevărului. Cu obiectivitatea istoricului, Kogălniceanu nu făcuse decît să expună sălii surprinse biografia celui în cauză. Încerce să se dezvinovățească! I-ar trebui cruzimea să se lepede de el însuși. Odată măștile date deoparte și adversarul adus la proporțiile neînsemnate ce-i sînt proprii, oratorul își întoarce atenția de la el, îl pierde din priviri ca pe orice lucru lipsit de însemnătate, căuțînd în ochii parterului

aprobarea și imitarea gestului său. Și atunci era inevitabil să izbucnească aplauzele, al căror ropot vor fi sunat pentru cel ce părase fără precipitare tribuna ca o muzică suavă și mult plăcută inimii lui. Sau poate nici nu o auzea, preocupat să verifice mintal dacă nu cumva lăsase vreo cît de neînsemnată fisură în cercul demonstrației sale, pe unde victima s-ar mai putea salva. Victoria nu o vroia decît totală!

Adversarii au căutat să-i umbrească meritele și l-au judecat după gesturi mărunte, bucurîndu-se de orice inadvertență. Dar, speculațiile și insinuările detractorilor rămîn neputincioase înaintea faptelor lui mari care i-au asigurat un loc de seamă în istoria modernă a țării noastre.

Istoria literară, culturală și politică îl revendică pe Mihail Kogălniceanu printre înaintași. Exemplul său luminos constă în străduința permanentă de a înțelege interesele maselor largi și de a căuta să răspundă, prin actele preconizate, aspirațiilor acestora către dreptate și libertate. S-a opus din toate puterile privilegiilor de castă și a ridiculizat „inspirațiile strîmte ale unui patriotism de clopotniță”. Crezul său de conduită și-l afirma cu îndreptățită fală cînd spunea: „Noi am jertfit de bună voie privilegiurile de naștere, însă sînt două privilegiuri pe care nu ni le poate ridica nimeni, privilegiul patriotismului și al virtuților cetățenești”.

A moștenit avere, a dobîndit ranguri prin merite numeroase, dar nu s-a abătut de la credințele astfel formulate. Ar fi putut să se preocupe de sine, să-și cultive însușirile literare, ori să se dedice cercetărilor de istorie. Dar a preferat participarea la tumultul prefacerilor generale. Impetuos a ieșit la răsrucci în bătaia vînturilor, unde evenimentele reclamau dăruire, deseori renunțare. Angajat în realizări de seamă, și citeodată fiind inspiratorul ca și înfăptuitorul lor, a dat numeroase probe de lipsă de orgoliu. Nimic nu reliefează mai convingător demnitatea lui Kogălniceanu dublată de acea modestie exemplară decît duelul său parlamentar cu Barbu Catargiu, care personifica aroganța, trufia ciocoiască împinsă pînă la

patimă devastatoare și orbire politică. Cînd este vorba de Unire, căreia el i-a jertfit poate cel mai mult timp și cea mai mare putere de muncă, Kogălniceanu este primul care reprimă orice ispită de a vedea în acel act istoric altceva decît rezultatul firesc al mișcării maselor: „Unirea, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul de a zice că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: Unirea e actul energic al întregii nații române“.

Kogălniceanu a dominat situațiile prin înțelegere și nu prin exaltarea propriei personalități. El a căutat să deslușească în împrejurările contemporane lui cerințele obiective și pe acestea să le slujească. Faptele sale, inspirate din dragoste de patrie și de popor, i-au asigurat o posteritate glorioasă. Ca îndrumător al literaturii pe drumul împlinirii creației originale inspirată din realitățile naționale, el se situează în rîndul clasicilor, alături de pătași de idei ca Alecsandri, Russo, Negruzzi. Prin cercetările sale fructuoase în domeniul istoriei naționale și-a înscris numele imediat după Bălcescu și în vecinătatea lui Hasdeu. După ce, ca literat și ca istoric, a contribuit la răspîndirea unor convingeri progresiste, ridicîndu-se împotriva orînduirii și mentalității boierești și în sprijinul revendicărilor populare, n-a ezitat să se consacre, ca om politic, satisfacerii acestor revendicări. A fost sufletul Unirii, principalul apărător al împrumutării țăranilor, partizanul politicii de alianță româno-rusă în războiul contra turcilor, aducînd un însemnat aport la obținerea Independenței. Înlăcărarea scriitorului și istoricului și-a dat mîna perseverent, neșovăielnic, într-o fericită împlinire, cu calitățile de organizator ale omului de stat. Concepția lui Kogălniceanu unește respectul tradiției cu spiritul deschis către înnoiri. Unii ideologi ai tradiționalismului autohtonist dintre cele două războaie au încercat să se înfățișeze ca descendenți ai ilustrului cărturar și om politic. Dar tradiționalismul lui Kogălniceanu n-are nimic conservator, retrograd, înseamnă doar o ascuțită conștiință a continuității, un element dinamic pentru care fondul original autohton nu se poate afirma decît în contact cu cele mai avansate cuceriri ale civilizației. Pe cînd tradiționaliștii gîndiști priveau civilizația ca pe un factor de înstrăinare și vi-

ciere a culturii proprii, Kogălniceanu susținuse răspicat tocmai contrariul: „Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și nărvurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general“. Una din îmbunătățirile civilizației așa cum o înțelegea Kogălniceanu consta în înlocuirea privilegiului de castă prin datoria de a munci. „Exercițiul muncii este sfințirea și practica egalității“, observa el încă din 1845. Din acest principiu va dezvolta el ulterior teoria stimulării păturilor productive într-un limbaj care vestește cultul eminescian al „stării de mijloc“. Respectul muncii și împărtășirea din bunurile civilizației presupun răspîndirea învățămîntului, căruia îi prescria să țintească la „dezvoltarea și întărirea simțului național, la admirarea virtuților strămoșești, la iubirea de patrie și respectarea legilor ei, la înrădăcinarea principiilor egalitare și constituționale, la cultivarea frumosului și bunului, la moralizarea societății și în sfîrșit la răspîndirea cunoștințelor economice, agricole, comerciale și industriale, ca așa să izbutim a introduce în țara noastră toate acele virtuți, principii, științe și arte, care fac puterea și înflorirea națiilor europene“. Pledoaria sa se întemeia pe o convingere de o netăgăduită actualitate: „Trebuie în sine odată să facem ca țara aceasta să înceapă a avea în toate specialiști serioși“. Comportarea sa constituie o ilustrare vie a principiilor pe care le menționa într-o scrisoare către fratele mai mic: „A se despera cu ușurință nu este dovadă de inimă tare. Vișturile de care trebuie să te ferești mai mult sînt presumpția și mîndria.“

Cît de sus s-a ridicat — și a ajuns, la un moment dat, primul bărbat al țării — n-a pus nici un fel de distanță între sine și cei de jos. Această apropiere, născută din patriotism sincer, neîntinat, a stat la temelia unei rodnice activități de îndrumător, cercetător și reformator, a dat un sens nobil străduințelor și o valoare durabilă rezultatelor obținute de Mihail Kogălniceanu a cărui amintire dăinuie peste timp.

GEO ȘERBAN

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Personalitate proeminentă a vieții culturale și politice din a doua jumătate a secolului trecut, Mihail Kogălniceanu a lăsat moștenire posterității o operă scrisă de toată importanța atât pentru *cu-moașterea* excepționalelor sale înzestrări ce-i rezervă pentru totdeauna un loc în panteonul valorilor noastre naționale, cât și pentru *înțelegerea* epocii de mare efervescență în care el și-a desfășurat prodigioasa activitate.

Dintre numeroasele sale scrieri — unele dintre ele încă așteptînd prin paginile ziarelor vremii să fie culese și integrate într-o ediție completă a cărei necesitate se face tot mai simțită — volumul de față selectează o parte redusă în acord cu scopul de a alcătui împreună o imagine concludentă cu privire la varietatea preocupărilor lui Kogălniceanu și a consecvenței cu care a dat el glas, de-a lungul întinsei lui activități, unei concepții înaintate, neabătute. Astfel, de la textul din 1839 *Adunări dănșuitoare* pînă la marele discurs academic din 1891 cititorul va putea să urmărească firul neîntrerupt al unei gândiri pusă în slujba progresului patriei prin ridicarea poporului și consolidarea suveranității naționale.

O primă categorie de texte este alcătuită din scrieri literare și istorice rînduite în ordine cronologică și repartizate în două grupe : a) pagini de factură literară și b) pagini cu conținut programatic, teoretic. O a doua categorie de texte reunește scrieri cu destinație politică imediată, dar care prin conținutul lor de idei ca și prin ținuta expunerii împrumută valori istorice și literare incontestabile, care le asigură durabilitatea și un evident interes actual.

Pentru reproducerea tuturor scrierilor aici înmănușiate au fost folosite cele mai bune ediții existente, după cum urmează :

1) *M. Kogălniceanu : Opere*, t. I, Scrieri istorice, ediție prof. univ. Andrei Oșetea, Buc., 1946.

2) *M. Kogălniceanu : Scrieri Alese*, ediție Dan Simonescu, B.p.t., Buc., 1956.

3) *M. Kogălniceanu : Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, ediție Vl. Diculescu, Buc., 1959.

4) *M. Kogălniceanu : Scrisori*. Note de călătorie, ediție Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu, col. „Texte și documente“, Buc. 1967.

Am adăugat unde a fost cazul și ținând seama de destinația prezentei ediții, note explicative în subsolurile paginilor.

La sfârșitul fiecărui text se află indicate locul și data primei apariții.

G. Ș.

SCRIERI LITERARE ȘI
ISTORICE

SOIRÉES DANSANTES (Adunări dănțuitoare)

La nouăsprezece ani ne bucurăm de joc ca de o mare desfătare ; dar nu este desfătare în lume care să treacă așa de degrabă la bărbați și așa de târziu la femei. Îmi aduc aminte cîteodată, cu o oftare de părere de rău, de vremea ce a trecut așa de iute, în care, a doua zi după un bal, mă sculam la amiazăzi, zicînd : bre, bre, cît m-am *inglindisit** de bine.

Și cu o suvenire desfătăcioasă de gînduri, mă uitam la rămășițele strălucitei mele toalete din ziua trecută, ce era împrăstietă în mijlocul odăii ; șacșirii¹ cei roșii aruncați pe covor, galbinii papuci dormind pe vatră, ca o mîță ce se încălzește, mănușele aninate de coada unui ibric, cilicul cel globos rostogolit supt pat, și taclitul² a cărui coadă, în ziua trecută, prin scoborîrea sa pînă la pămînt, făcea mirarea tuturor babelor, ședea învăluit pe un scaun. Nu zic nimic de fermeneaua³ cea roșie care, aninată pe ușă, sămăna la cununele de pipăruși întinse înaintea casei unui bulgar din Huși.

Atunce, niciodată nu mă desfătam pe jumătate ; apropierea unui bal îmi deșărta inima de toate miclele supărări ce aveam ; aș fi luat la joc pe dracul însuși și aș fi sărit de douăzeci de ori pentru un bal la vreun diac de visterie. Dacă dimineața gîndirea mea neconținută la joc îmi pricinuia de la loghiotatul⁴ dascal

---

* *inglidisi* — a se distra.

¹ corect *ceacșiri* — pantaloni turcești largi pe care îi purtau și boierii noștri.

² *taclit* — fișie de stofă sau de mătase cu care se încingeau boierii, imitînd moda turcească.

³ *fermenea* — scurtă, brodată cu fir sau cu mătase, uneori căptușită cu blană, se purta peste antereu.

⁴ *loghiotat* — titlu dat dascălilor greci în epoca fanariotă.

vreo falangă părintească pe talpa picioarelor, sara dinpotrivă când gazda, încântată de iuțeala pasurilor mele, mă făcea de alergam în dreapta și în stînga, spre a pofti la joc toate bătrînețile ce nu juca, mă socoteam o persoană de mare importanță înaintea damelor, și uitam foarte degrabă neplăcerile de la școala Trisfetitelor sau a dascalului Gheorghii.

Ah ! acum mă duc la bal numai spre a juca rolul pătimator de băgător de samă. Picioarele mi se odihnesc într-un ungher întunecat a sălii, și ca un soldat bătrîn, invalid, ce-și anină ruginita sabie la căpătîiul său, așămine îmi anin și eu pulpele de bumbac la cerceveaua unei fereștri. Căci și eu am lepădat cilicul pentru pălărie și purpurii șacșiri pentru strimții pantaloni. Cînd joc cîteodată, mă mișc posomorît ca o cîrtiță ce se întoarce. Cîteodată iarăși zic o vorbă, două la femeile cele bătrîne și ele mă împacă cîteodată și cu cele tinere. În altele sînt făcut dintr-un aluat destul de nemulțămitor și puțin însușit spre a face din mine un om căruia-i zicem că este *plăcut*.

Plăcut ? Ce înșămnează acest cuvînt ?

Un om plăcut, pentru multe femei, este acela carele, într-un bal joacă totdeauna și nu se odihnește niciodată, jucînd deopotrivă cu toate, cu cele frumoase și cu cele urîte, bun, tînăr și de treabă carele face filantropie la mazurcă spre slujba fetelor celor bătrîne și carele crede că are vreo îndatorire cătră gazda ce-l poștește la bal.

Un om plăcut este și acela care face curte mamelor, spre a ave dritul de a face și fetelor și care are totdeauna două mîni, două picioare și o droșcă la dispoziția damelor care n-au nici trăsură nici bărbat; care strînge mînușile, apărătorile și basmalele acestor dame, poartă șalul și umbrela lor, le trimete lojii la teatrul franțez ca să se mire de frumosul comic a lui Pelier și de țipetile d[emoaze]-lei Jenni. Un om plăcut este și acela carele își prăpădește banii de cîte ori joacă vist¹ cu damele...

Așa-i că-i plăcut acest elegant care spune complimente, ce amirosă la apă de mintă și nu întră niciodată într-o adunare fără să aibă buzunarul plin de confeturi și capul de cimilituri,

¹ *vist* — joc de cărți care se joacă între trei sau patru persoane.

calamburguri ¹ și șarade ², fiindcă premenită a fi pișcat de fetițe și a purta băieții pe genunchi.

La nevoie, omul plăcut spune și câte o istorioară. El este un dobitoc prețios pentru educația tinerelor demoazele, și — pentru mîncarea zarzavatelor. El mănîncă multe legume și nu be nici cafe, nici vutcă ; dar știe foarte bine a tăie la fripturi.

Omul plăcut se află mai ales între biurgheri ³ sau tîrgoveți. Am cunoscut pînă și spișeri ⁴ carii era foarte plăcuți. Sînt femei, care vorbind de acești oameni, zic : „Domnul cutare are totdeauna o vorbă de rîs“. În ce colț a spișării oare au învățat ei așa frumușele lucruri ? Aceasta nu știu. Dar glumele lor mă bătea la ureche ca clopotul de la Bărnovschi ⁵ într-o zi de săr-bătoare. Mai pune încă și acel rîs lancaviu *, ce samănă cu muzica broaștelor.

Și duhurile frumoase de societate — și jucătorii de șarade în faptă — și, mai ales — acei istorisitori de povești fantastice carii totdeauna ți se par un tăciune ce fumegă în vatră, și, în sfîrșit, îți pică peste picioare.

În vremea cînd un duh nebun de vîrtej și de joc se apucă de toate capitele și picioarele femeiești, omul plăcut, omul mașină, omul ce joacă se face o specialitate, o individualitate, o nevoie ; el este neapăratul suarelelor negușitorești și diecești. Pentru vro cîteva pahare de limonadă și de ceai, el își dă cu chirie picioarele ; meșteșug prea puțin cîștigător, dacă nu vei pune în rîndul cîștigului bătăturile, reumatismele și durerile de piept.

— Neneacă — zice duduca P. S. ...cătră maică-sa — trebuie să poftim pre A.M.M. la cea de pe urmă suare a mătușăi mele ; n-au lipsit măcar la o contredansă ⁶.

¹ corect *calambur* — joc de cuvinte bazat pe deosebirea de sens a unor cuvinte asemănătoare ca formă.

² *șaradă* — un fel de ghicitoare.

³ *biurgheri* — locuitori ai *burginiui*, adică ai orașului, orășeni, avînd totodată și sensul de burgezi.

⁴ *spișter* — farmacist.

⁵ este vorba de biserica Bărnovschi din capitala Moldovei.

* *lancaviu* (rus. *lucavit*) — viclean, șiret.

⁶ *contradanș* — dans asemănător cu cadrilul.

— Vere, să ne aduci cavaleri !

Un cavaler care joacă se poroncește ca o înghețată la Felix ; el este tovarășul neapărat a scaunelor și a policandrului ce se împrumută din mahala. *Apropo* de împrumut, am cunoscut un tânăr carele fiind îndatorit de rudele sale să împrumute pentru o nuntă niște argintării și niște scaune, învăța pe de rost numărul scaunelor, cuțitelor și furculițelor scrise în *izvod*¹.

Cavalerul numai să aibă picioare, mâni, o părere sau o *măhală*² de trup, cu groși posteriori, și să fie înzăstrat cu o păreche de pintini lungi ca sulita urieșului Goliat, este *plăcut* și pof-tit la toate balurile ; și damele, care obicinuit șed pe scaun, primesc pof-tirea lui la un joc cu bucurie și, spre mulțămire, îi aruncă câteodată o căutătură dulce prin niște gene afumate de patruzeci de ani.

Cavalerul are toată voia să ieie între vals și contredansă din vreme în vreme, câte un *posmag*³. Trebuie să-l vezi pe bietul băiet, când își scoate mânușile și-și întinde tremurînda mîna pe *tabla*⁴ și când a luat un posmag fără să răstoarne tablele, cum se trage înapoi în grămadă, ca un cîne ce fuge cu un ciolan în gură. Iată pofta de mîncare a unui cavaler.

Cavalerii ce nu sînt oșteni, carii obicinuit se aud de departe, din pricina tîrîitului săbiei, cavalerii civili, zic, carii întră pentru întîiași dată în adunări, poartă neapărat o jiletcă albă, legătura de gît de atlas neagră și gulerul fracului căptușit cu catife ; de abie la al doile sau al triile an a întrării lui în lume, începe a se deprinde cu pălăria-clacă⁵, cu pantaloni *collants*⁶ și cu papuci cu cătărămi de la Miculi⁷. Dar atunci i s-a dus blîndețea cea dintîi ! Picioarul i se strică. Se ostinește, se odih-nește, când joacă alege damele ; se depărtează de bătrînețe și de

¹ *izvod* — listă, catastif, registru.

² *măhală* — regionalism care înseamnă mare, voluminos, mătăhălos.

³ *posmag* — pîine tăiată felii și uscată.

⁴ *tabla* — tavă de servit.

⁵ pălărie moale, înaltă.

⁶ pantaloni strîmți, de modă franțuzească.

⁷ magazin din Iașul de pe atunci.

cladarii ¹ atumate și, jucînd, sta la gînduri : îndata ce la un banc farao ² va lepăda pe o carte un galbăn, este prăpădit și jocul îi este urît.

Nu ți-oi vorbi nimică de strălucitele baluri ce se da în vremea lui Muruz și a lui Calimah, unde se îndesa cea mai bună societate din Iași.

Balurile de atunci nu sămăna nicidecum cu suarelele de astăzi. Luminăția ce se făcea în ogradă și în ulițele de prinpregiur înștiința tot tîrgul că era bal la cutare și cutare boier. Astăzi de abie spre încălzirea vezeteilor, doi-trii tăciuni ard la poartă întocma ca focul din ograda lui Ana și Caiafa. Aceeași pompă întriită era înlăuntrul palatului. Toate strălucea, toate era îndestule. Vinul și laptele curgea, cum zice Scriptura. Gazda ce da balul nu se înjosea la cele mai mici amărunturi ale unei contredanse ; nu o vedeai alergînd în dreapta și în stînga spre a scoate la ivală un *vis à vis* (vizavi) la joc, carele se ascundea supt perdelele unei feresti. În mijlocul balului ușele se deschidea ca prin varga unei vrăjitoare nevăzute și o masă desfătăcioasă, ce se înfățoșea ochilor supt strălucitele focuri a mii și mii de lumînări, făcea adevărate toate încîntările simțualității răsăritene. Cînd astăzi ies de la o suare biurgherească de acum, cu gura plină de posmagi și de pudinci făcute în casă de un bucătar țigan, și că-mi aduc aminte de acele nopți strălucite a căroră toate luminările s-au stins, crez că am visat sărbări din Halima.

Balurile cele mari au trecut cu miile lor de lumînări și cu desfătăcioasele mese ; dar suarelele dansante trăiesc încă în toată strălucirea ; pentru că suareaua dansantă este numai și numai a epohăi noastre ; ea se întinde de la palaturile de pe ulița Copoului, pînă în Armenime și supt Curțele arse. Boieri, dieci, negustori, toți dau astăzi suarele dansante. Și pentru ce ?

O suare dansantă se gătește în două ceasuri. O scripcă, o cobză, cîteodată și un nai sau o daiere ³, vro cîteva lavițe,

¹ *cladă* — grămadă, morman.

² *banc farao* — joc de cărți.

³ *daiere* — tobă.

patru poponețe¹ într-o odaie mărișoară și *suareana* este gata. Pe urmă niște dulceți cu apă, niște posmagi, apă zăhărită și sărată, împodobită cu numele de limonadă, purtate pe tabla, din ceas în ceas. La mijlocul suarelei, zama de ciorbă numită bulion sau ceaiul cu franzelă prăjită își face intrarea triumfală... ș-apoi să mai vezi acolo cincizeci, șaizeci de voinici, jucînd ca niște fericiți, asudînd sînge și apă la sunetul cobzei. Rămășița șede împregiurul odăiei, privește, critică, încuviințează. Alții joacă vist sau preferans, vorbind de cîte corăbii au sosit la Galați și cît să vinde chila de grîu și de păpușoi.

Deci toată această lume este un adevărat vinograd *, numai că nu-i sărat, alcătuit de pălării de paie și straiie negre, de peleurinuri și capele sau turbanuri stacojii², scriitori pe la secții, vechili³ pe la divanuri, doftori de dinți și de cai, spițeri, toți alegători la Eforie⁴, toți *cuconi*. Cucoanele destul de frumoase, afară de niște figuri de țuțuence⁵, a căroră rumeneală, pară de foc, în mijlocul unor fete tinere și frumușele, samănă cu o floare de mac într-un cîmp de nu-mă-uita.

Bărbații vorbesc neconținut trebi, proțesuri, dinți scoși și potcoave găsite la cai morți. De la un capat al odăiei la celalalt auzi strigățile lor, lucru foarte interesant, te încredințez.

Ascuns supt umbra deselor *marabout*⁶ a unei tinere de șaizeci de ani, îmbrăcată în rochie de atlaz albă, cu cordele pempe⁷ cercetez și privesc. Iartă-mi vro cîteva portreturi.

Dintîi acea tînără persoană a căria cap este încărcat cu un braț de flori și de spicuri poleite, ca zeița Ceres; fată mare cu pielița palidă și cu zimbirea netocească, care la vrîsta de opt-

¹ *poponeț* — sfeșnic.

* Autorul folosește cuvîntul rusesc în sensul de „ghiveci”. De fapt *vinegret* înseamnă ghiveci, iar *vinograd* — struguri.

² *stacojiu* — de culoare roșie închisă.

³ *vechil* — vîtaf, aici cu sensul mai vechi de avocat.

⁴ consiliu de administrație orășenească.

⁵ *țuțuiancă* — nevasta unui țuțuian, cioban ardelean.

⁶ *marabu* (fr. *marabout*) — pasăre exotică asemănătoare cu barza, ale cărei pene serveau ca podoabă.

⁷ *pembé* — roșu deschis, trandafiriu.

sprezece ani a ieșit din pansion, unde a cîștigat toate premiile clasei sale. Ea a fost micul Fenix din Tîrgul Cucului ; ea dețîfră destul de bine muzica, zugrăvește înfricoșat trupuri goale, cu toate aceste, talentul său cel mai frumos este că are douăzeci mii galbini zăstre. La ochii măsei, acea femeie groasă, rumănă, cu părul bălai, cu rochie de catife alb-albastră și care samănă că mulțamește cu atîta grație acelor ce-i poftesc fata, Celestina este o minune. Dacă mama și fata întră într-un salon, Celestina întră totdeauna dintăi ; la Socola sau la Copou trebuie ca Celestina, gătită ca păpușa de la fereastra lui Miculi, să se așeze totdeauna în mijlocul aleelor și să-și arate dosul pentru ca s-o vadă mai bine trecătorii ; la teatru, ea se pune totdeauna în fața lojii. Dacă cineva o roagă să cînte o romanță, maică-sa își ie basmaua și face sămn să tacă toți ; ea strigă cît poate : „ii s-o auziți, cum cîntă, ca un înger !“ Celestina se pune la piano ; atunce, biata femeie, nemaiputîndu-se stăpîni, se scoală de pe scaun și șede în picioare dinapoia scaunului fetei sale, bate tactul, o întovărășește cu jumătate de glas ; apoi ochii i se umezesc de lacrimi ; are nevoie să plîngă, plînge. Dacă cineva bâte din palme, sau zice brava, bravisima, ea-și aruncă brațele împregiurul gîtului Celestinei ; biata *neneacă*¹, crapă mai de bucurie și de... grăsimie. Mîni vei vede-o că se duce să facă vizite spre a ave plăcerea de a povesti în toate casele, izbîndele fetei sale.

Ceealaltă, îmbrăcată cu rochie pempe, care joacă sau mai bine care sare cu atîta plăcere, ai căria groși obraji sînt așa de rumeni, care rîde neconținut, care purcede înaintea tactului și-și împinge cavalerul cînd stă pe gînduri, este una dintr-acele căria-i zicem că este o *fată bună*. Ea se îndoapă cu posmagi și cu zaharicale, cu primejdie de a-și strica stomahul ; vorbește cu gura plină și-și varsă șampanie pe rochie ; povestește cavalerilor săi feștile și șiriclicurile ce au făcut la pansion ; bufnește de rîs cînd le vorbește, și-i strînge de mînă cînd joacă. Întreab-o dacă-i place jocul și ți-a răspunde că se *inglendisește frumușel* franțuzește : *je m'amuse joliment*² ;

¹ *neneacă* — termen cu care se adresează un copil mamei sale.

² mă distrez plăcut.

jumătate timp de grizetă ¹ : boboc rumân de trandafir din mahalaua Muntenimei.

În fața ei, și spre a face contrast negreșit, pentru că în toate trebuie contrasturi, miară-te de muza biurgherească din Păscărie, împinsă încoace și încolo, cu o rochie largă, albastră, presurată cu stele de argint, cu capul rădicat, trupul înapoiat, aruncînd căutături dulci, suspinînd și vorbindu-și singură, avînd totdeauna chipul ca cînd s-ar trezi din vis, răspunzînd stropșit la toate întrebările ce-i faci, vorbind buziș ² despre zugrăveală și despre poezie, citînd pre Lamartine și pre Eliad, pre Victor Hugo și pre Negruți, pre doamna Tastu și pre doamna Samboteanca * și neuitînd mai ales să-ți spuie că a fost la cea întîi reprezentație a pieselor *Le fort l'évêque* și *Un de plus* și că cel de pe urmă examen de la pansionul S. a descoperit o greșală în cuvîntul dascalușului nemțesc. Ea este totdeauna rău încălțată și degetele-i sînt pline de cerneală.

Soră-sa Indiana este un vulcan ce fumează pe gunoiul rîpei *Privighițoaiiei* ; tînără artistă de cea mai mare nădejde ; ce se gătește la cap *à la Ninon*, cu o feronieră ³ pe frunte ; cînd se îmbracă ca o jucătoare pe frînghie, cînd se învălește într-o tunică ateniană ; cînd cîntă, își întoarce glasul în rulade, se pune ca doamna Malibran ** și vorbește totdeauna cu un accent italian ce samănă limbei vorbite în șatrele de pe șăsul Bahluiului.

Vezi încă și acea mare palidă, ce se uită la cavalerii cei frumusei cu ochi murinzi ; ea șede în toate zilele trii ceasuri în feredeu ⁴, mistuiește dimineața cîte un roman și sara se îmbată de amor la melodramele teatrului franțez.

Dă-mi voie să nu-ți vorbesc de demuazela de cincisprezece ani, demuazelă clasică a balului, silită să joace cu toți

¹ *grizetă* (fr. *grisette*) — tînără ușuratică de condiție modestă.

² *buziș* — cu îndrăzneală.

* Tastu și Samboteanca, artiste din acea vreme.

³ *feronieră* (fr. *ferronnière*) — lanț de aur cu o piatră prețioasă în mijloc, ce se poartă de obicei în jurul frunții.

** Artistă franceză stabilită atunci în Iași.

⁴ *feredeu* — baie.

șincii și pișcarii ce se află la suare și care-ți răspunde cu grație la toate întrebările ce-i faci, cuvintele franțuzești ce a învățat la pansion :

— *Oui, monsieur.* — *Non, monsieur.* — *Monsieur, vous êtes bien bon.* — *Monsieur, je ne sais pas*¹... Vorbire tare înfeliurită și cu totul plăcută.

Nu ți-oi vorbi :

Nici de cochetele cele mici de șapte ani, pe care *nenecele* lor le îmbracă cu rochii scobite la gât și le duc în suarele cu condiție că n-or dormi pe scaun, c-or fi cuminte, că n-or cere zaharicale.

Nici de mii de alte specialități femeiești, ce se găesc mai în toate suarelele dansante.

Spre pildă :

Femeile măritate care iubesc a șugui cu holteii.

Acele care la vrîstă de patruzeci și cinci de ani poartă-n sîn un cap de cup² ca să rămîie totdeauna tinere și drăgălașe.

Acele care-și întrebă neconținut cavalerii.

Acele care zic : soțul meu este la Eforie.

Acele a căroră bărbat este căpitan de tîrg, sau vătav de șalgăi³.

Acele care amiroasă a livant și poartă gulere cu falduri, cînd au un gît slab și lung ca a cucoarelor.

Sau scurteicele cu ochi boldiți ca a racului, numai în porția ochilor de bou — expresie omerică.

Sau ghemurile de grăsime, încărcate de diamanturi, care sar supt policandru ca un balon, asudă de la cap la picioare și zic neconținut : „Este de mirat ! nu-s ostenită nicidecum ; aş juca toată noaptea fără să mă ostinesc“.

Și femeile sulemenite care joacă piste patruzeci de ani.

---

¹ Da, domnule, — Nu, domnule. — Domnule, sînteți prea bun. — Domnule, nu știu...

² s-ar putea să fie o greșală tipografică în loc de *cap de cuc*. Textul din *Albina Românească* conține și alte erori care au fost îndreptate de editor.

³ șalgău — lucrător în ocna de sare, dar și condamnat la ocna.

Și fetele de triizeci de ani, care nu mai joacă... decît ca să facă plăcere altora.

Mai ales, să te ferească sfîntul înger de gazdele care vin de te apucă rîn' și din odaia cărților.

— Ei bine ! Ce ! Nu joci ? Faci tare rău.

Sau încă :

— Domnule Plete-lungi, trebuie un vizavi ! Ai bunătate de pofteste pre cucoana cea cu rochie roșie și cu turban alb, care n-a jucat încă nicidecum în astă sară.

Of ! Of ! Să te ferească Dumnezeu de damele cu rochii roșii, cărora trebuie să le faci pomană cu o contredansă.

„De foc, de sabie, de rochii roșii, de războiul între noi, de turbane albe, de ciumă, de Ali Tebeli Pașa de Ianina.“

Ziceam încet aceste cucernice cuvinte, cînd cu colțul ochiului zării pre gazda casei ce venea spre mine. Făcui ca corăbierii cînd văd că se rădică o furtună, mă trăsăi spre liman, scoborîi vălele și mă pusăi în siguranție în ietac¹, unde era așezate mesele de joc.

Un foc bun ardea în sobă și în odaie era un aer mai curat decît în sala danțului. Mă uitam la patru portreturi urîte și rele, puse în cadruri frumoase ; lucru ce mă făcu să-gîndesc la femeile cele bătrîne, care se culcă în crevaturi² negre și se acoper cu o catife neagră, pentru ca cu atîta mai mult să se vadă albeața obrazului.

În vreme ce făceam asămîne fiziologice gîndiri, „la banc, la banc“, strigă unul din jucători.

„Bindecuvîntat fie numele Domnului“, zisăi, apropiindu-mă de masă ; aruncai un iermelic³.

— Cît pui pe carte ?

— Iermelicul întreg.

— Nu se primește mai mult de cincizeci parale pe carte !

¹ *iatac* — odaie de culcare, dormitor.

² *crevat, crivat* — pat.

³ *irmelic* — monedă turcească de argint care circula odinioară în Moldova.

Atunce mă uităi și văzui că tot bancul era de o rubie ¹ tăietă și de un sorocovăț ² și jumătate borteliți, și că toți jucătorii *pontarisea* cu câte un pușor ³.

În viața mea nu m-am aflat în fața unei figuri de bancher așa de nemulțămitoare. El ținea cărțile ca un armășel sabia înaintea porții temniței.

— O, ce joc înfricoșat ! strigă un gros și gogoman vechil care se îngrășasă pe la divanuri cu punga mai marilor gogomani ce-l însărcina cu pricinele lor.

Adu-ți aminte că era în banc o rubie și un sorocovăț și jumătate.

Înfricoșat joc !

Momița mea de bancher carele avea, cum se vedea, darul prevederei, câștiga neconținut. Iermelicul se dusă, și altul, și altul. De la bătrâni nu-și aducea aminte cineva, să fi văzut în casa aceea atîta bani pe masă — și în buzunare.

— Gazda mi-a spus acum că ar dori să nu se joace atîta bani în casa ei, îmi zice la ureche un prieten a casii, cu ochelari albaștri, carele, cum se vedea, era unit cu bancherul...

— Ei bine — îi răspund — ș-apoi ?

— Apoi — îmi zice, ceva mirîndu-se — fă ce-ți place ; de acum nu-mi pasă. Mi-am împlinit însărcinarea.

— Dacă gazda socotește că jucăm prea scump — zice momița de bancher, puindu-și în buzunar iermelicii mei — *basta*, nu vreau să zică că-s jucăuș sau șuler ⁴ !

— Nici eu, zice altul.

— A ! Iată galopul ⁵, strigă un al triile și rămăsăi singur la masă, în primejdie că după ce am prăpădit, apoi să fiu sîlit de slugi să plătesc și cărțile.

Norocire că cei cu galopul intrară în ietac. Toate fetele sărea pline de bucurie. Șirul trecu rapide dinaintea mea și intră într-o tindă strimță și întunecoasă ce ducea la... bucătărie.

¹ *rubia* — monedă turcească valorînd a patra parte dintr-un irmilic.

² *sorocovăț* sau *sorocovăț* — ban de argint.

³ *pușor* — monedă veche egală cu 15 parale.

⁴ *șuler* — trișor, ticălos, păcătos.

⁵ *galop* — dans repede cu mișcări în doi timpi.

— Dumnezeu! strigă stăpîna casii, sărind de pe scaun, mi-au stricat ceștele.

În adevăr, auzisem un mare huiet. Anna, grasa bucătăriță, venea în liniște prin tindă cu o tabla plină de cește cu ceai, și dănțuitorii o împinseră așa de frumos, încît fără voia ei făcu un pas franțuzesc vestit, numit *rond de jambe vertical*, așa de rapide, încît tablaua și ceștele zburară în bucăți.

— Nu-i nimică, nu-i nimică, rezicea un sfert de ceas pe urmă gazda care ieșea roșie ca sfecla din tindă.

— Cu toate aceste, Anna a avut un *galop* frumușel — îmi zice un vecin încîntat să facă un calamburg — și nu m-aș mira dacă mîni biata fată n-a fi silită să plătească ceștele.

— Dacă-i așa, am gînd să fac o subscripție în folosul ei. Cum îmi căutam șapca, bancherul ce-mi luasă paralele s-a apropiat de mine.

— Cum, te duci, domnule?

— Mă culc totdeauna devreme.

— Ai, fii-mi vizavi pentru viitoarea...

— Cu neputință, sînt ostenit.

— Dar n-ai jucat.

— Pardon... la începutul suarelei.

— Așa este... două contredanse, cu fata doamnei A... și cu demuazela Celestina...

— Ești prea bun, domnule, că mi-ai numărat contredansele.

— O, nu le-am numărat eu, *mon cher*, dar sărdăreasa A..., gazda însuși care-mi zicea dîneoară : „Ce ! căpitanul nu joacă, oare-i bolnav ? A jucat numai două contredanse“. *À propos*, trebuie să cîștigi la banc ?

— În adevăr, ești curios să-mi faci o asămîne întrebare, după ce mi-ai luat toți banii.

— Cum, ai prăpădit ? Îmi pare foarte rău, *parole d'honneur*... ei bine, *mon cher*, crezi poate că cîștig mult... am pierdut patruzeci de parale, în adevăr. Sînt totdeauna nenorocit la cărți.

— Domnule, am cinste să-ți poftesc noapte bună.

Fui silit să rămîn încă jumătate de ceas, ca să-mi aflu manta ce o găsi, în sfîrșit, adormită ca o momie în mijlocul unei mari piramide de blane și de salopuri ¹.

Într-un colț al tindei, mă făcui că nu vedeam pre un *fashionable de mauvais ton* ² — unul dintr-acei păpușeri ce-i întîlnești pe uliță și prin cafenele, cu plete lungi pînă la coate, cu barbă de țap, cu doi coți de postav roșu legați la gît, cu jăletcă galbănă *à la républicaine*, cu o manta leleachie, scurtă pînă la genunchi — mă făcui, zic, că nu-l vedeam cum își pune colțuni ³ de bumbac albastru peste colțunii de mătăasă.

Jos, slugile dormea. Fui silit să-mi deschid singur poarta. La ușă nu era nici o droșcă. Ulița era deșertă și tăcută. Fîinarele ⁴ arunca o lumină palidă și slabă. Iașii sămăna ca o biserică mare, văzută la lumina crepusculului.

Ajunsăi acasă pe jos și dormii bine.

— Vii tare tîrziu, zisăi a doua zi femeii carea-mi făcea în toate zilele patul.

— Apoi, cuconașule, mă rog să mă ierți. Vezi c-am făcut astă-noapte cîșlegele, și asta să-ntîmplă numai o dată în an.

— Te-ai veselit bine ?

— Ca o împărăteasă. Slugele boierului Curcă au avut voie să deie o horă și am fost poftită și eu. Era într-o odaie mare în beci, unde am jucat toată noaptea. Era o mare adunare și tare frumos. Bărbieri, cojocari, croitori, bacali ⁵ tot oameni de treabă și cu stare. Boierul Curcă a dăruit pentru masă șazeci lei, și pentru ce-a mai trebuit, au plătit slugile. Am jucat pînă dimineața, cînd s-au stins lumînările și de aceea, te rog să-mi dai iertare dac-am venit așa de tîrziu.

---

¹ *salop* — un fel de scurteică.

² *spilcuit de prost gust*.

³ *colțuni, călțuni* — un fel de ciorapi care protejează gleznele.

⁴ *fîinar* — felinar.

⁵ *bacal* — negustor, băcan.

— Nu-i nimică, jupîneasă ; și eu am petrecut noaptea la un bal.

— A ! Dumneavoastră sînteți boieri ; a trebuit să fie tare frumos.

„Hm ! zisăi în mine, pișcîndu-mi buzele, dacă vrodată voi scrie istoria sărdăresei A... nu voi da-o s-o cetească jupîneasa din casă.“

(„*Albina Românească*“, X, Iași, 1839, nr. 81—84.)

„Lucrurile cele bune nu sînt acelea care să
crăinicesc mai tare“.

M. Kogălniceanu
(9 oct. 1859)

ILUZII PIERDUTE... UN ÎNTĂI AMOR

PREFAȚĂ

Înainte de toate trebuie, ca o neapărată prefață, să mărturisim cu inimă curată și cu duh umilit, că toate numele din aceste file sînt închipuite, că n-am înțeles pre nimene, că tot este obștesc și nimic personal.

Această mărturisire o facem pentru siguranța noastră și pentru liniștirea acelor ce s-ar socoti atinși de oareșcare înșămări. Deci începem :

INTRODUCȚIE

Iluzii pierdute

Într-o seară de iarnă sau de primăvară, zeu nu ți-oi ști spune, pentru că nu sînt astronom, dar știu că era în mart, era adunată o mică societate alcătuită de tineri și de dame asemenea tinere ; este de prisos să spun că era și frumusele. Această societate era în Iași, într-o uliță al căria nume nu ți l-oi spune, fiindcă eu însumi nu-l cunosc. Știut este geograficește și statisticește că capitalia Moldaviei nu samănă în nimic cu celelalte capitalii... Iașii, oraș vestit prin feredeu turcesc, prin cîrnații lui Carigniani, prin apa de la Păcurari, prin vorba nemțască a lui Regensburg¹ și prin plăcintele răposatii madamii dumisale, prin ruinile lui Ipsilant, prin minunatele păpușe ce tot anul se văd ziua, iar de la Crăciun și pînă la lăsatul săcului și noaptea, prin o berărie nemțască, prin vorba nemțască a lui Regensburg¹ și prin plăcintele răde ipsos, prin arhitectura bordeielor și baracelor sale, Iașii, centrul civilizației, a literaturii și a gunoiului Moldaviei, are

---

¹ Proprietarul hotelului „St. Petersburg” din Iași.

ulițe, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici macar zece suflete, are poduri prea frumoase și n-are macar un pîrîu : căci cu toată bunavoință ce am de a lăuda tot ce-i patrie și a patriei, totuși nepărtinirea mă oprește să numesc Bahluil altfel decît o mare sau o mlaștină, una și alta după timp sau vreme, după săcetă sau umezală.

[. . . . .]

Ș-apoi trebuie să știți că pentru scriitorii români, aceste ulițe anonime au un mare folos. Ele te mîntuie de o mulțime de uri moștenitoare ca discordia lui Atreu și a lui Tiest, ca a troadenilor și a elinilor, sau, dacă vrei o comparație mai nouă, ca sfada ghelfilor și a ghibelinilor *. Sînt acum vro doi ani, cînd într-un articol scos din *Paris ou le Livre des cent et un* ¹, am tradus la rue Poissonière, slovă după slovă, prin Păscărie — nu mi-am aprins paie în cap ? Nu s-au sculat înprotiva mea lăcuiorii din Păscărie cu pretenție că i-am atacat în cinstea lor, și cerea cu topuzul ca să fiu spînzurat ca Petrariul ², pe șesul Frumoasei. Atîta ar mai trebui bieților literați, să împodobeze cu aeronautica lor, sau mai moldovinește cu plutirea lor în aer, serbarea vreunui iarmaroc și să slujască de pildă pacinicilor lăcuiori.

Cum îți spuneam, societatea noastră se afla într-o uliță fără nume. Ea se alcătuia de cinci tinere dame și demuazele, de vro trei bărbați însurați și de vro patru tineri, sau holtei, cum se zice la țară. Prin un fenomen neobicinuit în pocita capitalia noastră, societatea aceasta era singură în felul ei. Bărbații nu era zulari și nu vedea în fieștecare tînăr pre minotaurisatorul

---

* În Italia secolelor XII—XV guelfii alcătuiau partidul mării burghezii financiare și înicii nobilimi, partizani ai papei, iar gibelinii, partidul nobilimii feudale, partizani ai împăraților germani.

¹ colecția *Paris sau Cartea celor 101* (de povești). Scriitorul face aluzie la scrierea sa „Soirées dansantes” publicată în 1839 cu indicația, la sfîrșit : „din *Paris, ou le livre de cent et un*”.

² haiduc vestit în acea epocă, spînzurat din ordinul lui M. Sturza.

lor, cum zice d. de Balzac, adecă, românește, pre împodobitorul capului lor. Tinerii asemenea nu avea pretenția, ca Don Juan, să găsească în fieștecare femeie sau fată de izbîndă a duhului, a frumuseții și a manierelor lor. Declarațiile lor nu zbură în dreapta și în stînga, chipul cel mai nesmintit de a se face nesuferit tuturor femeilor, Damele era îmbunătățite — cît se poate ; însă nu era prude¹, plaga societății noastre.

Dacă ești get-beget moldovan, dacă nu ești neologist, dacă nu ești abonat la nici o foaie românească, negreșit că cu un aer umerit mi-i întreba ce-i *prudă*? Și eu, cu tot respectul ce trebuie să aibă un scriitor dinaintea unui public, așa de *învățat* ca al nostru, ți-oi răspunde că pruda, *prude*, este un cuvînt franțuzesc, care românește n-are nume, dar înșămnează o femeie a căria numai urechile, rareori și ochii, îi sînt curate, care suferă tot, numai să nu-i zici pe nume, care, cînd vede *Passé-minuit* * la teatru, sau se trage în fundul lojiei, sau își astupă urechile și fuge cît poate, strigînd : „*Ah, ma chère ! quelle pièce de cabarét !*”² Și cînd merge acasă știți ce face sfiita, curata, îmbunătățita *prudă*? Scrie amoretatului ei, sau amoretatilor ei, pentru că de multe ori se întîmplă că pruda are mai mulți amoretzați, să vie să beie ceai cu dînsa și să...; și pînă cînd amoretzatul sau amoretzații vin, cetește : *Les amours du chevalier de Faublas* și *Les liaisons dangereuses* **.

Societatea noastră avea încă un mare avantaj asupra tuturilor strîngăturilor și adunăturilor ce iașenii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, după ideea mea, este numai productul civilizației ; și după cum este știut, civilizația este de-

¹ prude (în franțuzește) — femeie prefăcută, mironosiță.

* După miezul nopții, piesă obscenă scrisă de Lockroy (1803—1891), jucată la Iași în stagiunea 1840—1841.

² Ah, draga mea, ce piesă de cabaret !

** *Aventurile de dragoste ale cavalerului de Faublas*, de Louvet de Couvray și *Legăturile periculoase*, de Choderlos de Laclos sînt printre primele cărți de literatură galantă aduse în Iași de librarul A. Emanuel.

parte de o țară unde se află oameni ce pot zice ziua mare : „astăzi am vîndut sau am cumpărat atîte *suflete* de țigani“. Stăpîna casei nu era tirană, nu voia să domneze conversația. Pretențiile sale nu se întindea ca ideile, prejudețele, sentențiile dumisale de filozofie, de eleganță, de *bon ton*, de *savoir vivre* să slujească de pravilă adunării întregi.

După pruderie, prezumția, sau cum aş zice trufia, este cea mai mare rană a societății noastre. Fieștecare bărbat, fieștecare femeie se socoate fenixul sexului său. Bărbații se socot diplomați, administratori, legislatori, oșteni, magistrați, artiști, pîn' și oameni cu duh, pîn' și patrioți și oameni cinstiți. Damele asemenea, mai ales acele care au fost pînă la Viena, sau și macar pînă la Lemberg, se socot cele dintii dame din lume ; se socot cu duh, cu frumuseță, cu talent ; au mai ales pretenția a cunoaște *a fond*¹ arta salonului, *l'art du salon*, cum zic dumnealor, și cu toate aceste duhul dumilorsale stă în cancanuri de tîngușoare, în niște proaste clevetiri, în colibeturi * împrumutate din colecții de anecdote și de *bons-mots* **, frumuseța dumilorsale este postișă *** ca și formele ce subjugă inimile bieților neispitiți ; frumuseța și formele le sînt aduse în cutii de la Paris împreună cu capelele și rochiile² iar talentul dumilorsale este a face manevre cu lorgneta, a lovi două tușe pe piano și a zugrăvi — fața dumilorsale. Cît pentru arta salonului, pentru meșteșugul de a bine primi, puține cuvinte îmi vor fi trebuincioase spre a arăta ce înșămnează acest talent de curînd introdus. Artă salonului însemnează în Iași pretenția ca fieștecare persoană ce întră într-o casă unde stăpîna ține salon să-și depuie la ușă vrednicia, caracterul și opiniile și să se hotărăscă a nu fi decît papagalul damei de gazdă. Acela care ar îndrăzni să arăte vro idee neatîrnată se

¹ temcinic.

* *colibet* (fr. *colibette*) — glumă ieftină.

** cuvinte de spirit.

*** *postiș* — fals, nenatural.

² La acest prilej noi nu putem destul recomanda o nouă magazie de

pune în primejdie de a vede pre gazdă că-i întoarce dosul ;
*manière toute neuve de faire les honneurs de son salon.*¹

Pruderia dar și tirania stăpînii casei lipsea cu totul din societatea-modelă care o expunem cinstițiilor și învățaților noștri cetitori, ce se alcătuiesc negreșit dintr-o înaltă nobleță și dintr-un respectabil public, vorbe întrebuintate și puse à *l'ordre du jour*². Fieștecare își spunea slobod opinia sa ; împrotivirile nu ieșea niciodată din regulele armoniei. O conversație interesantă, cu duh, domnea în salon. Însurații, deși însurați, nu lipsea de a fi și oameni plăcuți. Domnișorii neînsurați, într-o rivalitate ușoară, făcea asalt de duh și contribuia la plăcerea obștească ; nimine însă nu căuta a domni asupra altuia prin însemnări atingătoare, nimine nu venea la personalități cum îi obiceiuil pămîntului. Damele ca castelanele din Veacul de Mijloc era judecătoare ; și prin dulcele lor zimbet, răsplătea pre acei carii se deosebea mai mult ; iar prin reflecțiile lor de bun-gust, fine și drepte, învia societatea.

O adunare cît de bine alcătuită să fie, dacă nu va avea și femei, va fi totdeauna monotonă și urîță. O adunare fără femei este ca o grădină fără flori, ca un bărbat fără barbă și musteți, ca o zi fără soare, ca o gazetă fără abonați, ca un șes fără verdeață, ca un teatru fără public, ca versuri fără poezie, ca o viață fără iluzii, ca un judecător fără procesuri, ca un tînăr fără amor și, în sfîrșit, ca toate comparațiile din lume. Femeile singure au talentul să însuflețeze conversația, să-și înalțe închipuirea pînă în al noule cer — dacă este un al noule cer. O adunare cu femei te face de-ți uiți grijile vieții, chinurile ambiției, lipsa bogăției, nemulțămirea politiceii. Fruntea ți se dezbrîrcește, te uiți, te socoți în vrîstă de optsprezece ani, fără supărări, fără necazuri, slobod și fericit. Femeile sînt poezia vieții noastre, femeile, zic, dar lucru cel mai rar

---

mode și de frumusețe împrumutate. Această magazie acum de curînd deschisă, este a d-lui Tribu, pe ulița mare *Avis aux dames qui en usent* (Aviz doamnelor care le folosesc). (n.a.)

¹ mod absolut nou de a face onorurile salonului său.

² la ordinea zilei.

ce găsești în Moldova sînt femeile. Găsești de ajuns mame, neveste, văduve, fete, slute, șchioape, chioare, vornicese, bănese, pitărese, negustorițe, băcălițe, țagance și alte asemenea creaturi ce se nasc, cresc, se mărită, fac copii și mor. Dar *femei*, asta-i cam greu.

Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, și oare tot ce nu-i bărbat nu-i femeie ?

Cu respectul ce trebuie să am dinaintea diplomii dumisale, eu îi voi răspunde : „Nu ! Femeia, în lexiconul meu, înseamnă o ființă gingașă, slabă, drăgălașă, frumoasă, făcută din flori, din armonie și din razele curcubeului, caprițioasă, răciteodată, bună mai multe ori, o ființă făcută pentru amor, menită a pune în lanțuri pe eroii cei mai neînduplecați, care pentru un zîmbet te face de-ți vinzi viața din astă lume, și partea din rai din cealaltă lume, care are un suflet ce înțalege tot ce este frumos, care pentru cel mai mic lucru cîteodată plînge și altă dată îi în stare să-și jărtfească viața, care îi destoinică să facă faptele cele mai mari, care cînd îi blîndă ca o turturică, cînd turbată ca o leoaică, care cînd îi crudă, cînd miloasă ; femeia este un amestec de grații, de bunătate, de răutate, de duh, de cochetărie, de slăbiciuni și de tărie, a căria mai toată viața se mărginește întru a iubi și a fi iubită ; o femeie, în sfîrșit, este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, nici hotărî matematiceste, un ceva ce este cel mai rar lucru din Moldova, mai rar, dacă se poate, decît cinstea, patriotismul și amorul, care vra să zică foarte mult“.

Dar tot acel pedant, critic, aspru și material, mi-a zice iarăși, că nici o țară este în lume unde să se vorbească mai mult de cinste, patriotism și amor, că, prin urmare, cum îndrăznesc a zice că aceste virtuți lipsesc în prea dulcea țara noastră ?

Tocma pentru că se vorbește așa de mult de dînsese, tocma de acea lipsesc, și la zisele mele dau dovezi așa de lămurite ca de două ori două.

Sînt mulți carii au neconținut cîntea în gură și palmele pe obraz ; și așa hotăresc un problem necunoscut încă în alte țări, adevă de a uni cîntea cu defăimarea.

Vrei să știi acum cît trage un patriot moldovenesc ? Cît n-a fi în slujbă, te va asurzi cu numele de patrie, cu jărtfe pentru patrie, cu îmbunătățiri pentru patrie. Acu pune-l în slujbă, sau, cum zice dumnealui, în chivernisală, și mult după trei luni, te vei încredința că singura jărtfă și singura îmbunătățire ce a făcut patriei a fost să jărtfească o pungă deșartă pentru o pungă plină și să-și îmbunătățeze echipajul, adevă butca și caii. Și atunci numai dacă vei avea ceva cetire românească și puțină aducere aminte, vei cînta, cu Donici, că are

Pușușor
Pe botișor.

De amor nici nu ți-oi vorbi, pentru că aș huli. Amorul, cea mai nobilă din toate patimile, care ațîță la fapte mari, care însuflează eroismul și geniul, care dă idei de cînte și de slavă, care înviază, care farmacă, care aduce pre om într-o lume de visuri, unele mai aurite decît altele, cine-l cunoaște, cine-l slăvește ? Amorul în Moldova este desfătarea simțurilor, dragostea faunilor și a satirilor. A iubi însămnează la noi a se lua, a se schimba, a se lepăda, a se uita, spre a se îngurlui ¹ și a se despărți iarăși, fără ca patima să lase cît de puțină înțipărire în inima acelor ce zic că simțesc amorul.

Dar văd, înalto nobleță și respectabile public, că m-am depărtat cu totul de sujetul meu. În loc să vă vorbesc curat și scurt de iluzii pierdute, mă apuc să vă povestesc de atîte bătăgani, de ulițe anonime, de iarmaroace, de Baħlui, de cînte și de iubire de patrie, ca și cînd dumneavoastră ați avea ceva a face cu cîntea și cu patria. *Retro, Satana!* ² Pardon, pardon, iartă-mă. Înainte de a-ți face narația amorului meu, nu este însă bine să urmez modii și să încep prin clasificăția cu-

¹ *îngurlui* — a se însoți din dragoste.

² Înapoi, Satano !

noștințelor omenеști, sau cel puțin prin cea mai mică definiție a lumii sau a micului nostru glob, care pășește liniștit împrejurul centrului său de atracție? Însă fiindcă, câteodată, nu băgați în samă moda, mai ales cînd se atinge de *pedanterie începătorală*, mă supun dorinții obștești, vă rog să-mi iertați această digresie, și *revenons à nos moutons* *, adecă ai să ne întoarcem la iluziile pierdute.

Societatea noastră era adunată într-un salon, a căria nu ți-o face descrierea, macar oricît de *à la mode* să fie descrierile saloanelor și a mobilelor din capitalie — pentru provinciali, carii după asemenea descrieri își *oranjarisesc salonurile* și-și cumpără *mobilurile*. Două dame era pe o canape puse în prejma unei mese, alte două era pe un lit de repos ** așezat într-un colț; a cincea damă, pentru care aveam o slăbăciune ceva cam prea fragedă, ședea pe un scaun lîngă masă și cetea cu colțul ochiului o carte, ce cu multe altele era pusă pe masă: *La physiologie du mariage* (meditația XVIII: *Des révolutions conjugales*) ***, carte ce este de prisos să recomand fieștecărui însurat și fieștecărui tînăr ce vrea să între în breasla predestinațiilor. Trebuie să știți și asta, că societatea noastră se îndeletnicea și cu literatura națională; multe baș-dame **** la această novelă ***** vor zimbi cu dispreț și vor zice că damele mele negreșit sînt niște băcălițe, căci altmintrele cum ar putea să cetească cărți moldovenești? Dumnealor, însuși rugăciunile de comunicare — dacă se mai comunică — le fac franțuzește, și cele mai creștine grecește. Eu, cu toată galanteria ce am totdeauna pentru baș-dame, le voi răspunde că damele mele, macar că cetesc scrieri românești, sînt așa de plăcute și de bine crescute — cel puțin — ca și dumnealor. În

---

* să ne întoarcem la oile noastre (expresie franceză cu sensul: să revenim la chestiune).

** pat de odihnă (altul decît cel de dormit).

*** *Fiziologia căsătoriei*, scriere a lui Balzac din care Kogălniceanu a tradus și tipărit fragmente în 1845, sub titlul: *Bărbați, femei și amorezi*.

**** boieroaice (ironic).

***** *novelă* — noutate, știre.

primejdie să mă fac de rîs, eu voi zice încă și mai mult, că adecă între aceste dame era și unile care cultiva literatura națională și care nu se roșea a pune pe hîrtie ideile lor. La aceste cuvinte negreșit că mulți fashionables¹ vor face un soubresaut² ca și caii d-lui Sullier * ce, *par parenthèse*, are și nișamul³ la gît, și vor zice cum poate cineva să se numească damă, cînd s-apucă de meșteșugul autoriei, că rolul femeii este de a iubi și a face bucate, iar nu de a dicta lumii legi și sentenții. Eu sînt de o altă opinie: am slăbiciunea să cred că femeia este făcută pentru altă ceva mai înalt decît a poronci de bucate și a căuta numai prozaicile trebi a gospodăriei; o socot de o misie mai nobilă în societatea europeană. De aceea, macar că entuziasmul meu pentru Napoleon covîrșește toată comparația, totuși nu pot să-i iert nedreapta ură ce avea pentru Doamna de Staël, numai pentru că era o femeie de geniu.

Dar văd că cetitorii mei se oțărăsc. Îndată ce cineva hotărăște să scrie, să se tipărească de viu, el nu mai este slobod, este rob; și ca rob trebuie să se supuie publicului, ca țiganul armașului — sau nazirului, după noul așezămînt⁴. De aceea, cu toate că aș avea încă multe să vă spun de lingușitori, de patrioți pîngăriți, de scriitori vînduți, de parveniți mai răi decît toți aristocrații din lume, de tinere cochete, de văduve rele și slute încît veninul le iesă pe obraz, și de alte atîte lucruri vrednice de însemnat, ce caracterisesc moldovenii veacului al nouăsprezecelea, totuși mă văd silit să-mi curm reflecțiile și să-ți povestesc curat anecdota mea.

Conversația societății noastre fu întreruptă de un lacheu care adusă „Albina românească”. O damă, cea mai frumu-

¹ spilcuiți.

² săritură.

* conducătorul unei trupe de călărie în Iași, prin 1837.

³ nișam — decorație turcească.

⁴ La aceasta nu pot să nu vă spun că marca robilor este acum un *lucefăr* cu opt colțuri în cîmp-negru (n.a.).

șică, a căria nu ți-oi spune numele, ca să nu se mînie celelalte, luă foaia și ceti : *Iluzii pierdute*.

La aceste cuvinte magice, toți, bărbați și femei, răsăriră ca prin o lovire electrică. Iluzii, cine nu le-a avut, cine nu s-a legănat cu înșelătoarele lor făgăduinți !

Ministrul în palatul său, săracul în colțul uliții, de cîte ori nu-și adorm prin năluciri, unul grijile bogăției, altul suferințele foamei și a frigului ?

Care fată de vrîsta de șaisprezece ani nu-și face o lume de iluzii, care nu crede că-și va uni viața cu un tînăr înzăstrat cu toate însușirile trupului, a inimii și a duhului, trii însușiri pre care mai niciodată nu le are adunate un bărbat. Însă vai, saraca fată, iluziile sale se pierd în puțin ca fumul în atmosferă. Vine o vreme, cînd deodată, fără știrea, fără vroința sa, se vede jărtfită dumnezeului zilei, *interesului* ; mai niciodată inima ei nu este în conglăsuire cu vroința părinților. Cîte fete, dacă ar fi putut alege după placul lor, s-ar fi făcut soții îmbunătățite, mame fragede, podoaba societății ? Dar asta nu se-ntîmplă mai niciodată. Poronca părinților le aruncă în brațele unor modîrlani ¹ neciopliți, dar prețioși pentru că-s plini de bani, pentru că au moșii, au stare. Iar dacă au însușiri de a face pre o femeie fericită, cine mai întrebă ? Saraca fată, ce grozavă zi trebuie să fie pentru dînsa ziua nunții sale, cînd știe că tinerețile sale, că frumuseța sa, că comoarele ascunse a inimii sale are să le jărtfească unui bărbat ce nu-l suferă, cînd sărutările sale pline de desfătare, cuvintele sale de frăgezie, dezmierdările sale, glasul ei, amorul ei, a să fie silită să le arăte, să le hulească cu un modîrlan sau cu un bătrîn ; atunce, adio toate visurile ei de aur, adio iluziile sale ; în puțin, crinul și rozele feții sale se fac nevăzute ; inima i se zbîrcește, obrazul i se acopere de o pieleță de săftian ², trupul și sufletul ei îmbătrînesc înaintea vrîstei și se face o mașină care mănîncă, merge, doarme, cascade, este în stare de a vorbi numai de cîte torturi a făcut, cîte dulceți are, cîți viței i-a fătat, cîți cucoși a claponit ; aceasta este soarta

¹ *modîrlan* — necioplit, bătăran.

² *saftian* — piele subțire pentru marochinărie.

fiștecării tinere, aceasta este isprava iluziilor ei. Săracilor fete, voi care sînteți poezia vieții noastre, căci în cărțile poezilor noștri numai poezie nu se găsește, voi care ați trebui să trăiți numai într-o atmosferă mirositoare, să călcați numai pe roze, să auziți numai cîntece de mirare și de amor, ce a făcut din voi interesul și nedreapta societate ?

Care tînr, cînd intră în lume la vrîsta de douăzeci de ani, nu se socoate a fi odată slava concetățenilor săi, mîndria părinților săi și a iubitei sale ; în nălucirea sa el se vede cinstit, căutat, iubit de o femeie, după moarte pentru patrie, cea mai mare fericire pentru un tînr ; glasul său tună, strică năravurile cele rele, îndreptează abuzurile, pana sa, hărăzită numai adevărului, omoară minciuna și răstoarnă pre lingușitori — și cînd se trezește, se vede singur, vîndut de prietenii săi, prigonit, lepădat pentru niște dobitoace a cărora limbă nu știe decît a linguși și a cărora trup nu se poate ținea decît în triumghi. Și așa, înainte de douăzeci și patru de ani, el își vede răpitate toate iluziile sale, deznădăjduirea îi rămîne singură tovarășită credincioasă. Nu mai crede în nimică. Viața atunce pentru dînsul este sfîrșită, căci ce este viața fără iluzii ?

Dar simtimentalitatea m-a apucat fără voia mea. Cît pe ce eram să-ți spun o istorie adevărată, cînd m-am îndatorit să-ți spun o anecdotă, născută în închipuirea mea. Eu nu scriu ca să te fac să plîngi. Trebuie să te fac să rîzi ; și chiar dacă inima mi-i sacă, dacă rîsul, expresia fericirii, este depărtat de buzele mele, trebuie să rîd, dacă vreau să fiu cetit.

O damă se puse a ceti iluziile pierdute a d-lui V... A... ¹, un tînr ce face excepție dintre ceilalți tineri, îndeletnicindu-se cu literatura românească, într-o vreme cînd ea nu înfățișează cel mai mic avantaj adepților ei — dinpotrivă. Dumnealui V... A... era în societatea noastră. Toate damele, după ce cărnară negliobia bietului Marmon și decepția contesei de N..., începură a povesti fiștecare ceva din iluziile lor ; toate aceste povestiri aveau o naivitate, o grație ce nu se găsesc în cei mai

¹ Vasile Alecsandri.

vestiți scriitori ai noștri. Femeia singură știe a povesti. Toate aceste femei, cînd ne arăta pierdutele lor iluzii, mi se părea că le vedeam iarăși fete tinere, naive, nevinovate, bogate de toate visurile ; fața lor lua o expresie de fericire ce le era neobicinuită ; dar în puțin, realitatea se întorcea, fetele se prefăcea în Madam A., Madam B., Madam C., adică grijile, supărările căsătoriei, decepțiile se așăza iarăși pe fruntea lor. Ochii pierdea focul lor, și urîtul, boala ce omoară la noi toate facultățile, se zugrăvea în toate mișcărilor lor.

În sfîrșit, unele din dame hotărîră că fieștecare tînară să spuie ceva despre iluziile sale, pe urmă să le puie pe hîrtie și, chiar dacă n-ar fi autor, să le publice.

Cînd rîndul meu veni, iată ce povestii ; și să n-am parte de nimică, să nu găsesc niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se razime niciodată pe sînul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșcă la deal unde șed, soarele să nu aibă raze pentru mine, vînatul să nu iasă niciodată înaintea puștei mele — dacă tot ce spun îi adevărat, sau nu-i adevărat.

Mesdames — am început a vorbi cu un ton profesoral — iluziile care le-am pierdut sînt de trei feluri : iluzii politice, iluzii literare, iluzii de amor.

De cele dintîi nu vă voi spune nimică, pentru că nimică nu este mai urît de a vorbi damelor, decît de politică. Atîta vă voi spune că înainte de a ajunge încă în Iași, le-am pierdut toate.

Iluziile mele literare au ținut mai mult ; cînd veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele ; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii. În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunce, mă socoteam c-oi ajunge odată a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le făceam la 1 mart 1838, și la 1 mart 1841 ele toate se încheia în publicarea unui Căalendar mare de părete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar-teasc de fier. Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din

Prometeu m-am prefăcut în Mathieu Landsber *, sau, cum am zice, în călindărar de Buda. Atîta vă voi mai zice că acum ce curînd am mai publicat — împreună cu d. C.N. ¹ — un alt Prometeu manqué ² ca și mine — o carte, care, răsturnînd toate puterile așezate, călcînd în picioare toate pravilile primite de adunare și de obiceiul pămîntului, are să facă o revoluție strașnică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele și găluște ; vreu să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de feluri de bucate ³, care are să ne facă cea mai mare reputație — între bucătărițe — și viitorimea recunoscătoare ne va da negreșit frumosul nume de : întroducătorii artei culinare în Moldova. Sîntem mulțămîți și cu atîta. Acum pregătesc o tractație asupra filozofiei broaștelor Bahluiului. După aceste puteți vede că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să viețuim.

Vă voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor : și aceste-s de mai multe feliuri ; în astă sară, vă voi spune numai deceptia celui întăi amor ce am simțit în viața mea.

Întăiul amor

La anul 1833 — după cumplitul bici a ho-lerii, care a trimis înainte de vreme atîte suflete în iad, sau în rai, zeu nu voi ști spune — părinții mei, cu toată familia, să trăsăseră într-un ținut. Eu eram atunci de patrusprezece pe cincisprezece ani, tocma în acea vrîstă cînd copilul trece ca să facă loc tînărului. Natura pentru mine începuse a se arăta mai frumoasă ; zorile răsăritului și crepusculul apusului sfîntului Soare avea pentru mine un farmec ce nu simțisem încă dinaintea nici unei din mărețele priveliști ce Dumnezeu

---

* anticar în Leipzig (sec. XV—XVI).

¹ Costache Negruzzi.

² nerealizat.

³ Această carte este tipărită cu cheltuiala unei societăți de iubitori a înaintirii și strălucirii neamului românesc (n.a.).

ă așezat ; glasul privighitorilor avea note noi mai melo-
dioase ; inima-mi începuse a simți. Cînd vedeam o femeie,
numai ceva să fi fost frumoșică, pentru că totdeauna am avut
o mare slăbiciune pentru frumusele, un foc necunoscut îmi
ăprindea tot sîngele, carele mi se repezea la cap ; puțin după
acea turburare, mă simțeam stăpînit de un leșîn total. Tatăl
meu mă pusese atunce într-un pansion, așezat nu departe
de scaunul isprăvniciei, pe vîrfurile unui deal romantic, a căruia
toată culmea, pînă în vale, era acoperită cu un frumos rediu¹
ce odată fusese un parc englez. Pansionul acela atunce se
deschisese și eu fusei cel întîi ajuns dintre școleri. Cînd, sara,
fusei chemat la masă, zării în preajma mea o copiliță fru-
mușică ca un înger. Ea era fata unui profesor de limba gre-
cească. Numele ei vă voi spune că era Niceta sau cam pe
aproape. Ea era cu un an mai mare decît mine. Pentru un
amarez, iubita sa este cea mai frumoasă femeie, podoaba na-
turei, perla lumii. De aceea vă voi spune și eu că niciodată
o ființă mai frumoasă n-a ieșit din mîinile lui Dumnezeu,
niciodată soarele n-a văzut o talie mai grațioasă decît a
Nicetii ; părul ei blond ca aurul a fost singurul păr blond
care am iubit în viața mea ; părul castaniu este patima mea.
Fața ei era rătundă și albă ca puful unei lebede. Comparația
îi cam obicinuită, dar mi-ți ierta că alta mai poetică nu-mi
vine subț pană. Sprincenile ei era negre și ochii albaștri ;
judecați, dar, ce minune era. Ce era însă în ea mai fărîmător
decît toate, era buzele ei mai frumoase decît două frunze de
roze. De aș fi Lamartine sau Victor Hugo, tot n-aș fi în stare
să vă fac o descriere adevărată de acele buze. Pieptul ei era
un paradis, și îngerii însuși nu și-ar fi ales un alt lăcaș, dacă
ar avea voie să-și lase vecinicul cer și să caute un *cvarțir*
mai pămîntesc. Cînd mă uitam la buzele ei, mă făceam roșu
ca un bujor și rămîneam încremenit, înlemnit, împietrit, după
cum îți vrea. Piciorul și mîna ei era a unei copile de șapte
ani. Glasul ei trebuia să fie mai dulce decît a serafimilor ;
trebuia, zic, pentru că pînă acum n-am auzit încă glasul unui
serafim, prin urmare nu pot judeca dacă-i dulce sau ba. Dar

¹ rediu — pădure mică și tînără.

aşa spun toţi şi, cum ştiţi, *vox populi, vox Dei*¹. Domnule mă rog iartă-mă că te fur.

Ce am simţit în noaptea cea dintâi ce am petrecut în pansion, puteţi singuri să vă închipuiţi ; toţi care aţi avut un întâi amor, sau o slăbăciune căria îi daţi un asemenea pompos nume, veţi judeca dacă am putut închide ochiul. Mîna Nicetei îmi sta pe piept, ochiul ei era ţintit asupra mea cu o expresie nespūsă de amor, buzele ei, făr-măcătoarele ei buze, îmi zîmbea. O ! era o fericire din paradis ; păcat numai că era în vis.

A doua zi am început a lua lecţii şi, o *bonheur, o joie*² deodată văzui pre fetiţă că veni şi se puse la masa studiilor în preajma mea ; fiindcă numai ea şi eu eram încă în pansion şi că talia şi vrîsta mea nu vedea încă un răpitor de inimi, profesorul — nu tatăl ei — ne pusese într-o clasă. De ce nu mai sînt asemenea pansioane, cu aşa frumuşele camarade. Astăzi, cît de bătrîn sînt, tot aş vroi să mă fac iar şcoler ; şi n-aş ieşi din asemenea institut — decît ca să mă duc la groapă.

Metoda Jacoto³ începuse atunce a fi de modă : ea fu întrodusă şi în pansionul nostru. Aşa îndată ce am intrat în clasă, Niceta şi eu am primit de la profesor cîte o carte franţuzească ; era evanghelia acestei sisteme de învăţatură, *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse*, adecă întîmplările lui Telemah, fiul lui Ulise. Această carte trebuia s-o învăţăm toată pe de rost, ca pe urmă, după metoda ei, să putem face şi cîmpuneri. Şi aşa cele întâi ochiri de amor, din partea mea mai ruşinoase, din partea Nicetei mai îndrăzneţe, le-am schimbat cînd repetam în glas mare, începutul cărţii întâi : *Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse ; dans sa douleur, elle se trou-*

---

¹ vocea poporului, vocea Domnului !

² ce fericire, ce bucurie !

³ Jacotot Joseph (1770—1846) matematician şi pedagog francez al cărui sistem pedagogic urmărea dezvoltarea facultăţilor intelectuale printr-un studiu bazat pe repetiţii şi pe neobosite verificări.

vait malheureuse d'être immortelle. — Sa grotte ne résonnait plus de ses chants^a,¹ etc.

Aceste frumoase linii, după opt ani trecuți, le știu încă de rost, nu adecă pentru că am o bună memorie, dar pentru că *Telemah*, cartea pre care o iubesc mai mult, îmi aduce aminte de cele întâi mișcări de amor ce am simțit în tinereța mea.

Cînd eu ziceam Calipso, mă uitam la dînsa ; cînd ea zicea *Telemah*, se uita la mine. Săracul bietul Fénelon nu știa el că nemuritorul său poem a să slujască odată de declarații de amor ; în puțin, amorul nostru se suia în diapason, și așa, unindu-ne glasul ca într-o imnă cerească, cu o frăgezie ne-spūsă, strigam în gura mare : „*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse*^a etc., etc.

Damele m-or socoti fat *, lucru ce sînt cel mai puțin din lume, cînd le voi spune că, măcar că Niceta îmi arăta toată bunăvoință, eu tot nu îndrăzneau să-i fac o formalnică declarație a sentimentelor mele, prelude neapărat a amorului fieștecărui colegian. În sfîrșit, tocma după ce am învățat pe de rost cele dintâi șese cărți, adecă a patra parte din întîmplările lui *Telemah*, m-am hotărît să-i scriu și să-i *zugrăvesc văpaia mea*, cuvinte adoptate astăzi în loc de expresia *a iubi*. Dar pentru că ascultătorii mei și mai ales ascultătoriile mele să nu rămîie în mirare despre un asemenea pas, trebuie să vă povestesc lucrurile de ceva mai departe.

Puțin după sosirea mea, pansionul a început a se împli de elevi, veniți din toate părțile Moldaviei, mulți mai vrîstnici decît mine, mulți mai învățați decît mine în tainele amorului ; dar prin contrast, eu eram cel mai învățat în limbile franceză,

---

¹ „Calipso nu putea să se mîngîie de plecarea lui Ulise de la dînsa. În durerea ei se socotea nenorocită căci era nemuritoare. Peștera sa nu mai răsuna de cîntarea ei cea dulce...” (după cea dintîi traducere românească făcută de G. Pleșoianu la 1831 și tipărită la Craiova în patru mici volume).

* fat (rus.) — tînăr înfumurat.

nemțască și elină măcar că din această de pe urmă nu știu acum măcar două cuvinte ; în geografie, gramatică, compoziție și istorie, nimene nu mă întrecea. De aritmetică nu zic nimic ; eram cel de pe urmă ; și nici pînă astăzi încă nu știu nici a aduna, nici a înmulți. Aceasta mi-a stricat foarte mult ; căci tocma adiția și multiplicarea sînt foarte folositoare în țara noastră. Fericit acela carele știe a aduna și înmulți, fericit acela carele știe ce înșămnează semnele + și —, un an de slujbă pentru dînsul este ca trii pentru alții. Eu, la sfîrșitul anului, totdeauna mă trezesc cu — în pungă. Cum vă spuneam, eu eram cel mai întăi din pansion în învățături ; și astăzi este știut obștește ce înșămnează învățătura în pansioane, instituturi, gimnaze, colegiuri, academii și cum îi vrea să le botezi : a ști mult pe de rost ca un papagal, a scrie o față cu mai puține greșeli de ortografie, asta este învățătura. Cu toate aceste, eu eram tare mîndru de cunoștințele mele ; măgulitoarele deosebiri ce-mi făcea profesorii, respectul ce-mi arăta școlerii îmi înflase trufia ; mă socoteam un om mare. Însă această iluzie o aveam numai în clasă ; cum ieșeam la recreație, omul cel mare, adîncul învățat, îndată se vedea foarte mic. Cei mari vorbea : femei, vînat, amor, cai, cărți, o limbă ce nu cunoșteam decît prin auz ; cînd mă apropiam de dînșii și vroiam să mă amestec și eu în vorbă, îndată mă vedeam cinstit cu defăimătorul nume de gamin¹ sau pișler*, numele cel mai înfruntător pentru un copil care vra să se arăte mare. Văzîndu-mă dar aruncat din societatea celor mari, eram silit să mă amestec cu cei mici și să mă joc a mingea, a baba oarba, a puicaia, eu care simțeam emoțiile amorului. Nu pot să vă spun ce sufeream ; mic de trup și de vrîstă și mare de inimă, simțeam amorul și mă temeam să nu fiu tractat de copil dacă l-aș exprima. În sfîrșit, o împregiurare de căpitanie în viața unui școlar îmi veni în ajutor. La examenul solenal** ce să făcu, cîștigai cel întăi premiu de limba franțeză. În sunetul muzicii și dinaintea unei adunări numeroase, fui proclamat laureat și coronat cu o cunună de frunze de stejar, făcută

¹ ștregar (din franțuzește).

* pișler — fig. mucos, copil.

** solenal (fr. solennel) — solemn.

chiar de mînile Nicetii. Dulcimea mea fu față la acea ceremonie. Ziua aceea fu cea de pe urmă a copilăriei mele. A doua zi vrui să fiu și mă trezii bărbat. Jocurile, ideile copilărești se făcuse nevăzute. Nou ducă de Richelieu, vrui să arăt *sur ma parole d'honneur*¹, că eram bărbat. Premiile priimate la examen îmi dedură curajul să-mi arăt amoriul persoanei iubite. Însuflat de mîndrie, socotindu-mă un orator de căpitenie, m-am apucat și, pe o coală întregă, am scris Nicetei o declarație de amor, în termenele cele mai înfocate. Toate comparațiile lumii, toate cuvintele tehnice de filozofie, de retorică, de geografie, de istorie, pîn' și de astronomie, figura într-acest *vinograd*² *epistolar*. Biletul dulce — dacă o coală de hîrtie se poate numi bilet — se încheia cu o cerere tremurîndă a unui rendez-vous, o cerere care m-a costat trei zile de muncă și de sudoare. La vrîsta mea să cer eu un rendez-vous? Da' cerul trebuia să se acopere cu nouri, soarele trebuia să se întunece, pămîntul trebuia să se cutremure, casa să pice asupra mea! Din toate aceste nu s-a întîmplat nimic; cerul a rămas senin ca și mai nainte, soarele și-a aruncat obicinuitele sale raze, pînă cînd i-a venit ceasul să asfințească, pămîntul și-a urmat liniștita sa călătorie și casa a rămas așa de temeinică ca și înainte. Atîta numai că un fecior a căruia îi cumpărasem credința cu doi galbeni, luă declarația mea și o dete unii cameriste, cu care era într-o relație cît se poate de strînsă. Credincioasa cameristă dusă îndată biletul la stăpîna-sa.

Niceta, cum am spus, era cu un an mai mare decît mine, și o fată de patrusprezece ani știe mai mult decît un tînar de optsprezece ani. Femeia se dezvălește mai degrabă decît bărbatul. Ș-apoi în pansion era mai mulți elevi de optsprezece, de douăzeci de ani, carii nu cerea mai bine decît să arăte bunei Nicete toate tainele amorului.

Iubita mea dar nu era la cel întăi amor — în teorie. Însă patima orbește. În zădar camarazii mei îmi vorbea de ren-

¹ pe cuvîntul meu de onoare.

² Aici cu sensul de : ghiveci, amestecătură.

dez-vous, date și primite, de bilețuri trimise și răspunse, eu eram ateul cel mai nătîng. Credeam numai în cuvintele Nicetei. Niceta era pentru mine nevinovăția personificată, era un înger scoborît din cer ca să-mi înfrumusezeze viața.

Femeia iubită este totdeauna un înger. Să te ferească Dumnezeu de acești îngeri mai răi decît toți scaraoțchii ; da' unde poți ? În orice vreme, în orice vîrstă, în orice poziție să te afli, numai o femeie să vrea să-ți strice liniștea, să fii sigur c-a isprăvi. Cît de înțălept, cît de cumpenit și de ispitit să fii, femeia cea mai proastă poate încă să te robească și să-ți arăte că ești numai un școler. Aduceți-vă aminte de povestea iadșului ¹. Eu din partea mea mărturisesc că niciodată n-am rămas biruitor în asemenea lupte. De cîte ori o femeie — se înțălege, frumușică — a voit să mă aibă în lanțurile sale, totdeauna a găsit în mine omul cel mai domol. Ca mielul întind gîtul ; în zădar mintea mă sfătuieste să fiu tare, în zădar lumea îmi arată metehnele acei femei. O iubesc și n-ascult nimica. Acesta este tot răspunsul meu. Ea poate să facă din mine tot ce va voi. Faptele, gîndurile, viața mea îs a ei. Însă tocma pentru că-mi simțesc slăbiciunea, tocma de aceea sînt așa de ferit pe lîngă dame. Un presimțiment îmi arată primejdia, și fiindcă știu că rar aș găsi o femeie care să știe a prețui abnegația ce-i fac de neatîrnarea mea, de aceea trăiesc deoparte și cu cît alții caută întrigi de amor, cu atîta eu le fug. Pentru dînșii, a iubi este o petrecere, o vreme plăcută, pentru mine, a iubi este a suferi.

Însă iar egoismul m-apucă, iar îmi vine să vorbesc de *eu* și de *mine*. Dar ce să fac ; așa am hotărît din începutul povestirei, să vă vorbesc numai de persoana *mea*. De cîte ori am vorbit de alții, chiar adevărat, totdeauna am pățit pozna. De aceea egoismul, fără voia mea, m-a pus în lanțuri și am jurat să nu mai vorbesc decît de mine. Poate așa nu s-a mînia nimene și m-a lăsat să spun adevărul de *mine*, dacă nu pot să-l spun de alții.

---

¹ Vezi sfîrșitul tomului al doile din *Physiologie du mariage, par Balzac* (*Fiziologia căsătoriei* de Balzac) (n.a.).

Niceta, cum am zis, nu era la cea întâie declarație. Nu vreau să zic că simțise amorul înainte păn-a o cunoaște eu ; iebirea mea de sine ar suferi prea mult de aceasta. Dar atîta am aflat că vro doi-trii tineri îi făcuse declarații pre care le primise destul de bine ; și numai vina ei a fost dacă n-a vrut să afle și mai mult. Dacă în practică ea nu știa nimică, în teorie cunoștea toate finațele amorului. Pentru dînsa era un lucru curios să vadă cum un copil de patrusprezece ani, rușinos, pot zice mai mult decît o fată, știa să facă amorul.

Niceta primi declarația de amor mai bine decît putui nădăjdui ; prin același mesager care-mi deduse biletul, ea îmi răspunse că-mi dă un rendez-vous la două ceasuri după-miazăzi în odaia cameristii sale.

Expresiile îmi lipsesc ca să vă arăt ce bucurie am simțit la această novelă ; fericirea mea era mai mult decît mare. Un rendez-vous, eu să am un rendez-vous la vrîstă de patrusprezece ani. Ce trebuia dar să fiu, cîte inimi trebuia dar să răpesc, cînd aș fi avut douăzeci de ani. Toate femeile trebuia să fie a mele, și, ca un sultan, aș fi avut numai să-mi arunc năframa pentru ca să aleg. Însă și aceasta a fost una din cele mai scumpe iluzii pre care n-am întîrziat a o pierde.

În puțin, am văzut că în veacul nostru, și mai ales în capitalia-miniatură a noastră, în acest oraș de steclă, unde se știe tot ce se face și însuși ce nu se face, Rișilieu și Lovelasii * nu mai pot fi învățătorii tinerilor noștri în arta de a face izbînzi și că femeile sînt mai cinstite decît ne sînt înfătoșate prin romanuri.

Aprins de cetirea unor asemenea cărți, unde mai totdeauna amorul se înfătoșează biruitor, unde obicinuit femeia este zugrăvită slabă și subjugată, fieștecare june cînd intră în lume socoate că are numai a dori, spre a-și vede împlinite toate dorințele, că are numai să se arăte, pentru ca o femeie să-și uite cinstea, bărbatul, copiii și să i se arunce în brațe. Însă lacrimi de sînge varsă cînd vede că lumea pozitivă să deose-

---

* Personaje din piesa lui Alex. Duval *La jeunesse de Richelieu* (Tine-rețea lui Richelieu) denumită și *Lovelase français*.

bește foarte mult de lumea ce a văzut în Paul de Kock și în Ricard *.

La ceasul hotărît, cînd întrai în odaie, sîngele îmi clocotea, vinele tîmplelor mi se îmflase. Socoteam că fruntea a să mi se disfacă. De emoție nu puteam să mă sprijin pe picioare ; așteptam cel întăi rendez-vous din viața mea. Niceta nu venise încă. În puțin însă auzii fîșietul unei rochii de mătasă ; cunoscu pasul. Inima-mi bătea așa de tare, încît părea că vra să saie din loc ; pusei mîna ca doar aş putea s-o stăpînesc. Ușa se deschise și Niceta se arătă. Atunce nu mai știai ce face ; mai mult din neputință, decît din voință, genunchile mi se îndoira și picaî dinaintea ei.

Cît ținu aceasta nu știu ; atîta numai îmi aduc aminte că mă trezii în brațele iubitei mele. Cu o expresie nespūsă de fericire, mă uitam la frumoșii ei ochi, țintiți asupra mea. Ea se plecă și mă sărută pe frunte — era cu un an mai mare decît mine — și cu mîna sa îmi da părul de pe cap în laturi.

În sfîrșit, după o contemplare mută de vro cîteva minute, eu rostii aceste cuvinte — tot din întîmplările fiului lui Ulisie : Ma Calypso ; și ea, cu un glas dulce ca zefirul primăverei, îmi răspuase : Mon Télémaque.

O ! era o poziție cu totul florenească, căci după Telemah, cartea cea mai plăcută pentru noi era Florian. Păstorii lui îmbrăcați în straie de matasă, cu peruci cu pudră, purtînd și vara cununi de *rosae centifolia*, vorbind într-o limbă mai corectă decît a filologilor noștri, păstorii lui cu rochie de gază și de blondă, cu ciuboșele de prunelă, cu noduri de cordele cumpărate de la Miculi de pe atunce, povătuind niște miei cu o lînă mai delicată decît matasa, carii mîncau numai livand, rosmarin și se adăpa numai cu apă de roze și de mille fleurs, îmi părea oamenii cei mai fericiți din lume. Dacă n-aș fi fost amozul Nicetei, aş fi dat tot în lume ca să fiu Nemorin, amo-

---

* scriitori francezi din secolul al XIX-lea, autori de romane sentimentale și fanteziste.

rezul Estelii *. Atîta iubeam pre Florian, acest adevărat poet a naturei, încît la un sfîntul Vasile, cînd tată-meu mă întrebă ce daruri vroiam să-mi cumpere, îi răspunsei cu un aer pedant ca cînd aș fi fost docent în vro universitate: *Les oeuvres complètes de M. de Florian, mon père!*¹

Amorul meu, odată împărtășit, făcu mare pasuri. După un rendez-vous, o sută altele îi urmară. Însă amorul meu era platonice; numai acest fel de amor îmi plăcea — poate pentru că eram numai de patrusprezece ani.

Spre a nu fi numit lehău², îmi voi scurta povestirea.

Nu vă voi spune dar întîlnirile noastre pline de sărutări dulci și de conversații interesante asupra istoriei, asupra geografiei și mai ales asupra iubiților noștri Fénelon și Florian. Nu vă voi spune de cîte ori așteptam pre Niceta, ascuns într-un poaloc cu orz, ce era pus într-o tindă a pansionului.

Nu vă voi spune plimbările romantice ce făceam amîndoi în marele parc al pansionului. Asfințitul soarelui mai ales era pentru noi — precum pentru toți simțitorii amorezi — o priveliște de care nu ne puteam sătura. Muți, strîngîndu-ne de mîna, lipiți unul lîngă altul, priveam la globul de foc carele măreț și sfînt se culca în dosul unor dealuri roditoare și acoperite cu vii; cele de pe urmă raze a lui venea de murea pe fruntea noastră. Așa, într-o contemplație mută dinaintea acestei mari priveliște, rămîneam pînă cînd, pe de altă parte, priveam răsăritul lunii, care ca o mare portocală de foc, se înălța rapide pe bolta cerească. Atunci ne ziceam un fraged adio, ne făgăduiam să ne întîlnim iarăși și ne duceam la culcat. Aceste toate nu vi le spun, dintăi, pentru ca să nu vă fie urît, și al doile, pentru că vreau să fiu discret; și discreția este un pașaport care deschide inimile femeilor și ușile bărbaților.

---

* eroii pastoralei *Estelle* (1788) a lui Florian, scriitor preromantic francez (1755—1794).

¹ Operele complete ale lui Florian, tată.

² *lehău* — vorbă lungă, palavragiu.

Însă zilele, săptămînile, lunile trecea : Niceta nu era făcută pentru altă ceva, decît numai pentru a se mira de asfințitul soarelui și de răsăritul lunii, oricît de frumoase sînt aceste priveliști. Și-apoi și eu mă apropiam de ciucisprezece ani !!

Amorul nostru ar fi luat o turnură mai întreprinzătoare. Mai că Platon ar fi fost uitat, dacă o întâmplare nepilduită, nevăzută, neuzită, n-ar fi venit să-mi răpească iluziile celui întăi amor.

Eram în dimineața Anului Nou, sau a Sfîntului Vasilie, cum se zice. Mă găteam să mă duc în tîrg să-mi văd rudeniile. În vreme ce-mi puneam antereul, pentru că atuncea purtam încă straie asiaticesti, văzui că întră în odaie cameriera Nicetei, de curînd tocmită. Trebuie să știți că acea camerieră era o creatură grozavă, scîrnavă, gheboasă, șchioapă, numai cu un ochi, și *par dessus le marché* *, era și mută. Această arătare, de cîte ori o vedeam, îmi pricinuia o oțărare de care mă simțeam cu săptămîna. Muta dracului se apropie de mine și prin semne îmi arată că avea să-mi deie ceva din partea *duducăi*.

Bucuria se zugrăvi pe fața mea ; după ideile florianești ce aveam atunce, socoteam că trebuia să fie ori un buchet făcut după limba florilor, ori vrun suvenir cusut de mîna Nicetei, ori în sfîrșit vrun medalion cu o viță de părul ei.

Întinsei brațul.

Muta își vîrî mîna în scîrnavul său sîn, și scoasă, ce ?... o zaharica, înfătoșînd o inimă învălîtă în gaz și străpunsă cu două bolduri mari în loc de -săgeți.

Mi-i cu neputință să vă spun turbarea ce am simțit într-acel grozav minut. Amorul meu atît de curat, de platonice, pre care în imaginația mea îl făcusem așa de poetic să-l văd spurcat prin o aluzie așa de prozaică, prin o zaharica scoasă din sînul unei mute, unei arătări ! Niceta pre care o socoteam așa de îngerească, așa de înaltă în idei, așa de delicată, să se slujască de o figură întrebuintată, cel mult, de băcălițele de pe Podul Lung.

Vro cîteva minute nici nu văzui, nici nu auzii, nici nu simții nimic.

* Expresie franceză echivalentă cu : „colac peste pupăză“.

Însă cînd mă trezii, amorul meu era dus pentru totdeauna ;
și pentru Niceta, pentru fata ce o iubisem așa de curat, așa de
sfînt, pre care o poetizasem în închipuirea mea, nu mai simții
decît dizgust și dispreț.

De atunce n-am mai văzut-o.

Iată, mesdames, cum am pierdut prin o zaharica, iluziile
celui întăi amor.

Altul, și eu astăzi aş face-o, ar fi mîncat inima și pe urmă
s-ar fi dus și ar fi strîns pe Niceta în brațe tare și zdravăn.
Dar atunce eram de cincisprezece ani ; poezia și delicateța
inimei era încă pentru mine o religie.

Eu am sfîrșit.

(In broșură, Iași, 1841).

FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI ÎN IAȘI ¹

Dar dintăi să ne înțălegem. Acest titlu de *provincial* sau *ținutaș* este foarte mare ; împărăția lui se întinde, în Moldova, de la barierele Iașilor — socotind afară de bariere mahalalele Păcurariul, Tătărașul, o bucată din Sărărie și partea orașului zidită pe șesul Bahluiului — și pînă la marginile principatului ; această împărăție a provincialului este hotărîită la nord prin Bucovina, la sud prin Valahia și Turcia, la est prin Besarabia și la vest prin Transilvania : ea cuprinde deci toată populația țării, afară de Iași, unde sînt iașeni, lăcuitori capitaliei ; așadar cuprinde peste un milion și o sută de mii de trupuri — nu zic suflete — de toată vrîsta, de toată starea și de toată mîna, un milion și o sută de mii de bătrîni, de femei, de copii și de oameni copti, carii se subtîmpărțesc în oameni cu capital, în lăieși, în dvo-renini ² mari și mici, în negustori, în slujitori, în comisari, să-raci, privighitori, surugii, advocați, pojarnici ³, proprietari, țărani și cinovnici ⁴.

Ar fi un lucru foarte greu pentru noi, dacă într-un biet călindar, care trebuie să cuprindă de toate, am vroi să zugrăvim toate aceste varietăți a soiului provincial. Departe de noi nebuneasca pretenție de a ne crede în stare să arătăm toate aceste nenumărate figuri. Ar fi o sarcină mai presus de puterile noastre și vrednică de a fi numărată între cele douăsprezece fapte eroice a voinicului Ercul.

¹ Pierre Durand a scris *Fiziologia provincialului în Paris* ; noi am căutat ca trăsăturile lui să le micșorăm în proporția cadrului cuvenit provincialului în Iași (n.a.).

² *dvorean, dvoreanin* (din rusește) — curtean.

³ *pojarnic* — pompier.

⁴ *cinovnic* — mic funcționar.

Tot ce putem face este să alegem între o mie — sau mai bine între un milion și o sută de mii — un tip pre care să-l poată cunoaște fieștecine și care să samine cu majoritatea provincialilor pre care fluxul harabagiilor, al căruților de țară sau de postă în toată ziua îi aduce calzi și-i trîntește liop pe paveoa Iașilor, cum zicea prietenul meu Carl Nervil¹, iarăși într-o descriere ce face despre provincial — însă despre provincialul *evghenist*².

Pentru ca să putem ajunge la această alegere și să putem găsi așa de bine pre individul nostru, încît oricine să-i poată ceti pe frunte cuvîntul de provincial, ca un blăstăm strămoșesc, noi vom începe dintăi a scoate dintre ținutași pre bătrîni, pre copii și pre dame.

Din categoria bărbaților carii plutesc pe rîul vieții de la douăzeci și cincî ani cel puțin și pînă la cincizeci de ani cel mult, o analiză adîncă și făcută cu o scumpătate, ne silește să tragem un mare număr de oameni carii, la cea întăi vedere, samănă a fi provinciali, dar care în faptă nu sînt nicidecum provinciali.

Așa ținutașul, fie din Țara de Sus, fie din Țara de Jos, care a fost în Iași de douăsprezece ori și în fieștecare oară a șezut cîte douăsprezece săptămîni, nu se poate socoti de provincial. În atîta petrecere în clima capitaliei, el și-a pierdut caracterul primitiv, prostia de ținutaș. Adunarea noastră l-a cioplit, pîcla noastră i-a schimbat văpseua; colbul nostru l-a înălbit; tina noastră i-a văcsuit ciubotele. Trăsurile iașenilor sau l-au călcat pe picioare și așa l-au mîntuit de bătături, sau l-au stropit din creștet pînă în talpe. El a fost la teatru, la cel franțuzesc, la cel nemțesc, sau la cel românesc, nu-i nimic. El a auzit cîntînd din gură pre d. Bruker, din scripcă pre d. Stiulțer. El a văzut jucînd pre d. Greceanu, sau pre d[emoaze]la Șiler. El a văzut dăntuind pre d[emoazella] Töhman, sau pre d[emoaze]la Dolores, spanioala cea cu ochii negri și frumoși. El a rîs de comicul d-lui Pélier. * El a fost

¹ pseudonimul lui C. Negruzzi.

² corect *evghenis* — nobil, cu sens ironic.

* cunoscuți artiști ai vremii, angajați la Teatrul de varietăți din Iași.

la bal masche, el s-a îmbrăcat în domino, și a avut o mulțime de aventuri cu o cucoană mare, în mască, care, neavînd trăsură, l-a rugat s-o ducă acasă. El a jucat la billiard în casino lui Nicoletti. [...] ; nu vorbesc de d-nii Ortgies, Derigo și Bogdanovici, la care lucrează numai *ursoșii* provinciali evgheniști, cu a căroră descriere, cum am mai zis, s-a însărcinat Carl Nervil. Prin toate aceste întâmplări el păstrează undeva pecetea capitalei ; el nu-i încă iașan, dar nu mai este provincial ; prin urmare, cum s-ar zice, nu-i nici copou nici ogar.

Asemine acel ce are mai mult duh decît șese capitaliști de rangul lui nu poate fi numit provincial. Geniul nu este lipit locului ; el zboară peste deșertăciunile și dobitociile ținuturilor ; mintea sa îl face lăcuitor a lumii civilizate și orișunde se înfățișează, are drit de înpămîntenire.

Cinovnicii ocîrmuirii, socotind de la ispravnic, și pînă la slujitor, n-ar merita să fie numărați în starea vrednică de toată cinstea a ținutașilor de soi curat. Dumnealor n-au patrie. Soarta lor îi face cosmopoliți ; povățuiți de Dumnezeirea *Chivernisală*, dumnealor merg și vin în dreapta, în stînga, înainte și înapoi. Frecătura trebilor publice le rădică tot felul de individualitate. Dumnealor n-au gînd, cuvinte, pasuri, conștiință și duh decît numai gîndul, cuvintele, pasurile, conștiința și duhul nacealstvii¹. Dumnealor sînt lipiți de niște ațe a căroră vîrfuri se trag în Iași.

Tot cu același rezon care amplexiații nu se pot socoti de provinciali, tot cu același rezon, zic, și acei ce au fost în slujbă în capitalie, în vreme de trei ani, potrivit Reglementului, nu învrednicesc acea numire. Aseminea și născuții în capitalie, mutați pe urmă în ținut, nu se pot numi provinciali, ci *provincializați*, o numire care cît pentru mine o urăsc mai mult decît toate poreclile din lume, și pre care, pe sfîntul meu, n-aș vroi a o avea. Mai bine aș prefera să car apă, să fac cărbuni, să lucrez la drumuri publice, să fiu pus preste arături, decît să fiu numit provincializat : fui, ce scîrnay nume !

---

¹ *nacealstvã* — autoritate, conducere.

Țăranii, adecă muncitorii de pământ, asemenea nu pot să-mi slujească tipului meu ; viața lor este așa de ticăloasă în privire cu a noastră, caracterul lor este așa de firesc, compătimirea mea pentru dînșii este așa de mare și de dreaptă, încît mi-aș împluta ca o nelegiuire cea mai mică glumă ce aș putea face asupra unei stări de oameni, asupra căria razimă toate sarcinile, afară de cele folositoare, și care ne hrănește pre noi, leneșii și trîndavii orașelor.

Fericiții acestei lumi, carii au un venit de zece mii galbini pe an, sau rangul de logofăt mare¹ ; nu pot fi provinciali. Cum zicea Sertorius :

„Rome n'est plus dans Rome, elle est toute où je suis“.²

Așa și d-lor pot zice :

Iași nu mai sînt în Iași, ci sînt unde sîntem noi.

Asemine nu putem da titlu de provincial boierului ținutaș, care vine în Iași cu caretă și cu doisprezece cai de postă la dînsa. Atît putem face ; căc cu opt cai, cine nu merge astăzi la drum, cînd cu patru cai merg atîta în Iași la plimbare. Toți perucherii, toți bacalii la drum își iartă astăzi cheltuiala de doi surugii și douăzeci și patru picioare de cal, socotind de cal cîte trei picioare.

Damele asemenea — negreșit cele frumoșele — de la cincisprezece și pînă la patruzeci de ani, să trăiască măcar în Sulițoaie sau la Odobești, în Herța sau la Adgiud, în Mamorniță sau la Podul Eloaiei (Pont d-Aloës, după expresia unui parfumat sau afumat traducător), sînt din născare iașence, adecă vrednice de iubit. Cît pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani, însă care au fost frumoase odată, ele se șterg din catalogul provincialelor, pentru *hatîrul* trecutei lor frumusețe. Iar cele slute, fie de cincisprezece ani, fie de cincizeci ani, sînt cu drept cuvînt și, fără cît de puțină tăgăduire, vecinică și

¹ era ministrul de justiție.

² „Roma nu mai este în Roma, ca este oriunde sînt eu“ (vers din tragedia lui Corneille, *Sertorius*, III, 1.)

nestrămutată proprietate a provinciei, acum și pururea și în vecii vecilor.

Noi dar scoțînd dintăi cei mai sus pomeniți, din rămășiță vom lepăda încă și pre provincialul evghenist, văr, cumnat sau nepot cu toți logofeții și vornicii cei mari ¹ din Moldova, carele se poștește de sine la bal la curte, este față la toată nunta aristocratică și se cernește la moartea fieștecărui boier sau cucoană mare, subț cuvînt că răposatul sau răposata au fost văr sau vară a triia cu sora mătușii moșului său de văr premare. Carl Nervil a zugrăvit cu condei de maestru acest biped curios, pre care Buffon a uitat să-l treacă în *Istoria naturală*. Neiubind a avea a face cu evgheniștii, noi lășăm deoparte această clasă animală, și ne alegem tipul din acei provinciali, clucerași ² sau slugerași ³ care n-au nici o rudenie între oasele sfinte : care nu poartă urs în spate și curcan în coadă, și care nu trag la gazdă la moșu logofătu și la văru vornicu, sau la Thița logofeteasa. Noi îl alegem dintr-acei carii vin în Iași, sau cu căruța lor cu trei mîrtoage și cu un ficior boieresc înainte, sau cu căruța de postă, [...] și, neavînd nici o cunoștință între aristocrați, trag *sade* ⁴ la han.

Deci începem. Scoateți-vă pălăriile și vă închinați. Provincialul intră în scenă.

Iată omul nostru. Ce ne pasă de unde vine, să fie de departe sau de aproape, de la miazănoapte sau de la miazăzi, dintr-un tîrgușor sau dintr-un oraș, de la Adgiud sau de la Focșeni, de la Galați sau de la Cotnar, de la Herța sau de la Bîrlad, el n-a fi și nu este decît un provincial. Iată-l. Să-l luăm îndată după ce simte cea întăi impresie. Îndată ce harabagiul sau surugiul i-a spus că se zăresc turnurile, întocmai ca patru fesuri, a mitropoliei, provincialul își freacă ochii, își întinde vederea, dacă este în căruță acoperită își scoate capul

¹ vornicul cel mare avea funcție echivalentă cu a ministrului de interne.

² *cluceraș* — boier însărcinat cu supravegherea cămărilor domnești.

³ *slugeraș* — boier însărcinat cu aprovizionarea curții și a oștirii cu carne și lumînări.

⁴ *sade* (de origine turcească) — simplu, curat.

afară, întocmai ca un pui de lăstun din cuibul său, și se înalță, dându-se cu totul privești! ce așteaptă să se destindă dinaintea privirii sale. El vine pe drumul de la Păcurar, spre pildă. Iașii de departe i se arată în cea mai frumoasă poziție; bordeile nu se văd, palaturile albesc, turnurile bisericilor strălucesc cu o mie de raze. Atunci inima-i zvîcnește; mai că-i sare din loc, pulsul său bate o sută douăzeci de ori pe minută; nu se poate ținea în trăsură, mai că-i vine să sară jos, și în entuziasmul său, strigă: „În sfîrșit, iată-mă în cel mai frumos oraș a *Principatului* Moldaviei, sau a *Cnejei!*“ dacă a fost în slujbă, în vremea ocîrmuirii provizore.

Dar se apropie de barieră; și ce vede? Două rînduri de bordeie acoperite cu paie, nevăruite... Ajunge la barieră. Harabagiul sau surugiul stă. Un fel de amfibie¹, îmbrăcat jumătate turcește și jumătate căzăcește, vine și întreabă pre provincial: cine-i, de unde-i și unde trage? Voinicul nostru nu știe ce însemnează și pentru ce i se fac asemenea întrebări. În sfîrșit, răspunde că-l cheamă Oboroc sau Poloboc, că vine de la Herța sau de la Bacău, și că trage la gazdă la hanul cutare, că acolo l-a trimis protopopul ținutului. Zice să pornească; dar n-a scăpat cu atîta. O altă amfibie vine și-l întreabă de n-are marfă cu dînsul? Minunat de o asemenea întrebare care-i dovedește că oamenii îl socot de bacal, sau brașovan, el nu știe ce să mai zică. Amfibia nu mai așteaptă, îl poștește jos, îi scoate geamantanul și lada, pentru că adevăratul provincial nu merge niciodată la drum decît cu ladă de Brașov. În zădar el strigă împotriva acestei călcări a pravilii, în zădar el cheamă în ajutor *Reglement* și *Noul Așezemînt*; cinovnicul² îi împunge geamantanul cu niște vergi de fier, îi scormonește prin ladă, și, în sfîrșit, dă peste cîteva lucruri ce samănă a niște potcoave de cal, învălitate cu cea mai mare sîrguință în hîrtie vînată.

— Ce-s aieste? întreabă el.

— Aieste — răspunde provincialul, cu nevinovăția sa obișnuită — îs niște cîrnați uscați cu usturoi, care la noi se fac

¹ *amfibie* — animal care trăiește și pe uscat și în apă.

² *cinovnic* — mic slujbaş, inspector administrativ.

rare buni ; și i-am cumpărat inadins să-i duc prezent unui prietin ce am în Iași.

— Prieteșugul — răspunse amfibia — este un simțiment ce-l prețuiesc ca om ; dar ca cinovnic a Eforiei, nu trebuie, nu se cuvine să uit, că cîrnații nu pot avea slobodă întrare în capitalie, ca unii ce sînt făcuți din carne ; și carnea, precum știi sau trebuie să știi, este dată în oțcup ¹. Deci cîrnații se opresc la barieră și se vor predstavlisi ² locurilor mai înalte.

Provincialul nu înțălege nimica din oțcupuri și monopoliuri ; el știe atîta că carnea îi lăsată de Dumnezeu ca să fie mîncată ; și că, sau fiartă, sau friptă, sau în cîrnați, poate fi mîncată oriunde-i foame cuiva. El nu se poate dar hotărî a lăsa cîrnații săi să se alătoreze la dellă ³ sau să se predstavlisască la nacealstvă. Provincialul, de felul său, îi zurbagiu și gata la bătaie, mai ales cînd are a face cu un iașan. El s-a pucă la sfadă cu cinovnicul Eforiei ; de abia un comisar de poliție poate să-l oprească să nu vie la pumni, o faptă care, în loc să-l ducă la han, l-ar duce drept la agie ⁴. Bietul ținuțaș îi prost din născare și din creștere, ca unul ce n-a fost încă în Iași. Numai acei norociți ce au petrecut mai multă vreme în capitalie știu cîtă pagubă se poate pricinui veniturilor Eforiei prin ascunderea sau sloboda trecere a unui cîrnaț din ținut în oraș.

În sfîrșit, cîrnații rămîn la popreală și provincialul are slobodă întrare în mult așteptații Iași. El măsură, în toată lungimea ei, șoseoa Păcurariului ; și atunci buza sa cea de jos se lungește ca semn că este înșelat, în vreme cînd sprincenile sale ieu forma ca două perispomene ⁵ grecești. El nu poate înțălege cum niște case așa de urîte, cele mai multe acoperite cu paie sau cu șindrila putridă, fără nici o arhitectură, pot să alcătuiască acel oraș de care a auzit atîte în copilăria sa. Mai că-i vine să creadă că harabagiul l-a înșelat, și că, în loc să-l

¹ *oțcup* — arendă.

² *predstavlisi* — a înainta, a preda.

³ *dellă* — dosar.

⁴ *agie* — prefectură de poliție.

⁵ *perispomen* — accentul circumflex în limba greacă.

ducă în Iași, l-a dus în Vaslui. Dar în puțin, această grozavă îndoială trece ; provincialul ajunge în prejma temniții statului ; atunce, dinaintea ochilor săi se dizvălește ulița aristocratică a Copoului, cu frumoasele sale palaturi. Atunci marea capitalie i se arată ; își găsește iarăși Iașii ce i-a văzut în visuri. Îi mulțămît și strigă : „Slavă ție, Dumnezeuule, slavă ție, că nu fusei înșelat !“ Cu ce privire se uită la lucrurile ce trec dinaintea lui ! Cu ce repegiune îi bate inima cînd vede încă ceva necunoscut ! Cu ce sfîntă văpaie pizmuiește norocita soartă a unui iașan ! Toate îi pricinuiesc mierare ; toate sînt pentru dînsul izvor de nouă senzații și de nouă întrebări. Da' asta ce-i ? Da' casa ceea a cui-i ? — Da' turnul cela ? — Da' tabla ceea ?

În sfîrșit, îl întrebă harabagiul :

— Cucoane, unde vrei să te duc ?

— Zău, nu știu încă unde, se întîmplă să răspundă cîte un provincial, carele a uitat să întrebe pre bunul său, sau pre soacră-sa, pe vremea lor cînd mergea la Iași, unde trăgea la gazdă.

Cea mai mare nesocotință ce poate face un ținutaș este să sosească în capitalie, fără să știe unde are să tragă. Alegerea gazdii este un lucru foarte mare și care trebuie făcută de mai înainte și în urmarea cercetărilor celor mai cu de-amăruntul și cu scumpătate. Ai auzit negreșit de o mie de istorii groznice, întîmplate pe la ratoșe¹ și crîcime, în codrurile Hertii, sau în alte atîtea codruri și păduri sădite cu stejari și cu tîlhari cu brazi și cu hoți. Ei bine, toate întîmplările de noapte din acele locuri nu se pot potrivi cu primejdiile ce așteaptă ziua mare pe nesocotitul călător carele se rătăcește în tractirul² de frunte din Iași.

Provincialul, neștiind unde să tragă, harabagiul, cumpărat de Regensburg, îl duce la ospătăria de „Sant-Petersburg“. Îndată ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat, iar nu în cămeșă și izmene cum se obicinuieste pe la tîrgușoarele de țară, se înfătoșază și apucă de subsioare pe domnul călător, carele

¹ ratoș — han la drumul mare.

² tractir — ospătărie, birt.

într-un minut de deșărtăciune iertată mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos, decorat și mobilat mai bine decît odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ținutului său. O altă slugă cu *livre*¹ vine și-i zice cu cel mai mare respect :

— Cînd veți avea ceva de poruncit, mă rog să trageți clopoțelul. Eu stau la ușă, gata a vă sluji. Veți mîncă în sală, sau poftiți să se puie masa în apartamentul măriei voastre ?

Măria sa va mîncă în sală. Merge în sufragerie și ochii îi sînt orbiți de noile frumusețe ce descopere. Păreții sînt zugrăviți și samănă cu acei descriși de Nervil. Masa îi bine acoperită și luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie, șervetele numai sînt cam negre ; dar așa-i moda în ospătărie. Talgerile sînt de farfurie fină. Provincialul, carele n-a văzut încă nimică asemenea, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englizesc și o contesă leșească. Bucatele sînt tot beftecuri, anghemahturi, budinci și blamanje,² bucate favorite în ținuturi și care de unii se mîncă cu sardele, ca să nu fie prea dulci și să strice dinții. Văzînd că toți beu șampanie, cere și d-ului de acest vin ; și așa, îndopat și adăpat, putîndu-se de abia ținea în picioare, se întoarce în apartamentul său și pică pe o canape de adamască³ în brațele lui Morfeu — adecă a somnului, pentru cei ce nu știu mitologia, o stare de oameni foarte numeroasă în ținuturi.

În cursul somnului, nimene nu-l trezește ; dar a doua zi, cînd se deșteaptă, cînd fumurile vinului i-au ieșit din cap, provincialul care nu-i de tot prost vede în închipuirea sa un șir de gînduri posomorîte.

„Toate aceste-s tare frumoase ; dar toate aceste pot fi și tare scumpe.“

El întrebă și află că socoteala sa se mărginește în mica somă de o sută șeptezeci și nouă de lei, afară de bacșișuri pe la slugi.

¹ *livrea* — uniformă purtată în trecut de personalul de serviciu al autorităților sau al bogătașilor.

² *blamanje* — cremă din lapte și migdale.

³ *adamască* — stofă de Damasc.

O sută șeptezeci și nouă de lei pentru o masă și un pat !
Adevărat că patul era moale, masa bună și vinul cu spumă.
Adevărat că străinul a fost priimit cu cel mai mare respect,
și ca un logofăt mare purtat de subsiori cînd s-a scoborît din
trăsură ; lacheii i-au zis *măria ta*. Nu-i nimic, dar îi prea
scump. Provincialul, lovit în ce are mai scump în lume, în
punga sa, strigă. Dar Regensburg se arată cu pîntecele său cel
gros. La dînsul nu-i de tîrguit. La dînsul trebuie să dai ziua
fără împotrivire, aceea ce în codrii Hertii ar trebui să dai
noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decît scoate
punga și plătește această întăi lecție. Ispita este un profesor
care se plătește mai scump decît cei mai scumpi profesori
din Iași.

Provincialul se hotărește să-și schimbe gazda. El iese și
caută în tîrg un han destul de bun și de ieftin, în care să nu
tremura pentru punga lui, și, în sfîrșit, dă și se așază la hanul
lui Coroi, dacă este din Țara de Sus, sau la hanul lui Evan-
gheli, dacă este din Țara de Jos.

Pîna aici ; la anul viitor, cu darul și învoirea cerescului îm-
părat, dacă vom trăi, vom arăta mai departe odiseea provin-
cialului nostru. Cetitorii noștri îl vor vedea pe uliță, la bal,
la teatru, la muzeu, pe turnurile Trii-Sfetitelor și a Goliei ;
îl vor vedea mîncînd, dănuind, făcînd curte, și, în sfîrșit, în-
turnîndu-se în provincie cu o barbă de țap, cu plete de un
cot, cu haine făcute de Ortgies * și cu o mie de galbini dato-
rie. Tot atunce va duce în buzunar și „Foaia sătească“, în
care va fi publicată scoaterea în mezat a o a patra sau a opta
parte de moșie ce are clironomie¹ de la părinți, în trupul cu-
tare și cutare. Toate aceste le vor vedea cinstiții cetitori, nu-
mai dacă îmi vor cumpăra destule călindare pe anul 1844,
ca să pot cu acel cîștig publica călindare și pe anul 1845.

(„*Almanach de învățătură și petrecere*“, Iași, 1844.)

---

* renumit croitor de haine „nemțești“ la Iași.

¹ *clironomie* — moștenire.

Crează-mă, am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca țara mea, îi sînt foarte îndurător pentru metehnilile sale. În toată scrierea m-am ferit de personalități. Este un popor cu mari virtuți. Impresia dintîi ce produce nu poate fi plăcută pentru că lipsește confortul ; însă după o scurtă petrecere, străinul se aclimatează, face legături intime, pre care le plînge cînd le părăsește. Dumnezeu să mă ferească de a vorbi de rău, însă nu pot tăgădui că are încă mari muștrări și probe. Partide moderate nu prezentează moderație. Ea se poate numi mai bine *le parti de la borne*. Are însă multe excepții. Aceste excepții, unite cu capacitățile cinstite a progresiștilor, carii asemenea sînt departe de a trezi revoluții, vor face partida adevărat mîntuitoare. Pe de altă parte, tinerimea de o zi se leacă de Don Quichotismul vechilor *hidalgos*, pierde însă și energia lor. Păcat mare-i, căci în timpul nostru trebuie să lucrăm, dacă vroim să păstrăm. Nepotismul și drepturile părinților din zi în zi se șterg și în Spania. Trebuie, dar, ca tinerii să se hotărească a primi educația zdravănă și strălucită a aristocrației engleze și a caselor nobile a Franței, dacă nu vroiesc să se vadă în curînd uitați. Gîndească mai puțin la viața *des oisifs de Paris* ; *elle ne convient nullement à Madrid*.

Mai toți acei ce doresc a face o călătorie în Spania își închiuiesc această țară înzăstrată și înfrumusațată cu darurile voluptoasei Italiei ! Se înșală prea mult, căci afară de provinciile biscaiene și cîteva provincii maritime, Spania are o privire particulară a ei, care, deși stearpă, tristă, posomorîtă, nu lipsește însă a fi frumoasă.

Castilia, cu întinsele sale șesuri, cu largele sale orizonuri, cu munții săi în depărtare goli și petroși, înfățișează maies-

tatea oceanului. Această provincie, ca și Mancia, deși hambarul Spaniei prin mulțimea de cereale ce produce, seamănă pustie. Vezi largi și întinse arături, și cu greu găsești brațele ce le seamănă. Satele sînt împrăștiate și rare ; și cînd te apropii de ele, te sparii de privirea lor. Aceste sate, formate de pietre roșii pre care le socoți aprinse de ferbințele soarelui, le vezi toate strînse, încungiuurate de ziduri, ca cînd morii le-ar încungiura încă, dezăstrate de cea mai frumoasă podoabă a satelor Germaniei, verdeța copacilor. Căci un lucru este de însemnat, castilanul este dușmanul născut a copacilor. Nu numai că nu-i sădește, dar încă cît poate desrădăcinează pre acei ce să află. Numărul anecdotelor asupra antipatii este nespus. Copacii chiar a Pradului și a aleelor de pinpregiurul Madridului sînt ciunțiți la vîrf ; și cînd întrebi pentru ce, ți se răspunde chiar de persoane înalte : ca păsările să nu facă cuiburi. Iată cuvîntul zis ! Din pricina păsărilor, a vrăbiilor ca să nu mănînce grîul, nu se suferă copacii. Castileanul au izbutit. În toată Castilia și Mancia nu vezi copaci, dar nu vezi asemenea și paseri. De-abia zărești în aer cîteodată rotindu-se cîte un vultur ; de-abia în iarnă zărești cîte o potîrniche ; dar păsări cîntătoare, poezia pădurilor, necăiri nu le zărești. Singurile paseri ce am văzut în vreme de șese luni ce am șezut la Madrid și în toate excursiile mele prinpregiur era cîteva vrăbii și cîte o mierlă. În grădina Ahameda a ducăi Osuna și a contesei de Montijo la epuanzi (?), dar trebuie să zic că tot acolo am văzut singurii copaci adevărați a Castiliei.

Însă nu este de tăgăduit că și provinciile centrale au mărețea lor în armonie cu caracterul lăcuiitorilor. Castileanul este sărac, îmbrăcat cu strente dar cine va tăgădui că aerul său este măreț ? O altă impresie ce-l așteaptă pe drumeț în alaltă parte a Spaniei sînt bandele de *arberos*, ce duc catîri și măgari împovărați cu sarsanelele lor, un păstor povățuind nenumărate trupe de merinoși sau girezi de tauri meniți pentru luptele Madridului, tauri sălbateci de care de-abia păstorul lor îndrăznește a se apropia. Și apoi închipuiește-ți că *arerul*, ciobanul și păstorul sînt armați cu *navaja*, cu *arabuco* (?), căci nimeni nu îndrăznește a se arăta afară de cîmp, dacă nu este armat. Oricum se rîdă spaniolii de străini, drumurile

sînt încă puțin sigure și să pradă încă chiar la porțile Madridului, și jurnalele în toate zilele în rubrica *Gacetitta de provincias*, este plină de paragrafuri întitulate *ladrones*. Fără să vreau, cînd am intrat în Castilia, m-am crezut în țările rumânești și îndeobște în Orient *. Orizontul, felul culturai, tipul și portul lăcuiitorilor, tabiile de care îngiugate cu boi, totu îmi aducea aminte de Orient. Ca și în țările noastre, *el arrero* nu trece fără ca să-ți zică : *Dios guarde a noted — vaya noted con Dios*, ca și la noi : *Cale bună, mergi cu Domnul*. Care român, auzind pre castilean cîntînd niște cîntece jăluite, simplu modelate pe cîteva note, mai cu aceleași arii, unele de amor, altele de jăle, altele din vreme morilor sau viața unui hoț vestit, nu crede că aude țărani noștri cîntînd doinele munților, cîntecele de jăle a șesului, cîntecele lui Bujor ? Căci în Spania, ca și în România, bandiții sînt fiii poetici a poporului. Espaniolul, ca și rumânul, este improvizător ; și la unul și la altul acest dar li vine poate de la arabi, carii au domnit în Spania supt nume de mori, în România supt nume de turci. Cînd la o *venta* auzeam un țaran castilian improvizînd cîntece, îmi aduceam aminte de danțul flăcăilor rumâni, cînd bătrînii, privindu-i, îi îndemna dănuind să urmeze cîntecele sau să zică. La suitul sau scoborîtul unui munte, iluzia era cumplită. Deodată auzeam un cîntec monoton și jalnic, pe urmă zăream o ceată de călăreți și socoteam că vedeam muntenii noștri scoborîndu-se din Carpați și mergînd la iarmarocul din Fălticeni. Cîmpiile noastre sînt însă mai verzi, ape nenumărate le adapă ; satele, în loc de a fi ca în Spania, zidite în vîrfurile munților ca niște cuiburi de vulturi, se întind lărgite în șes și împodobite de nenumărate livezi. În Spania, ca și în România, zărești adeseori lîngă drum o peatră sau o cruce de lemn, îți arată că un drumeț ca și tine au picat supt lovirea hoșilor. La noi aceasta au încetat. În Spania însă, a doua zi după o revoluție și cu alta viitoare înainte, hoșimea încă se păstrează, cînd cu nume de carlist, cînd cu acel mai franc de *bandolero*. O altă asemănare între îmbele țări este lipsa birtelor, căci dacă o *venta* spaniolă se poate asemăna cu

---

* Cuvintele „și îndeobște în Orient“ sînt șterse în original cu o linie.

ceva, este negreșit cu caravan-seraiul Orientului și cu ratoșul sau hanul românesc ; în ele trebuia să duci tot, și în loc ca să te hrănească hangiul, tu trebuie să-l hrănești. Cu toate aceste, nici germanii cu birturile, cu paturile, cu științele sale, nici Franția cu *auberjele* sale, cu fricaseele și omletele sale nu-mi place atît ca Spania în lipsa sa. Fie această țară, poate pentru că samănă cu a mea, îmi place cu orizontele, cu bandiții săi, cu lipsa confortului, cu țărani săi simpli și politicoși, cu oamenii de societate, cu tradițiile și poveștile sale, pre care la tot pasul le găsești, cu calicii săi, boieri mari, îmi place și iar îmi place. •

Niciodată nu voi uita un calic, cu strențele unei vechi uniforme, care, cînd la Toluza schimbam caii, au venit să-mi ceară milostenie, răsămîndu-se în un băț. El purta pălăria ascuțită castileană și un aer marțial îi împodobește figura. După ce primi obolul nostru, cu un aer vrednic se răsămă pă bățul său și ne întrebă, cînd avea să treacă generalul Nasvaez, pe carele, în adevăr, îl lăsasem în tren. Îl întrebăm pentru ce. „Mi-a fost generalul meu“, și apoi se pusă a-m povesti bățăliile (din vremea francezilor, pe urmă războiul civil) sále cu acel aer politicos, cu acele expresii ampulate și poetice care sînt firești acestui popor.

Comorile joacă în Spania același rol ca și în România. În toate părțile, espaniolii găsesc comori și ades le pun supt paza geniilor și vrăjitorilor, ca și la noi. Poveștile îmbelor nații se aseamănă în acest punct. După însurarea ducăi de Montpensier, cazurile de descoperitori de comori îngropate în vremea războiului independenței se repetuie în toate zilele în jurnali. Războaiele necurmute la care îmbele popoare au fost supuse explică această manie de comori, și acolo unde lipsa este mai mare, acolo și pofta bogățiilor.

Andaluzii au aceeași reputație de fanfaronadă ca focșănenii la noi. Vorbele lor sînt pline de exagerații : cultul lui Erod. „Eu sînt Erod-împărat care cînd am încălecat/, pămîntul s-a cutremurat“, este *à la lettre, un état de andaluz*, care zice că, cînd scoate sabia, *triembla la terra*.

O deosăbire însă între români și espanioli este dragostea acestora de pe urmă pentru titluri, scuturi și genealogie. În Asturia, la poarta unei colibe, unui bordei, zărești scutul familiei și nu găsești un espaniol care să nu-ți zică că nu se trage dintr-o familie strălucită : ficior de creștin vechi, fără amestecare cu sânge de jidov sau de mor. Dar aceasta contribuie la fudulia, care caracteriză pre espaniol, și pre care noi, robiți sute de ani, am perdut-o.

Asemănarea însă se reasează când comparezi complimentele, ce sînt aceleși a îmbelor nații : *bezo los pies a cated los manos* — vă sărut picioarele, vă sărut mînil. Pe titlurile scrișorilor : *excellētisim seņor*, cinstit mie prea milostiv etc., *umilissimi servo*, preaplecată slugă etc.

Cînd în tot locul peninsulei cresc rămășițele morilor, în monumente, în obiceiuri, în limbă, în idei, începi fără să vrei a gîndi la soarta morilor în Espania, care nu este decît o lungă epopoe, împodobită cu întîmplările cele mai romantice și poetice. Vreu să-mi tălmăcesc cum acest popor barbar, nomad, fără patrie, o dată [venit] pe pămîntul Spaniei, s-au făcut un popor * legislator, industrial, veteaz, cavaleresc, cultivînd științele și artele, civilizată în sfîrșit, cînd Europa era încă barbară, și apoi, îndată ce s-au izgonit în Africa, își pierde toate calitățile, chiar numele, ca acel rîu vestit ce-și perde apele în nășip. Evropeii își trimetea meșterii spre a învăța artele la mori, tinerii spre a culege întelepiciune și științe în universitățile Toledo, Cordova Grenada, Sevilla ; poeții, spre a se forma în Arabia Orientului, și vitejii, spre a lua lecții de voinicie, cavalerie și galanterie. Și, cu toate aceste, acest popor n-au lăsat influență decît în Spania, n-au avut înrîurire împregiur. Religia se împotrivea. Și așa, ca o meteoră strălucită, după ce un minut au luminaț pămîntul, s-au stins, și întunericul nu i-au păstrat rămășițe. Pricina este, cum am zis, religia. Evropa este esențial creștină. Privește la răsărit. Otomanii stăpînesc de cinci sute de ani cele mai frumoase provincii a Răsăritului. Neavînd a face cu un singur popor compact și unit ca spaniolii, atacurile ce au suferit n-au fost nici așa de îndușmănite nici așa de statornice. Și, cu toate aceste, deși au

* Popor civilizată (variantă).

pătruns de două ori în inima Evropii, deși Viana o au văzut de două ori amerințată de semiluna, ce influenție au lăsat în lipsa lor? Cîteva moschee, cîteva rămășițe de obiceiuri. Solia lor au fost numai de a regenera popoarele bătrîne și corupte; în ziua desfacerii, în ziua slobozeniei se deșteaptă tinere și reformate. Chiar în Constantinopoli, în capitalia domniilor lor, turcii se socot străini și numai *tăbiași* (*campés*) în Evropa. Și, cu toate aceste, care nație are mai bune calități decît musulmanii? Cinstiți, cuvîntul lor este mai puternic decît contracturi legalizate. Care nație au păzit cu mai mare sfințenie tractaturile de supunere a națiilor subjugate? Care nație are obiceiuri casnice mai simple? Religia, însă, îi împedecă, și din cea civilizație îi reizgonește din Evropa, și cînd Constantinopoli vor fi părăsit de cel de pe urmă domnitor otoman, atunce* provinciile supuse semilunei vor păstra mai puține încă rămășițe de islamism decît Spania. Grenada au fost cel de pe urmă punct a Spaniei ocupat de mori; Constantinopol, cel de pe urmă punct a Evropii ocupat de semilună.

Încă în copilărie, la 1832, cînd întrat de-abia în al patrusprecele an, două tomuri mici au picat în mîna mea, tipărite franțuzește, era *Gonzalv de Cordova* a domnului de Florian. Această carte, cu tot ridicolul pastoral ce-i acoperă autorul, au ațîțat în mine dorința de a vedea Spania. Îndată, cu un prieten al meu, care odată era poet și astăzi este șeful trupelor Moldovei, mă apucaii de a-l traduce. Vremea și întîmplările întrerupseră această lucrare; cînd, pre urmă, agiunsei a fi bărbat, impresiile copilăriei nu se șterseră. Una din cele întii îndeletniciri, cînd deschisei tipografia *Daciei*, fu de a îndemna pre un tînăr compatriot de a urma această traducere, și așa, una din cele dintii cărți ce ieșiră de supt teascurile mele fură *Gonzalv de Cordova*. Totdeauna cînd o carte, cînd un jurnal îmi arăta numele Spaniei, dorința de a o vedea mi se făcea mai mare. Întîmplări lungi, care mă siliră să-mi părăsesc țară, mă aduseră în Spania. Această țară o vizitai de aproape. Văzută a două zi după o cumplită revoluție care i-au scos la iveală toate ticăloșiile, n-au dărmat în nimica iluziile ce-mi

* Atunce, Evropa va fi slobodă (variantă).

făcusem despre ea ; este una din puținele iluzii ce n-am perdut la vedere. Dar îmi place pământul ce am călcat și care în tot minutul deșteaptă suveniruri romantice. De câte ori închipuirea mea m-au adus în salele Escorialului, de câte ori când ceteam *Don Carlos* al lui Șiler, cartea în care am învățat limba lui Lessing și a lui Goethe, mă transportam sub verdele alei a Aranjenezului, de câte ori mă visam supt șașgatiile dau-rite și sculptate a Alhambrei ! După ce m-am aflat în ele, adese mă întrebam, dacă adevărat eram în Spanie ; ochii mei nu putea să mă facă să cred că eram în adevăr în țara a căruia întâmplări îmi legăna copilăria. Dar, în adevăr, nu este o minciună, am fost în Spania ; i-am văzut monumentele, am asistat la serbările sale, m-am rugat în catedralele sale, m-am plimbat prin monumentele sale, am petrecut supt îmbălsă-mata sa atmosferă și impresia ce mi-au lăsat este tot așa vie ca înainte de a intra în ea, și că. numai Dumnezeu să-mi lase zile, nădăjduiesc-încă o dată să văd Ispania.

În Spania, îndeobște, toți nu fac nimică, dar îndeosebi sînt două soiuri de oameni carii au acest privilegiu și pentru care viața este o lungă serbare ; cei prea bogați și cei prea săraci. Cei dintîi n-au trebuință să lucreze, cei de pe urmă n-au trebuință de nimică, căci, ca și cîinii fără stăpîn, pururea sînt siguri să li se întîmple de a găsi hrana de toate zilele. Clima, dintîi, le dă această neîngrijire și fatalitatea, care au influat asupra caracterului, le vin spre desăvîrșire. Dă unui spaniol umbră vara, iarna soare, dă-i o manta ca să-și acopere strențele sau mai bine goliciunea, pe urmă o bucățică de pîne sau ceva *puchero* cu *garbanzos*, și este omul cel mai fericit și cel întîi *hidalgo* a peninsulei. În Spania, strențele nu sînt rușinoase. Un asemenea om nu simțește nici o trebuință ; pardon, simțește trebuința serbărilor. O ! la aceste, el este foarte legat, de aceea cînd este o cursă de tauri, își vinde giurăătate de manta, aleargă la procesii, la danțuri ; gitara și castanetele nu-l află niciodată indiferent, și fieștecare serbare pentru dîn-sul are o a doua zi.

O altă plăcere i-au procurat revoluția. Este *politica* în-fo-*rum* în *Puerta del Sol*. Pînă și *serenos* se ocupă întîi de poli-tică, și jurnalele de multe ori se jăluiesc că politica face că

fînarălii * nu ard Morii Barberiei au încă credința că odată vor reîntra în Spania și că Grenada se va face iarăși capitalia imperiei lor. Tulburările de pe urmă a peninsulei i-au întărit încă în această credință. Aceste idei sînt intrate din tată în fiu. Multe familii păstrează încă numele de *Paez*, *Medina* etc., și nu se unesc decît cu familii de aceeași origină. Morii suspină după Grenada ca după raiul pămîntesc a strămoșilor lor, pre care o privesc ca o țară legiuită a lor și smultă de niște corupți surpători. Se zice că vinerile la moscheie ei roagă pre Allah ca să grăbească vremea în care vor reîntra în Grenada și că multe familii păstrează încă documentele caselor și grădinilor ce părinții lor avea în această capitalie, pînă și cheile caselor. De aceea, nenumărate sînt povestele asupra acestei credințe. Cînd sînt morii, carii, înarmați, păstrează comorile, cînd prințese încîntate etc. Povestele merg pînă acolo, că pretind că Boabdilul acela și cu armia care au închinat Grenada rigilor catolici era numai niște fantasme, niște demoni cărora Allah le-au dat voie să ieie această formă, să înșele pre dușmani, iar că adevăratul Boabdil, cu toată curtea și oastea sa, este încîntat și închis într-o grotă supt muntele numit a Soarelui sau de Santa Elena, aproape de Grenada, că acolo șade cu toată călărima sa nemișcată, el înălțat pe un tron de aur și înconjurat de morii săi și de o gvardeie africană neagră, cu săbiile goale, și că o dată pe an, în ajunul Bobotezii (*la veille de la Saint-Jean*), toți sînt mîntuiți de încîntare, de la asfințitul soarelui pînă la răsărit, și pot să se închine suveranului lor și că tot atunce toți feodalii mori, carii asemenea sînt încîntați în peșterile [și] castelele Andaluziei, au voie să vie noaptea pe cai încîntați ca să se închine lui Boabdil. A doua zi, fieștecare se reafă la locul unde este osîndit să aștepte pînă în ziua cînd Allah, socotind că păcatele morților sînt spălate, va da voie ca împărăția lor să se așeze iarăși. Atunce *Boabdil*, în capul armiei, se va scoborî din munte și se va resui pe tronul său în Alhambra și va întinde stăpînirea sa asupra Grenadei. Atunce, adunînd împregiurul său război-

---

* In ms. : *fînarulitu* (jurnalistu ?).

nicii săi încîntați din toate părțile Spaniei, va resupune peninsula întregă supt stăpînire musulmană.

Cînd am intrat înlăuntrul mănăstirii comandatraților de Santiago și Toledo și văzui șase-șapte călugărițe rămășițe acei tagme, fieștecare îmi făcea un roman. M-au suit în foișorul cel deasupra casii, cu ferești mari, de unde se privea Taurul. Ce dureri ascunse, ce jărtfe nevinovate au trebuit să vadă acești păreți ! Cîte ființe sălite de a se călugări fără voia lor și, fără să vreu, mi-aduceam aminte de Agapie și Văratîc și că pe acest pămînt espaniol trebuia să regăsesc toate suvenirile țării mele !

Madridul, vara în zori de zi, ca toate orașele mari, este adormit ; cu cît ziua se înaintează, vuietul muncii și a trăsurilor sporește ; trăsuri, oameni, vînători apar strigînd *que quiere agua, portocali, naránjos à dos quartos*, lungi șiruri de *arrerros*. Dar de la amează vuietul începe a se micșura, și la două ceasuri orașul iarăși adoarme, ulițele sînt părăsite și numai copiii și franțujii, cum zice norodul, le frechentă ; căldura se face nesuferită și toată populația este împlîntată într-o imensă hornăitură. Ferestrele sînt trase, toate măsurile sînt luate spre a dobîndi o răcoare artificială. Acei ce n-au casă, dorm supt portalele caselor altora, în dosul coloanelor bisericilor, chiar pe trotoaruri, unde soarele nu răzbate ; atunce dă mii de reali unui hamal, unui comisionar, îți va răspunde că au mîncat și are poftă de somn și, cu mînie se întoarce pe ceea coastă și, aruncîndu-ți un „*carajo*“, adoarme.

Cînd soarele se culcă, orașul începe a se deștepta. Aleele părăsite ale Pradului încep a se reînvia, mișcarea plăcerii începe ; toți trag cortinele ferestrelor ; unii se așază pe balcoane, alții ies la plimbare ca să răsuflă aerul răcoros, bucurîndu-se de ducerea tiranului zilei, și salonul Pradului se umple de femei frumoase, cu părul gol, cu mantiile subțire ca mreja paingului. Cînd noaptea se face stăpîna pămîntului și este știut cît de iute se apropie în climatele meridionale, unde mai nu este crepuscul, privirea se face mai frumoasă ; lumini din toate părțile, făcliile se aprind dinaintea capelelor și sfinților ; auzi cîntece arabe, ghitare și castagnete.

Ce trebuia să fie Madridul înainte pînă cînd módele nouă nu întrase, cînd ideile de politică și de trebi nu se apucase să întoarcă capul și cînd madrilenul, ca adevărat *espaniol*, nu gîndea decît de a se bucura de vremea de afară, decît de a plăcea amorezii sale, de a danța și de a-i da serenade de amor. Astăzi obiceiurile naționale, acele ce odată alcătuiau viața spanio[lu]lui, nu s-au păstrat decît în provincii, și în Madrid nu este decît o excepție. Chiar angelul de seară, acea rugă-cine poetică a catolicismului, care cheamă pre toți lăcuiitorii de a mulțami ziditorului pentru ziua trecută, dinaintea căruia de la Rin pînă la Kebik se îngenunchea, angelul în vremea căruia vedeai că un aer de sfințenie se întindea peste toată Spania, astăzi madrilenul trece fără să-l audă, fără să se oprească, fără să puie măcar mîna la pălărie. Espania poetică și religioasă se duce !

Afară de ura pentru copaci, espaniolul este foarte simțitor pentru frumusețile și scenele naturei. Scînteierea unei stele, cursul lin a unei fîntîni, zbieratul unei turme de oi, mirosul unei flori le pricinuieste senzații plăcute. Niciodată expresiile limbei lor nu sînt mai sublime decît cînd vorbesc de aceste scene. Cunosc un espaniol, un prieten al meu, d. Carlos Latorre, care-n tot anul face o călătorie de cincizeci de leghe ca să vadă tunsul oilor.

Poporul espaniol, ca toate popoarele meridionale care au fost în contact cu Orientul, acest leagăn măreț a imaginației și a poeziei, are o predilecție nespusă pentru povești. Ca și românii, îi vezi seara adunați lîngă vreun bătrîn sau vreo bătrînă, ades țigancă, și ascultă cu plăcere povestele ce arată luptele strămoșilor cu morii, viața unui hoț vestit și în care merveilosul joacă un rol mare. Lipsa comunicațiilor, scumpețea cărților, puțina societate, raritatea sujetelor de conversație, viața cîmpeană, pururea în fața naturei, face că poveștele sînt cea mai plăcută petrecere de vreme după asfințitul soarelui. Nu este culme de deal, rămășiță de zid, pod, prăpăstie, grotă care să n-aibă legenda sa, în care vraja, descîntecul să nu joace un rol. Și, lucru curios, multe aceste povești au o mare analogie cu acele a românilor, care dovedesc că au aceeași baștină : Orientul. Iată cîteva pilde. Comoarile,

cum am zis, joacă un mare rol ; la amîndouă națiile ele sînt puse supt paza unor vrăjitori și este de crezut că aceste povești au o origină adevărată. În adevăr, în vremea resmeretilor, cărora au fost supuse îmbele nații, mulți îngropa comorile cu nădejde că în vreme de pace să vie să le regăsească. Ei murea, comorile rămînea ascunse, și, după sute de ani, se regăsea. Este destul de cîteva întîmplări asemenea pentru ca să făptuiască asupra închipuirii popoarelor. Cînd comoarele sînt în fundul peșterilor închise cu porți încîntate, care se deschid numai cu *iarba herului*, ori cu cuvinte cabalistice, cînd cu oameni înarmați ce stau cu săbiile goale, cînd acele comori ard noaptea cu flacări mari și spre a le descoperi trebuiește ciolane de un mort, aur cules la rădăcină de nouă aluni etc.

Sînt unii din puținii străini cărora, prin lungimea petrecerii mele în Madrid, mi-au fost iertat de a vizita și a cunoaște viața intimă a familiilor. Contesa Montijo au avut bunătatea să mă primească ca un fiu al familiei. Dinainte mea, fiică-sa și mai multe demuazele au avut bunătate a-mi arăta petreceri spaniole și pre care se rușinează astăzi a le arăta străinilor, de cînd au scris atîte dobitocii asupra țării lor. Au cîntat cîntece espaniole, au jucat din castagnete și tamburii etc.

Niciodată nu voi uita plăcutele ceasuri ce am petrecut în această casă și de departe, de departe fie-mi iertat a le trimite o aducere-aminte de recunoștință.

Espania este o oglindă cu două fețe, una ți-o arată supt privirile cele mai încîntătoare ; îți arată Spania cu clima cea mai îmbălțămuietă, plantată cu portocali, cu palmieri, cu grenade, cu cerul de azur, cu nopțile parfumate, Espania murescă, catolică, poetică, amoroasă, patriotică, patria Cidului, a turniilor, a cavalerilor, a marelor fapte de arme, țara lui Abderraman, a Almanzorului, a fiilor lui Pelag, țara unde au lucit geniul lui Carol V și Filip II, Espana lui Lupo de Vega, lui Murilos, lui Velaschez, țara care au stăpînit Europa și America, Espania catedralelor, a procesiilor religioase, a tagmelor călugărești, a credinței ; Espania galanteriei și a amorului, a frumoaselor femei, a castagnetelor, a ghitarelor, a

serenadelor, Espania contelui Almaviva, a Rosinei și chiar a lui Figaro, Espania, în sfârșit, amoroasă, eroică, romantică — aceasta este Espania cea plăcută poezilor, inimilor simțitoare, prietinelor, a tot ce este mare, nobil și frumos.

Această Ispanie se perde din zi în zi de noua Ispanie, de Ispania ce se zice nouă, civilizată, constituțională, reformată, unde tot este neorînduială, de la guvern pînă la calic, unde cîrmuirea nu se deosăbește decît prin pilda și inițiativa răului, unde singurile slobozenii ce sînt, sînt acele care au scăpat la ochii despotismului, adevă a guvernului central, a guvernului cu niște ministri cărora încă astăzi *les représentants* de Ruy Blas a lui Victor Hugo se potrivesc, unde binele național nu este țelul nimărui, unde sfintele nume de patrie, de slobozenie, de fericire, de popor nu ascund decît mîrșave interesuri, Espania ruinată de credit și de abuzuri lăsate de despotism în vreme de veacuri, Espania cu o aristocrație ignorantă și fudulă de vechi titluri, Espania plină de granzi, de titluri de marchizi, de conți, de cavaleri de Calatrava, de Malta etc., demiformă și săracă de oameni de capacitate, Espania nouă, care au dărîmat civilizația și instituțiile veacurilor și pînă acum n-au rădicat decît ruina. Espania, a căruia civilizație modernă nu este decît un ticălos mozaic de idei, de obiceiuri, de legi disparate, împrumutate de la franțuzi, englezi, nemți și italieni, Espania care pentru literatura nouă se mulțamește cu traducerea romanelor franceze a lui Dumas și Sue, ea care au produs pre Lupe de Vega, pre Calderon, pre Cervantes, care se mulțamește cu *Les contes* a isprăvilor de astăzi, ea care au produs pre Velaskez și pre Murilo. Iată Espania de astăzi, Espania pre care astăzi numai o invazie străină, o dinastie puternică o poate reforma, Espania cu o dinastie slabă, cu un guvern neînțeles, cu oameni de stat liliputani, cu o armie comandată de mii de generali ce n-au cîștigat epoletul lor decît în anticamera Mariei-Cristina sau în *promisiamentos* sau vînzînd teaca săbiei Isabelei II, după ce au vîndut sabia lui Don Carlos.

Espania, unde politica ticăloasă și pătimașă absoarbe tot, o politică de recriminații, această Espanie se putea regenera numai prin un mare rigă sau prin o mare revoluție ; ea n-au

avut nici una, nici alta, și așa, balotată între trecutul și prezentul, constituționalismul ei adeseori înfățișează despotismul cel mai asiatic, amorul de independenție și de naționalitate ascunde numai influența străină, ori a franțujilor, ori a englezilor, Spania cea tare și mare, stăpîna îmbelor lumi și care astăzi nu poate face nimic de la sine și pururea este supt epitropie unor epitropi lacomi și prădători averii, sermană orfană !

Iată la ce aduce mania noutăților cînd nu prevede, cînd nu judecă. Poporul spaniol poate forma armia cea mai bună, organizată după obiceiile și trebuințele și conformitățile sale. Astăzi, îmbrăcată cu împrumuturi făcute franțujilor, englezilor, prusilor, austrienilor și rușilor, ea nu prețuiește nimic din pricina răilor organizatori. Pe o căldură de 20 graduri silește pre soldat să facă marșă cu cibote, cu chivere, acum chiar cu cască de alamă, cu haletuh ! Zumalacareghi singur au înțeles pre soldatul spaniol. Acesta cu *voina sarofi*, cu opince, cu gulerul gol face 12 leghe pe zi. Gheneralul Cordela spunea că în vremea războiului civil mulți soldați cristianos fugea numai din pricina grelei uniforme !

Și ce este mai trist este că din zi în zi generațiile sînt mai stricate. Generația trecută a nobleții era mai bună decît aceasta ; cea care vine este mult mai ră decît aceste de față.

Cea trecută a dat pre duca de Frios, pre contele Toreno, pre duca de Rivas, pre marchisul de Miraflores ; aceasta de față are numai pre Raca Tagores ; cea care vine n-are pre nimine ; ba are cursele de cai, clubul, datoriile etc., anglimani, sportul și turful, ignoranția. Nu, nu, nădejdea este numai în norod ! Este o poveste românească : țăranul ce miroasă peștele de la coadă. De la coadă este încă nădejde ; căci capul este de multă vreme împutit !

TAINILE INIMEI

Cap. I

(Confetăria lui Felix Barla)

Toate orașele care au ambiție de a se numi capitalia unei țări mari sau mici, fie imperiu, rigat sau chiar prințipat, au câte o primblare favorită ; aceasta este locul plăcut unde se adună gloata de bogați sau de acei carii vroiesc a fi crezuți de bogați, de tîrîie-brîu, de curiozi, de alergători după *havadișuri*¹ (puriștii limbii noastre binevoiescă a-mi ierta această expresie barbară), de femei à la mode, de lorete², de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis și gentlemeni, riders³, de lei și paralei, și în sfîrșit acea gloată care prin o generală convenție (iertăți-mi că nu zic convenciune) se numește obicinuit *societate aleasă*, cînd de multe ori ea este foarte amestecată. Așa Parisul are Cîmpii Elisei și Redul de Bolonia, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madridul El-Prado și Atocia. Prin urmare și Iașii, ca o capitalie, trebui și ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa. Această primblare este *Copoul*, care se deosebește de toate primblările din lume. În adevăr, Cîmpii Elisei merită de a fi primblare prin frumoasa perspectivă ce într-un capăt se începe cu Palatul și Grădina Tuileriilor, trece prin piața măreață a Concordii, cu obeliscul de Luxor, și, între mărețe alee de copaci, se fîrșește cu Arcul de triumf a Stelii, rădicat de Napoleon celebrităților imperiului. Praterul și Tier-Garten au un alt feliu de podoabă : frumoasele lor alee de castani și fagi umbroși îți arată în mijlocul unor populoase orașe codri druzilor, și mulțimea de cerbi, ce în tot minutul trec în dreapta și în stînga, îți sporesc iluzia, crezînd că în tot minutul să zărești vreun poet bătrîn sau vreo fecioară profită a

¹ *havadiș* — noutate, știre.

² *loretă* — femeie de moravuri ușoare (fr. *lorette*).

³ *riders* — eleganți, nobili.

vechilor germani, dacă caleșcele strălucite, pline de femei elegante, nu Ț-ar arăta că ești în secolul al nouăsprezece. El-Prado a Madridului merită asemenea a se numi una din cele mai frumoase primblări a Europei. Cînd duminica, pe o frumoasă după-amiază, ieși pe la șapte ceasuri, și de la fîntîna Cibellii pîn' la statua lui Neptun, între patru alee de copaci seculari, vezi tot pe acel loc încungiurat de grile de fier și numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilence cu părul negru ca penele corbului, cu ochii scîntiitori ca doi cărbuni aprinși, învălitate în mantele negre, care le fac încă mai pătrunzătoare ochirile, cu talia clătînată ca o trestie bătută de zefir, cu picioruțele de copil și deasupra capului au un cer albastru ca al Napolii, atunce înțelegi că Prado trebui să fie un loc minunat și că un spaniol ș-ar vinde mantaua și un străin cibotele mai bine de a lipsi la ora primblării.

La Copoul nostru însă nu găsești nimic de aceste; a sa frumuseță este lipsa de toate frumusețele, și tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură și unică în felul său, între toate primblările, de la Cîmpiile Elisee a Parisului pîn' la grădina Kisseleff din București. Poetul care a cîntat :

*Frunză verde de bostan
Pe dealul Copoului
Rău mă dor călcăile*

a înțeles foarte bine frumuseța primblării Iașilor. În adevăr, închipuiește-ți spinarea lată ca un șes a unui deal gol, această spinare păscută de bivoli boierilor, caii slujitorilor Agiii și magarii băieșilor, mărginită de o parte cu valea Cîrligului, de cealaltă cu valea de cătră Păcurari, avînd în dosu-i, ca hotar, bariera Copoului și stîlpul răsăpiti a grădinei publice, și înainte-ți redul în fund ca corp de armie, și, ca aripi, viile domniei Regensburg și alte acum plătate — iată Copoul, iată primblarea favorită a concetățenilor noștri, adecă un loc întins, primăvara verde, vara galbăn, toamna negru de glod, și numai iarna mai curat, adecă alb, fără nici un copac, fără o șosecî de ră, avînd ca singură varietate, grămezile de gunoi, ce cotiugele boierești aruncă în toată ziua.

Cetitorii mei binevoiască a-mi ierta această digresis : trebui însă ca să păstrez viitorimei descrierea primblărei iașenilor în anul 1849, pentru că aud că Părintele Treierarhitul are de gând să schimbe Copoul într-un oraș, menit de a da tifla Iașilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum în curînd nu va mai fi, va trece și se va uita, ca chedrul Libanului, ca floarea cîmpului, sau, dacă vroiți comparații mai puțin biblice, ca fostul club [al] vînătorilor, sau ca Societatea istorico-naturală. Mai aud încă și alta. Se zice că Departamentul Lucrărilor Publice s-ar pregăti să facă pozna de a plînta la Copou o primblare cu alee de copaci după pilda Cîmpiilor Elisee și a Praterului. De aceea, iubiților mei cetitori, dacă mai vroiți a mai apuca Copoul cum este descris aici, grăbiți-vă de a vă arvoni de pe acum droșce ca să-l puteți vedea încă în astă primavară, căci la toamnă nu știu dacă-l veți mai afla în haina sa goală, de astăzi.

La această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pămîntului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cuconașii instanțiilor administrative, giudecătorești și bisericești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei * a Academiei, cîți să mai află, floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S., și a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraș civilizată, clasa care, slavă libertății de importare, din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Colomea — toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți au obicei de a ieși de la patru sau cinci ceasuri după-amiază în lungi șiruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant, de droșce lipovenești, de daradaice ¹ de la Rădăuți ; trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb și agiungînd la bariera orașului, aruncînd o ochire asupra obeliscului grădinei publice, ies la Copou. Unii atunce, cei mai puțini, să scoboară, călcînd iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți a poștei ; alții preferă a petrece vremea în trăsura, picior peste picior, lăsînd alte dobitoace să facă miș-

* *alumniei* — discipol, începător.

¹ *daradaică* — trăsura veche și hodorogită.

care pentru dînşii. Aceasta este vremea să facem observațiile noastre. Domnul A. să uită la doamna V. ; viteazul ofițer S., gloria miliției și groaza civililor, aleargă în droșca lui Ivanușca după loreta domnului G. ; cuconița E. ia sama că echipajul ei nu este așa de frumos ca balonul¹ d-nei F. și mai că-i pare rău că soarta n-a merit-o să trăiască din spatele clerului și din colivele mitropoliei. Primblarea și observațiile țin pînă cînd înnoptează, pînă cînd tunul (zic tunul pentru că scena se petrece la 1844, cînd artileria națională nu putea încă zice tunuri) colibilor militărești, numite lagăr, face bum-bum. Atunce, toate trăsurile, baloanele, butcele, caretele, brișcele, droșcele, daradaicele și tilbiuriul² d-lui..., în două șiruri intră în oraș și, trecînd prin ulița mare, alfa și omega a Iașilor, ca prin o lungă arteră, se răspîndesc în dreapta și în stînga, intrînd în ulițele lăturașe. Acei însă carii vroiesc a sfîrși primblarea într-un chip vrednic, carii n-au nici tribunale, nici cancelarii, carii vroiesc a povesti ce știu și a afla ce nu știu, carii doresc a auzi încă un dulce cuvînt din gurița iubitei, se adună la confetăria d-lui Felix Barla. Dar poate nu știți ce este confetăria d-lui Felix și se poate încă să nu știți și cine este însuși domnul Felix Barla, deși aceasta ar fi greu de crezut din partea unui moldovan. dacă ai cîinste a te număra în această nație.

Omul, începînd de la strămoșul Adam; purure a voit a ști ce nu știe și, deși eu nu sînt în stare ca să vă fac să gustați din pomul științei, care nu se află decît în grădina raiului, unde nici d-voastră nici eu nu cred că vom intra prea lesne, totuși sînt în stare a vă da novelele cele mai pozitive și mai complete asupra confetăriei și persoanei d-lui Felix Barla.

Iașii, cu toate atributele și pretențiile sale de capitalie, n-a putut încă introduce obiceiul cafelelor. În Paris sînt : *Le Café de Paris*, *Le Café Cardinal*, *Le Café Foy* ; în Viena este cafeul *Dam*, și pentru români *Le Café Grec* ; în Berlin, *Josty Fuchs* și *Stehely* ; în Madrit *El Café Suizo*. În aceste cafele, sara se adună mai toți locuitorii ce n-au altă petrecere pentru acele oare ; ei ieu ceva, altă dată nimică, spun, rîd, vorbesc

¹ *balon* — caretă, cupeu.

² *tilbiury* — gabrioleță ușoară cu două locuri.

moral și, mai multe dăți, nemoral, politică, cînd nu-i stare de asedie, literatură, anecdote; jurnalele mai ales fac materia conversației (cît pe ce eram să zic conversațiunii), care se prelungește pînă cînd, după legi, stăpînul este silit să stîngă gazul și să înceapă a închide obloanele și ușile, și atunci încă mulți ies cu mare greu și după întriite îndemnări. Atunci fieștecare își ia pălăria și, poftindu-și noapte bună, se duce la casa sa și cîteodată și la casa altuia. În Iași cafelele, botezate sub numele disprețuitor de *cafenele*, nu sînt vizitate decît de canalie, adecă de negustori, de vataji, de cîțiva scriitori, de tot ce în sfîrșit nu se numără între rangurile aristocratice sau care au pretenție de aristocratice. Grecii singuri au făcut o cafe pentru evgheniștii lor. Lipsa cafelelor se îndeplinește iarna prin restaurantul franțezului Nodet, fecior lui Jean Nodet din Cvartirul Latin din Paris, care a venit să hrănească cu biftecuri în Iași pe acii pre care tatăl i-a hrănit cu omlete în Paris. Vara, lipsa se înlocuiește prin confetării în care societatea aleasă de ambe sexele obicinuieste de a veni după primblarea Copoului, să ieie înghețată, țiindu-se cii mai mulți în trăsurile lor denaintea dughenii, oprind comunicația orașului întreg, și alții, între care și unele din damele cele mai civilizate, adecă mai leoaice, după moda Parisului și a Vienei, se scoboară în confetărie. Cea mai vizitată confetărie este cea din ulița mare, în prijma uliței ce duce la palatul domnului Sturdza; în această confetărie adeseori soțietatea este așa de numeroasă, că gustătorii nu-și pot apropie lingurița cu înghețată de la farfurie la gură, și scaunele se caută cu nu mai puțină rîvnă decît posturile statului; lungi șiruri de trăsuri stau dinainte; și nu este rar de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupînd locul unde cu cîteva minute mai înainte șezuse un simplu șef de masă, un laureat a Academiei, un actor românesc, preuteasa cutare, ori băcălița cutăruia. Această confetărie sau cel puțin localul ei, în minutul cînd vă scriu, nu mai este.

D. Felix își așază acum magazinul de bomboane într-o casă frumoasă, zidită de curînd de d-lui tot pe ulița mare, ceva mai la vale, cu antrelele mari și cu ferestri largi. Lăuntrul are să fie împodobit cu stilpuri polițiți, cu oglinzi mari, cu bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catefe, încît Iașii nu

va mai avea nimic de pizmit luxului confetărilor Parisului și a Vienei, orașele ce-i stau zi și noapte în ochi. La anul 1844 însă, când se petrecea istoria ce am a vă disfașura, confetăria d-lui Felix era cu totul altfel, și încă astăzi acei ce se vor grăbi vor pute-o vedea, de nu întreagă, dar măcar în ruinele sale; grăbească-se însă, căci publicația în contra baracelor îi amerință pieire la viitoarea primăvară. Magazinul era alcătuit de o singură cameră tăiată în două prin un bufet, în dosul căruia era dulapuri de lemn boit negru și pline cu gavanoase de sticlă cu cofeturi, lise,¹ fructuri condite,² zaharicale și caramele. Întrînd, vedeai în dreapta două trei mese proaste, cu scaune și lavițe și mai proaste; în stînga aveai o ușă cu geamuri, ce ducea la o altă așezare industrială a domnului Felix; pentru că d. Felix, ca mulți bărbați de stat ai noștri, nu se mulțemește cu o singură profesie, iubește a cumula, și pe lîngă confetar este încă și... marșandă de mode. De-a lungul magazinelor de bomboane și de mode, se întindea un fel de balcon, soi de târnaț, în care mușterei putea lua înghețată și totodată a arunca ochiri prea puțin înghețate la aprinzătoarele modiste, ce se vedea prin geamuri lucrînd la capele și bonete. Așa d. Felix avea totodată marfă de răcorit stomahul și de aprins inimile; *înghețată și modiste*.

Dar bine, pînă acum noi știm că d. Felix este preocupat de zaharicale și de mode; nu ne-ai spus însă nimic despre celelalte ale lui? Și încă mai puțin despre istorie? — Răbdare, răbdare, cetitorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit șase zile ca să facă lumea. Dați-mi dar și mie macar șase oare, ca să vă spun această adevărată istorie.

Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare a spadei Italiei; are meritul să fie cel mai vechi confetar din Iași, decanul înghețatelor și părintele lisei. El a avut privilegiul să îndulcească balurile și mesele celor de pe urmă domni fanarioți; el a introdus în Moldova biscotele, lisele, pastilele,

¹ lise — fructe zaharisite.

² în franțuzește *condit* însemnează dulceață de fructe.

dragelele, pralinele,¹ marțipanele, caramelele, orjatele, limonadele și înghețatele ; pentru că înainte de el părinții noștri nu cunoștea decât curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune ; singurele zaharicale era pe atunci ceva confete boite pe migdale și sîmburi de zarzare, ce se vindea la Panaiti Butcariu de pe Podul Vechi. În loc de înghețate, orjate, limonade se întrebuinta sorbetele turcești și braha moldovinească ; în loc de lisă, gugoașele, în loc de marțepan, simiții, în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brînză, și în loc de pîne de Spania, covrigii... trii la para. Domnul Felix a introdus, în sfîrșit, în Moldova toată literatura zaharului. Judecați dar din ce barbarie ne-a scos d. Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femeilor noastre și acum dă și copiilor noștri. Cu toate aceste iașenii îi sînt prea puțin recunoscători ; el le-a îndulcit viața și ei se silesc a i-o amărî în tot feliul. Cine, în adevăr, nu figurează în catalogul domnului Felix și cine îi plătește la vreme ? Chiar eu, care mă ocup cu biografia sa, vă mărturisesc că îi sînt dator și că eu nu știu cînd îi voi putea plăti. În zădar bietul om se mînie, se roșește, numește pe datori gogomani ; născuții de la Gogomănești fac urechea surdă, mănîncă la confeturi și înghețată pe datorie și plătesc cînd n-au alta ce face. Dar aceasta nu este nimic pe lîngă *pacostea* ce poliția a făcut domnului Felix în anul 1844, în urma grozavului foc ce a prefăcut în cenușe a patra parte din Iași. După catastrofă, viind în gînd municipalității să fie prudentă, ea s-a hotărît a oborî toate acoperemintele de șindilă. Domnul Felix a căzut jertfa acestei măsuri ; confetăria și magazinul de mode s-au trezit într-o zi fără acoperemînt și expuse unei grozave ploii, ce se vede că se unise cu poliția, spre a-i face disperăția mai mare. Atunci să fi văzut acadelele și cordelele, confeturile și boneturile, budincele și blondele sale în ce stare ajunseră ; făcea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de mîncare, nici ca obiect de modă. De atunci domnul Felix s-a hotărît a-și face casă cu două rînduri, cu acoperemînt de fier și cu magazii cu bolte. Prin aceasta, confetele și modele d-sale au cîștigat siguranța că nu

---

¹ *pralină* — bomboană de ciocolată umplută cu migdală.

vor mai face cunoștință cu ploaia, și ulița mare a dobândit o frumoasă casă mai mult. Acesta este domnul Felix, roșu la față, cu părul cărunț, scurt, și bun ca toți oamenii de lume, cu tot tonul său răstit și cu tot catalogul său de datornici.

Locul și proprietarul confetăriei fiind descriși, dați-mi voie a începe acum și istoria.

Într-o seară de toamnă a anului 1844, împrejurul unei mese ce era în fața ușei despre ulița mare, ședea cinci tineri, carii înfătoșa adunarea cea mai eterogenă ce-și poate cineva închipui, prin poziția, figura și caracterul lor.

Cei dintâi trei era : un avocat ce-și făcuse studiile la facultatea dritului de Paris, numit N. Măcărescu, băiat bun, prieten nefățarnic, lipit îndatoririlor sale, urmînd un drum sigur și hotărît de la întoarcerea sa în țară, cu mai mult spirit decît mulți carii se socotea mai înțelepți decît dînsul, iubind a fi epigramatic, însă pururea cu gust și cu măsură. Al doilea un văr al lui, studiant de umanități¹ în Paris, care însă în loc de a-și face studiile în cărți pulberoase, preferasă a le face asupra cei mai frumoase jumătăți a neamului omenesc. Pentru aceea tatăl său, vrednic boier moldovan, rechemase pre fiul său din orașul periciunei, cum îi plăcea să numească Parisul, și aducîndu-l în țară, îl luă cu dînsul în ținutul Fălciului, unde îi dădu moșia părințească spre căutare. Al treilea era fiul unui cîstit și bun franțez, vechi soldat a lui Napoleon, pre care întîmplările anului 1814, de la țermurile încîntătoare a Seinei, îl azvîrliră pe malurile glodoase a Bahluiului, și unde, deschizînd cel întîi institut franțez, formă o generație întregă, contribuind mai mult decît oricare altul, a răspîndi în Moldova limba, literatura și ideile măreței sale patrii. Astăzi soldatul împăratului-regé este bătrîn, sărac, uitat și nimene nu-i întinde o mîină de ajutor ! Pensiile nu sînt pentru acest fel de oameni ! — Fiul său, născut în Iași, nu avea de franțez decît numele. Băiat bun, supus de trup și de suflet nedespărțitului său prieten N. Măcărescu, el era jertfa nevinovată și răbdătoare a epigramelor, păcăliturilor și șegilor ce protec-

---

¹ Studii clasice mai cu seamă în direcția artelor, filozofiei și literaturii.

torul său îi făcea asupra maniei ce avea de a spune în tot minutul proverbe, cimilituri și paremii,¹ și asupra mustețelor sale de grenadir, ce făcea un contrast deșănțat și curios cu talia sa mai puțin, decît mijlocie.

Cele de pe urmă două persoane cer o explicație mai largă și un examen mai mănunțuș,² fiind menite a fi eroi principali în povestirea noastră.

Unul era un elegant, un dandi, un leu, cum îi vrea să-i zici, și toate aceste în larga întindere a cuvîntului. Era militar și, prin urmare, cea mai mare mîhniciune a sa era că nu putea purta haine civile, spre a da drum gustului și eleganței sale. Portul său însă era de cea mai mare delicateță ; cea mai mică meteahnă nu se vedea în epoletele sale aduse de la San-Petersburg, perspectiva Nevei, în eghiletele sale împletite în Paris, ulița Rișelieu, în surtucul și pantalonii săi tăiați de însuș mîna lui Ortgies. Sămăna în totul cu acele stampe coloriate, ce se alăturează pe lîngă jurnalele de modă a Parisului și care înfățișează uniforma nouă a ofițerilor gvardiei naționale. Era un tînr ca de douăzeci și șasă de ani ; fața sa însă, deși de un tip nobil și frumos, era palidă și veștejită de excesuri timpurii. Favoriții săi și mustețele sale răsucite era toate drese cu o afecțatie de a-i da un aer de oștean bătrîn. Purta o sabie turcească, fecioară de orice vărsare de sînge. Postura sa pretențioasă și studiată arăta în el dorința de a se deosebi de alții. El se ținea departe de masă, sprijinindu-se cu o mînă de mănunchiul sabiei și cu celalaltă din cînd în cînd purta la gură o linguriță de înghețată de portocale. O manta frumoasă, cenușie-deschis, era aruncată cu neglijință pe dosul scaunului. Spre a completa această descripție, vom zice că purta epolete de ștab-ofițer și un nișam³ turcesc la gît ; dar atît titlul cît și decorația le cîștigase mai puțin prin activitatea și meritul său, decît prin protecția unor dame de vrîstă, deși nu și de purtare respectabilă. Acest elegant era colonelul Leșescu.

---

¹ *parmie* — zicală, maximă.

² în amănunțime, atent.

³ *nișam* — decorație.

Individul ce-i sta înpotrivă era reversul medaliei. Zdravăn, roșu la față, cu o figură francă și deschisă, el era în totul contrastul vărului său, d. colonel Leșescu. Precum acest de pe urmă prin afecția sa, așa cel dintâi se deosebea prin natura-leța sa în vorbă, port și maniere, încît de toți era numit un bun băiat în toată puterea cuvîntului. Purta o păreche de pantaloni suri căzăcești, o jăletcă de postav negru închisă pînă la gît, o basma roșie ca legătoare de gît și un surtuc masliniu, lung mai jos de glezne, cu bumbi mari. În loc de pălărie avea o șapcă de postav negru cu cozoroc lat. Mînele sale încă nu făcuseră cunoștință cu mănușele.

Domnul Stihescu era un proprietar, vestit prin mărirea harbuzilor săi și prin eroica apărare a lui Carl XII. El se înțelegea mai mult în sămănarea grîului și vînzarea lui în portul Odesei, decît în manierele evropeene. Trei luni trecuseră de cînd venise de peste Prut în capitalia Moldovei și se zicea, în general, că el intrase în Iași, dar nu Iașii în el ; atîta de mult păstrase încă naivitatea provincială, pre care civilizații iașeni o numesc prostie în acei ce nu sînt născuți în încîntătoarea capitalie și legănați de prismele dohotite a pavelelor d-lui Barbero *. Neînvățat, nedeprins cu fasionul englizesc (fashion), de multe ori naiv, el era însă cinstit, îndatoritor, neputincios de a face vreo răutate sau vreo mîrșăvie ; toți acei ce începuseră a-și bate joc de dînsul sfîrșiră de a-l stima și de a-l iubi. Așa de îmbii veri se putea zice că unul era *moldovanul civilizat* și celalalt *moldovanul necioplit*, get-beget coada vaciei. Spre a face un contrast mai mare să zicem că, în vreme cînd vărul militar, deși toamna era cam înaintată și destul de răce, lua înghețată, vărul... bea un punș¹ fierbinte dintr-un pahar urieș.

— Ce facem în astă sară, Dimitrachi ? întrebă avocatul pre tînărul studiant.

— Eu mă duc la teatru.

---

* proprietarul unei fabrici de pavele de lemn din Iași.

¹ corect — *punci* — amestec de rom și alte băuturi alcoolice cu zahăr, lămîie, fructe și diverse mirodenii.

— Dacă dau în astă sară *Cuconu Iorgu*,¹ vin și eu cu voi — răspunsă domnul Stihescu — iar dacă și astăzi aveți operă șvăbească sau comedie franțuzească, cale bună dumilorvoastre. Și zicînd aceste cuvinte, sorbi tria parte din paharul său, arzîndu-și gura.

Toți ceilalți izbucniră de rîs ; el însă nebăgînd sama, întinsă brațul pe lîngă gîtul vărului său, zicîndu-i :

— Și tu, cu gheața ta. Dracu să te ieie cu dînsa, cînd eu cu ponșu ista de abia mă pot încălzi.

Colonelul nu răspunsă nimic, scuturîndu-se numai spre a se mîntui de brațul vîrtos ce-i strîngea gîtul.

— Bunăoară ca și cu masa lui, urmă benderliul. Inchipuiți-vă, fraților, că dăunăzi ne-a poftit la prînz, și știți cînd am început a mîncă ? La șese după asfințitul soarelui ! Cu lumînările aprinse ca la nuntă, numai că mireasa nu-i era acasă. Auzit-ați, boieri ? Și la masă știți ce mi-a dat ? În loc de un potroc bun de curcan, de un stufat de clapon, de o rață cu curechi,² de gîscă friptă, de niște alivence,³ cum mi le face vătăjița la moșie, ni-a trîntit niște blide cu bulion, bifteacă, fricășă, volăvai și alte multe chisalițe, sta-ar în gîtul șvabilor ce le-au născocit. Da vinațele ? În loc să-mi deie niște pelin amar ca fierca, de care a băut tată-meu și bunu-meu, în loc de niște Odobești vechi din vremea lui Muruz, de niște Cotnar de care bea Ștefan vodă după ce bătea pre tătari... știți ce mi-a vărsat în pahar ? Vin de Borto, de Lăfăiet și Șampanie, ca cînd eu aș avea trebuință de doftorii și burcuturi.⁴ Slavă Domnului, sînt, și la trup și la suflet, român verde și vîrtos.

Un rîs omeric izbucni din gura tuturilor, afară de colonelul nostru, carele se mărgini a zice, mușcîndu-și buzele :

— Ce ai, vere, astăzi ? Socoteam că ai început a te dezvăța de obiceiile provinciei, care te fac așa de...

— Domnul să mă ferească ! Niciodată nu m-oi hotărî să mînc seara la aprinsul lumînărilor, să mă culc în faptul zilei

---

¹ *Iorgu de la Sadagîra*, comedie de V. Alecsandri.

² *curechi* — varză.

³ turtă de mălai cu lapte și brînză.

⁴ *burcut* — apă minerală.

și să mă scol cînd oamenii se pun la măsă, ca cînd Dumnezeu ne-a dat frumusețile dimineții, cîntecul privighietorilor și răsăritul sfîntului soare ca să nu le vedem niciodată. Ziua îi pentru a fi deșteptat și noaptea pentru dormit. Dacă nu de la oameni, ia pildă de la dobitoace. Socoți poate că și în straiе m-oi schimba? Pune-ți pofta în cui. Niciodată nu m-oi dizgruma cu *crevaturi* (cravate), nu mi-oi plesni pielea în mănușe de *Brandmaier* (Maier), nu mi-oi înfășura trupul în *paltoane sac*, curat sac cu făină, și nu mi-oi stropși picioarele în pantaloni de *golan* (collants), cum îi numești tu. Nu, nu, asta-i treaba voastră, carii vă prăpădiți averile, ca să 'aveți odăi cu *patiserii* (tapisserie), daradaice mai jos decît ulița și ciocoi în coadă¹, cu epoleturi de gheneari și în pungă tufă. Cît pentru mine, eu port și voi purta nădragi largi, un strai îndămnatec, cald iarna și răcoritor vara, și cibote ca să mă pot mișca. Prea mult încă am făcut că m-am hotărît să-mi las portul vechi, care l-au avut bunii și străbunii mei și să mă îmbrac cu scurtuc și flustuc², jăletcă și bernevici³ șvăbești! Socoți tu, poate, că cu straiеle nouă ne-am făcut mai buni și mai puternici? Vai de capul nostru, măi fraților!

Nu credeți însă — urmă domnul Stihescu — că urăsc tot ce este străin. Nu, că chiar dacă sînt prost, nu sînt însă neghiob. Dar urăsc tot ce nu se cuvine țării noastre, toate acele parascovenii și bazaconii pre care voi le luați de la străini cu ochii închiși. Știu că europеii au multe lucruri bune; știu asemenea că românii nu sînt desăvîrșiți și că, prin urmare, ei au toată dreptatea de a se împrumuta de la cei dintăi; dar socot că le-am putea lua altăceva, decît straiеle, butcele și luxul desfrînat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie. Vă mirați poate că mă auziți vorbind așa; nu puteți crede că un biet dvoreanin să vă spuie verde în ochi asemenea adevăruri, voi carii vă socotiți nici mai mult, nici mai puțin decît franțujii Răsăritului, și carii în faptă nu sînteți la cele rele decît momițile... Nu vreu să mă întind prea mult asupra acestei

¹ ciocoi în coadă — servitori ce însoțeau trăsura boierească.

² flustuc — haină ușoară.

³ bernevici — cioareci, ițari.

vorbe, că m-aș teme să nu ating toată cinstita tagma voastră ; dar vă voi face o singură întrebare. Voi ați văzut Viena și Parisul ? Spuneți-mi dară câtă deosebire este între națiile străine, atît de aprinse întru de a întrebuița toate talentele spre fala și puterea patriei, și între voi carii lăsați să se piardă și să se mistuiască în zădar geniul, ispita și vrednicia a tuturor acelora, carii nu sînt scoborîți cu hîrzobul din cer. Cînd ați ști câtă neunire, câtă ură, cîte nenorociri pregătiți prin aceasta țării voastre ! De aceea și țara voastră este prichită ca și civilizația voastră. Ce aduceți, în adevăr, din țări străine, voi europcii cei noi ? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă !

De babacii voștri nu zic nimic, căci nici n-am ce zice. Dar de voi mi-i ciudă, floarea țării și care tare mi-i teamă că n-a să aducă vrodată rod. — Bunăoară tu, vere Leșescule, care ai vînturat opt ani de zile toată Europa civilizată, mult mai bine ai fi făcut dacă ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făină, vreo născocire de a îmbunătăți sămînța grîului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății. În loc de aceste, ți-ai adus o marcă de conte, cînd știi că tatăl tău n-a fost nici ducă, nici baron, decît, ce era mai bine, un cinstit și vrednic boier moldovan ; și, în loc de a te întovărăși cu vreun dascăl învățat sau cu vreun meșter iscusit, ai venit cu un șvab care stropșește caii supt cuvînt că-i drege, îi face ca niște motani leșinați și merge călare ca o prăjină spintecată în două. Nemții și chiar rușii noștri, aud că au făcut drumuri de fier, pe care și oamenii și mărfurile merg fiind trași de aburi de foc, în loc de cai. La Odesa am văzut vapoare. Ian, de ieste noutăți adă-ne, vere ; atunce podvozile¹ ar fi mai ieftine, grîul s-ar vinde mai lesne și atunce și țara voastră ar însemna mai mult ; atunce și tu t-ei putea să te fălești cu drept că porți epoleturi de colonel pe umere și nișam la gît. Iar pînă atunce, cu marcele voastre de conți și viconți, cu fuduliile voastre de scoborîți cu hîrzobul din cer, cu straiete dișențate și cu mințele și mai dișențate, duceți-vă la dracu tu și cu toți cuconașii ce-ți seamănă !

---

¹ *podvadă* — aici : transport.

Aceste cuvinte aduseră un al doilea zburcnet de rîs în toată adunarea. Eu însă, care mă aflam într-un colț al confetăriei, lăsînd tot ce era extravagant în ziceri... găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă și nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aici o mică digresie.

Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine. Dinpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sînt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înriuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini. Propășirea este mai puternică decît prejudețile popoarelor ; și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sînt datori mai mult decît orișicare altă nație, de a nu rămînea străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decît prin civilizație, adecă prin îmbunătățire intelectuală și materială a țării lor. Din nenorocire însă, noi n-am vrut a înțelege în dreptul simț, puterea acestui cuvînt, și cum mă tem, luînd un drum strîmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general. Noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicînd ura a tot ce este pămîntesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina dinafară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimic pregătit pentru viitor, decît corupția năravurilor. O nație însă nu poate decît prin o amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renege trecutul ; căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sînul nostru, reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față. Aceasta o simțesc și o practică chiar națiile care se află în capul luminoilor. Franția, Anglia, Germania simțesc neapărata nevoie de a

lega lanțul timpurilor și de a urmări în trecut propășirea năraurilor publice, origina instituțiilor lor, leagănul libertății lor ; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercetări, asupra începuturilor istoriei, legislației, vieții publice și locale a acelor populații, care le-au dat naștere și le-au pregătit era de fericire, de bunăstare și de libertate, de care strănepoții lor se bucură astăzi.

Cînd Ecaterina II, clirnoamă¹ vrădnică a Marelui Petru, vroi în Rosia a lărgi și mai mult calea civilizației deschisă de gloriosul ei predecesor, ea nu gîndi nici într-un chip de a izgoni obiceiile și credințele țarei ; dinpotrivă, simtimentul național fu cel întăi mobil a planurilor sale ! Literatura, poezia, istoria națională fură reînviată ; și spre încuragiarea lor lăzile visteriei împărătești era purure deschise ; numai culegerea și publicarea cronicilor naționale costară peste un milion de ruble.

Noi de aceste n-am făcut și nu facem nimică. Cînd, după izgonirea domniilor străine, am fost chemați să ne dăm nouă instituții, ne-am purtat ca cînd ne-ar fi fost rușine de tot ce era al nostru ; am aruncat tot ce era esențial pămîntesc, ne-am lepădat de trecut ca Petru de Hristos, ne-am lepădat de toate acele instituții vechi, cari făcuseră puterea strămoșilor noștri, ca de o haină puturoasă, cînd trebuia numai să izgonim abuzurile ce se vîrșiseră în legile și viața noastră prin lungi ani de tirănie și de războaie, păstrîndu-le însă spiritul și potrivindu-l cu timpul de față. Noi am socotit că, lepădînd tot și împrumutînd tot, am face mai bine și am merge mai departe. Ce am isprăvit ? Am adus în țara noastră plante străine, nepotrivite cu clima și pămîntul nostru, și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curăți și a vultui plantele înrădăcinate de sute de ani în țara noastră. Așa am schimbat abuzurile pămîntești cu abuzurile străine ; dintr-o țară patriarcală, ne-am făcut țară feodală.

Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fața seculului. Ce am isprăvit că avem, cum am zis, litera iar nu spiritul?

---

¹ *clirnoamă* — moștenitoare.

Ne pretindem nație civilizată și avem robi ; civilizația noastră se mărginește în lux, în mărfurile europene, care ne exportează toată bogăția, în caritele și juvaerele femeilor noastre și în cunoștința superficială a unei sau două limbi streine, care ne dau înlesnire de a înțălege romanele doamnei Sand și vodevilele domnului Scribe. Propășirea noastră intelectuală să mărginește în șesprezece școli publice ! Iar bunăstarea materială este închisă între părății poleiți a câteva palaturi boierești. Burjuazie, adecă stare de mijloc, puterea cea mai de căpitenie a unui stat, nu avem, căci prea o disprețuim pentru ca cineva să vroiască a rămînea în ea și să nu se silească la cel întăi prilej și cu orice preț, de a se preface în boier. Țăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în stremțe și ingenuncheat, este tot așa ca și cînd era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor. Orașele noastre sînt numai niște sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, producturile noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute în vinele pămîntului. În mijlocul celor mai mari bogății, cu pămîntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurele cele mai frumoase, sîntem săraci ; și pentru ca să ne putem îndestula nevoile civilizației ce ne-am dat, adecă străiele europene, trășurile lui Brandmaier, mobilele de lux a Parisului, poftele aprinse ce am dobîndit în țări străine, ne sărăcim prezentul și ne ruinăm viitoriul. Cît de departe însă am merge, cîtă fericire ne-am pregăti, cînd, în loc de a ne cheltui în deșert activitatea și capitalurile noastre, le-am întrebuița în sporirea buneistări materiale a țării noastre, singură care ne poate duce la bunăstarea intelectuală, adecă la adevărata civilizație. Politica noastră nu trebuie să fie în cheștiile dinafară ; adevărata noastră politică este cu totul în reformele dinlăuntru ; să răspîndim luminile și bunăstarea materială în clasele de jos, care astăzi zac în neștiință și în sărăcie, să îmbunătățim agricultura și creșterea vitelor, țitele statului, cum a zis un mare ministru a Franției, să deschidem nouă comunicații și nouă căi de exportăție productelor noastre, pentru că, cum a zis

odinioară în foasta Academie un bun prieten al nostru și profesor de economie ¹, importanța noastră politică nu poate spori decât prin numărul chilelor de grâu ce vom exporta. — Să ne unim, mai ales, toți într-un singur și mare țal, fără deosebire de stări, de tarafuri ², de partide, țalul de a scoate țara noastră din haosul, din ignoranța și demoralizația de astăzi; atunci vom avea adevărată politică, atunci vom fi adevărați bărbați de stat!

Soarta m-a merit de a călători o a trie parte din viața mea. Nu este țară din Europa, în care să nu fi călcat piciorul meu, nu este stare a societății să nu o fi observat de aproape. De la insulele Scandinave pînă la Patria lui Temistocles și a lui Solon, de la vechea Bizanție, rezidența măreață a sultanilor, pînă la coloanele lui Ercul, am îmblat toate țările, am trăit cu luxul celor mari și cu lipsa celor mici. Prin un șir de deosebite împregiurări mi-a fost iertat, mie celui fără titluri, fără avere, fără vreo însemnătate, de a străbate acolo unde mulți puternici a țării mele au găsit ușele închise. Ani întregi am putut observa de aproape domnia celui de pe urmă din cei trei aliați a anilor 1814 și 1815. Fridrih Vilhelm III a Prusiei, mai blînd și mai simplu în traiul său decât cel mai neînsemnat al său general.

Am studiat Franția supt rigatul lui Ludovic-Filip, care, cu toate strigățile, a dat patriei sale optsprezece ani de pace, de bogăție, și poate și de adevărată libertate. Am cercetat Spania atît în palaturile Isabelii, cît și în vechile sale catedrale, în ruinele care îi acopăr orașele, în obiceiile poetice a poporului său zdravăn și puternic ca și în timpurile lui Carl Cvint și Filip II, și căzut numai pentru că a părăsit bogățiile pămîntului său și s-a dus să caute altele în băile de aur a lumii nouă. Ei bine, cu cît am călătorit, cu cît am observat națiile străine, cu atîta mai mult m-am încredințat că popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea buneistării materiale; ca toate acele instituții, menite spre a da claselor de jos un trai mai

---

¹ Ion Ghica.

² *taraf* — grupare politică.

bun, un confort mai mare, spre a le înlesni îndestularea trebuințelor, sînt totodată însușite de a izgoni și ignoranța și de a îmbunătăți și soarta morală a oamenilor, și prin urmare a le pregăti o adevărată civilizație. Pururea, dar, am avut rîvnă de a studia de aproape toate acele instituții formate de Europa, spre a da claselor de jos folosurile, de care pînă acum se folosea numai clasele înstărite.

Spre a pute izgoni ignoranța și corupția care îi este urmarea, spre a împruțina crimele și spre a așeza moralitatea, am cercetat, dar, cu de-amăruntul, pe de o parte așezemintele menite de a răspîndi învățătura, de a stîrpi vițiurile și a înălța inima, adică școlile, casele penitenciare, institutele pentru tinerii osîndiți, pentru cerșitori, pentru orbi, surzi și muți, casele de nebuni, adăpostirile pentru orfani și bătrîni, spitalurile pentru deosebitele pătimiri și, pe de alta, așezemintele menite de a răspîndi bunăstarea, precum drumurile de fier și canalurile ce favorizează comunicația lucrurilor și a ideilor, companiile de siguranțe și de împrumut, bancele care înlesnesc comerțul, casele de cruțare care apără bătrînețele de chinurile sărăciei și, în sfîrșit, spiritul și tainele asociației, singura dumnezeire care astăzi face minuni, pentru că poate tot, pentru că adunînd pîrticelele pierdute în gloatele indivizilor, formează din ele o putere concentrată, la care nimene nu este în stare de a se împotrivi. Cînd cercetam toate aceste instituții, agenți puternici și neapărați a civilizației, și cînd cu jale descopeream că țara mea nu are nici una din ele, atuncea vedeam ce deosebire este între Europa și între noi și ce drum mare mai avem a face spre a o ajunge macar de departe.

Cititorii mei binevoiască a-mi ierta acest speach, cum zic englezii, adică românește, acest mic cuvînt ieșit din șirul romanului. Cursurile însă de moral nu plac astăzi ; de aceea moralistii în secolul nostru sînt siliți, ca spițerii, a poci hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tîlmăci mai bine, și ca să întru în gustul cetitorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Cînd vestitul Eugène Sue a vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-a făcut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman ; el a scris *Tainele Parisului*. Așa și mie, fie-mi iertat între descrierea confetăriei lui Felix și

o declarație de amor, a vă zice două cuvinte în contra maniei ce avem de a ni întipări numai modelele rele și abuzurile străine, și de a mijloci totodată și pentru o nenorocită stare, cea mai neapărată pentru puterea și înflorirea unei țări, starea cărie într-un mare moment i s-a fost făcut o solenelă făgăduință : *îmbunătățirea soartei* etc, și căria ar trebui să ni aducem aminte că mărinimia a doi auguști monarhi i-a închizeșluit fericirea¹.

— Da, da frățică — urmă a vorbi d. Stihescu — român sînt și român vreu să mor. Nu vreu să mă șonțesc *, cine mă iubește, așa să mă ieic ; cine nu, să mă lesă.

— Dar, dar — răspunsă N. Măcărescu — asta a fi pînă cînd t-ei amoreza de vro domnișoară de a noastre ; și atunce cum o să te aud ciripind *bonjour* și *mon cher*.

— Ferească-mă Dumnezeu și Maica Preacurată, strigă benderliul, făcîndu-și semnul crucii. Da' sînt sigur că asta nu mi s-a întîmpla, pentru că niciodată n-oi suferi ca *cîrpa* să mi se puie mai sus decît *căciula*.

— Bine, bine, vom vedea, urmă băiatul franțezo-român, *l'homme propose et Dieu dispose*, sau *qui compte sans son hôte compte deux fois* **, sau...

— Destul cu proverburile tale ; și uită-te mai bine cine vine, îl întrerupse avocatul...

---

¹ „Birnicii lucrători de pămînt, ca unii ce prin a lor muncă și strădanie revarsă îmbelșugarea în adunările omenești, se cuvine a fi *mai cu samă* privigheți și luați aminte, pentru ca starea lor să cîștigue din zi în zi îmbunătățire“ (Reglementul Organic, Anexa, lit. G, art. XXXIV).

„Ei să folosesc cu apărarea de tot felul de havalele“ * (Idem, art. XI). „Însușirile ministrului dinlăuntru se află în primirea măsurilor cuvîncioase spre buna statornicire și îndămănată petrecere a locuitorilor prin odihnătoare case a locuinței lor, trebuincioasele heiuri și semănarea legumelor, răsădirea pomilor și mai ales a aguzilor“ etc., etc., etc. (Regl. Organ., Cap. IV, art. 130 G) (n.a.).

* *șonți* — aici : á se înstrăina (de la *șonț*, poreclă dată în trecut străinilor).

** omul propune și Dumnezeu dispune... Cine socotește fără a ține seamă de musafir, socotește de două ori.

• *havalea* — aici : obligațiile țaranului către boier constînd din podvezi, clăc. etc.

Într-acel minut, un balon-brișcă elegant și tras de doi cai negri se opri dinaintea confetăriei. Lacheul în livră simplă dar elegantă, fără acele cusături și bande de fir care pururea vădesc un provincial sau un ciocoi înnobilit, ținându-și pălăria în mână, deschisă oblonul. Un tânăr sări mai mult decât se scoborî din trăsură, dînd brațul unia după alta la două dame tinere ; și pe urmă le dusă la o masă în confetărie, aproape de masa unde șădea cunoscuții noștri. Tânărul se deosebea prin frumuseța și expresia figurei sale, prin focul ochilor și prin eleganța simplă dar de bun gust a portului.

După ce întrebă socotința damelor, poronci să le aducă înghețată.

Ochirea prietinelor noștri se opri curînd asupra noilor veniți, mai ales asupra damelor, îmbe tinere și frumoase, dar de deosebite feluri ; pentru că una avea o figură oacheșă și melancolică, iar cealaltă avea o față bălaie și veselă, și care nu cerea mai bine decât chiar din tristețea să-și facă o armă de cochetărie.

— Cine-s oare ? întrebă franțezul pre avocat.

— Aga Tachi Mătiescu și cu femeia sa, munteni, veniți de la București, de curîndă vreme, răspunsă acesta.

— Care-i femeia lui — întrebă d. Stihescu — acea din dreapta ? Și zicînd, arăta la dama bălaie, care rîdea în hohot, puindu-și batista la gură și căutînd în toate părțile cu cine să înceapă telegraful ochilor.

— Nu, cealaltă — răspunsă colonelul — care samănă scoborîță din ceruri și soră cu îngerii.

Această laudă nu era în adevăr exagerată. Elena era tipul cel mai ideal a frumuseții. Închipuți-vă o femeie de talie de mijloc, cu o față virginală și frescă, care nu semăna nicidecum a fi măritată de cinci ani. Un cap oval cu cele mai pure și corecte linii ; un păr negru ca pana corbului, o frunte largă și albă ca alabastrul Italiei și pe a căria tîmple se vedea vînatul celor mai fine vine, doi ochi din care, prin o curiozitate rară a naturii cît și încîntătoare, era unul albastru plin de dulceață, ca a zînelor Nordului și celalalt negru, sclipitor de toate razele meridionale ce se văd numai în ochii unei andaluze, două sprincene încordate, care, cum ar zice un poet din școala lui Conachi, forma cel mai frumos arc a amorului, obrazii acoperiți

de acea albeață palidă ce dă atîta expresie unei figuri de femei, un nas de romană, o gură, lăcașul grațiilor, a căroră buze, tot după cum ar putea zice poetul sus-pomenitei școale, sîmăna a două foi de roze ; cît pentru dinți, nu cred că oceanul să aibă mărgăritare care să fi putut a li întrece albeața. Inchipuiți-vă, pe lîngă aceste, un zîmbet nevinovat și îngesc, un gît alb și mlădios ca a lebedei, un piept și niște umere precum le-a visat numai Fidias, o talie de baiaderă să o strîngi între două degete, forme care aduna toate condițiile estetice și a voluptății, picioarele unei sevilane și un mers de zeiță plimbîndu-se pe nouri, iarăși după expresia poetului mai sus prenumit. Era cu neputință ca o asemenea ființă să nu lese, o dată văzută, o impresie neștersă și ca acea impresie să nu se schimbe în curînd într-un amor viu în orice inimă de tînăr, cînd însuși bătrînii văzînd-o regreta anii juneții lor. Tot în ea era de o perfecție neimitabilă și ce contribuia mai mult a-i lipi inimile, era aerul de melancolie ce-i acoperea figura.

Tovarășa care-i sta aproape, Laura, vară-sa și tînără văduvă, cum sînt la noi, adecă despărțită de bărbat, făcea un contrast desăvîrșit. Tot de o talie ca și Elena, dar bălaie, cu trăsăturile lungărețe, cu obrazi albi, grabnici de a se roși, însă nu de rușine, figura sa nu era în stare de a răbda analizul unui cunoscător ; ochii săi, carii făgăduiau toate voluptățile amorului material, avea însă un ceva crud în căutarea lor, iar buzele subțiri, semn de un caracter calculator și nu prea ușor ; ea avea în totul un nu știu ce diavolesc, la care, dacă cineva nu se păzea bine, era cu neputință de a se împotrivi. Căutătura sa ades avea puterea magnetică a șerpelui atrăgînd pre nevinovata păsăruică. Viața sa era o singură și întreagă cochetărie. Se pretindea virtuoaasă și purta trii-patru intrigi deodată, unuia dîndu-i vîrfurile degetului de atins, altuia numai o ochire făgăduitoare de tot și neîmplinind nimic, unui al treilea buzele de sărutat, la altul piciorul și la un al cincilea genunchiul. Se pretindea virtuoaasă, și unul avea voie de a o strînge de mînă sau de a o călca pe picior, cînd ea nu se însărcina mai întăi cu aceste practice, și altul de a o apuca de talie. Știa tot ; cînd

platonică, cînd cu aerul nevinovat a unei vergure de cincisprezece ani, cînd cu pozele unei lorete din Paris, ea era din acel număr blestămat de femei care în amorul cuiva văd numai un mijloc de a petrece vremea și de a produce jărtfe nenorocite, din acele femei, tip rar, ce nu se găsește decît la noi și care nu s-a tratat încă de nici un romanțier a Europei, adevărată femeia măritată care caută o a doua nuntă, care, cu bărbat, vroiește a-l schimba cu alt bărbat cu un mai mare rang, mai strălucită poziție, mai întinsă bogăție, și cu nepăsarea unui ateu leapădă soț și copii, și, într-un adulter neconținut schimbă la bărbați ca stăpînii cei răi la slugi, și se primenește cu cununiile ca elegantele cu capelele. Pe lîngă aceste, mai avea și grozava răutate de a-și alege cu preferință jărtfele între însurați ; a smomi pre un bărbat, a fura unei femei inima soțului său, a se făli cu izbînda acestuia, a introduce în părechile cele mai fericite și mai potrivite ura, lacrimile și grozava despărțenie, acesta era țelul cochetăriilor sale ; și în aceste exerciții ea era atît de înaintată, încît, deși de douăzeci și doi de ani de abia, ea stricase mai multe case din cele mai bine nimerite. Femeile nu o vedea decît cu grozăvie, iar bărbații urma a se arde la flacăra ochilor săi, ca fluturii de noapte la para lumînării. Avusă un bărbat care îi dasă tot, rang, bogăție, mulțămirea tuturor dorințelor și chiar a caprițelor sale, și ea, spre răsplătire, după cinci ani de o necredincioasă căsătorie, îl lăsă într-o dimineață, fără a-i zice măcar adio. Acum alerga în toate balurile, în toate concertele și plimbările, clocînd un al doilea măritiș, și pînă atunce, făcînd o goană de arapi între curtezani, nelăsînd nimic în pace, de la adolescentul de șesesezece ani și pînă la adoratorul octogenar. Cînd veselă pînă la nebunie, cînd melancolică pînă la disperare, cînd împopoțată ca o madoană catolică, cînd înnegrită și jălindă ca văduva lui Mausol *, ea era în toată puterea cuvîntului un demon cu fața de înger, adevărat cameleon, luînd toate formele, jucînd toate rolele, sunînd toate gamele simtimentului, imitînd toate virtuțile și cunoscînd toate viciurile, fiind blestemată și menită de a aduce nenorociri, lacrimi și jărtfe, pretutindene unde i se întindea

ochirea, unde îi călca piciorul.

Încît de aga Tachi Mătiescu, el era ca de treizeci de ani, cu o figură expresivă, cu ochii pătrunzători, cu musteți și favoriți negri. Deși îmbrăcat simplu, totul vădea în el gustul unui om de lume. Conversația sa, deși nu vie și grabnică, era plăcută, arătînd în toate un bun-simț firesc, multă logică și un caracter energic, dar necapabil de a se împotrivi la cea întîi ochire a unei femei ceva frumoșele.

(„Gazeta de Moldavie“, 1850, nr. 1—5, 13, 16, 18, 20 între 9 ianuarie — 23 martie. Neterminat și nesemnăt.)

---

* Regina Artemiza, care a ridicat un minunat monument în amintirea soțului ei mort, regele Mausol (de aici *mausoleu*).

INTRODUCȚIE [LA „DACIA LITERARĂ“]

La anul 1817, d. Racocea, K. K. translator românesc în Lemberg, publică prospectul unii foi periodice ce era să iasă pentru întâiași dată în limba românească. Planul său nu se putu aduce în împlinire. La anul 1822, d. Z. Karkaleki, în Buda, cercă pentru a doua oară o asămîine întreprindere ; dar și aceasta fu în zadar. În sfîrșit, la 1827, d. I. Eliad vru și ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească aceea ce Racocea și Karkaleki nu putură face. Ocîrmuirea de atunce a Țării Românești nu-i dădu voia trebuincioasă. Așa, puținii bărbați carii pe atunce *binevoia* a se mai îndeletnici încă cu literatura națională, pierdură nădejdea de a vede vreodată gazete românești. Numai doi oameni nu pierdură curagiu, ci așteptară toate de la vreme și de la împregiurări. Acești fură d. aga Asachi și D. I. Eliad ; unul în Moldavia, altul în Valahia păstra în inima lor focul luminător a științelor. Așteptarea lor nu fu înșelată. Împregiurări cunoscute de toți le veniră întru ajutor. Așa la 1 iunie 1829 în Iași, ALBINA ROMÂNEASCĂ văzu lumina zilei pentru întâiași dată. Puțin după ea se arată și CURIERUL ROMÂNESC în București. De atunce, unsprezece ani sunt aproape ; între alte multe înaintări ce s-au făcut în îmbele principaturi, literatura n-a rămas în lenevire. Ajutată de stăpînire, apărată și îmbogățită de niște bărbați mari și patrioți adevărați, a căroro numi vor fi trainice ca veacurile, înlesnită prin miile de școli ce s-au făcut în tîrgurile și satele Moldovalahiei, literatura noastră făcu pasuri de urieș și astăzi se numără cu mîndrie între literaturile Europei.

După „Albină“ și după „Curier“, multe alte gazete românești s-au publicat în deosebitele trii mari provincii a vechei Dacii. Așa, în puțină vreme, am văzut în Valahia : „Muzeul

național“, „Gazeta teatrului“, „Curiozul“, „Romania“, „Pământeanul“, „Mozaicul“, „Curierul de îmbe secse“, „Vestitorul bisericesc“, „Cantorul de avis“ ; în Moldova : „Alăuta românească“, „Foaia sătească“, „Oziris“ ; în Ardeal : „Foaia duminicii“, „Gazeta de Transilvania“ și „Foaia inimii“. Unele dintr-însele, adecă acele care au avut un început mai statornic, trăiesc și astăzi ; celelalte au pierit sau din nepăsarea lor, sau din vina altora. Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt : „Curierul românesc“, sub redacția d. I. Eliad, „Foaia inimii“ a d. Bariț și „Albina românească“ carea, în anul acesta mai ales, a dobândit îmbunătățiri simțitoare. Însă, afară de politică, care li ia mai mult de jumătate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai puțin o coloră locală. „Albina“ este prea moldovenească, „Curierul“, cu dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă, „Foaia inimii“, din pricina unor greutăți deosebite, nu este în puțință de a avea împărtășire de înaintirile intelectuale ce se fac în îmbele principaturi. O foaie dar, carea părăsind politica¹, s-ar îndeletnici numai cu literatura națională, o foaie carea făcînd abnegație de loc, ar fi numai o foaie românească, și prin urmare s-ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune, această foaie, zic, ar împlini o mare lipsă în literatura noastră. O asemenea foaie ne vom sili ca să fie DACIA LITERARĂ ; ne vom sili, pentru că nu avem sumeața pretenție să facem mai bine decît predecesorii noștri. Însă urmînd unui drum bătut de dînșii, folosindu-ne de cercările și de ispita lor, vom ave mai puțin greutăți și mai mari înlesniri în lucrările noastre.

„Dacia“, afară de compunerile originale a redacției și a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri românești. Așadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturii românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii

---

¹ *politica* — aici în sensul de informații, știri și comentarii despre evenimentele zilei, care intră îndeobște în preocupările unui ziar cotidian.

moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.

Urmînd unui asemenea plan, „Dacia“ nu poate decît să fie bine primită de publicul cetitor. Cît pentru ceea ce se atinge de datoriile redacţiei, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi şi scandalul o urîciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare: vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmaşi a arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre literare. Iubitori a pacei, nu vom primi nici în foaia noastră discuţii ce ar pute să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuinţă de unire, iar nu de dizbinare; cît pentru noi dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină din carea s-ar pute isca o urită şi neplăcută neunire. În sfîrşit, ţămul nostru este realizaţia dorinţii ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.

Dorul imitaţiei s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul naţional. Această manie este mai ales covîrşitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărţi în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducţii din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune. Traducţiunile însă nu fac o literatură. Noi vom prizoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai preţioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm de la alte naţii. Foaia noastră va primi cît se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele.

„Dacia“, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi despărţită în patru părţi. În partea dintîi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei; partea a doua va avea articole originale din celelalte jurnaluri româneşti. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărţilor nouă, ieşite în deosăbitele provincii a vechei Dacii. Partea a

patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înștiințări de cărțile ce au să iasă în puțin, de cele ce au ieșit de sub tipar, relații de adunările învățaților români, știri despre literaturii noastre și, în sfârșit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iași, 30 ghenarie 1840

(„*Dacia literară*”, 1840, tom. 1, pp. 1—8.)

În Iași, o societate de actori români s-a întrunit în iarna trecută, sub direcția unui din mădulările sale, spre a da 12 reprezentații în limba națională, și alcătuite de piese comice, de melodrame și însuși de tragedii. Planul a fost mare, dar isprava mică. La auzirea unei asemenea întruniri, publicul a bătut din palme și, prin numeroasa sa aflare la toate reprezentațiile, a vădit cât de mult dorea o scenă românească. Deosebite piese traduse din franțuzește și din nemțește s-au înfășoșat. Acum sîntem la a 10-a reprezentație. Publicul nu lipsește niciodată, aplauzele sînt peste măsură; însă la noi aplauzele nu sînt încă o dovadă de bunătatea piesei și de talentul actorilor. Publicul laudă pentru că este mulțumit să aibă și atîta, fără ca cea mai mare parte din el să se întrebe dacă teatrul nostru nu s-ar pute îmbunătăți și mai mult. Această întrebare este de datoria noastră s-o facem; și aflarăm că dacă la teatrul românesc nu vedem nici unul din acei care sînt nelipsiți la reprezentațiile franceze, aceasta nu este din nepatriotism, ci din convingere că direcția nu are nici o cunoștință de teatru și că nu-și împlinește datoriile cerute prin o asemenea nobilă însărcinare; și că, în loc de a vedea în această întreprindere o patriotică dorință de a înforma dramatica națională, se vede numai o speculație. Piesele sînt rău alese, sfîșiate și rău întocmite; iluzia scenei nu este observată; cînd jocul actorilor, de nu a tuturilor, dar sigur a celor mai mulți, este prost, decorațiile, costumele măcar ar trebui a fi frumoase și analoge cu cuprinsul pieselor; dar aceasta este cu totul dimpotrivă; de multe ori se înfășoșează pe scenă, în tot ridicolul lor, cele mai mari anacronisme; costume, oameni despărțiți prin veacuri întregi se întîlnesc în reprezentațiile românești. Așa în *Vicleniile lui Scapin* s-au văzut un husar din vremea lui

Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre.

Dd. Caragiali, Pandeli și Jan singuri ne fac ceasurile reprezentăției suferite. Așa, cu cea mai mare plăcere am văzut pe d. Caragiali în rolul Furiosului¹. Jocul său patetic și plin de adevăr ne-a încântat cu totul. Un lucru numai am mai dori de la dumnealui, adică mai puțină simtimentalitate și mai mult natural. Noi cerem mult de la d. Caragiali, dar talentul său ne dă dreptate să așteptăm și mai mult; de aceea sîntem grei. D. Pandeli și d. Jan se deosebesc asemenea prin comicul lor.

Materia este, Teatrul Național poate să înflorească, dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegație de tot interes bănesc; trebuie un interes de slavă, dorul binelui, și o mare hotărîre de a face jărtfi însemnătoare. Atuncea scena românească va fi artă, iar nu păpușerie.

(„Dacia literară”, Iași, 1840, tom. I, pp. 115—116.)

---

¹ *Furiosul* — dramă prelucrată de Costache Caragiale; s-a jucat la Iași, la 6 februarie 1840.

[1]

Din zi în zi, prințipurile noastre țintesc mai mult luarea-aminte a politicilor și a literațiilor. Cei dinții caută să ne pregătească o soartă mai bună, sau mai ră, una și alta după interesele și patimile lor. Cei de al doile sunt mai neinteresați. Caută în noi nouă facturi, nouă idei, nouă uimiri, nouă sujeturi de științe sau de petrecere. Unii se înalță pe vârful Carpaților, sau se scoboară în adâncurile văilor, ca să afle tainile pământului, ca să învețe însușirile plantelor, ca să descopere bogăția văilor noastre, încă vergure¹, ca să reproducă pe pînză sau pe piatră frumoasele noastre situri², alții petrec nopți întregi pe manuscripturile noastre, ca să se convingă că noi am avut vremi frumoase, eroi nebiruiți, bărbați mari și făcători de bine, și pe urmă să arăte în fața Europei mîndrele figuri a lui Alexandru cel Bun, a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, trilogie minunată de bunătate, mărire și vetejie. Alții se mărginesc numai cu învățarea stărei noastre de astăzi și cu băgarea de samă a năravilor noastre, atît de stricate în orașe, atît de nevinovate în sate. Alții, în sfîrșit, se mulțămesc într-o trăsură largă și comodă, să lese în urmă-și mirositoarele noastre șesuri, să treacă îmbelșugatele noastre ape, roditoarele și romanticile noastre cotunuri și, apoi, întorcîndu-se în patria lor, să păstreze de noi o suvenire, confuză dar neștearsă, de plăceri și de senzații necunoscute în civilizatele lor țări.

Noi, și unora și altora, trebuie să le fim cunoscători³, și cu atît mai mult că toți au început a ne da dreptate, că toți cunosc că în noi este ceva mare, ceva statornic, pre care nici vremea, nici nenorocirile nu ni l-au putut smulge.

¹ *vergură* — fecioară, aici cu sensul de necercetat.

² *sit* — priveliște.

³ recunoscători.

A trecut vremea aceea și nu se va mai înturna, când un Filistih¹, când un Sulțer¹, când un ticălos convențional ca Carra¹ îndrăznește a ne ocări, fără rușine, înaintea Europei... Și pentru ce? Pentru că n-am știut a lăuda mizele lor patimi, pentru că n-am știut a ne pleca genunchile înaintea auritului vițel a mândriei lor... și noi tăcem?

Mulți franțezi de talent s-au îndeletnicit în anii trecuți cu starea politică, morală, comercială și literară a noastră. Teascurile² din Paris mai în toată luna publică câte o scriere nouă asupra prințipaturilor. Un autor de merit, neamț, sub literile F. W. L., a dat la lumină, prin jurnalul „Didascalie“, un roman întreg asupra lui Mihai Viteazul, această figură largă și măreață care domnește în istoria Țării Românești. Mich. Czaykowski, unul din cei mai însemnați autori a literaturii polone, s-a împrumutat cu multe din întâmplările și legendele noastre pentru componerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viața romantică a lui Cîrjaliu³. Această scriere, îndată după publicația sa, s-a tradus în limbile franțeză și germană.

Luare-aminte a rușilor la tot ce se atinge de noi este cunoscută obștește. În „Almanahul Odesei“ pe anul 1840⁴, un autor umoristic, câteodată și prea satiric, și-a împrumutat însuși numele de la noi — Radul Curălescu — spre a scrie pre *Tundza* sau *Tunsul*, tîlhariul muntenesc.

Și câți poeți mari și mici se îndeletnicesc cu noi? Lamartine adresează odată cătră tinerele moldovence. Lavitschnigg sârbează prin v... dulci ca mierea frumusețele Florei, florărița româ... multe din cele mai frumoase compuneri a lui

românești.

nceputul secolului al XIX-lea.

1840 godî, Odessa, vi garodstroi tipografii (n.a.).

2 acestui număr (n.a. referitoare la tradu-

3 primul volum al „Daciei literare“,

Pușkin cuprind sujecturi din obiceiurile și întâmplările românești.

Și, în sfârșit, să venim la d. A. Demidoff, cel mai mare a nostru partizan, fără însă a ne cruța când suntem vinovați. Îtovărășit de o societate întreagă de învățați și de artiști streini, el a făcut în vara anului 1837 o călătorie științifică prin țările noastre și înturnându-se în patria sa, a publicat suvenirile și recercările sale într-o carte care este scrierea cea mai însemnată pentru noi, pentru că cuprinde priviri înalte, un mare prieteșug pentru noi și, ce este mai mult, iubirea adevărului.

Când în Introducția „Daciei literare“ noi am zis că vom publica traducții cât se poate mai rar, prin aceasta n-am înțeles că vom trece sub tăcere și acele scrieri streine care se ating de noi. Noi am vrut numai să zicem că tot ce nu va fi românesc și pentru români nu va intra în coloanele foaiei noastre și că nu vom da niciodată traducții a căror sujecturi să ne fie streine și prin urmare să n-aibă un interes național. Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deși compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate „Daciei literare“.

Așadar foaia noastră, din când în când, va reproduce traducerea celor mai frumoase din asemenea scrieri atât de interesante pentru noi. Pentru acum vom da vro câteva fragmente din călătoria d. A. Demidoff. În alt număr, vom publica pe *Tunsul* sau *Tunđza*¹ ce ni s-a trimis de cătră d. A. Donici, traducătorul *Tiganilor* lui Pușkin.

[2]

Ca o neapărată înainte-cuvîntare, trebuie să arătăm cetitorilor noștri că d. Demidoff este mai puțin mulțămît de Moldavia decît de Valahia. Această nemulțămire de care, *par paranthèse*, ne pare foarte rău, nu vine din pricina că noi ro-

¹ A Donici a tradus nuvela aceasta din rusește, dar n-a apărut decît peste cîtiva ani, la 1844, în „Propășirea“.

mâinii din Moldavia înțelegem și prețuim mai puțin decît frații noștri de dincolo de Milcov ce este bun și frumos. Nu ; noi, ca și ei, avem aceeași dorință de a spori, aceleași virtuți, aceleași vițuri. Nici unii, nici alții nu suntem mai buni sau mai răi.

Pricinile însă care au nemulțămît pre d. Demidoff au fost dintii ploaia care i-a îngreuiat tot drumul și al doile priimirea ce, după socotința d-sale, i s-a fost făcut cam *cavalièr-ement...* Boierii noștri, oameni pozitivi dacă s-au mai dat, s-au îngrijit prea puțin să-i gătească palaturi de marmure, prînzuri alese și baluri încîntate. D. Demidoff a venit numai într-un țel științific și de aceea a pricinuit așa puțină senzație. Noi știm că ocîrmuirea noastră a făcut toate cele după putință, ca d-lui să se placă în capitalia noastră. D-lui însă este cam greu la drum. Într-o țară ca a noastră, care de abia se odihnește de lungele sale suferinți, cum poate cineva găsi palaturi de marmură, mese de cristal, tacîmuri de aur și, în sfîrșit, confortul englezesc pre care de abia am început a-l cunoaște din nume ?

Pe de o parte ne pare foarte rău că d. Demidoff ne-a lăsat nemulțămît ; noi punem un preț foarte mare la estigma d-sale, un bărbat carele este cunoscut în toată lumea ca un învățat și făcător de bine, și carele n-a venit în țările noastre decît să se bucure de fericirile noastre înainte și să se mîhnească de tristele noastre înapoiri. Pe de altă parte însă, nu putem a nu ne opri de a face întrebarea, de unde vine această pretenție a străinilor ca îndată la venirea lor să le dăm casele, mesele, cinstirile noastre ? De unde vine ? Din scîrnăvul obicei ce am luat de o bucată de vreme de a ne extazia înaintea orișicărui vînturatic străin.

A fost o vreme cînd am fi preferat să ne dăm bucățica din gură decît să suferim ca un străin să lasă țara noastră nemulțămît. Aceasta am face-o și astăzi, însă numai pentru d. Demidoff. Acest înalt călător este din numărul acel mic a străinilor care vin în țările noastre numai cu un simțiment nobil. — Însă în vremea acea, ospitalitatea era la români o virtute, astăzi este un vițiu de căpitanie ; atunce era o însușire națională, astăzi este o disprețuire a naționalității. Strămoșii noștri,

în adevăr, priimea pre străini, îi îmbrătoşa, uşa lor era totdeauna deschisă nemernicului și drumețului, fără a-l întreba cine este, de unde vine. Însă ei nu împingea pre compatrioții lor, nu arunca tot ce este pămîntean pentru ca să alege, cum facem noi, după mode, obiceiuri și oameni străini. Era mîndri de naționalitatea lor. Astăzi s-a schimbat cu totul starea lucrurilor. O abnegație de naționalitate domnește obștește și în toate. Numai cele străine sunt bune, frumoase și plăcute. Cele vechi, cele strămoșești, cele pămîntești, sunt toate abuzuri, *catabrisuri* *, obiceiuri varvare.

Rolul străinilor a venit astăzi. De vre dar cineva să-și facă cariera, de vre să se îmbogățească, să-și lepede neamul, să-și uite limba, să se facă arman, sîrb... și mai ales franțuz. O, atunce, numai la auzul neamului său, porțile celor mari a pămîntului îi vor fi deschise, masa lor îi va aștepta, punga lor îi va ajuta. Fieștecare din boierii noștri îi va fi protector, fieștecare îl va lăuda, îl va sprijini, se va bucura de cariera sa. Străinul, mai ales fiind franțez, trebuie numai să dorească, pentru ca toate să i se împlinească. Iară de bietul român, vai de dînsul ; moare de foame chiar în patria sa ; pentru că boierii noștri, după multe altele, nu mai au pretenția de a fi români. Unul din cei mai mari boieri n-a zis odată într-o adunare strălucită ? „Cînd aș ști că în trupul meu este o singură picătură de sînge român, mi-aș tăia brațul ca să scăp de dînsa !!!“

Ei bine, de la un asemenea patriot, și asemenea patrioți sunt mulți, ce este de așteptat ? Ocroti-va el vrodată pre vreun român carele, sfiit, nu-și va arăta în gura mare meritele și nu va fi deprins a lînguși patimile altora, cum fac șarlatanii ce vin în tot anul și ca lăcustele se lasă pe țările noastre ? Și să nu gîndească cineva că acești străini carii se arată atît de gata a lăuda ce este de ocărit, a sui pîn' la cer ce este de scoborît pîn' la iad, sunt în ceva podoaba patriei lor, și că, dacă vin la noi, vin înzestrați cu vro însușire bună. Nu ; căci care este străinul, om de merit și de cinste în patria sa, ce și-ar lăsa locurile unde a văzut ziua, ca să vie să-și găsească pînea în

* *catabris* (gr.) — abuz de putere.

alte țări ? O mare nevoie, o revoluție poate să silească pe un asemenea om de merit ca să hărăzască slujbele sale unei alte țări decât patriei sale. De acest fel de străini sunt și la noi câțiva, dar și ei, nedeprinși fiind a linguși, a se prostitua, rareori sunt norociți și sufer ca și pămîntenii.

Nu vreau să zic nimic ce triste consecuențe urmează în toate dintr-această abnegație de orice este național, de orice este român. Aceasta este treaba politiciilor și nu a mea. Voi vorbi dar numai de înrîurirea pierzătoare ce se trage din aceasta și asupra literaturii noastre de abia născîndă.

Xenomaniia ne-a stricat sistemul național, sistemul politic, sistemul moral. Acum ne amerință spre pieire și sistemul literar, care, slabă, tînără de abia începe a se ivi și pe la noi.

În vremele cele dintîi a culturii românești, cei mai însemnați din boierii pămînteni au așezat temelial literaturii noastre. În Moldavia, vornicul Grigori Ureche, logofătul Eustratie, mitropolitul Dosoftei, logofătul Miron Costin, vornicul Neculai Costin, hatmanul Ioan Neculce ; în Valahia, logofătul Radul Greceanu, vornicul Radul Popescu au fost tot bărbați însemnați, tot sfetnici de căpitanie în ocîrmuirea statului. Însuși mulți domni nu s-au rușinat de a se îndeletnici cu literatura sau de a fi însuși ei autori. Vasilie vodă, Duca vodă, Dimitrie Cantemir, Neagu vodă, Matei vodă, Neculai Mavrocordat îmi slujesc de pildă. De atunci, toate s-au prefăcut și s-au uitat. Care este *evghenistul* ce ar *catadicsi* să se îndeletnicească cu literatura nației sale ? Care este măcar acela ce ar ceti o gazetă sau o scriere românească ? Mulți au biblioteci de două-trii mii de tomuri ; dar într-însele nu se găsește măcar o carte scrisă în limba patriei.

Toți *evgheniștii* noștri știu franțuzește și unii și nemțește ; mai toți cunosc literatura acestor nații, mai ales pre autorii romancieri. Care oare sunt acei ce cunosc numai ceva limba și literatura românească ? Poate doi-trii. Și aceasta ne aduce cu atîta mai mult în mirare. Fiind în stare de a prețui științele, producțiile duhului omnesc, cum sunt așa cu apatie cătră literatura nației lor, care singură poate să le deie idee de faptele strămoșilor lor, de obiceiurile țării, de gustul, de du-

hul național ? Poate socotesc că literatura noastră n-are nimică vrednic de însemnat ? Se înșală ; deși puțin, dar tot are îndestul ca să răsplătească pre acel ce și-ar jărtfi o parte a vremii sale întru cultivarea ei. Și chiar de n-ar avea încă nimică bun, tot ar trebui s-o ocrotească ca să producă macar în viitor. Geniul se află în toate națiile și în tot pământul ; are trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri, ca să se arăte. De datoria celor mari este ca să i se deie aceste. Poporul are nevoie de două feluri de trebuințe, trebuințele fizice și trebuințele intelectuale. Un pōpor în care trebuințele intelectuale se dezvălesc se face o nație mare ; dimpotrivă, acela la care aceste trebuințe se înădūșesc se face o nație brută, se îndobitocēște și se întoarce la starea sa cea sălbatică. Ferice de acela care înlesnește dezvălirea inteligenței ; vai de acela ce omoară duhul unei nații. Dacă Ludovic XIV n-ar fi ocrotit științele, dacă nu și-ar fi încungiurat tronul cu literatorii cei mai însemnați, niciodată el și veacul lui nu s-ar fi numit mare. Este frumos ca căpiteniile popoarelor să ocrotească științele și literatura. Toți eroii, toți principii cei vestiți sunt datori cu o mare parte a slavei lor numai protecției ce au dat producțiilor duhului !

Ei bine, cînd cei mari fac așa, ce este de așteptat de la stările cele mai mici ? Norodul nostru este ca momița : iubește a se pildui în toate după căpiteniile sale *. De aceea, fieștecare caută a se dezrobi de limba românească. Îndată ce copiii lor încep a gîngăvi două-trei cuvinte, numai, numai să aibă ceva mijloace, îi pun îndată la pansion ca să învețe franțozește. Pentru românește n-au trebuință, vor învăța-o de la țigani. Numai acei ce n-au închipuiri de a învăța o altă limbă, numai acei vorbesc astăzi românește, cetesc astăzi cărți românești, dacă știu a ceti. Pilduirea după cei mari este în toate ; de

---

* Evident, autorul se referă la anumite categorii sociale : vechili, arendași, vătăfi, desprinși de popor și care împrumutau moravurile și apucăturile claselor exploatare.

aceea caracterul național nu se poate mai bine înțelege decît dintr-un proverb cunoscut de toți : P... etc. *

Un autor francez, numai să aibă puțin merit și multă șarlatanerie, este cetit de la un pol la altul, tradus în toate limbele. Toate drumurile îi sunt deschise. Cinstiri, răsplătiri naționale, posturi, bogății, slavă, toate le are ; se poate apropia pîn' de treptele tronului. Pe lîngă al lor, cît rolul nostru este mic, de neînsemnat ! Scriem într-o limbă necunoscută altor nații civilizate, pentru un public așa de mic, încît nu se poate numi public, netrecînd peste întîia sută, scriem, și, dacă vroom să ne publicăm scrierile, trebuie să facem prenumerații ¹, adecă să cerem un fel de pomană, spre a le tipări. Și, după ce le publicăm, ce răsplătiri avem sau putem aștepta ? Nimică, pentru că fama nu are încă trîmbițe pentru noi, sau mai bine pentru că urechile publicului sunt surde pentru producțiile literare ieșite în pămîntul său. Fericit acela care-și poate scoate măcar jumătate din cheltuielile tiparului. Literatura noastră la ce cinsti, la ce reputație, la ce bogăție duce ? Care literator român, și sunt mulți ce au merit, s-a îmbogățit, și-a făcut vreo carieră numai prin producțiile sale ? Nici unul. Mare, dar, trebuie să fie curagiul nostru pentru că încă muncim cînd nu vedem nici un fel de răsplătire pentru muncele noastre. În inima omului este totdeauna un fond de interes ; fieștecare așteaptă vreo mulțămire pentru lucrul său. Cînd oare vom ave-o și noi ? Astăzi, dinpotrivă, acel ce se deosăbește prin idei mai înalte, acel ce spune adevărul și vra să arăte vrednicia neamului este prigonit, adus în deznădejduire.

Cîte triste pilde avem de aceasta ; cîți autori, cîți poeți, tineri, plini de merit și de viitor, au murit sau și-au părăsit drumul prescris de cătră natură, numai pentru că, în patria lor, n-au găsit nici slavă, nici acea *aurea mediocritas*, ce fieștecare scriitor, zice Horație, ar trebui s-o aibă, nici măcar pînea de toate zilele.

---

* „Peștele de la cap se-mpute.” Aluzie la domnitorul Mihail Sturza, care favoriza dezvoltarea învățămîntului francez în dauna celui românesc. Pentru folosirea acestui proverb, „Dacia literară” a fost suspendată din ordinul domnitorului.

¹ prenumerație — plată cu anticipație, subscriere, abonare.

Ionică Tăutul moare în ticăloşie, departe de patria sa, în Țari-grad, la vrîsta de 25 ani, moare în deznădejduire că scrierile sale atît de frumoase se vor pierde cu dînsul. Cîrlova în cea mai fragedă vrîstă ne părăseşte şi moare, lăsîndu-ne numai vreo cîteva schintee a geniului său, dovezi nemuritoare de ce ar fi putut să facă. A. Hrisoverghi, bat de slavă ca un adevărat poet, văzînd că în vremea de faţă nu este slavă pentru a fi poet român, se face om de lume, curtizan de muieri, şi după ce vede că nu poate fi slavă întru a înşala nişte slabe femei, se duce dintr-acest cer plin de draci. D. Scavişchi, suferind de foame, neavînd cu ce-şi mulţami nevoile zilnice, se otrăveşte şi moare ca un alt Gilbert *. Ş-apoi mai zică încă lumea că literatura românească n-a avut martirii săi, carii şi-au plătit cu zilele mica slavă ce n-au putut-o cîştiga în viaţă, şi au dobîndit-o de abia după moarte.

Şi acei carii mai trăiesc, ce răsplătire, ce încurajare pot aştepta pentru muncele lor, cu atît mai vrednice de laudat, că sunt neînteresate ? Nimică şi nimică, căci sunt români, căci vreu binele şi nu sunt străini.

Dar să lăsăm aceste triste idei la care durerile de faţă ne-au adus. Să lucrăm, să muncim cu slaba nădejde că poate vor fi odată şi pentru noi timpuri mai fericite, şi să ne întoarcem iarăşi la d. Demidoff.

(„Dacia literară”, 1840, pp. 135—141 şi 408—420.)

---

* Poet francez ridicat din popor ; a murit tînăr (1751—1780), dispreţuit de nobilimea feudală pe care a satirizat-o în versurile sale.

ARHIVA ROMÂNEASCĂ : INTRODUCȚIE

Au trecut acum mai mult de două sutimi de ani de cînd Opitz¹ în versele sale, vechi de formă dar noi de idei, cînta numele românilor.

Doch eure Sprache bleibt noch hier auf diesen Tag,
Darob sich dann ein Mensch gar billich wundern mag.
Italien hat selbst nicht viel von seinem alten,
Ingleichen Spanien und Gallia behalten :
Wie wenig diss nun kann den Römern ehlich seyn,
So nahe find verwandt Walachisch und Latein.
Es steckt manch edles Blut in kleinen Baurenhütten,
Dass noch den alten Brauch und art der alten Sitten
Nicht gänzlich abgelegt...
Die Menschen, die noch jetzt fast Römisch Muster tragen,
Zwar schlecht, doch witzig sind, viel dencken, wenig sagen,
Und was ich weiter nicht mag bringen auf die Bahn,
Dadurch ich sonst wol in argwohn kommen kann.

De atunci ce am făcut, cum ne-am schimbat ! În bine sau în rău ? Aceasta strănepoșii noștri vor putea judeca. Noi sîntem încă prea aproape de întîmplările care au adus o prăpastie între românii cei vechi și noi ; sîntem prea aproape de volcan ;

¹ Martin Opitz, poet și umanist german, s-a născut în Silczia, în 1597, și a murit la Danzig, în 1639. După ce a făcut studii la Frankfurt pe Oder și la Heidelberg, a profesat timp de doi ani la liceul din Alba-Iulia, invitat de Principele Gabriel Bethlen (1622—1623). În Ardeal a scris *Zlatna oder von der Ruhe des Gemütes*, din care a extras Kogălniceanu versurile citate, și a strîns materiale pentru o operă istorică *De Dacia Antiqua* (Martini Opitii, Opera, Breslau, (1690; 4 părți, în 2 vol.). Versurile de mai sus se găsesc în vol. I, p. 130, Vers. 95—103, 109—112.

ura, interesul, pisma, toate patimile cele mici trăiesc încă ; prelacerea n-a încetat încă. Nu putem dar cunoaște rezultatul acelor întâmplări, nu știm ce soarta ne pregătește. Însă în orice chip, suvenirile strămoșești nu pot să ne strice ; fie ca Dumnezeu să ne păstreze români, fie ca soarta să ne nimicească, trebuie să fim mândri de vechea slavă a strămoșilor. Faptele noastre de astăzi sînt așa de mici, așa de neînsemnate, potrivit-le cu faptele Românilor celor vechi, încît dacă ne-am lepăda și de slava ce înrîurează din ele și pînă astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător ? Națiile ca și oamenii îndeosebi își au solia lor pe pămînt, și sînt răspunzătoare de petrecerea lor aici jos. Omul este răspunzător pentru faptele sale ; nația pentru slava ce a cîștigat, pentru pămîntul ce i s-a dat spre moștenire.

Ce ticăloșie ar fi pentru noi, mici în starea de astăzi, slabi în viitorie, fără suvenire vechi, disprețuind trecutele, negîndind la cele viitoare, nefolosindu-ne de cele de față ! Într-o așa stare oare n-am fi copti pentru pieire, oare solia noastră nu ni s-a sfîrșit pe pămînt, oare nu ni-a venit rîndul ca să trăim numai în Istorie, și încă și atunce dacă vom avea Istorie.

Ba nu, vremea pieirei nu ni-a venit, sîngele nostru este tînăr, pentru că este înnoit prin nenorociri. Vom avea încă zile frumoase pe pămînt. Dar pentru a le avea, trebuie să ne cunoaștem solia ce Dumnezeu ni-a dat, trebuie să fim vrednici de bunătățile ce Cerul ni-a dăruit în atîta îmbelșugare, trebuie să ne ținem în unire, trebuie să sporim în bine. Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești — atît cît nu sînt împotriva dreptei cugetări —. Să ne ținem de limba, de Istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem ; printr-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi Români, căci Istoria este măsura sau metrul prin care se poate ști dacă un popor propășește sau dacă se înapoiază. Întrebați dar Istoria și veți ști ce sîntem, de unde venim și unde mergem. De unde venim și unde

mergem, trecutul și viitorul, iată toată ființa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște.

Dar istoria noastră unde este, cine o știe, cine o citește, cine-și bate capul, într-o epohă așa de materială, așa de egoistă, să gândească la istorie, la nație, la viitor ?

Istoria noastră este în tradițiile poporului, în movilele nenumărate ce împestritează întinsele noastre câmpii, în mănăstirile ce cuvioșii și vitejii noștri Domni au zidit, în aducerea aminte a biruințelor câștigate, în hrisoave și în urice și, în sfârșit, în hronicile Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costineștilor și a atîtor alți bărbați care într-o mîna țineau sabia spre apărarea patriei și întru alta condeii spre a scrie mărețele lor fapte.

Și pre aceștia cine-i știe, cine i-a cetit, cine i-a publicat, cine le-a înălțat vreun monument ? Vremea și nepăsarea compatrioților ne-au ascuns pentru totdeauna leagănul, viața, faptele, moartea lor ; încă puțin și ar pieri și scrierile lor, și numele lor ar rămîne sterpe și seci ca a lui Samuil Dascălul, ca a lui Evstratie Logofătul¹ și a atîtor alți mulți cari s-au îndeletnicit cu scrierea întîmplărilor Moldaviei, a cărora le cunoaștem de-abia numele, fără a ști ce au scris, ce au făcut.

Spre a păstra românilor acest paladium, adică scrierile acestor bărbați, noi ne-am propus să publicăm o colecție a tuturor hronicarilor Valahiei și Moldaviei. Această întreprindere însă este așa de mare, cere așa de însemnate jertfe în timp și bani, și mijloacele noastre sînt așa de mici, încît noi însu-ne nu putem să hotărîm epoha publicării ei. Atîta putem sigur inchizeșlui, că numai și numai să vedem ceva ajutor și îmbrăçoșare, și nici o trudă nu ne va părea prea grea, ca să punem în lucrare îndatorirea ce luăm asupra-ne.

Însă, fiindcă, afară de letopisițe, sînt multe urice și documente vechi, nu mai puțin interesante decît acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecție istorică, care să cuprindă numai scrieri și acte vechi, ce ar putea desluși istoria românească și starea lucturilor trecute. Această colecție este „Arhiva

---

¹ Miron Costin ne arată că și Samuil și Eustratie au scris letopisețe, care încă pînă acum nu s-au putut găsi.

Românească“, a căreia tendință nu poate decît să fie bine primită de toți acei ce-și iubesc patria.

Noi ne mărginim în aceasta ; urma și isprava vor dovedi folosul unei asemenea întreprinderi. Spre încheiere poftim pre toți acei ce au documente care pot răspunde scopului nostru să le împărtășască redacției, care se va grăbi a le publica.

În înștiințarea dintii făcută, „Arhiva“ era să iasă de patru ori pe an. Însă mai multe greutateți împotrividu-se acestei măsuri, noi am schimbat modul publicației, și așa „Arhiva“ va ieși o dată pe an, într-un tom de 24 coale în-8°. Cuprinsul ei cel serios se potrivește mai bine cu această prefacere.

Numărul cetitorilor colecției fiind foarte mic, noi nu tipărim decît o sută de exemplare, din care mai mult de jumătate se împart gratis. Din aceste, fieștecare se poate lămuri că interesul bănesc nu este nicidecum scopul nostru.

(Iași, 1841)

Nemuritorul Gheorghe Șincai de Șinca, doctor de filosofie și teologie, s-a născut în Ardeal, la 28 februarie 1753, dintr-o familie cinstită, a căreia nume figură adeseori în analele clerului românesc. Puțin se știe despre viața lui atît de măreață, lucru ce-i este comun cu atîția bărbați mari din vremea veche și nouă. Atîta știm că și-a săvîrșit învățăturile în Roma, unde, de la 1774 pînă la 1779, a fost secretar vestitului colegiu *De Propaganda Fide*, sub protecția Cardinalului Ștefan Borgia. La anul 1780, înturnîndu-se în patria sa, ținti îndată luarea-aminte a ocîrmuirii asupra sa. Fu numit director școalei românești din Blaj, mai pe urmă director școalelor naționale unite din tot principatul Ardealului, post cinstitor ce a ocupat doisprezece ani; în sfîrșit, fu orînduit corector a cărților românești din tipografia Universității Ungariei. Talentul său, înaltele sale cunoștințe, sîrguința sa de a aduce nația românească într-o stare mai fericită, îi ațîțară mai mulți vrăjmași. Niște scîrnavi clevetitori, soi de oameni ticăloși și fricoși, îl zugrăviră ca un om primejdios Statului. Alții ar fi căutat să se dezvinovățească. Șincai era prea mare spre a se înjosi la aceasta. Se lepădă de toate slujbele sale și se trase pînă la sfîrșitul vieții sale în Șinca, satul comitatului Ába Ujvár din Ungaria, lîngă fiii contelui Daniil Vas, pe lîngă care se adăpostea, cum zice el însuși, „ca la niște ucenici ai săi pînă să săvîrșească munca scrierii hronicei românești, pentru folosul românilor, dintre care unii l-ar fi vrut mort, decît să scrie aceste“. Într-această retragere, iubit de școlerii săi, cinstit de toți cei ce-l cunoșteau, în relații prietenoase cu învățații Ardealului și a Europei, cu Engel, cu Samuel Klain, cu Vulcan, cu Gheorghe Lazăr, cu Petru Maior,

¹ (Arhiva Românească, Iași, 1841, vol. I, p. 1—4).

cu Daniil Cornides, decît carele, după mărturisirea lui, mai învățat n-au avut coroana unghurească în vremea sa, cu Națona istoriograful, cu Ţikindeal fabulistul, cu Covacici, Şincai petrecea o viață hărăzită numai binelui omenirii și neamului românesc, cu a căreia istorie el se îndeletnicea de mai mult de treizeci de ani. Bibliotecile Vaticanului și a celorlalte orașe din Italia, a Vienei, a Budei, a Transilvaniei, îi desvăliseră comoarele lor cele mai ascunse. Așa Şincai adună cea mai mare colecție de documenturi românești, care putu fi vreodată, de vreme ce se alcătuia de mai mult de treizeci tomuri infoglio. Îmbogățit cu asemenea prețioase odoare, se puse la lucrarea „Hronicii Românilor“, despre care el însuși, într-un răvaș din 25 februarie 1804, scria prietenului său Engel: „Meum quippe est Annales universae Nationis Valachicae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum, quos Czenczaros vocant, conscribere, quod et feci inchoando a Trajano vel potius primo Decebali contra Romanos bello usque ad an. 1660. Opus in dies continuo, locupletum et polio, neque prius de editione cogito, quam quidquid potero ad annos congressero“.

Acest monument măreț pentru români îl urmă de la Traian pînă la 1808, cînd era gata să-l dea la tipar sub titlul de :

HRONICA ROMÂNILOR

ȘI A MAI MULTOR NEAMURI, ÎNCÎT AU FOST ELE AȘA DE AMESTECATE CU ROMÂNII, CÎT LUCRURILE, ÎNTIMPLĂRILE ȘI FAPTELE UNORA, FĂRĂ DE ALE ALTORA, NU SE POT SCRIE PE ÎNȚELES, DIN MAI MULTE MII DE AUTORI, ÎN CURSUL DE TREIZECI ȘI PATRU DE ANI CULEASĂ

În minutul ce era să publice această comoară, la 1808, moartea veni de-l răpi nației românești a căreia el fu po-doabă.

Şincai, afară de *Hronica* sa, publică un șir de călindare de Buda, în care se găsesc mai multe articole alcătuite de dînsul și cea întîi gramatică românească cu litere latinești, la care lucră împreună cu Samuil Klein, și care ieși de sub tipar sub titlul de : *Elementa linguae Daco-Romanae Sive Valachicae. Viennae, 1780.* Din *Hronica* sa se mai află două exemplare,

după cît știu ; unul, ce este originalul lui Șincai, se află în Biblioteca gimnaziului de la Blaj, ce au fost înainte a răposatului episcop Vulcan ; și al doilea este proprietate a Părintelui Arhimandrit Gherman în Iași. Noi nădăjduim că curioșia sa se va grăbi, în puțină vreme, a înzestra pre publicul românesc cu acest cap d'operă a erudiției.

Hronica lui Șincai este un lucru atît de mare, atîta de prețios încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documenturi necunoscute, rare, se află adunate ; și nu stau la îndoială de a zice, că cît *Hronica* aceasta nu va fi publicată, Românii nu vor avea Istorie¹.

Spre a arăta ce rarități se află într-această *Hronică*, voi publica mai jos două documenturi neprețuite pentru istoria Moldaviei pentru că luminează o epohă ce pînă la Șincai era cu totul în întuneric și face o revoluție în cunoștințele ce aveam pînă acum, despre așezarea principatului Moldaviei² și despre descălecarea lui Dragoș în această țară³.

(*Arhiva Românească*, Iași, 1841, p. 1—4)

---

¹ Volumul întâi din *Hronica Românilor* a apărut la Iași, în 1843, la tipografia Mitropoliei, „cu toată cheltuiala și osteneala Prea curioșiei sale D. Gherman Vida, arhimandrit și inspector“. Textul merge de la anul 86 pînă la 1000, un vol. 504 pag. În 1844, partea de la anul 86 pînă la 1383, a fost publicată la Buda, 708 pag. Ediția completă a fost publicată la Iași, în 1853—1854, în trei volume. Publicația a fost îngrijită, din ordinul lui Grigore Alexandru Ghica, de o comisie formată de vornicul Grigore Cuza, „șeful departamentului averilor bisericești și al învățăturilor publice“, din aga Alecu Donici, aga Anastasie Panu și colonelul Mihail Kogălniceanu. Inițiativa aparține fără îndoială lui Kogălniceanu.

² E vorba de diploma Regelui Béla IV către cavalerii Ioaniți, din 1247 în care se pomenesc primele voievodate și cneziate din Țara Românească, nu din Moldova.

³ E diploma lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei, din 1365, prin care acesta dăruiește lui Balc, fiul lui Sas, moșia Cuhnia din Maramurăș, împreună cu satele, apele, pădurile și munții ce se țin de acea moșie și care aparținuseră lui Bogdan. Aceste documente au fost publicate în *Arhiva Românească*, vol. I, p. 6—9 și 9—12.

VIAȚA LUI A. HRISOVERGHI

ALEXANDRU HRISOVERGHI ca și Andrei Chénier¹, modelul său, murind, nu lăsase decît un nume făgăduit slavii ; în viață, talentul său nu fusese cunoscut decît prin o singură odă : *Ruinele cetății Neamțul*. Puțini prieteni știa că poetul mai avea și alte compuneri ; dar nefiind date la lumină, ele rămăseseră străine la cea mai mare parte a publicului. După moartea lui, familia sa, încurcată în proțesuri, nu putu să se îndeletnicească cu tipărirea scrierilor rămase ; de abia acum, șese ani după ce l-am pierdut, frate-său cel mai mic, d. Manolachi Hrisoverghi, a găsit vreme să împlinească dorința obștească prin publicarea acestei ediții, care cuprinde toate operele poetului, atît cele originale, cît și cele traduse. Recunoștința tuturilor iubitorilor de poezie națională îi este dinainte cîștigată.

Această colecție este mică. Puține bucăți pot găsi har înaintea unei aspre critice ; dar trebuie gîndit cît de scurtă a fost și viața autorului și cît de puțin împregiurările, nenorocirile și durerile l-au lăsat slobod, pentru ca să poată cultiva poezia, pre care el o iubea atîta ! Spre a-l dezvinovăți de lenevire, să ne fie dar iertat de a da o idee rapidă despre viața sa.

A. Hrisoverghi s-a născut în Iași, la 27 februarie 1811 ; el era al doile născut din patru fii a vornicului Neculai Hrisoverghi, ce se trăgea din o familie veche, venită de mai multe veacuri din Constantinopol în Moldavia și care figură în lista ce ne dă domnul Dimitrie Cantemir de familiile boierești a țării noastre, cele mai cunoscute din vremea sa².

¹ André Chénier (1762—1794) — poet preromantic francez, ghilotinat în timpul revoluției burgeze din Franța.

² În *Descrierea Moldovei*, 1715 (n.a.).

Hrisoverghi nu se mîndreă nicidecum de această deșartă nobletă ; el avea destul merit personal, fără să aibă trebuință și de cel de la părinți. El trăia tocma într-o vreme cînd în toate zilele i se înfățișa pilde că virtutea și meritul pot fi și fără strămoși. Armiiile rusești, care cuprindea destui bărbați mari, suiți așa de sus din așa de jos, fiind în Moldavia, rupseseră vîlul prejudecăților care ne ascundea civilizația Europei, și ne puseseră în contact cu ideile drepte și liberale a Apusului. Atunci aristocrația priimi cea întîi lovire, și astăzi nu mai sîntem departe de pieirea ei cu totul. În adevăr, înțeleptul principiu, adoptat de cătră Reglement, și după care fieștecare moldovan poate să ocupe slujbe publice și apoi să priimească și ranguri răsplătitoare, trebuie neapărat să sporească din zi în zi numărul boierilor ; o aristocrație însă, care tot urmează a se înmulți, va sfîrși negreșit a se amesteca și a se face una cu norodul. Pe de altă parte, aristocrația pînă acum a putut ținea, pentru că păstra asupra celor mici superioritatea banilor, a puterii și a educației, care toate astăzi încep a se răspîndi și în celelalte stări. Așadar, trecerea bogățiilor și prin urmare și a puterii, de la cei puțini la cei mulți, de la cei mari la cei mici, împrăștierea în clasele mai de jos a luminilor și a ideilor, care pînă dăunăzi era monopolul numai a boierilor celor mari, toate aceste reforme ne vestesc în puțin ziua frumoasă cînd aristocrația nașterii va pieri, făcînd loc aristocrației meritului, singura aristocrație ce de acum va mai fi putincioasă. Și această revoluție pacinică, fără sînge și cu totul în folosul omenirii și a regenerației lumi, o vor săvîrși-o vaporul¹ și tipariul, propoveditorii cei mai puternici a civilizației. Tipariul va omorî prejudecățile, va împrăstia în norod luminile și științele morale, politice și sociale, iar vaporul, oborînd depărtările, va amesteca oamenii din toate țările și din toate stările, le va împărtăși ideile nouă, va da în mîna obștiei descoperirile geniului și, prin urmare, va nivela toate clasele societății.

---

¹ Energia aburului.

Educația lui A. Hrisoverghi fu nenorocirea, cum zice un biograf a lui ¹. La 1818, când era de abia de șapte ani, pierdu pre tată-său. Patru ani în urmă, la 1821, trebui să lase cu familia sa locurile unde văzuse ziua și să fugă în Basarabia, pentru că atunce izbucnise Eteria în patria sa. Moldovenii, deprinși la jug prin o tiranie de mai mult de un veac și amestecând în aceeași ură pre prigonitorii lor și pre eteriști, nu vrură să se pătrundă de adevărul că planul lui Rigas ², afară de slobozenia Greciei, cuprindea și dezrobirea tuturilor popoarelor creștine din Turcia ; ei dar fură surzi la chemarea de frăție ce li se făcu și se ținură departe de această revoluție, pre care nu o credea că ar fi și pentru naționalitatea lor. De nu cătră patrie, dar negreșit cătră Poartă, ei rămaseră credincioși ; însă oștile turcești, întrînd în Principat, nu făcură deosebire între vinovați și nevinovați și bieții lăcuitori, părăsiți de acei ce ar fi trebuit să stea să-i apere în primejdie, plătiră cu viața și cu averea lor o prea mare credință cătră sultan. Însă măcar că românii nu știură a se folosi de prilej, totuși Eteria, în rezultatele sale, le fu folositoare ; îi deprinsă iarăși cu cuvîntul ελευθερία — slobozenie — pre care-l uitașeră de mai mult de un veac ; și mavroforii ³ le dădură pildă cum trebuie să moară pentru patrie. Revoluției, dar, de la 1821 îi sîntem datori cu cel întii impuls ce am priimit, spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației !

În vremea acea plină de nenorociri pentru biata patria noastră, tînărul Hrisoverghi începu a lua cele întii principii de limba grecească veche, de la un dascal din Chișinău, anume Constantin. Învățătura sa fu superficială ; dar aceasta nu fu din vina sa, ci din lipsa așezămînturilor de instrucție, ce se simțea atunce în Moldavia. Domnii fanarioți, deși într-un duh străin naționalității românești, tot făcură mult pen-

¹ Precuvîntarea d-lui C. Negruzzi la *Antoni*, dramă tradusă de A. Hrisoverghi, București, tipografia lui Eliad, 1837 (n.a.).

² Poet și patriot grec ; a fost omorît în 1789 de turci, pentru că inițiasă o acțiune de eliberare a popoarelor din Balcani de sub jugul otoman.

³ Nume colectiv derivat din Mavros : eroi greci, luptători pentru libertate la 1821.

tru luminarea poporului; Mavrocordații, Ghiculeștii, Ipsilantzii, Muruzeștii, Călimăheștii, Suțeștii întemeiară în Iași și mai în toate târgurile ținutale școli domnești, din care au ieșit mai mulți bărbați însemnați pe vremea lor, ce figură cu cinste în istoria și în literatura noastră. Dar toate acele izvoare de luminare pieriră la 1821, cu cel de pe urmă domn fanariot, Mihail Suțul; și pînă la 1828, Moldavia fu cu totul lipsită de școli, căci de abia în cel de pe urmă an a domniei sale, Ioan Sturza Vv. se îngriji a restatornici gimnaziul Vasilian¹, în Trii-Ierarhi. În toată acea vreme, învățătura se da sau în pansioane private, sau cu ceasul, de niște oameni care cei mai mulți nici nu fuseseră pregătiți pentru nobila sarcină de a fi luminătorii junimii; numai nevoia îi silisă a fi profesori și a arăta niște cunoștințe ce ei singuri nu înțălegea. Toată instrucția pentru tineri se mărginea atunce întru a-și bate capul vro zece ani cu limba grecească, fără în sfîrșit a o pute înțălege încă, și întru a învăța a vorbi franțuzește. Asemine obiceiul de a-și desăvîrși educația în țările luminate a Europii nu se priimise încă de cătră tineri. Hrisoverghi dar se folosi numai de îndemînările ce găsi în patria sa și urmă și el metoda primit atunce, obștește de toți dascalii. După ce doi ani înăță τὸ Ἀλφάβητον τὸν Ὀκτηκὸν τὴν Ἀποθήκην τῶν παιδῶν², la 1824 se întoarsă din Besarabia în patria sa, în care liniștea se așezase în sfîrșit. Ajungînd în Iași, familia sa îl puse la anul următor în pansionul grecesc a păr[intelui] Singhel³, carele cu al lui Kiriak⁴, era cele de căpitenii izvoare de învățatură pe atunce. În acel pansion, tînărul nostru poet urmă modelul obicinuit, adecă trei ani întregi învăță gramatica τοῦ Παπα-Εὐθυμίου⁵ și tălmăci de rost din Ἑλληνικά în ἀπλά⁶ fabulele

¹ „Gimnazia vasiliană“, cum a denumit-o Gh. Asachi, întemeietorul ei, a funcționat la Iași, de la 23 ian. 1828 pînă în 1835.

² Abecedarul, Octoiul și Magazinul copiilor.

³ Singhel — preot, monah.

⁴ Kiriak Triandafilos, directorul Institutului grecesc din Iași (1811).

⁵ A lui Popa Eftimie.

⁶ Elina cultă în greaca populară.

lui Esop, cuvîntul sfîntului Vasile pentru post, Νεκρικοί διάλογοι τοῦ Λουκιανοῦ¹ cuvîntul sf. Ioan Gură-de-Aur pentru închinăciune, Ηρωδιανός², *Epistolarium* lui Sinesie³, și ceva din Θουκυδίδης⁴. Rămășița cursului de învățură era Δημοσθένης Σοφοκλήης Εὐριπίδης Ὀμηρος⁵; de acești, Hrisoverghi nu se folosi, pentru că la 1827, ieșind de la păr[intele] Singhel intră în pansionul lui Muton, franțez, om destul de învățat pentru atunce, carele, predîndu-i principiile limbii franțeze, îl pusă în stare de a ceti cărțile moderne și folositoare scrise în această limbă și de a pute, prin mijlocirea lor, cîștiga ceva idei despre geografie, istorie, literatură și poezie moderne, care în pansionalele grecești nici nu se pomenea. La 1829, după ce învăță destul de bine limba și literatura franțeză, Hrisoverghi lăasă pansionul lui Muton și mai luă acasă cîtăva vreme lecții de la Franguli, unul din cei mai buni profesori greci de pe atunce și care se deosebea prin un metod simplu și rațional de ceilalți dascali. Acesta îl făcu cunoscut cu frumusețele literaturii clasice a elinilor, și prin cetirea lui Euripidie, Sofocles și Omer dezvăli în el duhul poeziei. Franguli fu cel de pe urmă profesor al lui. Hrisoverghi se apropia acum de douăzeci de ani; vremea îi venise ca să lase îndeletnicirile adolescentului și să între în luptele barbatului.

Familia sa era cu totul încurcată în proțesuri, de la moartea părintelui său. Într-o așa fragedă vrîstă, el fu dar silit să caute interesurile casii care-l chema, fu silit să se lupte, cum zice d. Negruzzi, cu cursele șicani și cu nedreptățile oamenilor; să bată la ușa celor mari — el care nu știa ce este lingușirea și minciuna — ca să poată dobîndi dreptățile sale.

¹ Dialogurile morților de Luchian.

² Herodian (170—240) — istoric grec.

³ Synesius (a trăit pe la 370—415) — scriitor și filozof grec. *Epistolarul* este cea mai însemnată parte din lucrarea sa *Imnuri*.

⁴ Tucidide (cca 460—cca 390 î.e.n.) — cel mai mare istoric grec.

⁵ Demosthene, Sophocle, Euripide și Homer.

În anul 1830, se publică poronca înformării oștirii naționale, sub nume de strajă pămîntească. Entuziasmul carele se ațîță atunce nu se poate astăzi descrie. Din toate părțile, din toate stările, junimea alergă la arme, pre care moldovenii uitaseră de a le purta de mai mult de un veac. A. Hrisoverghi era tînăr și poet; în formarea miliției el vedea o eră nouă pentru țara sa; și ar fi fost el vrednic să cînte patria, dacă n-ar fi îmbrățoșat tot ce putea contribua la regenerația ei? Măcar că nevoile familiei sale cerea toată vremea sa, totuși el fu unul din cei întîi carele încinsă sabia în cavaleria Moldaviei. Dar în puțin, iluziile sale se pierdură; miliția nu putea să-i deie slava ce dorea și aștepta. Tot ca Andrei Chénier, el se făcuse oștean și, tot ca și dînsul, el se dezgustă de viața monotonă a ofițerilor în vreme de pace; pe de altă parte, nevoile casii sale îl chema numai-decît; căci, afară de supărările judecăților, într-această vreme pierdusă doi frați și el rămasă acum singurul sprijîn a maică-sa a unui frate încă mai mic în vrîstă. Așadar, la sfîrșitul anului 1832, el reîntră în viața privată, urmat de părerile de rău a șefilor și a tovarășilor săi, de carii era prețuit și iubit.

În noua sa poziție, Hrisoverghi întrebuiță cea mai mare parte a vremii sale în dezbaterea nesfîrșitelor proțesuri a familiei; iar ceasurile slobode le petrecea în îndeplinirea studiilor care, cum am zis, îi era superficiale. Închipuirea sa cea vie cerea impresii vii; aceste le avu în cetirea romanticilor franțezi și mai cu deosebire în Andrei Chénier, în a căruia viață găsea atîte asemănări cu însuși a sa viață; scrierile acestor autori dezvăliră în el încă mai mult simțaciunea adîncă, ce o avea din fire și pre care acum o arată în prieteșug și amor. Tocma în vrîsta cînd în vine circulează foc în loc de sînge, cînd tot porul răsuflă energie și putere, cînd tot gîndul în cap este cinste și slavă, el era silit să trăiască în nelucrare, nevăzînd nici în arme, nici în vreo altă carieră slava de care era bat, sau măcar chipul de a se face folositor patriei sale. Se dedu dar cultului sexului frumos; și așa amorul, simțiment care are atîta analogie cu poezia, îi stăpîni toate mișcările inimii.

Însă boala, care în sfârșit îl și scoborî fără vreme în mormînt, începuse de pe atunci a i se arăta amenințătoare ; era dintîi niște colici cumplite. Doctorii îi sfătuiră mișcarea și aerul curat. Această împregiurare și o speculație ce vroia să facă cu boi, îl îndemnară, la avgust 1833, să întreprindă o călătorie în Turcia, pînă la Adrianopol. Viața patriarhală a bulgarilor, obiceiurile lor atît de deosebite de ale altor nații mai civilizate și prin urmare mai prozaice, priveliștea măreață a Balcanilor plini încă de suvenirile biruinților rusești, toată acea natură primitivă lăsă în memoria lui întipăriri neșterse și deșteptă în el geniul poetic.

După întoarcerea sa în Moldova, publică, în 1834, cea întîi compunere a sa : *Oda ruinelor cetății Neamțu*. Această odă avu o înrîurire ce rareori poezia capătă în țara noastră. Lăcuiitorii din Neamț, negîndind nici la respectul ce tot omul trebuie să aibă pentru antichitățile patriei, nici la strigările ce vandalismul stirpește orișiuunde se află bărbați ce-și iubesc slava strămoșască, ci povățuiți numai de un mîrșav interes, se silea care din care să șteargă de pe fața pămîntului cetatea lui Ștefan, și, cu pietrele scoase, să rădice zidiri în tîrgul lor. Între toți, unul, anume Beli-bou, se deosebea prin furia sa cea dărîmătoare ; acesta numai din pietrele trase din zidurile pe care odată se înfățișasă Elena¹, rădică un rațoș² întreg, cel mai mare din Neamț. Hrisoverghi, auzind de această nelegiuire, exaltat de o sfîntă ură asupra barbarilor ce necinstea numele de român, într-o singură noapte, compusă frumoasa odă în care strigă :

O, fraților moldoveni, bătrîni, tineri, de-a valmă,
Veacurilor viitoare nu gîndiți că-i să dați samă ?
Și puteți cu sînge răce privi ace daramare ?
Nu opriți barbara faptă, nu nălțați toți o strigare ?

. . . . .

Iară voi care pacatul nu vă sumețiți a-l face,
Ci patimii vă-nchinați, cugetul poate vă tace ?

¹ Mama lui Ștefan cel Mare.

² Han la drumul mare.

Lăcomia de voi însuși și de a voastră avere
Bucure-se, zibă parte, stăpînesc-o în putere,
Iar blăstămul cu-a sa mîină în firea toată să săpe
A voastre nume urîte ! ș.c...

Entuziasmul ce aceste frumoase și energice versuri ațîțară fu obștesc. Las' că ocîrmuirea de-ndată, aspru, opri barbara faptă, cum zice poetul ; dar tot publicul se simți electricizat. Literatura, în Moldova, pe atunci de abia începuse a reînvia, dar slabă, neînsemnată și alcătuită numai din proaste producții, sau imitații și mai rele încă de originaluri străine ; poezia era mai mult în formă, în cuvinte, decât în idei. Mitologia părăginită, afectația și conțetele italienești era de modă ; la fieștecare rînd a compunerilor din vremea aceea nu găsești decît muze și iar muze, Apollon, Orfeos, Belona, cînd Mars, cînd Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis și toți zeii din Olimp și Tartar. Toate acele compuneri era ode imitate, versuri anacronice, imne, fabule și mai ales sonete, felul de poezie favorit a Orfeilor carii ne asurzea urechile pe atunci. În Țara Românească poezia avea mai multă nervă și începuse a se îndrepta după gustul național ; multe bucăți de o adevărată poezie se și publicară de Văcărești, Eliad, Cîrlova ; cele întii cercări ale lui Alexandrescu ieșiseră asemenea de sub tipar și vestea românilor un mare poet. Dar din nenorocire, scrierile lor sau nu pătrunseseră încă în Moldavia, sau era cunoscute numai de un mic număr de cetitori ; Milcovul este o stavilă destul de mare, care încă astăzi oprește sau cel puțin întîrzie sloboda trecere a rodurilor duhului din o țară în alta. Publicul nostru dar nu cunoștea decît pre autorii moldoveni, carii, din pricina mediocrității lor, lăsa pre cetitor răce, căci nu avea nimică cu ce să-l intereseze. Cu atîta mai mare fu senzația produsă de Hrisoverghi prin ideile sale drepte și patriotice, prin versurile sale — cîteodată aspre și nesupuse regulelor versificației — dar totdeauna energice, firești, uimitoare, pline de o grație deosebită în mai multe locuri și toate scrise într-un ton simplu și lesne de înțales.

Negreșit că poetul nostru, îndemnat prin via îmbrătoșare ce priimi cea întii a sa compunere, ar fi urmat în cariera

trasă lui de cătră geniu și s-ar fi silit să cîștige slava literară la care-i era dat să ajungă ; dar un amor viu, mare, vecinic, de vreme ce se sfîrși numai cu viața sa, veni de-l răpi ocupațiilor sale. El era tînăr, frumos, avea tot ce poate plăce unei femei, șocotea că avea încă multe zile de trăit ; toate aceste îi pot sluji de dezvinovățire, pentru că conteni de a lucra pentru public ; și dacă mai fu poet, dacă mai luă condeiful în mînă, aceasta o făcu numai pentru ca să slăvească pre aceea care-i realizase toate voluptățile ce visase în nopțile sale de tînăr. Viața noastră este atît de scurtă, atît de monotonă, atît de plină de supărări și de necazuri, încît cînd ni se înfășoază un minut de fericire, ar fi o nebunie pentru noi dacă l-am lăsa să treacă, fără să ne bucurăm de dînsul. Inima lui Hrisoverghi era plină de iluzii, precum sufletul îi era plin de poezie ; și precum el era adevărat poet, asemenea era și adevărat simțitor. Cînd el iubea, iubea din toate puterile sufletului, și lumea pentru dînsul se mărginea în amorea sa. Amorul nou ce simți fu mai ales hotărîtor pentru dînsul ; această plăcută și misterioasă legătură avu o prea mare înrîurire asupra vieții sale, ca să o putem trece sub tăcere, fără însă a o dezvăli mai mult decît o iară cuvînta. Era o femeie tînără, frumoasă, cu o închipuire vie, ce-și păstrasă încă toate iluziile copilăriei sale și care, tremurînd la cuvintele de foc a tînărului poet, îi răspusesă : iubește-mă, fii norocit ; fă-ți un nume strălucit între oameni, ca să mă acoperi și pre mine cu slava ta. Hrisoverghi află idealul eroinelor ce văzuse în Byron, Dumas și în atîta romancieri ; el cîștigă un suflet ca să-i înțaleagă sufletul, o inimă pentru inima sa, o stea pentru orizontul său. El uită dar tot, slavă, cinstiri, viitor, ca să trăiască numai pentru iubita sa. De aceea, mai în toate poeziile ce pe atunce a compus sau a tradus, el nu-ți arată decît starea inimii sale ; îl vezi cînd vesel, pentru că-i fericit — atunce chipul ei îl vede în cristalul pîrîului, numele ei îl aude în murmura naturii, glasul ei în adierea zefirului ; cînd trist, pentru că ceasul întîlnirii întîrzie a veni ; cînd deznădăjduit, blăstămînd cerul și pămîntul, pentru că o prepune necredincioasă ; îi hotărît să fugă, să o lase, îi pare rău că a jărt-

fit pentru dînsa pîn' și slava ce ar fi putut s-o cîștige, se căiește de zilele ce a pierdut ; și strigă :

Nici o zi din ale mele vrun suvenir n-a lăsat ;
Numele meu încă este subt umbră acufundat.

Și, după puțin, uită tot și își aduce aminte de fericirea ce a gustat, se întoarce iarăși la picioarele ei, mai blind, mai supus decît totdeauna, zicîndu-i :

Te iubesc, s-au sfîrșit toate ; dragostea margini nu are ;
Te iubesc — îi rugăciunea ce înalț cătră altare !

Negreșit, bătrînii, filozofii sau acei carii n-au simțit fericirea de a fi iubit de o femeie ce-ți vorbește și simțurilor și inimii vor zice că amorul nu trebuie să înjosască pre om, că poetul, a căruia menire este de a iubi numai idealitatea, nu trebuie să-și piardă vremea întru o dragoste simțuală și că numai oamenii de rînd îngenunchează înaintea unei femei. La aceste, mulți — între carii și eu — sînt de o altă socotință ; ei zic că nimică nu poate în lume îndemna la fapte mari, înseta pentru slavă, deștepta geniul, mai mult decît femeia, ființa cea mai poetică ; și cînd n-am numi decît pre Petrarca, Dante, Tasso, a căroră capodopere le-au fost însuflăte prin amor, încă am dezvinovați pre Hrisoverghi, că s-a dedat unei fericiri, pentru care noi tinerii, în vremele monotone și triste în care trăim, n-ar trebui să-l muștrăm, ci încă să-l pizmuim.

Dar precît poezia sporește încîntările amorului, tot atît și amorul deșteaptă gustul poeziei. Hrisoverghi, mulțămît de fericirea sa, era dator publicului, sieși, să nu-și adoarmă geniul într-o vinovată trîndăvie, ci să se silească a agonisi slava ce o iubea ca un adevărat poet. Luă dar iarăși condeiul ; și așa compusă *Oda pentru venirea I. S. Domnului Stăpînitor* — în care cea întîi strofă mai ales este minunată — bucățile originale *O viață de păr, Ei*, și traducțiunile *Lampa* cu *Adaosul*¹,

¹ *La lampe* de A. Chénier și *Adaos la lampă*, poezia lui Hrisoverghi.

făcut de dînsul, *Neera*¹, *Mina*², care toate vădesc senzațiile inimii sale, și mai ales drama lui Alexandru Dumas, *Antoni*, în care el vedea, ca într-o oglindă, toate desfătărilor, toate tulburările și îndoielile, toate nălucirile și deznădăjduirile amorului, ce el singur le simțea. Negreșit că talentul său s-ar fi dezvălit, s-ar fi copt, cu cît ar fi înaintit în vrîstă; negreșit că reputația sa din zi în zi s-ar fi întemeiat pe adevărate titluri; dar slujba în care intră și boala de care am vorbit, arătîndu-i-se iarăși, nu-l lăsară multă vreme slobod, ca să-și urmeze îndeletnicirile poetice de care se apucasă de nou.

După venirea î.s. domnului stăpînitor din Constantinopol, bucurîndu-se cu toți moldovenii pentru așezarea unui guvern național și pentru existența politică închizășluită țării prin numirea unui domn pămîntean, A. Hrisoverghi se hotărî a intra de nou în slujbele statului. La 16 august 1834, el îmbrătoșă iarăși cariera militară, ca lieutenant și adiotant a hatmanului; și tot în același an, la 24 dechemvrie, înălțimea-sa îl numi domnesc adiotant. În acest de pe urmă post, el cîștigă în curînd încrederea prințului, fu orînduit în mai multe însărcinări importante și, pentru bunele sale slujbe, la 1 ianuarie 1836, fu numit căpitan.

Dar boala care-l rodea înlăuntru nu-l lăsă să-și urmeze cariera. Zdravăna sa constituție luptasă mai multă vreme împotriva răului; însă el se grăbea să trăiască și de aceea nu știa ce este paza și dieta. El era înșălat prin puterea spiritoare a duhului său; și așa nu-și cunoscua starea, decît cînd nu mai era chip de a o îndrepta. În luna lui februarie 1836, la un bal măscuit, dat de curtea Iașilor, tocma la acela în care o damă însemnată zicea lui Hrisoverghi, îmbrăcat într-un bogat costum de templier: „Ești frumos ca un soare” — la acel bal, el avu nenorocire să răcească tare și nu se păzi. A doua zi, pe o vreme viscoloasă, se duse la Pribești, într-o comisie la care era rînduit; după cîteva zile se întoarse de acolo rău cu totul și de atunci nu mai văzu zi bună. Boala se complică și doftorii singuri nu mai fură în

¹ De A. Chénier.

² De Schiller.

stare de a o cunoaște ; neputându-i folosi, îl sfătuiră să caute ajutor străin. La 2 iunie 1836 el se porni cu frate-său la Viena ; doftorii de acolo îl trimiseră la băile de Ișel. Cura aceasta, asemine, nu-i prii, și așa, tot în același an, în octombrie, se întoarse în Moldova, mai slab încă decît se dusesese și numai cu micul folos ce poate aduce un aer curat și un trai departe de intrigile și de tulburările lumii. Puțin după sosirea sa în Iași, pică la pat, din care nu se mai sculă decît ca să meargă la groapă. Boala se făcu mai amerințitoare decît totdeauna ; puterea trupească era pierdută și, văzîndu-l în acea ticăloasă stare, nimene n-ar fi putut crede că avea dinaintea sa unul din cei mai frumoși tineri din Moldova ; el ajunsese a fi numai umbra sa. Moartea sa fu precedată de luni de nedormire și de dureri, în care însă își păstrasă toată agerimea duhului și toată veselia caracterului. Dimpotrivă, cu cît puterile trupești îi scădea, cu atîta facultățile intelectuale îi sporea ; numai dacă avea vreun menut de odihnă, îndată lua condeiul, sau dicta altuia ; și așa, slab, bolnav, la două degete de moarte, compusă cîteva fragmente de poezie, ce sînt adevărate scînteii de geniu. Dar suferințele din zi în zi se înmulțea, și așa, în 9 martie 1837, pe la patru ceasuri de dimineață, își dădu sufletul, fără agonie, dar cu căință că murea tînăr, plin de viitor și că nu putusă adevărate nădejdi ce compatrioții pusese în el. Cu cîteva ceasuri înaintea morții, el făcuse aceste versuri :

Gata a lăsa viața, plîng, suspin nemîngîiat,
A tristelor mele zile nădejdea s-a-mprăștiat.
C-o privire tînjitoare mi-e drag a mă mai uita
La fericirile lumii ce nu le-am putut gusta.

A. Hrisoverghi, întovărășit la lăcașul său de pe urmă de frații cei de arme și de toată tinerimea, s-a îngropat lîngă tată-său, în biserica Sf. Neculai de la Deal. Tocma după moartea sa, la autopsia ce i se făcu, doftorii cunoscură că boala-i fusese oftica la măduva spinării sau, cum se zice cu terminul tehnic, *tabes dorsalis*.

Așa muri, de abia de 26 ani, acest tînăr favorit a muzelor, rădicat prea devreme veacului, pre care, negreșit că viind într-o vrîstă mai coaptă, l-ar fi îmbogățit și strălucit cu producțiile geniului său. El era de o talie naltă, bine proporționată; figura sa smolită era frumoasă și bărbătească; fizionomia sa atît de expresivă, încît dacă o vedea cineva o data, nu o mai putea uita; înfătoșarea sa era slobodă și plăcută. Înșuririle inimii nu-i era în nimică mai jos decît ale trupului. Patria o iubea mai mult decît viața; ideile sale erau liberale și potrivite cu veacul; prejudecățile nu l-au avut niciodată de partizan. Sufletul său era îndurător și deschis la toate înțipăririle nobile; și pentru prietini săi el era de miere, cum zice un proverb românesc. Părerile noastre de rău că l-am pierdut, cu atîta trebuie să fie mai mari, cu cît vedem în ce lipsă se află patria noastră de barbați cu însuririle lui.

Nu ne rămîne acum decît a arunca o mică ochire asupra acestei ediții, ce cuprinde toate scrierile lui A. Hrisoverghi, afară de traducția dramei *Antoni*, care, în același an după moartea lui, s-a publicat la București, în tipografia lui Eliad. Cele mai multe din bucățile poetice ce se cuprind în această colecție nu sînt decît niște eschise¹, niște cercări neîndeplinite; după opinia noastră, fragmentele sînt cele mai vrednice de însemnat; multe din aceste sînt adevărate țanduri de pietre scumpe. Autorul singur cunoștea greșelile și neîndeplinirile lucrărilor sale; pe bucățelele de hîrtie împrăștiate, pe care el le scrisese, se văd în mai multe locuri versuri subliniate, cuvinte șterse, sămne de îndoială. Negreșit că criticii vor găsi ades ideea rău înfătoșată, noima neînțeleasă, expresiile nu prea alese, rima rău păzită. Noi singuri mărturisim că privim aceste poezii nu ca modeluri de perfecție, ci numai ca o dovadă că tînărul avea geniu și ca o prubă de ce ar fi putut face, dacă nu l-ar fi răpit moartea așa de timpuriu; căci, înainte de toate, trebuie gîndit că el n-a petrecut din cariera omenească decît vrîsta patimilor. Iar acelora carii, fără a lua samă la împregiurări, s-ar sili a arăta numai greșelele lui Hri-

¹ Eschisă —. schiță, încercare (fr. esquisse).

soverghi, le vom zice tot acele cuvinte, ce și biograful lui Andrei Chénier le adresează criticilor poetului francez, mort asemenea în floarea tinereții : „Dacă vroiți de la dînsul o corecție absolută, duceți-vă de-l cereți mormîntului, care s-a închis asupra lui la vrîsta de douăzeci și șese de ani. Iar pînă atunce, nu pretindeți de la rodul timpuriu picat înainte de a se coace, prin lovirea fulgerului, dulceața poamelor de toamnă !“

1 ianuarie, 1843

„...fiecare este fiul propriilor sale fapte“.

(9 dec. 1861)

M. Kogălniceanu

CUVÎNT INTRODUCTIV LA CURSUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ*

Rostit în 24 noiembrie 1843, în Academia Mihaileană.

Putînd servi de introducțiune la Cronicele României.

După priveliștea lumii, după minunile naturii, nimică nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decît *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfăptuire a întâmplărilor neamului omenesc ; ea este rezultatul vrîstelor și a experienței. Se poate, dară, cu drept cuvînt numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute. Karamzine, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tîlmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare.

În această privire atît de importantă, istoria trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpîtenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi ; pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea regule de purtare, sfat la îndoirile sale, învățatură la neștiința sa, îndemn la slavă și la fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte, și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu cari sunt încununăți ocîrmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt totdeauna partea celor răi, e mai cu neputință ca să nu le insufle în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lîngșirei. Cele mai înalte izbînzii, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie ? Spre pildă, biruința Asiei, după mărturisirea tutulor

---

* În ultima ediție, Kogălniceanu adaugă titlului următoarea notă :
„Acest curs s-a ținut în semestrul de iarnă al anului 1843, în care am tratat istoria românilor pînă la întemeierea Principatelor. Deosăbite persecuțiuni politice m-au silit să-l întrerump.”

istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa cetire a *Iliadei* de către Alexandru cel Mare. Cine nu știe că acest falnic izbînditor purta neconținut cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omer ; și ce este *Iliada* altă decît o istorie în versuri, cea mai veche și cea mai frumoasă din toate ! Fără a merge în veacuri așa depărtate, nu s-a văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII, deșteptîndu-și geniul spre izbîndi și slavă, prin citirea vieței Macedoneanului, scrisă de Quint-Curție¹ ? Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure denaintea istoriei, acestui strașnic tribunal, ce are să-i giudice cu aceeași nepărtinire, precum odineoară egiptenii giudicau pre regii lor ieșiți din viață ?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învață tocmelele ocîrmuitorilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinele de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern subt cari au înflorit mai mult, legile cari au avut înrîurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterei, asupra culturei, asupra moralului noșoadelor.

Oșteanul, în istorie, găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate despre strategie : cărturarul, filozoful în ea văd înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinele neștiinței, a superstiției și a întunerecului.

Simplul particular, în cetirea istoriei, găsește mîngîiere pentru relele de față ; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, perfecție n-a fost niciodată în lume, virtutea mai totdauna a fost prigonită în viață, și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decît după moarte. Cine nu trebuie să-și uite durerile și nenuțămirile, cînd istoria îi arată pre niște cetățeni vrednici de a poroncii lumii, carii au fost jertfa tiranilor, și, de multe ori, chiar a compatrioților lor ? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimică, cînd vedem pre un Sócrat silit să priimească otrava chiar din mîna ateniienilor, pre un Aristid subpus ostracismului, numai pentru că era numit „cel drept“, pre un Caton dîndu-și singur moartea, ca să nu-și vadă patria în robie. Îi cu neputință ca cineva, insuflat de asemenea pilde, să

---

¹ *Quintus Curtius*, istoric latin din secolul I al erei noastre, cunoscut prin lucrarea despre Alexandru cel Mare, merituosă mai mult prin cali-tățile ei literare decît prin respectarea adevărului istoric.

nu-și îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pe acești străluciți bărbați, făcând abnegație de sine și rîvnind numai folosul obștesc.

Cît trebuie, dară, să ne fie dragă această știință înaltă, carea, las' că ne dă o petrecere folositoare și prin cetirea ei ne îndes-tulează curiozitatea cea mai nobilă, dară ne învață încă a fi buni, ne mîntuie de pregiudețe, ne sporește ispita prin ispita veacurilor trecute și ne lungeste, cum am zice, viața.

„A nu ști ce s-a întîmplat înainte de a fi născut, este — zice Ciceron — tot aceea ca și cînd ai fi neconținut prunc ; căci, ce este vrîsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai dinainte ?”¹.

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ni arate împărățiile trecute înainte de mii de ani ; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întîmplate de la începutul lumi ; ea scoate din morminte pre strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate vir-tuțile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dară ne leagă cu vecia, puind în comunicație sămințiile trecute cu noi, și iarăși și pre noi cu sămințiile viitoare, căroră are să le tră-deie povestirea faptelor noastre.

Pe lîngă toate aceste, istoria mai are și neprețuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contimpuranilor noștri, pre carii noi nu avem curagiul sau destoinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gînditori. Niciodată însă n-a avut importența și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a oștenilor și a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă, orișunde nația este ceva înaintată, istoria este cetirea obștească a tutulor stărilor, pîn' și celor înjosite. În Franța, țăranul, seara, la col-țul focului, ca să se odihnească de trudele zilei, cetește măre-țele reforme a Constituanței și strălucitele biruințe a lui Napo-leon. În Prusia, de cîte ori mi s-a întîmplat să văd, în vremea popasului pre muncitorul de pămînt cetind, la umbra unui co-

¹ Cicero, *In Oratore*, Cart[ea] 34 (n.a.)

paciu, faptele marelui Frideric ! Această norocită popularitate a istoriei vine mai ales din două pricini. Cea întâi este că astăzi fieştecare cetăţean are drept şi îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieşcine doreşte a şti care sunt şi cum se păzesc drepturile naţionale, câştigate de cătră strămoşi ; şi unde poate cineva să le găsească mai bine desluşite decît în istorie ? A doua pricină, şi cea de căpitenie, este aflarea tiparului ; mulţămită, şi de o mie de ori mulţămită acelu care dintîi a găsit această artă, cea mai mare împrăştiitoare şi păstrătoare a întîmplărilor, fără care istoria niciodată n-ar fi ajuns în cinstea universală în care se află. Nici nu pot să vă arăt cît lipsa acestii înalte aflări arunca nedumerire în povestiri, nesiguranţă şi întunec în tot. Această lipsă, domnilor mei, este pricina că între români, chiar şi între cei mai însemnaţi, se găsesc aşa de puşini carii cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este încă destul de slobod şi de împrăştiat ; noi n-avem încă publicată în limba naţională măcar o istorie universală ; şi ce vorbesc de istorie universală, cînd chiar anelele patriei noastre zac în întunec, păstrate numai în nişte manuscrite, din cari două, din pricina copiştilor, nu se potrivesc !¹ Şi, cu toate aceste, tiparul ar fi cel mai sigur şi mai grabnic mijloc ca să ajiungem la civilizaţia societăţii europene. Noi, carii ne fălim cu propăşirile ce socotim că facem, noi carii nu vorbim decît luminare şi civilizaţie, dacă voim să avem în faptă aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei nord-americanilor, a căroră cea întâi treabă de care se apucă cînd îşi fac vreo nouă aşezare este să deschidă un drum şi să aducă cu dînşii un teasc, spre tipărire a unui jurnal. Prin această îndoită operaţie, ei ajiung ţălul şi fac analizul a orice sistem social, pentru că — cum zice Volney² — societatea nu este alta decît comuni- caţia uşoară şi slobodă a persoanelor, a lucrurilor şi a ideelor.

¹ Această lipsă, după zece ani de muncă, în sfîrşit, sunt îndestul de norocit, de a o îndeplini 1852. (n. a. cu prilejul reeditării discursului în 1852 şi 1872).

² Volney, *Constantin Comte de*, scriitor francez (1757—1820), autor al volumului „Ruinurile sau Meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor“, în care este elogiât trecutul într-un spirit retrograd.

Dacă istoria, îndeobște, adică a neamului omenesc, este așa de interesantă în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua ? Omul tot-dauna, înainte de neam, și-a iubit familia, înainte de lume, și-a iubit neamul și partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părinții săi au trăit și s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea întâi bucurie și cea întâi durere de bărbat. Acest simțimînt sînt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cît de brută, cît de sălbatecă, care să nu-l aibă. M-aș întinde prea departe de subiectul meu, dacă m-aș pune a vă arăta pilde despre aceasta ; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și d-voastră o înțelegați ca și mine. Ea ni arată întîmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moștenire sunt și a noastre. Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul ; da, domnilor mei ! Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sunt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cesar ; aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintîi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt cîștigate de către români ! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava și Tîrgoviștea sunt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena ! Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru român are mai mult preț decît Corintul, pentru că în Baia, avanul riga a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre !

Trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine. Neavînd istorie, fieștecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron¹ : „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți

¹ *Florian Aaron* (1805—1887), istoric ardelean.

nu este al tău, nici pământul pe care lăcuiești ; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești ; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau primește pre acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe-care lăcuiești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești. Și, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini ; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, drepturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

Domnilor, când aș fi așa de norocit să dezvoltz mai mult în inima d-voastră interesul pentru istoria patriei, m-aș făli că am sporit în d-voastră și iubirea către patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității ; căci, ce poate mai mult să ne-o păstreze, decît această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regula de trii, ni descopere și numărul necunoscut, ce avem să fim !

O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi, aceea ce *Iliada* era pentru greci. Și să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întâmplări, are portreturi cari nicidecum n-ar rămînea mai gios decît eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana genului i-a înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici macar în versurile poezilor și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decît a noastră pentru tot străinul ; dentii, pentru că grecii și romanii sunt popoarele care pînă acum rezumă civilizația și lumea veche ; al doile, pentru că înriurirea lor încă pînă astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pământul ce l-am moștenit de la dînșii, și, în sfîrșit, pentru că toată instrucția clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor și romanilor ; și mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Livie. Subt aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal a istoriei grece și romane ; dară în ce se atinge de curagiul indivi-

dual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de marimă și bărbăția voievozilor noștri, cari, deși pe un teatru strînt și cu mici mijloace, au săvîrșit lucruri urieșe, în toate aceste, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decît istoria a orișicărui popor vechi sau nou. Lupta națională a românilor cari, mai trii veacuri, au apărut cu sabia creștinătatea împotriva tuturor puterilor islamismului, domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrîn, a căror nume răsuna de la Marea Baltică pînă la Porțile Bizanției, strălucitele fapte a unui Ștefan cel Mare, blînda figură a lui Neagu Vv., carele, ca Ludovic XII al Franței, lăsa sfătuirii fiului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Șchiopu, care preferă să se scoabore de pe tronul Moldovei, decît să plătească bir turcilor, chipul măreț și întocmai ca al lui Ahi!, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce agiunse a uni părțile Daciei vechi și a se putea întitula : „Mihail cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei“, inima de erou și geniu bărbătesc a doamnelor Elena și Florica, patriotismul preutului Farcaș și înalta înțelepciune a lui Miron Costin, carele cu aceeași mîna purta sabia spre apărarea patriei și condeiu! spre scrierea analelor naționale, rivalitatea, numai spre bine, a domnilor Matei și Vasilie, marele planuri, sprijinite de mari talenturi, a lui Șerban Cantacuzino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic și rîvnea tronul Bizanției, apărarea a nouăsprezece plăieși în cetatea Neamțului, împotriva armiei întregi a lui Sobiețki, mîntuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Vroiți, însă, un interes de roman, varietate de întâmplări, episo!duri patetice, tragedii care să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii cari să vă rădice părul pe cap, apoi nu voi avea trebuință decît să vă povestesc cruzimile și viața aventurieră a lui Vlad Țepeș, moartea vrednică de un principe a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpușneanu, intrarea cazacilor sub Hmelnițki în Moldavia, care singură este o poemă întreagă, năvălirile tătarilor, tăierea lui Brancovanul și a familiei sale, una din cele mai triste privediști ce istoria universală poate înfățișa, catastrofa lui Grigorie Ghica, în carea se întîlnește tot

neprevăzutul dramei, și cîte alte scene grozave și uimitoare, cîte alte întîmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți !

Pe lîngă aceste, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, prin o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrîină vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor. Înaintea veletului¹ creștinesc, găsim pre Darie², pre Alexandru cel Mare, pre Lisimah, luptîndu-se cu dacii, a cărora pămînt l-am moștenit noi. O sută de ani după Hristos, întîlnim pre Decebal, cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei, decît mișeii urmași a lui August. În adevăr, acest Decebal merita atît de puțin numele de barbar, cît și orice alt barbat mare care dorește a-și civiliza țara. „Este barbar — zice domnul Saint-Marc Girardin³ — acela care, subt Domițian, biruitor legioanelor romane, cerea ca împăratul, în loc de bir, să-i trimată meșteri și lucrători de tot felul, atît în artele războiului precum și în acele a păcii ? Este un barbar acela care, înainte de a începe războiul împotriva romanilor, căuta pînă în fundul Asiei alianța unui alt dușman a Romei, a rigăi parților ?” Pînă acolo se întindea politica acestui bărbat însemnat. Însă un erou mai mare se pornește asupra lui, Decebal trebuie să se plece, patria i se subpune, și nevroind a o vedea roabă, el, care o ținuse slobodă și mîndră, carele lua bir de la domnitorii lumii, își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian, singurul împărat păgîn, pre carele, din pricina virtuților sale, creștinii l-au pus în rai. Așa, domnilor mei, se sfîrșește războiul dacilor, una din epocile cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel tînăr⁴, într-una din scrisorile sale, ni dă ideea cea mai dreaptă despre acest cumplit război, în care era să se

¹ *veleat* — timp, epocă, vreme.

² *Darius I*, rege al perșilor între 521—484 înaintea erei noastre.

³ publicist, profesor de istoria literaturii și om politic francez (1801—1873), care a călătorit prin țările românești și a scris despre acestea.

⁴ *Plinius, Caecilius Secundus* (62—cca. 120), scriitor latin, cunoscut ca autor al „Scrisorilor către Traian.”

hotărească pricina civilizației și a barbariei. Caninius, unul din prietenii săi, făcea o poemă asupra acestui război ; Plinie îl îndeamnă în întreprinderea sa : „Ai dreptate — îi scrie — să iei acest sujet ; nu este altul mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice însuși mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat. Vei avea a zugrăvi canale și săpate în niște țări necunoscute, poduri aruncate pentru întâiași dată pe fluvie rapide, laghere așezate în mijlocul unor munți neapropiați pînă atunce, un rigă silit să fugă, silit să se omoare, dar care moare cu tot curagiul său, și în sfîrșit două triumfuri ; unul, carele fu cel întîi pre carele romanii îl cîștigă asupra dacilor, pînă atunce nebiruți ; și celălalt, care fu cel de pe urmă în care biruința isprăvisse pieirea acestui popor. Greutatea este ca să te poți ținea deopotrivă cu mărimea sujetului“. Pagubă că acest poem s-a pierdut ; el ar fi putut să ni deie o mulțime de detalii asupra acestei lupte.

Trece o sută de ani, și patria noastră, schimbată în colonie romană, începe a se face teatrul unde soarta imperiei se hotărâște de către barbari ; la Dunăre este lupta între barbarie și civilizație. Alani, avari, gepizi, goți, huni, lombarzi... pre toți aceștii îi vedem trecînd și petrecînd prin țările noastre, sfășind, una după alta, imperia cesarilor, risipind-o în urmă de tot și prefăcînd, în sfîrșit, fața Europei. Istoria tuturilor acestor popoare barbare, care este lipită cu începutul tuturilor națiilor nouă, ar rămînea întunecată, dacă nu s-ar desluși prin istoria românească.

În vremile moderne iarăși, vedem Moldavia și Valahia menite ca și în timpurile de demult a fi locul luptelor celor mai sîngeroase. Ungurii, polonii au hotărît aice cea mai mare parte a războaielor lor cu Turcia... Vine începutul veacului al optsprezecele, și Moldova vede figura cea mai măreață din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruințele Rusiei asupra Turciei se cîștigă în Principaturi : bătăliile, tractaturile, generalii izbînditori a acestii puteri poartă nume de locuri românești. Nime, dară, nu poate tăgădui interesul universal a unei istorie care ni înfățișează niște întîmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosăbite, cari toate pe pămîntul patriei noastre au

lăsat urme de trecerea lor, monumenturi de existența ce au avut, binecuvântări sau blăstămuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ni-au lăsat.

Însă, cu cât această istorie este interesantă, cu atât este și grea de înfățișat ; și cu toate aceste, eu îndrăznesc a primi asupra mea o sarcină așa de mare ; nimeni nu simte mai bine decât mine cât ea este mai presus de putința mea. Las' că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata după cuviință un asemenea înalt sujet, dar chiar împregiurările dinafară sunt împotriva mea. O singură istorie complectă și sistematică nu avem încă despre români ; însuși șirul domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile oficiale și acturile publice, cari sunt cea întâi și cea mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ni lipsesc cu totul ; din pricina deselor revoluții cari în atâte rînduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdeauna, sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscvei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stokholmului. Așadară, în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem decât letopisițile țării și istoriile Ungariei, Poloniei și Turciei, cu cari patria noastră a stătut în strînse relații ; dară și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvîrșite. Cronografurile românești, în ce se atinge mai ales de întîiele timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini, nu se potrivesc măcar între dînsese. Istoricii vechi, unguri, poloni și turci nu cuprind, precum se înțalege de la sine, decât fragmenturi despre istoria noastră, și aceste încă adesea întunecate prin duhul partidei și a urei. Ne mai rămîn încă istoriile, observațiile istorice, călătoriile publicate despre țarele noastre de deosăbiți străini în deosăbite limbi ; aceste sunt agiutorul de căpetenie pentru compunerea analelor naționale, și mai ales scrierile lui Gebhardi * și a lui Engel **, carii, prin ostenitoarele lor lucrări, au meritat bine

---

* *Ludwig Albrecht Gebhardi*, istoric german, autorul lucrării *Geschichte der Walachei und Moldau*, Leipzig, 1782.

** *Johann Cristian von Engel*, istoric german, autorul lucrării *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle, 1804.

de la români. Lipsa cea mai mare ni s-ar putea îndeplini prin neprețuitele uvragiuri a lui Samuil Klain și a lui Georgie Șincăi, a căror viață n-a fost decît o lungă luptă și o întregă jărtfă pentru patrie ; dară, din nenorocire, aceste mult dorite și mult așteptate scrise pînă acum n-au ieșit de sub tipar, și, cum mă tem, nu vor ieși încă multă vreme.

Pe lîngă greutatea sarcinei ce se pricinuieste prin haosul atîtor materiale așa de înelurite, așa de împrăstiate, așa de încurcate și, cîteodată, și așa de sărace, apoi se mai înfătoșază și îndatoririle ce se cer de la orice istoric, fără privire asupra formei de-afară, talentul și stilul compunerii. Lucian,¹ născut sub Traian, cere următoarele calități și datorii de la un bun istoric : el vrea ca istoricul să fie înțelept, să aibă simțimentul cuviințelor, să știe a gîndi și a-și înfătoșa gîndurile, să fie cunoscut² în trebile politice și militare, să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei sau amerințării, să spuie adevărul fără slăbăciune și fără amărire, să fie drept, fără asprime, cenzor fără oțerire și fără clevetire : îl vreau, zice el, să fie cetățean a lumii, fără stăpîn, fără pravilă, fără privire cătră opinia vremii sale, și nescriind decît pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată și pentru lauda viitorimei.

Aceste sunt însușirile unui bun istoric ; în vremea lui Lucian poate că se întîmplau la mulți ; dară astăzi, cînd egoismul și ambiția întunecă talenturile cele mai mari, puțini s-ar găsi carii să le adune. Fără să vroiesc sau să mă pot pune mai sus, sau măcar deopotrivă cu alții, socot că nu-mi veți lua rău încredințarea ce vă dau, că răul și minciuna nu vor găsi niciodată în mine un apărător și că totdeauna mă voi sili a vă spune adevărul, caracterul principal a istoriei ; iară cînd nu-l voi putea zice, voi tăcea, și d-voastră veți înțelege pentru ce. Îmi veți ierta numai o mică plecare pentru nația mea, fără însă să credeți că aș denatura faptele, sau că aș escuza aceea ce merită ocară. Însă, cum zice Karamzine, pre carele nu mă pot

---

¹ *Lucian*, scriitor grec, autor al unui tratat despre felul cum se scrie istoria. Pentru spiritul său foarte pătrunzător a fost considerat un Voltaire al antichității.

² să fie priceput.

opri de a-l împrumuta așa de des, „simțimentul de *noi* și al *nostru* însufletează povestirea ; pentru că atît o părtinire groasă, partea unui duh slab și a unui suflet fără înălțare, este nesuferită într-un istorian, pre atîta îi aflăm căldură, energie și încîntare cînd iubirea patriei îi îndreaptă condeii. Niciodată nu va fi suflet în care să nu domnească acest simțiment generos. În Tucidid noi vedem totdeauna un atenian ; Tit-Livie este pururea un roman“.

În mine veți găsi un român, însă niciodată pînă acolo, că să contribuiez la sporirea romanomaniei, adevă mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior, de fericită aducere-aminte, prin cartea sa despre începutul românilor, publicată pentru întîiași dată la anul 1812, ca un nou Moisi, a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac ; și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechei Dacii. Pe de altă parte, însă, a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală, destul de numeroasă, de români noi, carii fără-a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-și, cînd strigă că se trag din romani, că sunt romani și prin urmare cel întîi popor din lume. Această manie s-a întins pînă acolo, încît unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor romani, de la Romulus și pînă la Romulus Augustul. Așa, d. Aristia¹ pre carele îl cinstesc ca bun traducător a unei părți a *Iliadei*, într-un poem epic, exaltat de un entuziasm puțin potrivit cu un roman, d. Aristia, zic, numește român pre Longin, sutașul roman, care a străpuns coasta domnului nostru Isus Hristos, cînd era răstignit pe cruce, și nu-și poate ascunde bucuria că cel întîi creștin a fost un român.

Să ne ferim, domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră rîsul străinilor. În poziția noastră de față, cea întîi datorie, cea întîi însușire trebuie să ne fie modestia ; almintrelea, am putea merita aceea ce zice d. Eliad, că numai

---

¹ *Aristia C.*, profesor și literat muntean, participant la revoluția din 1848 (1800—1880).

națiile bancrute¹ vorbesc neconținut de strămoșii lor, bunăoară ca și evgheniștii scăpătați. Să ne scoborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea ; și dimpotrivă, dacă izgonind demoralizația și neunirea obștească, care ne darmă spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizație sănătoasă și nu superficială, cum o avem, atunce vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așadară, domnilor mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din romani : istoria de mult a vădit aceste adevăruri ; dară încă o dată vă mai spun, sunt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele romanilor, ca cînd ar fi ale noastre ; ci voi face ceva mai folositor : mă voi sili a vă îndemna, că dacă vroiți să fiți cunoscuți de adevărați fii a romanilor, apoi să faceți și d-voastră ceva care să se poată sămălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.

Înainte de a sfîrși, dați-mi voie, domnilor mei, să chem luarea voastră aminte asupra cursului meu. Dacă grecii au căzut o dată subt jugul lui Filip, și în urmă subt jugul romanilor, este pentru că au voit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani, și nu heleni ; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fim ardeleni, munteni, moldoveni, și nu români ; rareori ei au venit să se privească între dînșii ca o singură și aceeași nație ; în neunirea lor, dară, trebuie să vedem izvorul tuturilor nenorocirilor trecute, a căroră urme, încă pînă astăzi sunt vii pe pămîntul nostru. Departe de a fi pîrtinitorul unui simțiment de ură către celelalte pîrți a neamului meu, eu privesc ca patria mea, toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldavei... a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu : întinzîndu-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întîmplărilor Moldaviei, nu voi trece subt tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte pîrți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu cari suntem frați și de cruce, și de sînge, și de limbă, și de legi. Prin urmare, vă rog să însemnați că eu nu

¹ *bancrut* — falit.

voi descrie faptele deosăbit după ani și zile, ci într-un chip colectiv.

Pînă acum toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturilor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpînitorii n-ar fi nimic. Mă voi sili să mă feresc de această greșală de căpitenie ; ci, pe lîngă istoria politică a țărilor, atît cît voi fi agiutat de documenturile și tradițiile vechi, voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stărei sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor, culturii, ne-goșului și literaturii vechilor români. Departe de a mă pune ca ocăritorul vremii trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfățsez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscute sub numele de *obiceiul pămîntului*, sub care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare și puternică. Prin aceasta, veți cunoaște, domnilor, că acel trecut nu era așa de rău, așa de varvar, precum se plac unii și alții a vi-l înfățoșa ; că avea și el multe așezămînturi, multe orînduiele pe cari chiar politiciii și economiștii de astăzi le mărturisesc de bune !

Istoria românilor, ca și a tuturilor națiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc și nouă ; fieștecare din aceste se subtîmparte în mai multe perioade, cari toate se încep cu vreo epocă însemnată. Nu vă voi vorbi decît de împărțeala principală.

Istoria veche se începe de la cele întii timpuri istorice a Daciei și merge pînă la întemeierea staturilor Valahiei (1290) și Moldaviei (1350). În această întindere de vreme, vedem risipa dacilor, împoporarea țării lor cu colonii romane, înflorirea acestora pînă sub împăratul Aurelian și risipirea lor prin năvălirea varvarilor, carii, unii după alții, s-au schimbat neconținut pe pămîntul nostru, de la 270 și pînă la 570, cînd avarii s-au tras în Panonia, lăsînd Dacia slobodă. Într-aceste vremi grele, vedem însă, din cînd în cînd, pre micul popor român, chiar în mijlocul semințiilor de alt neam, retras și ascuns în văile și poienele Carpaților, păstrîndu-și naționalitatea, legile, limba și obiceiurile, ca un scump patrimoniu priimit de la pă-

rinți. În veacurile X și XI, răsuflându-se de năvălirile varvarilor, românii prind la îndrăzneală, ies din azilurile lor și pe coastele sau la poalele munților se alcătuiesc în mici capitanații și voievozii, sub șefi de sîngele lor ; și, în sfîrșit, în veacurile XIII și XIV se întind pe șesuri, ies în țară, după expresia vechelor cronice și întemeiază două staturi neatîrnate : a Valahiei și a Moldaviei.

Cu formarea principaturilor se începe istoria de mijloc și să sfîrșește cu desăvîrșita lor cădere sub domniile fanarioți (1716). Această parte a istoriei este adevărata istorie a românilor. Îndată după întocmirea lor în staturi neatîrnate, îi vedem luptîndu-se cu popoarele megieșite pentru păstrarea naționalității lor ; niciodată duhul izbînzei și a năvălirii nu i-a povățuit ; ci, toate războaiele lor au avut un țal nobil și sfînt : apărarea patriei și a legei. Dară în aceste lupte, statornicia, curagiul, isprăvile, biruințele lor ni se par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor număr și cu puținele mijloace ce le-au stăut dinainte. Dușmani de zece ori mai puternici decît dînșii, îi vedem bîntuiți și puși în fugă. Însă un colos strașnic, un nor cumplit se ivește pe orizontele Europei ; islamismul se arată și toate națiile tremură pentru legea și naționalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul ¹, Crîmul se fac provincii turcești ; cetatea lui Constantin, Roma cea nouă ², maica orașelor, se face capitala sultanilor și semiluna se înalță în locul crucei pe bolta sfintei Sofii. În vreme cînd islamismul este biruitor pretutindene, cînd chiar Grecia clasică se face prada osmanilor, cînd tuiurile acestora răzbat pînă în inima Ungariei, numai românii se împotivesc șivoiului care înghite toate, numai ei stau ca un val apărător creștinătății împotriva musulmanilor. De multe ori biruiți, de multe ori supuși, dară niciodată abătuți pînă la pămînt și deznădăjduți, îi vedem folosindu-se de tot prilejul, și de la 1366 și pînă la 1688 stînd de-a purure în luptă. Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Șerban Cantacuzino au fost mai ales

¹ Friulul, regiunea vechiului regat al Veneției pe unde se află Udine și Gorizia.

² Constantinopole.

neîmpăcații dușmani a sectatorilor lui Mohamed, apărînd cu sîngele lor sfînta cruce. Deși neconținut în războaie, românii însă nu uită reformele și îmbunătățirile dinlăuntru ; în veacurile XVI și XVII mai ales, ei fac mari înaintări în civilizație. Școalele lor sînt vestite în tot Orientul ; Moldavia este una din cele întîi țări a Europei în care invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dascălii, caligrafii și praviliștii români se cheamă la curtea țarilor Rusiei, și un fiu a Moldaviei se învrednicește a fi învățătorul lui Petru cel Mare¹. În cea întîi jumătate a veacului XVII, limba românească se dezrobește și cîștigă dreptul de limbă a statului ; mai multe tipografii se așează în amîndouă Principatele ; Vasile Lupul și Matei Basarab, prin aceste faceri de bine, își fac un nume nemuritor în istoria patriei. Bărbați rîvnitori dezvoltează literatura și duhul național ; și cît vor fi români, memoria și scrierile vornicului Urechi, a logofătului Eustratie, a mitropoliților Dosoftei și Varlaam, a lui Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu și Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Strămoșii noștri cu un pas grabnic se înaintesc pe calea civilizației Apusului ; însă, toate aceste propășiri se fac înapoieri. Vremea căderii li vine ; în pizma națiilor străine, în neunire între dînșii, uitînd că sunt un singur și același neam, ci despărțiți, luptîndu-se și slabindu-se între dînșii unii pe alții sub nume de moldoveni și munteni, românii se apropie de pieire. Tirania otomană se întemeiază asupra lor, și cu dinsa, superstiția, ignoranța și întunericul. În începutul veacului trecut, se ivește biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare ; mărinimosul monarh își pleacă un ochi îndurător asupra popoarelor creștine a Turciei ; româניה saltă de bucurie. Eroul Rusiei, spre mîntuirea obștească, se unește cu Brîncovanu și cu Cantemir ; dară zavistia și pizma acestor domni nimicnicesc un plan așa de mare și așa de bine început. Pacea de la Prut întemeiază, încă pe un veac, jugul osmanliilor asupra Principatelor de la Dunăre ; cu tragerea oștilor rusești, românii pierd cea de pe urmă schinteie de naționalitate și cel de pe urmă drit ce le mai

¹ Niculae Milescu, la care face aluzie, a fost doar unul din sfinții devotați ai lui Petru I.

rămăsese, dritul de a fi ocărmuiți de cătră domni pămînteni ; și fanarioții se fac stăpîni Moldaviei și Valahiei !

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsat țările noastre. Toate elementele de naționalitate și de patriotism sunt de mult pierdute ! Legile fundamentale a țării se calcă în picioare ; adunările obștești, sub nume de Diivanuri, se fac numai niște formalități fără interes. O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iară pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioți vroiesc a face ; driturile țării, care din care se silește să le vînză mai cu mic preț și mai degrabă ; izvoarele de înăvuțire publică se întrebuițează numai în folosul unor familii privilegiate. Valahia este încungiurată cu cetăți turcești, zidite pe pămîntul ei. Fără agiutor dinlăuntru, românii scapă toate privilegiile de mîntuire ; și, în vreme cînd toate popoarele Europei se înaintează spre o mai zdravănă întemeiere dinlăuntru și dinafară, noi, cu aceeași repegiune, ne apropiem de pieire. Revoluția franceză, zguduind Europa pînă în cele mai adînci a sale temelii, se resimți și între români ; unii dintre ei se pun în comunicație cu Directoriul francez ; dară prea multe țări, prea multe stavile împiedică orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul de la Marengo, în expediția sa în Egipt, voind a da treabă turcilor, trimite emisari în Valahia și Moldavia ca să formeze partizani ideelor nouă ; generosul Rigas, măgulindu-se cu făgăduințele lui Bonaparte, se face propoveditorul slobozeniei ; oprit în întreprinderea sa, el se dă călăilor de la Belgrad și moare pentru patrie. Dară moartea să nu rămîne neroditoare ; și ea este menită să pregătească regenerația noastră ; moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite a tiranilor de altă parte, ideele veacului cari, deși încet, dară tot începuseră a pătrunde între români, scrierile lui Petru Maior și a altor bărbați patrioți, contactul cu armiele rusești, toate aceste pregătesc întîmplările de la 1821. În vreme cînd în Moldavia Eteria izbucnește și cheamă la slobozenie nu numai pre greci, dar pre toate popoarele creștine cari gemeau sub jugul Turciei, Teodor Vladimirescu rădică, pe de altă parte, în Valahia steagul național, vestind românilor că vremea venisă pentru

ca iară să scuture stăpînirea străinilor, să depărteze abuzurile cari o rodeau și să dobîndească guvern național întemeiat pe o șartă * liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un rău sfîrșit dară cu toate aceste, rezultatele lor pentru noi sunt nemăsurate. Întîmplărilor de la 1821 suntem datori cu orice propășire ce am făcut de atunce, căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit, cu totul. De atunce, multe împregiurări din afară ne vin în ajutor. Curtea protectoare, ca o răsplată pentru jertfele ce românii i-au făcut de la Petru cel Mare și pînă la pacea de Adrianopoli, simțește o îngrijire adevărată pentru soarta noastră ; și, deși încă românismul nu triumfă, cum zice d. Aaron, totuși existența politică începe a ni se așaza pe temelii mai statornice. În urma multor pătîmii, multor nenorociri, un orizont mai senin ni se arată ; pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia și drituri pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisseleff, un nume pre care românii nu trebuie să-l rostească decît cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație, pînă la împlinirea cei mai mari făgăduințe, pînă la cea mai temeinică închizășuire a naționalității noastre, adevărată numirea de domni pămînteni și pe viață, pe tronurile Moldaviei și Valahiei.

Pînă aici, domnilor mei, vine istoria ce am să vă înfățoșez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot ajunge la țelul dorit îl aștept de la indulgența d-voastră și de la nădejdea măgulitoare, că prin prelecțiile mele voi putea deștepta în d-voastră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum.

Intr-o asemenea întindere de istorie, care cuprinde atîtea timpuri și atîtea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie să fac greșeli ; oricine, însă, va binevoi a mă asculta ceva, va însemna că ele se vor întîmpla din lipsa cunoștințelor, și nicidecum din reavoință sau cu vreun scop ascuns. În înfățoșarea întîmplărilor cari sunt aproape de noi și pe cari sau

* șartă (fr. *charte*) — lege.

noi sau părinții noștri le-am văzut, voi fi cu cea mai neadormită privighiere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele împlinite, fără a vroi a vă descoperi și țărurile ascunse. În epoca de la 1822 și pînă la 1834, voi fi mai ales cît se va putea mai scurt și mai obștesc, înfățișându-vă numai întîmplările publice și acele cari au avut o înrîurire simțitoare asupra țării. Noi n-am agiuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contimpurană; aceasta este treaba viitorimei. Dumnezeu dară să mă ferească de a vroi a mă pune cenzorul conviețuitorilor mei, judecîndu-le sau criticîndu-le purtarea și faptele. „Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf — zice Ioan Müller * — pierde din privirea sa orice atingeri momentale și mai particulare. Jurnaluri pot aduna personalități; în tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevăr.“

. („Propășirea”, Iași, 1844, nr. 37 din 24 sept. și 38 din 1 oct.)

---

* istoric de origine elvețiană (1752—1809).

Prefața

Dacă vreodinioară studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este în epoca noastră, în acest timp de haos, când și oameni publici și oameni privați, bătrâni și tineri, ne-am văzut individualitățile sfîșiate și iluziile ce ni erau mai plăcute, șterse. Într-un asemenea timp, limanul de mîntuire, altarul de răzimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adevăr îl simțesc mai cu deosebire națiile civilizate. Noi vedem că la dînsule istoria singură a moștenit tot interesul ce altădată îl aveau alte cunoștințe teoretice ; căci, tocmai ele simțesc nevoia de a-și lega prezentul cu trecutul. De aceea, nici într-un secol, chiar în acel al Benedictinilor, nu s-au publicat ca astăzi colecții mai mari de cronice și de urice originale spre a completa istoria. În adevăr, spre a avea o istorie, și îndeosebi istoria țării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este, decît de a se întoarce la izvoarele originale, adică de a avea înaintea sa cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raportează la întîmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituțiile, obiceiurile și moravurile timpurilor trecute ; căci, puși în față cu aceste originaluri, sîntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, fără ca nici un intermediar să se pue între noi și între aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem că în toate părțile, unde este ceva progres, staturile, ocîrmuirile, societățile, învățații, cu o deosebită emulație, se ocupă cu adunarea, cu publicarea, cu cercetarea cronicelor, hrisoavelor, actelor, în sfîrșit a tuturor rămășițelor seculilor trecute. Numai după această uriașă lucrare națiile au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convicție, din frageda mea junete m-am ocupat cu adunarea cronicelor țării mele și a orice acte privitoare la istoria ei. O colecție a acestor din urmă am pu-

blicat-o în două tomuri a „Arhivei Românești“, cea întâi revistă retrospectivă în literatura noastră. Făgăduința dată în prefața acestei reviste, astăzi o împlinesc. După mai mult de zece ani de muncă, public, în sfârșit, întreaga colecție a Letopisețelor Moldaviei.

Munca aceasta a fost pentru mine mîngîierea în deznădejde, refugiul în contra urîtului, un azil în contra întîmplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a tulburărilor dinlăuntru. Înșelat în toate speranțele mele, închis în Rîșca, de două ori deșertat, studiul Letopisețelor, singura istorie națională ce avem pînă acum, a fost pentru mine o nevoie și o mîntuire. Nici că mă căiesc, dar, de munca materială ce m-a costat adunarea manuscriselor, confruntarea și colaționarea deosebitelor texturi, și, în sfârșit, publicarea unei ediții precît cu puțință corectă și deplină. Dimpotrivă, mă bucur cu răsplătirea cea mai frumoasă ce o puteam aștepta ; astăzi istoria țării mele, cuprinsă mai înainte în cîteva manuscrise pre care timpul și poate și reaua voință din zi în zi le împuțina, nu mai este în pericol de a pieri : invenția lui Gutemberg, înmiind-o, a asigurat-o pentru totdeauna ; și astăzi orișicine poate citi, în adevăratele sale izvoare, istoria națională, acest mare sacerdot al gîndirii, flacăra religiei, a patriei și a artelor.

Munca mea cu această publicație nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilator ; dar, în privirea greutăților materiale, pot zice că a întrecut și pre a unuia și pre a altuia. Spre a nu vorbi de timpul și cheltuielile ce mi-au trebuit întru adunarea manuscriselor răzlețite în toate părțile, să-mi fie numai iertat de a observa că originalele cronicarilor noștri sînt, cu puține excepții pierdute ; copiile ce ne-au rămas sînt ori greșite, ori întunecate prin rări prescriitori ; la altele găsim ori simțitoare lipsuri, ori prescurtări făcute de niște nepricepuți compilatori ce pretindeau a forma o cronică din analele deosebiților scriitori, din care cauză Letopisețele lui Ureche și a lui Miron Costin ajunseră a nu fi decît un singur trup, atribuit cînd unuia, cînd altuia. Din acestea provine că cronicile care, cum am zis, sînt cel mai sigur și temeinic izvor al istoriei naționale, căzuseră între români într-un discredit atît de mare, încît cine zicea Letopisețe zicea basme, cine zicea cronicile zicea mituri.

Numai străinii au fost mai drepti pentru operele lui Urechi, a Costineștilor și a lui Neculce. Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca Domnului Grigorie Ghika, o altă traducere în limba latinescă, pe care a întrebuițat-o Engel la compunerea istoriei Moldaviei, scrisă în limba germană și mai ales tratatul despre cronicile Moldaviei, scris în franțuzește de D. Haase¹, dovedesc îndestul de prețel ce cronicarii noștri au înaintea învățaților străini².

Insuflat de același respect pentru aceste monumente părintești, eu m-am ferit de a face cea mai mică schimbare, sporire

¹ Vezi : Notices et extraits des Manuscrits de la bibliothèque du roi et autres bibliothèques publiés par l'Institut royal de France. Paris, Imprimerie royale, Tome XI.

² Nota adăogată la 1872. Când am publicat edițiunea din 1852, eram departe de a ști că Cronicile României, cel puțin ale Moldaviei, erau traduse și în limba franceză. Aceasta este acum un fapt cunoscut. Am sub ochii mei o copie datorită amicului românilor, d-l Ubcini, scoasă de pe un manuscris original ce se află în biblioteca Națională din Paris, și care poartă următorul titlu :

Livre historique. Contenant les Gouvernements et les Vies des Princes de Moldavie et des autres Souverains des pays circonvoisins à cette Principauté, leurs Contemporains depuis l'an... et le Gouvernement de Dragoș Voda jusqu'en 1729.

Avec un abrégé de l'histoire du Monde, de l'origine et de l'établissement de toutes les Nations qui l'habitent, depuis sa Création jusqu'au règne de l'empereur Trajan et au-delà.

Composé en premier lieu dans l'Idiome moldave par le Seigneur Miron Costy grand Logofete ou Chancelier de Moldavie : Ensuite d'ordre du très Excellent et très Illustre Jean Grégoire Ghica Voevode ou Prince de la Moldo-Valachie fut traduit en Grec Vulgaire à Ghiassy, en 1729, par le Seigneur Alecsandre Amira de Smirne, cy-devant grand Soutzar ou Ecuyer de la cour de Moldavie : et de ce dernier idiome a été mis en François par Nicolas Genier, aussy de Smirne cy-devant honoré d'un Employ dans la Bibliothèque de Sa Majesté très Chrétienne à Paris. A Angora MDCCXLI.

Cronica lui Greceanu este tradusă în limba germană. Un exemplar al acestei traduceri se află în Biblioteca Pestei, un alt exemplar în Biblioteca din Brașov.

sau scurtare în ele ; toată silința mea a fost deosebirea și îndreptarea textelor sau după originaluri, unde le-am avut, sau după cele mai vechi și mai puțin greșite copii ce am putut găsi ; știu că și cu aceasta, colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe fături rău citate, multe daturi nepotrivite ; dar, îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămuri-o. Eu, editor, socot că am făcut destul, aducînd la bun sfîrșit, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o întreprindere care la nații mai mari și cu un public mai numeros și mai interesat pentru istoria Patriei, spre a se îndeplini, a avut trebuință de sprijinul ori al guvernului, ori al societăților învățate.

Nădăjduiesc că în privirea importanței sale, această colecție va fi bine primită de români ; ca temelie a istoriei țării, ea trebuie să fie îmbrățișată de toți acei ce se interesează de naționalitatea și de civilizația noastră, care se pot dezvolta numai prin ajutorul istoriei.

Căderea Imperiului Constantinopolitan, preponderința Islamismului, marea depărtare de centrul luminilor, despărțirea prin neamuri de altă origine de celelalte ginte romane, neunirea între ambele Principate, mai ales războaiele civile și dese schimbări de guvern care le sînt urma, toate acestea au contribuit la decadența naționalității și la sporirea ignoranței prin uitarea chiar a originii noastre. De la readucerea aminte a acesteia atîrnă acum și dezvoltarea din nou a naționalității și a civilizației. Fără acestea, nu trebuie să ne mirăm dacă la noi arta nu este încă născută, și dacă literatura tînjește, palidă și slabă. Artele și literatura, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață, decît acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altmintrelea ele nu sînt decît niște plante exotice pre care cel întîi vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt cu istoria noastră. Niciodată n-am fi avut frumoasele biserici, a Argeșului, a Trei Ierarhilor, a Dragomirnei, dacă arta n-ar fi fost insuflată de simțămîntul religios ce era mobilul stră-

moșilor noștri, și care la ei era atît de strîns unit cu simțămîntul național, nefăcînd, pot zice, decît unul și același. Asemîne și astăzi, nu vom avea artă și literatură dacă nu ne vom adăpa la izvoarele naționalității noastre care este religia secolului al XIX-lea.

Nădăjduesc că prin publicarea Cronicelor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui totodată și la părăsirea utopiilor care pe mulți au înșelat pînă acum, făcîndu-i a crede că triumful naționalității stă în măsuri silnice, cînd acestea, am deplină convicție, nu pot decît a o pierde, sau cel puțin a o compromite. Țara noastră nu prin grabnice și zgomotoase schimbări se poate ridica. Reformele blînde și graduale, îmbunătățirile serioase, răspîndirea instrucției publice, respectarea dreptului tuturor claselor ¹, îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea și respectarea puterii ocîrmuitoare, ca organ al legii, acestea sînt singurele elemente de regenerație pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decît fatale. Cînd revoluțiile încep, civilizația încetează ; războiul niciodată n-a făcut decît a mistui rodirile semănate în timpul păcii.

Gîndul meu este gros de toate aceste priviri ; aș dori să rup vâlul ce ascunde viitorul patriei mele ; aș dori să fiu măcar un minut pe tripodul Pitiei și să prorocesc țării și nației mele soartele cele mai aurite.

În tot chipul, să nu ne speriem, decît cînd vom părăsi toată țintirea spre bine și progresul pașnic, și vom sta cu brațele încrucișate, crezînd că totul este pierdut. În noi este ceva tare, puternic, providențial, care ne-a apărat în niște epoce cînd a căzut imperii mult mai zdravene. Conștiința națională este încă vergură ; coaja singură este îmbătrînită. „Existența unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care și el are zilele sale de pîclă și de lumină strălucitoare, timpu-

---

¹ Această frază a fost impusă de cenzură, care nu s-a oborît în Moldova decît prin legea presei din 1856. În textul primitiv al prefaței era zis : egala îndrituire a tuturor claselor națiunii.

rile sale de amorțeală și de mănoase secerișuri. Să nu uităm că patru secole de sclavie au apăsas asupra Greciei, fără ca să poată smulge din inima fiilor ei acea antică naționalitate pe care paloșul lui Mahomed II amenința de a o stinge pentru de-a pururea“.

Asemine în alte considerații, întâmplările timpurilor trecute, adică istoria, ni le pot insufla mai cu ușurință. Într-o epocă ca a noastră, plină de toate decepțiile, în care spiritele atît de mult lucrează și inimile atît de viu simțesc nevoile unei cre-dințe, ce hrană putem să avem mai îndestulătoare pentru nerăbdările și îndoielile noastre decît cultul țării noastre? Cetindu-i istoria, am avea mai multă ispită prin trecut, ne-am prețui mai mult prezentul, și am spera mai mult de la viitor, căci analele noastre ne-ar arăta vederat că providența nici-odată nu ne-a lipsit, și că părinții noștri, deși au avut greu-țați și piedici pre care noi nu le vom întîlni, ei nici odinioară n-au deznădăjduit de dînșii și de țara lor.

Ca sfîrșit a acestei prefațe, să-mi fie iertat de a o încheia cu cuvintele unui istoric francez ¹.

„În acest timp de patimi politice, în care este așa de greu cînd cineva își simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agitației generale, cred că am găsit un mijloc de repaus în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului și ispita secolelor mă fac să mă lepăd de întîiele mele dorinți de liber-tate, ca de niște iluzii a juneței; dimpöttrivă eu mă lipesc către ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea; dar, cu o afecție mai puțin nerăbdătoare. Îmi zic că în toate epocile, și în toate țările s-au aflat mulți oameni care, într-o situație și cu opinii deosebite de ale mele, au resimțit aceeași nevoie ca și mine, dară că cei mai mulți au murit, înainte de a vedea realizîndu-se aceea ce ei anticipau în idee. Lucrarea acestei lumi se săvîrșește încet, și fiecare generație ce trece nu face decît a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce-l visează spiritele fierbinți. Această convicție mai mult gravă decît

---

¹ *Lettres sur l'histoire de France par Augustin Thierry, Lettre première.*

tristă, nu slăbește pentru indivizi datorită de a merge drept
pentru înșelăciunile interesului și a deșertăciunii, nici pentru
popoare datorită de a-și păstra demnitatea națională ; căci
dacă nu este decît neșorocire de a fi împilat prin puterea
împrejurărilor, este rușine de a se arăta servil“.

(Iași, 10 april 1852.)

II

SCRIERI POLITICE

DISCURS CU PRIVIRE LA UNIREA PRINCIPATELOR *

Mulțămesc Adunării sau mai bine zicînd să se feliciteze Adunarea de dovada de nepărtinire ce a dat astăzi, învoind onorabilului deputat de Putna și preasfințitului locotenent de Roman de a-și exprima opiniile liber și neîmpiedecat,¹ cu toate că pentru propuneri și amendamente art. 60 din regulament cere ca, spre a fi ele primite la cetire, trebuie să fie sprijinite cel puțin de cinci membri. Propunerea onorabilului deputat de Putna însă, în toată Adunarea, n-a găsit decît un singur sprijinitor și Adunarea totuși a învoit cetirea acestei propuneri și înscrierea ei în protocolul zilei. Mulțămesc și felicitez Adunarea. Noi astăzi am dat dovadă că sîntem demni de libertatea ce Europa ne-a recunoscut de a ne rosti dorințele și trebuințele. În toată această Adunare, însuflețită de o singură simțire, de o singură dorință, asigurarea naționalității noastre, două singure glasuri s-au găsit care voiesc a merge în contra voinței nației, în contra voinței lui Dumnezeu, cerînd păstrarea statului-quo și prin urmare a nămolului de nenorociri și de abuzuri care-i formează trista istorie, și cu toate aceste, Adunarea, puid deoparte restricțiile regulamentului său, a învoit ca astăzi toată opinia, fie cît de antinațională, cît de singuratică, să se exprime liber și neîmpiedecată în fața țării, care o va descuviința în fața

---

* Ședința din 7 octombrie 1857.

¹ Al. Balș, deputat al marilor proprietari din ținutul Putnei, depune o întîmpinare scrisă și de locotenentul Episcopiei de Roman, Nectarie Hermeziu. În întîmpinare, între altele, se spunea că : „...nu poate dori a da în schimb Moldova cu privilegiurile ei ce sînt mai avantajoase decît ale învecinatului Principat, pentru un viitor eventual și neçunoscut... și nici poate a se uni cu încorporarea patriei sale în aceea a Principatului Valahiei“ („Suplement la «Buletinul...»“, nr. 3, p. 3).

Europei, care o va judeca. Libertate pentru opinii, respect pentru persoane. Aceasta este linia de purtare care ne însuflă astăzi, care trebuie să ne însuflă totdeauna.

După ce însă am ascultat opinia d.d. locotenentului de Roman și a deputatului de Putna, să-mi fie iertat acum de a întâmpina. Și dintâi încep cu părintele de Roman. Preasfinția sa a rostit o curioasă teorie, adică, că este învoit de a ave între patru ochi o opinie și în public o altă opinie¹. Într-alte cuvinte, alt om sînt, alte lucrez în patru ochi și alt om sînt, și altele lucrez în public; că în patru ochi am o iscălitură și în public am o altă iscălitură. Teorie curioasă, discuviințată de morală în gura fiecărui om, discuviințată de religie mai ales în gura unui preot. Socot că părintele de Roman singur va recunoaște ușurătatea expresiei, sub care voiește a ascunde apostazia sa politică.

Vin acum la d. marele logofăt și cavalier Alecu Balș. D-lui în loc să vie a ne vorbi ca deputat al țării, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aice. ne-a rostit opinia sa ca proprietariu de 80 000 fălci pămînt. Mare avere, frumoasă avere; nimene din noi nu o are. Însă este cineva care o are înzăcit mai mare decît d-lui deputatul de Putna. Acesta este un oarecine care se numește țară, acea țară care o reprezentează această Adunare. D. deputatul ne zice că are 80 000 de fălci. Ei bine, noi, Adunarea, avem mai mult decît chiar 800 000 de fălci, căci înfătoșăm țara.

D. deputatul ne zice că țara de-abia a ieșit din agonia relelor trecutului, și apoi ca singură tănăduire cere urmarea lor, adecă păstrarea statului-quo, numai păstrarea privilegiilor și imunităților și a tuturor consecvenților, care aduce după sine privilegiul nesprijinit de putere; dumnealui însă știe singur cum se păzesc în țară privilegiile obștești și privilegiile particulare; avem dinaintea noastră soarta privilegiților.

---

¹ Locotenentul Episcopiei de Roman arată că, cu un an înainte, scrisese un act prin care susținea unirea Principatelor și venirea prințului străin, însă acesta fusese un act semnat „între patru ochi și că prin urmare nu se poate ține în seamă” („Buletinul...”, nr. 3, p. 4).

Un rău perde jumătate din puterea sa când îi cunoaștem originea. Răul țării noastre ne-l spune istoria, ne-l spune suferințele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem și va curge sânge și lacrimi. Răul țării noastre ne-l spune glasul poporului prin un proverb : „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor !“ Onorabilul deputat de Putna, singur în această adunare, singur în țară care saltă de entuziasm, a căruia inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naționalitate, pentru unire, unire care numai ea ne poate asigura și drepturile și naționalitatea, singur vine și ne zice că nu voiește să fim alta decît aceea ce am fost, adecă călcați în picioare de toate neamurile, îngenuncheați în slăbăciune, atacați de cangrena corupției, înglodați în gunoiul abuzurilor.

Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a iroului patriei noastre să se împlinească.

Sînt acum trecuți 350 ani de cînd Ștefan cel Mare, pe patul morții și văzînd norii ce amenința existența țării noastre, chemă pe mitropolitul, pe consilierii săi și pe fiul său Bogdan și-i îndemnă singur el, carele 40 ani ținuse sabia în mînă tare și neînvinsă, și-i îndemnă singur ca să încheie o capitulație cu Înalta Poartă, capitulație onorabilă și închizășluitoare ființei noastre ca nație, ca stat. „Iar dacă dușmanul vostru v-ar prescrie condiții rușinatoare, sfîrși el, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeuul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula dintre voi pe cine va, carele va așăza iarăși pe urmașii voștri în libertate și puterea de mai înainte“.

Prorocia acum se împlinește. Uitați-vă, acei ce nu voți a crede la spiritul național, care astăzi însuflă cinci milioane de români și spuneți dacă acest mare cine va, dacă țara întreagă nu este sculată și nu este vrednică de a fi iar o nație. Drepturile noastre erau călcate, naționalitatea era ca și îngropată, cînd din mijlocul furtunilor resbelelor se rădică curcubul păcii, cînd noului Lazăr, populului românesc, adormit

de trei seculi într-un somn tot atât de adânc ca și moartea, nouă mîntuitoriu, Tratatul de Paris, veni și-i zise : „scoală-te și vină după mine“ și Lazăr, și poporul românesc se sculă, își aruncă giulgiurile de pe dînsul și se arată nație tînără, plină de viață și plină de viitoriu.

Și tocmai în acest minut, oameni ai trecutului, veniți să ne faceți lauda trecutului, veniți și vă încercați să puneți o slabă stavilă căii unei nații, vă refuzați de a crede în predicția îroului și sîntului nostru ! Protestați în contra unirei ! O cred. Unirea este pentru țară și d-voastră nu voiți nici țară, nici nație.

Fraților, onorabilul meu amic Hurmuzaki v-a dezvoltat toate considerațiile care ne fac o lege ca să cerem și respectarea drepturilor seculare ale Principatelor, și Unirea, și prințul străin, și toate celelalte dorinți, cuprinse în propunerea mea. Trebuie să le repet și eu acele zise și rezise ? Nu le simte toată inima, nu le judecă toată mintea ? Nu ne-o spune îndestul legea fiecărui popul ce voiește a fi ? Însă nu mă pot opri de a vă arăta și simțirile populului, acel ce nu știe nici a ceti, nici a scrie, acela care, ca oameni ai naturii, nu știe a spune decît ceea ce simțește. Să fim stăpîni în țara noastră, zicea un onorabil deputat pontăș, să unim Moldova cu Muntenearca, să tragem ca împrejurul unui loc sterp un gard mare și zdravăn ; locul numai să fie închis și în curînd, fără a fi chiar arat, fără chiar a fi sămănat, vor veni vînturile, vor veni păsările cerului și or aduce sămîntă și de flori și de copaci ; în curînd ici-cole va răsări cîte o floare, ici-cole cîte un copăcel ; copacii vor crește și la umbră sub copaci vor mirosi florile și vom avea o livadă mare și frumoasă ; în copaci vor cînta păsările și la umbră se vor veseli oamenii, binecuvîntînd pre Dumnezeu și pre împărați. Iată, domnilor de Roman și de Putna, cum sătenii, cum noi, cum poporul, cum tot ce simte și voiește un viitoriu pentru copiii săi, pentru nația sa, înțelege Unirea. Inima populului nu înșală niciodată. Să ascultăm, fraților, inima populului nostru ; să ascultăm glasul și interesul nației noastre care ne strigă neîncetat : Unire și Unire.

Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria țării noastre.

Cît pentru propunerea d. deputat de Putna, să-i împlinim pîn'la sfîrșit cererile sale : „să să puie la actă“.

(„Suplement la „Buletin...“, nr. 3, p. 7, col. 1—2)

„În mîinile noastre stă ca să ni se înscrie numele pe tablele de bronz ale istoriei. În mîinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că, sub pietrele sub cari avem a fi culçați, zac inimi mari și nobile“.

(Discurs în ședința Adunării electivă a Valahiei, 14/26 febr. 1859)

M Kokălniceanu

DISCURS CU PRIVIRE LA ACORDAREA DE DREPTURI POLITICE PENTRU TOȚI LOCUIITORII ȚĂRII *

Domnilor !

Chiar din început și fără perifraze vin a recunoaște că punctul al 9-lea din șirul chestiilor, adică propunerea de a se recunoaște drituri politice pămîntenilor creștini eterodocși, că acest punct, zic, a produs impresie și îngrijire în Adunare, și firește cu atîta mai mult în țară. Aceasta nu o contestez și chiar înțeleg că nici putea fi altminterile : țara simțește că lucrurile, cum sînt ele astăzi, nu sînt bune ; ea dorește o prefacere socială ; cum, însă, și ce fel, ea nu este în stare de a ne-o spune. Țara nu este pregătită pentru reforme. Răul se simțește, dar vindecarea puțini o cunosc. Și cum ar fi almintrele ? Reformele nasc în capul teoreticilor ; ei mai întîi le discutază și le predică, tîrziu apoi poporul le adoptează. [...] Pe o scară mică, foarte mică în privire către Europa, dar foarte mare în privire către țara noastră, și noi sîntem chemați de a face o reformă. Toate instituțiile noastre sînt putrede, sîntem chemați de a pași la o nouă organizație. Cum am crede însă că ea deodată ar putea să fie primită, cînd toate mijloacele ne-au lipsit și ne lipsesc pentru a o predica, pentru a face ca ea să fie bine primită de nația noastră ? Pretutindene cel mai puternic din mijloacele menite de a răspîndi lumina este presa. Un domn, pentru care acum putem fi drepti, căci este mort și n-avem trebuință nici de a-l măguli, nici de a-l huli, în fața Tratatului de Paris care făgăduise Principatelor o liberă consultare despre nevoile și trebuințele lor, simți că pentru a putea rosti cu deplină cunoștință dorințele sale, nația avea trebuință de o educație care să o pregătească pentru marea sa misie ; în scurtul timp ce ne era dat, presa era singurul chip care ne putea pînă la un oareșcare grad a ne da această educație. Grigorie Ghica ne dădu

* Ședința din 12 noiembrie 1857 (discurs publicat fragmentar).

dar libertatea presii. Domnilor, dați-mi voie să vă aduc aminte de acele scurte luni, în care Moldova s-a bucurat de acest mare dar. Spuneți-mi dumneavoastră singuri dacă presa în acele luni n-a făcut țării mult bine, dacă n-a contribuit la deșteptarea simțului național, dacă n-a răspîndit în țară multe idei bune? După o scurtă libertate veni o *fatală depeșă*. Turcia, în contra autonomiei Principatelor garantată de Tratatul de Paris, prin o singură scrisoare a lui Fuad-pașa, ne rădică cel mai puternic mijloc de luminare, *presa*, și ne rează în vechiul întuneric. Așa, în minutul cînd aveam trebuință de toate mijloacele, de toate trîmbițele publicității spre a face ca să iasă la iveală toate ideile, ca fiecare să predice neîmpedecat rezultatul meditațiilor sale, în minutul acesta se sefestrează presa și se convoacă Adunarea, o adunare menită de a rosti dorințele unei țări nenorocite, de a proiecta viitoarea reformă, o adunare împărțită în clase, cele mai multe fără nici o educație politică ! Prin lipsa presii ne vedem închiși într-un cerc cu totul fatal ; luminele sînt înădușite, ideile sănătoase nu pot străbate, calomniile și falsele noutăți singure își au liber joc și reforma trebuie să iasă gata și deodată, ca Minerva din capul lui Joe !

În mijlocul unor asemenea împregiurări, înțeleg dar foarte bine și îngrijirea care preocupă pre toți, și poziția Adunării făcută mult mai grea. Dar tocma aceste împregiurări trebuie să ne îndemne ca să lucrăm cu o liniște și cu o neatîrnare îndoit mai mare. Cea întii condiție la aceasta este ca să avem o stimă reciprocă pentru opiniile fiecăruia din noi, oricît de deosebit ar fi ; numai cu chipul acesta putem a ne împlini misia ; ea este grea. Păcatul cadă asupra aceluia ce ne-a făcut-o grea ; dar noi trebuie să mergem înainte ; de aceea dar, fără frică și fățiș vin a sprijini opinia mea. D. logofătul Sturdza a zis că este român și că vorbește ca român ; îmi va da voie să-i întîmpin că și eu sînt român și mai mult decît d-lui. Neam de neamul meu a fost român ; sînt răzăș, vechi băștinaș de pe Cogălnic ; și, prin urmare, dacă acest titlu este îndestul pentru triunful unei opinii, apoi opinia mea trebuie să triumfeze. Însă chestia nu este cine este român mai mult

sau mai puțin ; pe băncile Adunării noi nu sîntem veniți decît ca români ; chestia este cine apără o idee mai dreaptă.

Domnilor, este frumos de a avea multă popularitate ; pentru un deputat nu există o răsplătire mai plăcută decît de a fi aplăudat ; însă este ceva și mai frumos și mai plăcut, aceasta este datoria de a combate și chiar de a muri pentru un princip de adevăr și de dreptate ! Acest princip, domnilor, este că trebuie să fim dreți pentru toți fiii României ! De aceea sprijin proiectul pentru că numai prin dreptate putem avea liniște în țară, și numai prin legămintele iubirei între sine putem uni toate puterile nației noastre, putem avea o frumoasă, o adevărată patrie, țara română. Iată, domnilor, opinia mea liberă și neîmpedecată ; pentru mine fiecare fiu al țării fiecare pămîntean este român. Nu mă îngrijăsc nicidecum cum și ce fel el se închină lui Dumnezeu. Aceasta este opinia mea ; prea puțin îmi pasă de cele ce se zic și se vuiesc afară. Calomnia care este făcută să șadă la ușă nu mă va strămuta din ceea ce cred că este bine și folositoriu pentru țara mea. Om liber, fiecărui ce voiește a-mi impune, îi voi răspunde cu cuvintele stoicianilor : „Puteți să-mi luați toate, numai pre mine însumi mie nu mă veți putea lua !“ Voi rămînea singur de ideea mea și cu toate aceste eu totuși cred că ideea mea va triumfa, cred că curînd va sosi timpul cînd religia în România nu va mai fi un titlu de escluzie pentru nici un cetățean ; va sosi timpul cînd toți vor fi români în iubita Românie. Simțimîntul ce conduce pe unii de a respinge proiectul este nobil, el purcede de la îngrijirea de a nu se jigni naționalitatea ; însăși acei ce sprijină proiectul, fiți bine siguri, nu sînt însuflețiți de un patriotism mai puțin călduros ; aceștia sprijină că multe vergi legate la un loc se pot mai cu greu rumpe, decît cînd ele sînt despărțite.

Eu înțăleg îngrijirea acelor care combat punctul IX ; au dinaintea ochilor lor faptele străinilor ce am împămîntenit cu atîta ușurință, cu toate că și în aceștia sînt onorabile excepții. Deși împămîntenii, mulți încă se socot și lucrează ca greci, ca ruși etc.

Asemenea eu înțăleg că acei ce pînă alaltăieri erau sudiți, astăzi, într-o bătaie de palme, nu se pot face pămînteni. Pen-

tru aceștia și eu sînt aspru, și poate și mai aspru decît d. deputat de Roman. În adevăr, ce vedem astăzi ! De-abia s-au răspîndit în public zisa că în Adunare sînt oameni care din deosebirea religiei nu voiesc a face un titlu de escluzie pentru întrebuițarea driturilor politice, și deodată vedem trei pătrimi din acei ce pînă alaltăieri erau sudiți că vin și se declară de pămînteni. Alții, precum unii din armeni, vin și se înfătoșează cu memuare, cu titlul pretențios de *nație armană*, cînd ei ar trebui să-și aducă aminte, că dacă sîntem și am fost pentru îndrituirea lor, aceasta a fost numai pentru că noi nu-i privim ca *nație armană*. Dovadă protestația noastră acea mare, care sfărîmînd întiile alegeri ne-a adus pe băncile Adunării.

Pentru sudiți, pentru nația armană, și eu sînt tot așa de aspru ca și d. Sturdza¹ ; și pentru unii și pentru alții, eu nu am drepturi politice ; și unora și altora, eu le zic : dacă sînteți nație armană, n-aveți nimic a face cu drepturile nației române ! Voi care ați desperat de viitorul țării noastre, voi care în timpuri nenorocite n-ați luat parte la durerile noastre, ci v-ați tras sub steaguri străine, voi pentru mine nu puteți fi pămînteni. Astăzi cînd soarele începe a luci și pentru România, razele sale nu trebuie să lumineze și să încălzească decît pre fiii săi, pre acei ce au răbdat și viscolul și restriștea.

Însă pre nenorocitul meseriaș de religia armană, carele n-a alergat la protecția străină, carele ca și meseriașul ortodox a răbdat toate împilările și ale agăi, și ale ispravnicului, și ale comisariului, și ale jandarmului ; însă pre nenorocitul sătean catolic carele ca și săteanul ortodox de trei sute de ani răbdă toate greutățile țării, frate cu el și la beilic, și la boieresc ; cum pre aceștia, împămîntenți prin suferințe secolare, să-i resping de la sînul mumei și să le zic că n-au parte la bunurile pămîntului, că n-au drepturi, că pentru dînșii speranță nu este, că ei sînt streini și că fără drepturi s-au născut, fără drepturi vor muri ! Domnilor, aceasta nu se poate, căci am jigni legea cea mare a fiecărei societăți — dreptatea ; căci prin această, departe de a întări naționalitatea noastră, am slăbi-o

---

¹ Logofătul Gheorghieș Sturdza, deputat al marilor proprietari din ținutul Romanului.

dimpotrivă. Mă explic. Regulamentul la anexa X, în capul punctului 1, consfințește principiul că *fiecare străin de orice religie creștină poate dobîndi prin naturalizare drepturi politice*. În aceeași anexă, la sfîrșitul punctului IV însă, se adăogi mai tîrziu fraza că *de drepturi politice se vor putea bucura numai acei ce recunosc religia ortodoxă*. [...] Domnilor, nu voiesc, nu se cuvine să atac nici o naționalitate, ba și nici o personalitate. Însă noi nu putem șterge istoria noastră. Care străini ne-au făcut atîta rău decît grecii, sau mai bine zicînd fanarioții ? Negreșit că și între ăceia sînt excepție. Este Constantin Mavrocordat carele în îmbele Principate a desființat vecinătatea. Este domnul Alexandru Moruz carele a făcut multe lucruri bune în Moldova, și mai ales această curte în care astăzi ne aflăm adunați. Este Mavrogheni, domnul Valahiei, cel de pe urmă voievod carele a condus o oștire română la bătălie și carele [...] a făcut steagurile române biruitoare ! Acestea sînt excepții ; însă regula cît este de cumplită ! Ei bine, domnilor, tocmai acest monopol avut pînă atunci de ortodocși, și îndeosebi de greci, monopolul de putea singuri a se împămînteni în Principate, voiesc de nu a-l nimici, dar cel puțin a-l paraliza rădicînd pedica naturalizării pentru streinii eterodocși și mai ales pentru acei din Occident, căruia datorim atît de mult și de la care și astăzi putem a spera hotărîrea soartei noastre. Rădicarea acestei pedeci ne-o cere nu numai dreptatea, dar și datoria care ne zice că noi nu trebuie cu dispreț și nerecunoștință să plătim *acelui* care voiește să ne facă o nație. Zic *dispreț și nerecunoștință*, căci și una și alta ar fi cînd am zice că și pămînteanul nostru și streinul ce ar cere împămîntenire, pentru că sînt de religia catolică nu pot pretinde la drepturi politice ! Domnilor, să nu lăsăm ideile strimte să ne conducă pe o cale strimtă ; *patriotismul de clopotniță*, el a cauzat peirea a multor țări renumite. Grecia a căzut pentru că cetățenii ei nu voia a se uni sub steagul și în unitatea Eladei. Ei preferau să fie și să se combată între dînșii ca spartiați, ca ateniani, ca tebani, ca plateani etc. De aceea ei căzură sub giugul lui Alexandru și apoi sub giugul romanilor, cînd aceștia izbutiră a domina lumea, pentru că din numele de roman ei niciodată au căutat să facă numai un monopol

al cetățenilor de Roma. Care este cauza că Italia, mama noastră, cu toate stăruințele sale, cu toate suferințele sale, pînă astăzi încă n-a venit la unitate? Acesta este patriotismul de clopotniță, viața *municipală*, iar nu *națională* care a însuflat în secolul de mijloc pre republicile sale și chiar pre bărbații săi de stat. Italieni sub nume de lombarzi erau în lupte cu alți italieni sub nume de toscani, venețiani, modenezi, napolitani, siciliani; și *într-acest timp germanul punea piciorul său pe grumazul bietii Italii.*

Nația este o creație a lumii moderne; nația s-a făcut și se face numai acolo unde este unitate. Această mare idee ne-a făcut să cerem unirea țărilor noastre. Niciodată însă nici unirea, nici nația noastră nu vor fi tari, în cîtă vreme pe pămîntul nostru vom avea deosebite aglomerații de locuitori, pe care noi îi vom ținea despărțiți de noi, prin escluzia lor de la bunurile, de la drepturile ce țara dă fiilor săi. Escluzia de drepturi pîrura creează deosebite interese, însuflă ura și aduce discordia.

Noi însă voim să fim un singur popor, pășind cătră același țal: *consolidarea naționalității române.* Numai respingerea deosebirilor va aduce între noi armonia, numai armonia va da nației noastre puteri și numai puteri largi vor aduce între noi adevărata unire națională. Trebuie dar să țintim cu toții de a lega toate aglomerațiile de locuitori prin legătura cea mai mare a armoniei; armonia este însă numai acolo unde este dreptate, unde este egalitate.

Dați-mi, domnilor, voie să vă fac o singură întrebare. Ce ar fi mai potrivit cu interesul nației noastre, să vedem țîrg cu țîrg, sat cu sat în discordie și dușmănie, pentru că în unul sînt ortodocși, iar în altul catolici? Sau pe toată suprafața României, de la Carpați pînă la Marea Neagră, să vedem și țîrguri și sate, fără osebire de religie și de origină, legate prin dragoste, prin interes, prin același drept, prin același țal? Răspunsul nu este greu de dat!

Ian să vă arăt acum și ce viitoriu ne așteaptă răspingîndu-se proiectul și declarîndu-se prin urmare fără drituri mii de locuitori care însă au luat și iau parte la toate îndatoririle, la bir, la recrutație, la beilicuri, la toate greutățile țării, fiecare

din acești locuitori declarați străini în pământul lor ar fi în tot dreptul să zică aceea ce la întîile alegeri un locuitor catolic din Săbăoani, ales deputat pontăș al ținutului Romanului, a răspuns ispravnicului carele îl întîmpina că nu-l putea cunoaște deputat pentru că era catolic : „Cum, cucoane, acum cînd toate satele m-au ales ca să le apăr drepturile în Marea Adunare sînt *catolic* și nu pot fi deputat ? Dar cînd ne puneți la beilicuri, cînd ne luați birul, cînd vă dăm feciorii la oaste, cînd vă facem boieresc, atunci nu sîntem catolici, ce ne priviți ca pravoslavnici ? Dacă este, cucoane, că nu putem fi deputați, pentru că sîntem papistași, apoi dați-ne pace să fim papistași și la biruri, și la beilicuri, și la toate angăriile“ . [. . .]

Istoria, domnilor, ne dovedește cît de periculos lucru este de a înstrîmbătăți pe de o parte locuitorii unei țări din cauza deosebirei religiei. Această strîmbătate a adus ades peirea acei țări. Era odată o țară mare și frumoasă, o *țară de cavaleri*, o țară cu care ne-am luptat sute de ani : Polonia ! Ei bine, Polonia a căzut pentru că n-a fost dreaptă pentru toți fiii săi, pentru că pe de o parte toate libertățile erau numai în mîinile aristocrației, pentru că pe de altă parte populația țării era o parte catolică și o parte ortodoxă și pentru că cea dintîi a căutat să împileze pe cea a doua. Aceasta este cauza că cazacii, care odată erau vitejii companioni de arme ai polonilor, au rupt pactul lor cu republica aristocratică și au înmulțit rîndurile armiei rușilor ; aceasta este cauza că episcopii și locuitorii ruteni ortodocși, văzîndu-se prigonîți de episcopii și nobilii catolici, au năzuit la agiutoriu străin ; și Ecaterina, sub pretext de a apăra pre coreligionarii săi, a ocupat Polonia și Polonia astăzi nu mai este. În Francia, prigonirile protestanților, cîte nenorociri nu i-au adus ? Ziua sfîntului Bartelemi și astăzi formează una din paginile cele mai grozave din istoria prigonirilor religioase ! Revocația edictului de Nantes a dezbrăcat pre Francia de oamenii de inteligență, de industrie și de arte cei mai însemnați ; și aceste talente transportate pe pământ străin a pregătit Franciei puternici concurenți. Însă, ne zic adversarii proiectului, dînd drituri catolicilor deschidem stavila care singură pînă acum ne-a ferit naționalitatea ;

străinii ne vor năvăli și nația noastră este percutată. Dintîi, proiectul nu deschide nicidecum calea străinilor; el cere drepturi numai pentru pămînteni. Dar să zicem că rostirea principului că pămîntenii eterodocși pot avea drepturi politice deschide și străinilor mijlocul ca prin marea naturalizare să ajungă la drepturi politice. Eu încă tot nu văd pericolul. Marea naturalizare după legile noastre se poate acorda numai de Adunarea Obștească; ea la noi este supusă la condiții mult mai grele decît pretutindinea aiurea. Niciodată numărul streinilor ce ar intra în țară prin un asemenea canal nu poate să fie atît de mare încît să ne înfățișeze vreun pericol, și apoi domnilor, nu trebuie să credem ceva și în steaua românilor! [...]

Neamul nostru în mare parte atuncea¹ s-a fost retras în mijlocul Carpaților și mai ales la Făgăraș și Maramureș, care, întocmai ca chivotul lui Noe, au păstrat naționalitatea română. După contenirea potopului ce vedem însă? Două mîni de oameni, conduși de Radu Negru și de Bogdan Dragoș, iesă din Carpați, se scobor de-a lungul rîurilor, se unesc cu comunitățile libere ce nu și-au fost părăsit vetrele strămoșești, întind stăpînirea peste toate țările dintre Carpați, Dunăre și pînă în Marea Neagră și nu mai tîrziu decît după patruzeci de ani, vedem pre vitejii noștri voievozi luptîndu-se cu ungurii și cu polonii în capul unor armii de 50 și de 60 mii de români. [...]

...România n-a perit cînd turcul și fanariotul au năvălit asupra țării, cînd toată viața la noi era amorțită, cînd drepturile noastre erau sfîșiate, cînd hotarele noastre erau încunjiurate de cetăți turcești și cînd în Iași și în București doi orîndari străini, veniți de la Stambul, ne da legi în limba grecească; și cum tocmai astăzi, în secolul dreptății și al luminilor, avem să ne temem că naționalitatea română poate peri astăzi cînd ea a primit consfințirea cea mai solemnă, cînd Principatele Române s-au pus sub scutul Europei? Cum astăzi, inspirați de un prejudet, de un pericol iluzoriu, voim să refuzăm, ce zic, să rădicăm pămîntenilor eterodocși dreptu-

¹ În epoca năvălirilor.

rile politice ? Am zis cuvîntul de *rădicat* și așa este, căci chiar astăzi eterodocșii au drepturi politice. Avem în țară de sute de ani proprietari catolici, din care mulți au ajuns în funcții publice, au dobîndit titluri de boierie, au exercitat dreptul de alegători, chiar la Adunarea Generală în timpul lui Mihail Sturdza. Avem străini iarăși de legea catolică sau protestantă care au căpătat sub guvernul trecut marea împămîntenire, pe aceleși baze ; căci străinii ortodocși în Țara Românească, cu care aspirăm a ne uni, și catolicii și armenii au drepturi politice și sînt proprietari de moșii ; [...] prin urmare pe ce regulă de dreptate am veni astăzi să declarăm că drepturile politice se pot întrebuița sau dobîndi numai de ortodocși, și așa să dezbrăcăm de asemenea drepturi pre toți pămîntenii ce recunosc un alt rit creștin, și așa să-i facem străini în chiar pămîntul lor ?

Zicem că religia ortodoxă, la care trebuie să ținem, ar fi o piedică și că Regulamentul Organic, pre care noi neconținem îl spîrcuim, ar rosti o asemenea escluzie. Însă noi trebuie să ne aducem aminte că în trecutele zile am declarat libertatea culturilor, că multe din Regulament, înainte de a le sfărîma noi, au căzut în neîntrebuițare ca toate legile ce nu mai sînt potrivite cu gradul de civilizație la care a ajuns un popor.

Noi trebuie asemenea să ne aducem aminte, că iarăși înainte de cîteva zile am declarat egalitatea înaintea legii ; însă ce felu de egalitate ar fi aceia care dă unuia și refuză altuia ? Am zis *egalitatea*, am zis *desființarea de privilegii*, și noi astăzi venim și punem pre pămîntenii eterodocși într-o poziție cu totul neegală în privire cătră pămîntenii ortodocși. Pre acești din urmă îi facem privilegiați, pre cei dintîi îi facem străini.

Dacă dar este că proiectul Comisiei să se răspingă, apoi eu vin și solanel declar că noi am sfărîmat egalitatea și am întemeiat privilegiul, căci toată legea ce nu are o asemenea măsură pentru toți nu este o lege de egalitate, ci o lege de privilegiu !

Domnilor, dați-mi voie să vă arăt o altă considerație, iarăși de mare importanță, care ne prescrie datoria de a recunoaște că împămîntenii de orice religie pot dobîndi drepturi poli-

tice. Aceasta este compunerea societății noastre. Care sînt elementele de care această societate este formată ?

De o parte vedem *boieri* mari și mici, proprietari, neproprietari, funcționari înalți sau de gîos, cum vroiiți, însă tot *boiari*. De altă parte vedem lucrători de pămînt, fie răzăși, fie pontași, însă numai *lucrători de pămînt*.

Două clase față în față. Legătura cea mai națională, cea mai puternică, singura care poate întemeia echilibrul, și a opri antagonismul, *starea de mijloc*, aceea căreia Sieyès¹ îi zicea că trebuie să fie totul într-o nație, lipsește desăvîrșit, mai ales în Moldova. [...]

Luată sama, domnilor, că legea electorală în puterea căreia am fost convocați dă tîrgurilor dreptul de a trimite douăzeci de deputați tîrgoveți, adică în spiritul legislatorului, reprezentanți ai stării de mijloc. Ei bine, noi în toată Adunarea avem un singur neguțitoriu, deputatul de Focșani², și patru medici³ care și aceștia sînt boiari ! Unde este dar starea noastră de mijloc ? Noi n-o avem, și datoria noastră este să o facem. Elementul constituării îi este în adoptarea proiectului Comisiei ; să chemăm între noi, prin împămîntenire, pe acei străini care de mulți ani șed între noi, care prin deprindere, prin interese, prin limbă, prin chiar iubire cătră pămîntul nostru, s-au făcut de fact pămînteni : și carii, dacă s-au ținut deoparte, este numai pentru că Regulamentul Organic îi depărta de la orice putință de a se face cetățeni români. Și nici că să credem că fără aceasta vom putea ajunge de a avea o stare de mijloc pămînteană.

Caracterul moldovanului, cel puțin pînă acum, nu este plecat cătră *profesia neguțitorească*, acest mare element al stării de mijloc. Aceasta nu este de astăzi : iată că cu 140 de ani mai înainte domnul Dimitrie Cantemir ne zice, în *Descrierea*

¹ Este vorba de E. J. Sieyès autorul lucrării *Qu'est ce que le tiers état ?*

² Este vorba de Gheorghe Ilie, deputatul orașului Focșani.

³ Deputații medici erau : 1. doctorul aga A. Fătu, 2. doctorul postelnicul Costachi Virnav, deputat de oraș din Dorohoi, 3. doctorul aga Alecu Jianu, deputat de oraș din Botoșani, 4. doctorul aga Constantin, deputat de oraș din Tutova.

Moldovei : „Grecii, bulbanezii (sic), sîrbii și bulgarii trăiesc în Moldova slobozi, și alții se îndeletnicesc cu neguțitoria, iar alții slujesc cu leafă la domnie. Nemții, leșii și cazacii sînt puțini și unii sînt ostași, iar alții slujesc în curte. Însă din leși s-au rădicat vrec cîțiva și în starea boieriei ; iară armenii sînt supuși ca și cielanți neguțitori și tîrgoveți ce sînt prin orașele Moldovei și plătesc asemenea bir la domnie, și *bisericile lor sînt ca și ale papistașilor și nici sînt mai mici, nici mai puțin împodobite decît ale pravoslavnicilor, și sînt slobozi a-și păzi legea lor.* Evreii încă sînt supuși și plătesc pre an mai mare bir decît cel de obștie, și cu altă nu se îndeletnicesc decît numai cu neguțitoria și cu cîrcimăritul și *unde voiesc acolo pot să-și facă sinagogă,* însă numai de lemn, iar de peatră nu au voie. [...]

Cei ce sînt adevărați moldoveni, osebit de stările boierești pentru care am pomenit mai sus, unii sînt tîrgoveți, iară alții țărani. Tîrgoveții sînt acia care se află cu locuința prin orașe și prin tîrguri, iară țărani sînt acia care locuiesc prin sate ;... cei de pe la tîrguri nu sînt supuși nimărui, fără numai domniei, la care-și plătesc dajdiile lor și se îndeletnicesc la toate lucrurile. *Iară neguțitori sînt prea puțini din moldoveni,* pentru că moldovanului din fire este născută mîndria... căci ei orice neguțitorie o socotesc că este lucru de rușine. Osebit numai de neguțitoria cu pînea, care o fac ei pe moșiile lor. Și eu socotesc că *aceasta este pricina cea mai mare de se găesc prea puțini din moldoveni tîrgoveți bogați și că este în țară neconținut lipsă de bani,* măcar de se și trec peste hotar afară mai multe lucruri decît acele ce se aduc în lăuntru ; căci neguțitorii cei streini, [...] au apucat în mîni toată neguțitoria Moldovei, din pricina lenevirei patrioților noștri ; și turme întregi de dobitoace mici și mari, pre care le cumpără din Moldova cu puțin preț, le duc pe la Stambol și pre la alte cetăți și acolo le vînd cu preț îndoit și întreit. *Însă fiindcă aceștia cei mai bogați nu au voie să fie cu moșii și cu case statorniciți în Moldova, pentru aceasta banii cei mai mulți se petrec afară din țară, iară preste Dunărea înapoi vin prea puțini ; și de abie sînt cu îndestulare pentru plățirea birului și ale altor cheltuieli turcești“.*

Cuvintele lui Cantemir ne arată ce trebuie să facem pentru ca să ajungem să avem o stare de mijloc. Tot Cantemir răspunde și la cuvîntul d. deputat al proprietarilor mari din ținutul Romanului, carele, ca argument în contra proiectului, ne citează Bucovina, unde giurătașii de moșii au ajuns a fi în mîna armenilor. Pentru ce însă aceasta? Este pentru că Iosef II, împărat catolic, departe de a dezbrăca pre românii ortodocși din Bucovina de driturile lor, la luarea acestui pămînt, coastă a Moldovei, a decretat că deosebirea religiei nu poate să întemeieze excluzie întru întrebuițarea drepturilor civile și politice. Atunci armenii din Moldova, deși locuitori vechi ai ei, văzînd că aici li se rădicau drepturile, că se declarau streini în însuși locul nașterii lor, n-au mai privit pre Moldova ca patria lor, ci mărginiți numai în dreptul de a ținea moșii în posesie, ei au exploatat și moșiile și mai ales pre locuitori, toată rîvna lor a constat de a aduna bani; și cînd capitalul era îndestul de mare, ei treceau în Bucovina unde putea cumpăra moșii, unde putea cîștiga drepturi; unde în sfîrșit putea da copiilor lor o patrie! N-ar fi fost mai bine și pentru țara noastră ca o asemenea emigrație să nu se facă? Ca armenii să păstreze Moldovei și activitatea și averile lor? In loc de exploatatori de oameni am fi avut un număr mare de cetățeni folositori?

Să gîndim, domnilor, serios la ce facem. Prin rîspingerea proiectului, noi nu numai că nu dăm, dar chiar rădicăm drepturi avute de sute de ani de pămînteni eterodocși, precum sînt razeșii catolici din ținuturile Bacău și Iașii. Aceștia pururea s-au privit ca pămînteni înzestrați cu toate drepturile civile și politice, care unii din ei sînt boieri, sînt în funcție. Eu, cum am zis, cunosc din ei care chiar la Adunarea Obștească din timpul lui Mihai Sturdza au întrebuițat liber dreptul lor de alegători. N-avem, cum am mai zis, chiar astăzi străini de religie catolică sau protestantă care cu toate prescripțiile contradictoare ale Regulamentului, prescripții ce și-au făcut timpul, au primit, sub domnul Ghica, împămîntenirea cea mare și astăzi se numără între boieri, funcționari și proprietari mari ai Moldovei?

[. . . . .]

La alegerile Adunării ad-hoc, pămîntenii creștini eterodocși, întocmai ca și pămîntenii ortodocși, au întrebuintat dreptul politic de alegători. De nu mai mult, dar cel puțin o pătrime din deputații noștri sînt trimiși de corpuri electorale formate și de catolici și de armeni, ba chiar avem și un deputat catolic. [...]

Validitatea alegerilor s-a recunoscut de întreaga Adunare. Ei bine, cum putem acum să dezbrăcăm de drepturile lor pe alegătorii noștri, pe acei ce ne-au trimis pe aceste bance, tocmai pentru ca să le apărăm drepturile? Cum am putea noi să-i declarăm străini în însuși patria lor? Cînd tocmai datoria noastră cea mare este că prin o adevărată egalitate, prin legătura acelorași îndatoriri și drepturi să unim pre toți pămîntenii fără osebite de credință în aceeași armonie, în aceeași iubire către țară; ca așa cu toții să fim o singură nație — *nația română*, ca așa cu toții să avem și să apărăm o singură patrie — *frumoasa Românie!*

Vă rog, domnilor, luați sama bine la votul ce aveți a da. Pretutindenea drepturile politice și civile nu să rădică decît în urma unei vini și în urma unei judecăți.

Ce vină însă au făcut alegătorii noștri eterodocși, pentru ca acum să-i dezbrăcăm de drepturile lor și prin urmare să-i osîndim la adevărata degradare? Au poate vina lor este pentru că ne-au ales deputați?

Încă o dată vă rog să gîndim și la considerațiile din afară, să gîndim la ce va zice Europa, să gîndim la viitoriu, la ce armă dăm în mîna protivnicilor noștri. Eu socot că cel mai rău serviciu ce putem face cauzei noastre este de a vota în contra principului [de la] punctul al noulea. Ce tristă recomandație de noi înșine am da Europei catolice și protestante care pentru români a făcut atîta. Spre recunoștință noi voim acum a declara religiile catolică și protestantă ca titluri de escluzie la condiția de pămîntean al României! Ce arme am da în mîna adversarilor noștri, care în fața unui asemenea vot ar fi în tot dreptul să zică Europei: „Uitați-vă ce oameni, ce țară voiți a emancipa; ei cer dreptate și cea întîi faptă a

lor este de a o refuza, ba chiar de a o rădica însuși fraților și pămîntenilor lor, a cărora singură vină este pentru că se închină treimii dumnezeiești sub altă formă de rit". Tristă și nenorocită impresie va face un asemenea vot și în lumea civilizată și mai ales la viitorul Congres ! Tristă și nenorocită dovadă vom da despre puțina noastră civilizație ! Atîta va fi rezultatul votului nostru ! Căci în acest secol de lumină, să ne iasă din minte că puterile garante ar putea să ieie mai mult în privire prejudețele noastre, decît glasul sfintei dreptăți, care strigă neîncetat „ce nu-ți place, altuia nu face ; iubiți-vă între voi, căci toți sînteți fii ai aceluiași părinte“.

Au adversarii proiectului nu gîndesc că la biroul conferințelor ce au să hotărască despre viitoriul nostru au să ieie parte reprezentanții a trei suverani catolici și doi suverani protestanți, că din monarhii subscriitori Tratatului de Paris, numai unul este de religie ortodoxă, dar că și un altul, m.s. sultanul, este de religie musulmană ! Lucrul tot se va face ; este cu neputință ca prin verdictul conferințelor, religiile catolică, protestantă, armană în România să se lovească cu ostracism ? Luați esemplu de ce s-a făcut în însuși Turcia, în însuși țara musulmanilor ; acolo, cu cîțiva ani mai înainte, cel de pe urmă caicciu sau hamal turc putea, fără a fi pedepsit, a scuipi în fața celui mai însemnat dintre creștini și a-l numi cîne sau gheaur !

Ei bine, domnilor ! uitați-vă ce prefacere au luat ideile și lucrurile în însuși Turcia ? Iată ce zice hatihumaiumul din 18 febr. 1856, slobozit de m.s. sultanul după mijlocirile Europei creștine :

„Toată deosebirea sau poreclirea țintitoare de a face vreo oareșcare clasă mai gios de altă clasă, din cauza cultului, a limbei sau a neamului va fi pentru totdeauna ștearsă din protocolul administrativ ; legile vor pedepsi cu asprime întrebuințarea dintre particulari sau din partea autorităților de orice poreclă batjocoritoare sau jignitoare.

Fiindcă toate culturile sînt și vor fi asemenea liber practicate în staturile mele, nici un supus din imperiul meu nu va fi strîmtorit în esercițiul religiei ci el recunoaște, și nici într-un feliu nu va fi supărat în această privire. Nimine

nu va fi silit să-și schimbe religia. Numirea și alegerea tuturor funcționarilor și alți întrebuințați ai imperiului meu atîrnînd cu totul de voința mea suverană, toți supușii imperiului meu, fără osebite de naționalitate, vor fi îndrituiți de a fi primiți la funcțiile publice și de a le ocupa după capacitățile și meritele lor după anume regule de o aplicație generală.

Egalitatea dărilor trăgînd după sine egalitatea sarcenilor, precum *egalitatea îndatoririlor trage după sine egalitatea drepturilor*, supușii creștini și de alte rituri nemusulmane vor trebui ca și musulmanii a lua parte la recrutație etc.“

Iată, domnilor, marele principiu de omenire, de civilizație, de mare și eternă dreptate proclamat în Turcia de m.s. sultanul Abdul Medjid !

Cu toate prejudețele, cu tot fanatismul musulmanilor, hatihumaiumul a început a se pune în aplicare. În Constantinopoli s-a și înființat un înalt consiliu merit de a se ocupa cu interesele generale ale imperiului și în care, sub președința marelui vizir și alături cu șeful religiei musulmane, cu șeik-ul-islam, șăd patriarhul grecesc, patriarhul catolic, patriarhul arman și marele rabin ; lucru mare, lucru nepilduit ! În Viena, ambasadorul ce înfătoșază însuși persoana m.s. sultanului este beizadea Kalimah ; asemenea este și cu alți mulți miniștri și trimiși de ai Porții în străinătate și cu mulți alți înalți funcționari otomani în lăuntrul imperiului și care toți sînt creștini ! Acest mare progres îl datorim energicilor mijlociri ale marelor puteri creștine. Ei bine, domnilor, dacă Europa civilizată a dobîndit un asemenea rezultat de la Turcia cea fanatică, și a căria suveranitate negreșit că nimine nu o contesta, cum socotiți că aceastași Europă, care astăzi ține soarta României în mîinile sale, la viitoarea organizație, și fără voia noastră și cu toate prejudețele noastre, nu ne va impune același princip de dreptate și de omenire ? Să ne iasă dar din minte că votul nostru în contra proiectului ar putea avea vreo greutate înaintea conferințelor ; el n-ar putea, o mai adaog, decît de a da o slabă idee de civilizația noastră, decît de a ne compromite înaintea făcătorilor noștri de bine, decît de a da arme adversarilor noștri, și iată pentru ce :

Știți, domnilor, că Anglia, care în Congresul de Paris a opinat în favoarea unirii Principatelor, astăzi se pretinde cel puțin că și-a schimbat opinia. Cauza ce se atribuie unei asemenea schimbări este că adversarii noștri au făcut pre cabinetul britanic să creadă că unirea țărilor-surori nu este o dorință a inimei noastre și o trebuință a nației noastre, ci că ea este o idee ce ne s-a însuflat prin Rusia, care prin o asemenea combinație ar voi să redobândească la Dunăre vechea ei preponderanță ; că România unită cu muscalii prin aceleași legături ale ortodoxiei n-ar fi decît un avanpost al Rusiei în contra Turciei, etc., etc. Din toate argumentele ce se întrebuintează în contra Unirii, religia noastră ortodoxă este pururea alfa și omega. La *români*, strigă adversarii noștri, ignoranți și necultivați, religia este mai puternică decît naționalitatea ; ortodoxia îi va arunca pururea în brațele Rusiei.

Ei bine, domnilor, declarînd că ortodoxia este neapărata condiție pentru pămînteni și împămîntenii spre a putea dobîndi drepturi politice, n-am da noi singuri o putere acuzațiilor ce ni se adresează ? Cînd noi trebuie prin toate pasurile, prin toate faptele și mai ales prin toate voturile noastre, să dovedim că nu sîntem nici ruși, nici turci, nici austriaci, că *români sîntem și români voim să murim*.

Ah ! Domnilor, de ce n-am îndestulă elocință ca să pot intra în toate convicțiile, ca să pot agiunge la toate inimile, ca să vă pot înduioși, ca să vă pot încredința de neapărata nevoie ce este pentru noi *să fim drepți pentru toți fiii României !* De ce n-am îndestulă elocință ca să fac din d-voastră apostolii libertății conștiinței și așa cu toții să agiungem a vedea în toți pămîntenii pe frații noștri, și așa să știm cu toții că spre a fi demni de libertate, trebuie mai întîi să o respectăm în alții ; că spre a putea dobîndi drepturi nu trebuie mai întîi să le rădicăm altora ?

Mă adresez cătră voi, reprezentanți ai clerului, o, voi acei cărora vi s-a dat frumoasele titluri de miniștri ai păcii, de ofițeri ai moralului. Nă vă împotriviți la o lege de omenire și de dreptate. [...]

Mă întorc cătră voi, deputați ai locuitorilor pontasi cărora vă zicem *șarani* pentru că înfășoșați acea multă, acea grea și

împilată țară. Aduceți-vă aminte că și locuitorii catolici au răbdat cu voi și dările și beilicurile, și biciul și toate angăruirile ; și ei cu voi au muncit și au suspinat ; au avut același trecut, lăsați-i să aibă și același viitoriu. Voi în Adunare ați găsit și veți găsi sprijin la durerile și lipsurile voastre. Ei bine, nu vă lăsați să vă înșele ; fugiți de șoaptele care vă îndeamnă să fiți nedrepti pentru frații voștri. Aduceți-vă aminte că între catolici și între voi este înrudirea cea mai strânsă : *înrudirea aceluiași suferințe, aceluiași împilări*. Spre chiar folosul vostru, vă rog dar, voi care cereți dreptate, dați-o fraților voștri !

Mă adresez către voi, reprezentanții răzășilor, urmași ai vechii boierimi române ; după o sută de ani de împilare, puterile Europei v-au chemat și pre voi ca să luați parte la organizația patriei, pre care odată strămoșii voștri au apărat-o pe cîmpurile războiului. O ! faceți ca din gura voastră să nu iasă cuvinte de strîmbătate ; arătați lumii că deși căzuți, în voi este încă vie scînteia vechii libertăți române ; arătați lumii că sînteți încă demni de a vă realța, și de a împreună lucra la regenerația României.

Mă adresez, în sfîrșit, la *boierime*. O, voi acei care prin naștere, prin avuții, prin inteligență sînteți în capul nației, fiți demni de misia ce vă este încredințată. Duceți la bun sfîrșit marea noastră întreprindere.

Privilegiurile le-am lepădat, dar în mîna noastră stă încă privilegiul ca să rămînem corifeii țării noastre, ca nația să vadă în noi aleșii săi. Pentru aceasta n-avem decît să ne ținem în capul reformelor cerute de luminile secolului, de trebuințele pămîntului. Inteligența, dreptatea și patriotismul nostru, în chipul acesta, vor fi privilegii pre care nimine, niciodată, și în nici o întîmplare, nu ni le poate lua !

Mă adresez mai ales către voi partea tînără a boierimii. Înțeleg că cei bătrîni să ție la regulament ; el le aduce aminte de timpul pre care fiecare om îl iubește, *timpul juneții*. Regulamentul este făcut de dd. în timpul tinereților lor ; au dar toată dreptatea să iubească legile făcute de dînșii. Însă, domnilor, o generație nu poate să aibă mai mult drept decît o altă generație. Precum d-lor ș-au făcut legi după placul lor și au

trăit sub dînsele, dei-ne și nouă voie să ne facem și noi legi după placul și trebuințele noastre. Perfectibilitatea este legea nu numai a omului, dar și a omenirii. Regulamentul Organic a fost un progres în 1832 ; în 1857 el nu mai este decît o constituție învechită.

Să nu ne împedecăm dar de strigătele oamenilor trecutului și să procedăm cu curaj și energie la o organizație potrivită cu trebuințele actuale ale nației și cu ideile seculului.

Domnilor, am abuzat îndestul de răbdarea dv. Vreu și trebuie să-mi închei cuvîntul. Dar, înainte de a mă coborî de la tribună, dați-mi voie să vă aduc aminte de un frumos spectacul și să vă înfățoșez în viitoriu un mai frumos spectacul.

Domnilor, vă aduceți aminte cînd pe piețele orașelor, tîr-gușoarelor și satelor noastre vedeam țîindu-se de mîină și boieri, și neguțitori, și săteni, și tineri, și bătrîni, și giucînd *hora unirii* ? Ei bine, domnilor, eu cunosc o horă și mai frumoasă, hora în care să se ție de mîină toți pămîntenii, și ortodocși și catolici, și armeni, și fără a se uita la deosebirea religiilor, pre care le poate giudeca numai Dumnezeu, toți legați prin aceleași drepturi și îndatoriri, prin același interes, prin aceeași dragoste cătră țară, să gioace *hora României unite și autonome*.

Eu votez pentru principul progresului și al eternii dreptăți, eu votez pentru adoptarea proiectului.

(„Al doilea suplement la «Buletinul...», nr. 12, p. 3, col. 1, p. 4, col. 2 ;

„Al treilea suplement la «Buletinul...», nr. 12, p. 1, col. 1, p. 4, col. 2 ;

„Al patrulea suplement la «Buletinul...», nr. 12, p. 1, col. 1, p. 2, col. 1).

DISCURS CU PRIVIRE LA REGLEMENTAREA RELAȚIILOR DINTRE ȚĂRANI ȘI PROPRIETARI *

Domnilor,

Atît în comitetul proprietarilor mari, cît și chiar acum la tribună, am avut onoare a fi obiectul deselor și binevoitoarelor atacuri ale deputatului de Piatra, d-lui vornicul Grigorie Balș. D-lui s-au pogorît pînă la personalități. Aceasta mi-ar da și mie dreptul de a răspunde în același simț și atuncea poate că nu i-aș rămînea cu nimic datoriu. Și nici că mă mir de purtarea d-lui deputat de Piatra. Nu o dată m-am întîlnit cu d. Balș în tabere deosebite. Înțeleg prin urmare ostilitatea d-sale în contra mea. Crima mea cea mare în ochii d-sale este că sînt consecvent cu mine însumi și cu antecedentele mele, o calitate pre care mulți din adversarii mei sînt departe de a o avea. Eu nu m-am suit la tribună spre a arunca pe foc untdelemn, ci apă ; de aceea eu nu voi imita pe d. Balș și mă voi abține de orice personalitate.

Domnilor, de 20 de ani sînt pe cîmpul luptei, și cu pana, și cu vorba, și cu fapta. În chestia locuitorilor pontași ca în toate chestiile ce am apărât în această Adunare, sînt consecvent cu mine ; tot ce am scris, tot ce am zis, tot ce am făcut la vîrsta de 20 de ani, la vîrsta de 30 de ani, le recunosc și le subscriu și astăzi cînd am călcat pe pragul al 40-lea an al vieții mele. Și eu respectez proprietatea, și eu o apăr, și eu o iubesc, întîi ca element, ca bază neapărată a societății, și al doilea chiar din interes personal, pentru că și eu sînt proprietariu de moșie, pentru că proprietatea mea este drept și onorabil cîștigată, pentru că ea mă hrănește. Însă eu gîndesc că tocmai pentru a o asigura trebuie să fac concesii ; și așa socot că chipul meu de a o apăra este mai nimerit decît acela al d-lui Balș. Dacă, ca răsplătire a strădaniilor mele pentru țara mea, istoria-mi va păstra două linii, eu sînt sigur că ea va fi dreaptă pentru mine și că va zice

* Ședința din 18 decembrie 1857.

că răzvrătoriu n-am fost niciodată, dar că pururea am vroit și vroiesc *ordinul* prin *progres*. Las dar să cadă incidentul personal și vin la lucrul principal al discuției.

Domnilor, niciodată în Principate nu s-a înfățișat o chestie mai grea și a căria dezlegare să ceară nu numai patriotism, dar și tact, dar și prudență, decît chestia *desființării boierescului și a stabilizării lucrătorilor de pămînt*. Această chestie de două sute de ani atîrnă asupra capului nostru ca spada lui Damocles; căci ea ține în luptă două interese — cele mai mari și mai vitale — proprietatea și populația agricolă, într-alte cuvinte, *baza societății și soarta nației!*

În adevăr, sînt în tot dreptul de a sprijini că de la dezlegarea acestei chestii atîrnă însăși soarta nației noastre. Ce ar fi nația, ce ar fi țara, dacă țărani noștri ar fi nenorociți? Eu întrebunțez cuvîntul de țaran în simțul său cel nobil de *locuitoriu al țării*. Departe de la mine încercarea altora de a desprețui această clasă, cea mai numeroasă și cea mai importantă a societății. Țăranii pentru mine nu sînt nici prinși pe cîmpul bătăliei, nici cumpărați cu bani, adică *vecini* sau *străini*, ei sînt însuși elementul cel mai puternic al naționalității române; țărani sînt însuși țara, acei căroro suitorii boierilor proprietari de moșii de astăzi le ziceau *iubiții noștri compatrioți*, chiar atuncea cînd voiau a le spori boierescul, precum dovedește cererea boierilor cătră domnul Moruz din 1805. Ce ar fi țara noastră, ce ar fi nația noastră, o mai adaug, fără țărani. Însuși această întrebare arată cît soluția este de grea. Ei bine, eu socot că totuși noi am fi putut să tăiem nodul gordian, dacă nu am fi consultat decît patriotismul nostru.

Însă, din nenorocire, aceasta nu ajunge; trebuie să ținem seamă și de împrejurările critice în care ne aflăm. Iată greutatea, iată marea pedică!

Dați-mi voie să mă esplic. O întîie greutate este înmărginirea în care se află mulți deputați. Mulți din noi au fost aleși numai pentru chestia politică, numai ca să fim organul dorințelor politice ale nației din îmbele Principate, acelor patru puncturi ai programului cum se zice, pentru ca ele rostite și în Adunarea ad-hoc să priimească o consecrație legală.

Însă mai presus și de voința alegătorilor noștri și de voința noastră era și este Tratatul de Paris, paladiul naționalității noastre. acela carele, hotărînd că îmbele Principate vor fi chemate a se rosti asupra organizării lor prin două Adunări ad-hoc, compuse astfel încît să constituie reprezentăția cea mai exactă a tuturor intereselor și claselor, prin însuși aceasta au deschis gura și celor mici ca și celor mari !

Comisia Internațională din București, pe puterea Tratatului de Paris, ne-a pus dar îndatorirea să pășim mai departe decît chestia politică, să intrăm și-n reformele din lăuntru.

Prin însuși aceasta ne-am aflat puși între două pericole, acel de a ne arăta nesupuși voinței marilor puteri, carele au luat în mînele lor soarta patriei noastre, și de a lăsa prin urmare străinilor să ne facă ei organizația țării — o organizație poate nepotrivită cu interesele noastre — și pericolul de a ne sacrifica însuși noi autonomia noastră. Pre cît ne-a fost prin putință, noi am căutat să ne ținem departe și de un pericol și de altul, făcînd rezervele noastre în privirea dreptului nostru de a ne face singuri legi și totodată, în rostirea dorințelor pentru reorganizația din lăuntru, ținîndu-ne cît se poate mai mult de generalități. „Buletinul“ ședințelor Adunării este o vie dovadă de cîtă sfială am întrebuițat chiar întru rostirea acestor generalități, mărgininu-ne numai în puncturile de mare interes general. Însă firmanul de convocarea Adunării ad-hoc au învoit și comitetelor claselor de a-și rosti îndeosebi dorințele lor. Noi nu eram și nu sîntem competenți de a opri clasele să se folosească de acest drept și pericolul de care ne temeam, totuși, s-a înfățișat !

Deputații locuitorilor pontasi s-au arătat dar în Adunare cu propunerea *răscumpărării boierescului*, care într-alte cuvînte însemnează tot aceeași, cît și *deplina împroprietărire a obștiilor sătești pe pămînturile pe care ele astăzi le au numai ca uzufruct în contra muncii îndatoritoare ce dau proprietarilor de moșii.*

Pentru cei ce prevedeau lucrurile de departe, pentru cei ce de mult au studiat împrejurările clasei agricole din Principate, această propunere nu înfățișă nimic de neașteptat. Ei știa că cea întîi cerere ce locuitorii pontasi vor face în Adunare trebuia neapărat să fie *rădicarea pontului*. Însă pentru marea ma-

joritate, pentru acei care nu sînt deprinși de a se ocupa decît de cele de față, decît de lucrurile cele curgătoare, fără a gîndi la viitoriu, propunerea deputaților pontasi i-au surprins ca căderea unei boambe.

Marea majoritate a proprietarilor de moșii n-au rădicat decît un strigăt de spaimă : că proprietatea era amenințată. Tot deputatul carele se propunea că avea o altă idee decît a mulțimei, carele recunoștea că starea actuală a locuitorilor era rea și că nu se mai putea ținea atît în interesul lucrătorilor de pămînt, cît și chiar în acel al stăpînului moșiei, și mai ales în interesul nației, tot deputatul căruia în astă chestie i se atribua idei liberale, se califia de *comunist*, cuvînt neînțeles de mulți din acei ce-l rostesc neconținut.

Domnilor, dacă m-aș fi suit la tribună ca să învenin discuția, n-aș avea decît să imitez pre majoritatea comitetului boierilor proprietari mari de moșie, n-aș avea decît să trătez chestia de drit și să întru în istoria proprietății funcieră din Principate. Cu acte mult mai valabile decît acele pe care această majoritate să razimă, aș putea dovedi toată falsitatea teoriei ei în privirea unei proprietăți funciere, liberă de toată șerbia. Din nenorocire, noi sîntem încă departe de a avea o asemenea proprietate liberă cum ș-o înfățișază în teoria sa această majoritate. O asemenea proprietate liberă există numai în Occidentul Europei, o asemenea proprietate liberă noi vom avea-o numai după ce propunerea deputaților pontasi va primi o soluție definitivă, astfel încît noi, proprietarii de moșii, să nu mai avem nici o îndatorire impusă de lege cătră obștiile satești, nici aceste să nu mai fie legate cătră noi prin o altă îndatorire impuse iarăși de lege ; în cîtă vreme însă o asemenea soluție nu se va da, cu legea din 1851 în mîină eu sprijin că proprietatea funciară în Principate nu este liberă și că la emanciparea ei trebuie să țintim cu toții tocmai acei carii avem moșii. În zădar ne vom zbuciuma, în zădar vom striga la comunism, în zădar vom năzui la argumente și la citații, faptul este așa. Proprietatea moșinașă în Principate este supusă unei grele șerbii. Citez chiar titlul așa-zămîntului lui Ghica-vodă. El se rostește așa : *regularea drepturilor și a îndatoririlor proprietarilor de moșii și a locuitorilor lucrători de pămînt așezați pe acele moșii.*

Nu vă mirați dacă pe mine, deputat al proprietarilor marți, mă auziți exprimându-mă așa. Încredințatorii mei, mă mîndresc de a o zice, m-au trimis să apăr drepturile lor de proprietari de moșii, dar nicidecum să tăgăduiesc sau să contestez drepturile locuitorilor, căci atunce aş atăca chiar acea mai mare lege care consfințește și asigurază *proprietatea, dreptatea* și un asemenea rol niciodată nu l-aș fi primit.

Fără dar a mă întinde mai mult asupra chestiei de drit, mă mărginesc numai a zice că precum nu mă unesc cu multe din propunerile majorității comitetului boierilor proprietari de moșii, asemenea nu mă unesc și cu propunerile deputaților pontazi. Prin aceasta eu nu voiesc a tăgădui răul social ce această propunere dezvălește. Acest rău este real, el există, el din ce în ce se face mai îngrijitoriu. Mulți îl și cunoșteau de mult, însă puțini au avut și curajul de a-l mărturisi fățiș, cînd deodată deputații săteni au venit și ni l-au aruncat în față în toată grozava sa golăciune. Aici, în descrierea crudă a acestui rău făcut într-un minut mai mult decît critic, cînd adversarii noștri căuta orice pretext spre a atăca pre bărbații ce apără în Adunare principiile liberale ale unei societăți europene, văd răul, văd toată marea greutate. Am dar un legiuitoriu motiv pentru a osîndi propunerile locuitorilor săteni, prin a declara că prin această propunere ce ei au făcut-o, în contra sfaturilor ce li s-au dat și fără a mai voi a aștepta inițiativa care și astăzi cred că ar fi luat-o chiar unii din proprietarii liberali, precum au luat-o și în multe altele, că prin această propunere, zic, locuitorii și-au făcut lor însuși rău, căci pe de o parte ei au dat un puternic argument aceluia ce nu voiesc reforma, iar pe de altă parte la mulți din deputați, ce din toată inima sînt pentru dînsii, ei le-au îngreuiat poziția și mai că i-au pus în neputință pentru a se pute exprima în această chestie liber de orice presie asupra conștiinței lor. În adevăr, lăsînd deoparte amenințările făcute oamenilor carii din convicție cred că toată organizația socială ce este de făcut în P incipate trebuie să înceapă de la *temelie*, iar nu de la boldurile *casei* și că stabilizarea obștiilor sătești este însăși *consolidarea nației*; apoi trebuie să recunoaștem că propunerile deputaților pontazi au venit spre marea noastră părere

de rău, spre marea noastră pagubă, a da o grozavă armă în mîna adversarilor noștri politici !

Această propunere a răspîndit spaima între proprietarii de moșii ; ce bun mijloc pentru a-i întărita în contra lucrărilor noastre, pentru a face agitație în țară ; ce mijloc puternic, ca sub vălul proprietății amenințate, să se atace voturile naționale și liberale ale Adunării, și să se întărească planurile separatiste și reacționare ? S-au început dară de a se agita de o parte pre proprietari, de altă parte pre locuitori ; celor dintîi li se zicea că avem să le luăm moșiile, celor de al doile că nu sîntem în stare de a face nimică pentru dînșii și că de două luni și giu-mătate nu-i purtăm decît cu vorbe. Nu este calomnie care să nu se fi răspîndit în contra noastră. Toată poșta ducea în ținuturi sute de noutăți false. Secfestrarea „Buletinelor“ Adunării, lipsa de orice publicitate, au dat un larg cîmp supozițiilor și acuzațiilor ; fiecare au început a se îngriji și ca dovadă n-avem decît să vedem ce se petrece împregiurul nostru ; casele particulare și hanurile gem de proprietari de moșii veniți din toate colțurile Moldovei. Presia din ce în ce se face mai mare și îngrijirea încă și mai mare. Datoria noastră, patriotismul nostru chiar cere ca să punem un capăt acestei îngrijări, care încă se sporește și prin împregiurările din afară.

Domnilor, noi nu trebuie să ne ascundem greutatea poziției, sîntem rezultatul unui al doile rînd de alegeri, urmăm unei partide biruită, ea niciodată nu ne va putea ierta că am școs-o de pe aceste bance ! ea șede dar la pîndă. Domnul Panu v-a vorbit de un memorandum al separatiștilor prin care ei contestează alegerea a 23 deputați, mi se pare. Poziția noastră oficială ne silește să nu-l refuzăm ; cînd vom reintra în viața privată vom răspinge calomnia, vom dovedi că drept și legiuit am meritat onoarea de a rosti înaintea Europei dorințele Moldovei. Dacă dar această partidă ne contestează validitatea alegerilor, cu cît mai mult ea trebuie să ni contesteze validitatea lucrărilor. Luați sama numai la purtarea partizanilor statului-quo. Ei stau la pîndă, ei răstălmăcesc fiecare propunere a noastră, fiecare vot al nostru ; aduceți-vă aminte de încercările lor de a agita prejudețele și patimile populare, atunce cînd Adunarea a tratat despre îndrituirea pămîntenilor creștini eterodocși.

Fără a ataca personalitatea cuiva, nu putem tăgădui că guvernul nu este partizanul opiniei politice a Adunării, este obștește cunoscut câtă puțină libertate, ba chiar câte piedici și lupte am avut înaintea alegerilor. Libertatea ce acum o avem se oprește la ușa Adunării. Noi nu avem un singur jurnal, chiar cenzurat, spre a se împrăștiia prejudețele și fricile, și cu toate aceste Înalta Poartă prin trei note ne învinovățește, calificînd Adunarea de revoluționară, și pe de altă parte arătînd-o atît de discreditată, încît la ocazia punctului al 9-lea al dorințelor generale ar fi trebuit să fie păzită de oaste. Noi știm astăzi cum s-au petrecut lucrurile ; slabi de suflet și rătăciții singuri ne-au dezvălit toată cursa. Adunarea era datoare să proclame de drit un princip care de fact și există în Moldova, *«drituri civile și politice pentru pămîntenii de orice religie creștină»*.

Oamenii ruginii s-au îngrijit că aceasta ar deschide ușa străinilor și că naționalitatea română s-ar pune în pericol. Alergătorii după popularitate s-au pus îndată lîngă dînșii, și adversarii noștri politici s-au pus în capul gloatei. O mizerabilă manifestație s-au făcut la mitropolie. În ziua cînd s-au tratat chestia, guvernul neinvitat de nimene au socotit de cuviință să puie 20 de soldați la ușele Adunării. Nici manifestația reacționară, nici gardia militară nu au avut nici o înrîurire asupra bărbaților de convicție. Noi ne-am făcut datoria ; și după vot, minoritatea a plecat capul înaintea majorității, așteptînd în deplină încredere hotărîrea Congresului.

Dacă guvernul a tolerat manifestația, dacă i-a dat un fel de consecrație publicînd prin „Gazeta de Moldavia“ că au priimit o petiție reacționară și că discuviințează cererea armenilor, dacă, cum se zice, a raportat la Constantinopol exagerînd împregiurările, toate aceste nu pot cădea în sarcina Adunării. Să ne bucurăm numai că chiar în nota Înaltei Porți acei ce au contribuit la vinovata manifestație s-au calificat după cuviință : ex. sa Aali-pașa le dă titlul de „populace“ ; gloată în simțul cel mai înjosit.

Eu m-am întins, domnilor, asupra acestui incident, pentru a vă arăta că dacă adversarii noștri s-au folosit spre a ne face greutăți de un punct atît de neînsemnat ca acel al 9-lea, cu cît mai mult ei au trebuit să se folosească de îngrijirile ce au răs-

pîndit în țară punctul mult important : *rădicarea boierescului!* Și cînd le era atît de ușor de a-și însuși frumosul rol de *apărători ai proprietății anenunțate!* Și cum să nu se folosească de propunerea deputaților pontasi, cînd nu numai ea cuprinde cereri radicale, dar cînd tonul ei, starea ticăloasă a lucrurilor ce o descrie cu atîta energie, generalizînd abuzurile, cînd — să zicem cuvîntul — ura ce dezvăluiește în contra stăpînilor de moșie, toate aceste le dau un puternic pretext spre a striga că se *insultă boierimea*, și apoi făcînd și o luptă de cuvinte, să strige că se atacă și proprietatea, voind ca în cuvîntul de *boier de moșie*, sau *boierul moșiei*, cuvînt obicinuit în gura săteanului — și pre care deputații pontasi l-au întrebunțat și în propunerea de față — să vadă o *tăgadă a proprietății*.

Iată rezoanele care mă fac, domnilor deputați ai pontasilor, de a vă osîndi propunerea ; căci prin tonul ei, prin haina în care ați îmbrăcat-o, ați dat puternice arme în mîna adversarilor voștri și ați făcut și chiar Adunării sarcina mai grea pentru a da o soluție dreaptă și definitivă asupra cererii dumilorvoastre.

Și nici că aveți trebuință — tocmai în împrejurările de față — de a pune atîta stăruință, atîta energie întru descrierea unui rău pre care toți îl cunoaștem. însuși noi proprietarii, și pre care, am convicția, marea majoritate dintre noi voiește din toată inima a-l vindeca ! Și aceasta nu numai pentru binele vostru, dară și chiar pentru binele nostru !

Domnilor, v-am desfășurat numai o parte din greutățile care sînt nedespărțite de discuția și de soluția chestiei. Oricum vom hotărî, sîntem puși în trista poziție de a nu putea liniști spiritele întăritate, nu atîta prin îngrijirea intereselor ce sînt în joc, cît prin intrigile din lăuntru și din afară. Oricum ne vom rosti, vom fi învinovațiți. Dacă, voind a liniști pre proprietarii de moșii, am adopta teoria majorității comitetului boierilor proprietari de moșii, vom da un vot în contra tutulor dorințelor noastre de mai înainte, un vot în contra nației. Atuncea vederat vom da însuși noi dreptate tuturor tînguirilor cuprinse în propunerea deputaților pontasi ; și atunci și oamenii liberali și adversarii noștri din afară vor fi în tot dreptul de a repeta aceea ce de atîta vreme se zice în multe jurnaluri, în multe scrieri

străine că : boierii nu sînt în stare de a face vreo reformă radicală în favoarea locuitorilor săteni ! Că patriotismul lor se întinde numai de a cere, iar nu de a da ; că aristocrația română este ruginită, mută și surdă la orice progres ; că ea nu voiește a ave un popl zdravăn și patriot ! Că singurul motiv care a făcut-o să îmbrățioșeze cu atîta ardoare ideea unirii a fost speranța de a putea sub acest steag a păstra privilegiile sale și măgulirea de a deveni *boieri ai rigatului României*, decît de a fi aceea ce sîntem astăzi boieri a două țări slabe și oficial tratate ca provincii turcești !

Dacă dimpotrivă vom încuviința cererea locuitorilor pontasi, răsculăm în contra Adunării marea majoritate a proprietarilor de moșii sau mai bine zicînd îi dăm în mîna adversarilor noștri politici, și noi acei carii nu voim decît aceea ce au făcut statutele cele mai conservative rămînem descriși în ochii lumii ca comuniști !

De aceea, domnilor, precum v-am zis, trebuie ca în această chestie patriotismul să predomnească mai presus de orice altă considerație. Sub nici un cuvînt, eu însuși acela care niciodată în fața unei greutăți nu m-am întors îndărăpt, nu sînt de socotință că trebuie să ieșim din generalități și să dăm o soluție precurmătoare.

Țara nu este luminată, nu este pregătită pentru o asemenea mare reformă. Precum a zis onorabilul meu amic Panu, o asemenea chestie nu se poate studia și hotărî în cîteva oare sau zile. De nu ani, trebuiesc măcar luni. Să dăm dară țarei timp să studieze, să se deprindă cu ideea. Cred în patriotismul proprietarilor ! Cred în bunul simț al pontasiilor ! Țara a mai avut chestii grele ; și cu toate acestea ea a trecut cu curaj și abnegație peste ele. Nu vă citez decît *emancipația țiganilor* făcută, sînt acum doi ani. Cine astăzi se mai resimțește de trebuința de a avea sclavi ? Așa cred că va fi și cu *emancipația țaranilor* !

Însuși glasul țării cere dară ca noi să ne abținem de o soluție radicală ; și așa să precurmăm îngrijările întemeiate și neîntemeiate, să rădicăm tot motivul de agitație, să păstrăm cu orice preț pacea și liniștea. Prin aceasta nu zic că Adunarea să se abție de-o dorință, și de o dorință demnă de noi. Însă această dorință să se mărginească numai de a constata trebuința unei

reformă ; această reformă să fie un pas înainte în favoarea lucrătorului de pământ ; acest pas să țintească la rădicarea boierescului sau a muncii îndatoritoare și la stabilizarea locuitorilor. Chipul, sistemul, timpul și toate celelalte măsuri deslușitoare ale reformei să le lăsăm viitorului guvern, viitoarei legislative !

Europa, țara și istoria ne vor ținea samă de greutățile în care ne aflăm și de marea nevoie care ne-a silit să nu facem mai mult !

Domnilor deputați ai locuitorilor pontazi ! După mai mult de un secol, puterile subscriitoare ale Tratatului de Paris v-au înapoiat și vouă dritul de a vă rosti în mijlocul Adunării țării durerile, trebuințele și dorințele voastre. Voi ați lucrat împreună cu toate celelalte trepte la punerea temeliei a noiei zidiri a neamului nostru. Mărturișiți voi singuri, dacă o singură dată în această Adunare s-au rostit o singură dorință care să nu fi fost în privința voastră, care să nu fi ținut la folosul întregii nații ? Precum în toate cererile noastre de mai înainte, așa și acum noi compătîmim la durerile voastre și voim toți cîți sîntem aice — oricare să fie deosebirea opiniilor noastre — toți voim vindecarea acestor dureri și fericirea treptei voastre, fără de care nici treapta noastră, ba chiar nația nu poate să fie fericită. Nu credeți că boierimea a fost și este nesimțitoare la suferințele voastre. Mai înainte ca puterile Europei să vă fi deschis gura în mijlocul Adunării, pururea s-au găsit boieri care au luat în apărare interesele voastre, care au dezvălit suferințele voastre, care au lucrat pentru îmbunătățirea soartei voastre. Mulți din ei au zis despre suferințele voastre, au apărut drepturile voastre, poate chiar mai mult decît însuși voi prin propunerea voastră !

Cu o sută patruzeci de ani mai înainte, domnul Căntemir — îl citez anume, pentru că și domnul Grigorie Balș a întrebuințat acest izvor istoric — a descris ticăloasa voastră stare !

(Al optulea suplement al „Buletinului...“, nr. 21, p. 1. col. 1, p. 4. col. 2.)

DISCURS LA ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA CA DOMNITOR

Măria ta,

După una sută cincizeci și patru ani de dureri, de umiliri și de degradație națională, Moldova a reîntrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pre capul său, pre domnul.

Prin înalțarea ta pre tronul lui Ștefan cel Mare, s-a reînălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să-i răsplătească sîngele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice. Alegându-te pre tine domn în țara noastră, noi am vroit să arătăm lumii aceea ce toată țara doarește : la legi nouă, om nou.

O, doamne ! mare și frumoasă îți este misia ! Constituția din 7 (19) august ne însemnează o epohă nouă și măria ta ești chemat să o deschizi ! Fii dar omul epoei ; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul ; fă ca legea să fie tare, iară tu, măria ta, ca domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă cincizeci de deputați te-am ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni !

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșasca frăție.

Fii simplu, măria ta, fii bun, fii domn cetățean ; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești dar mulți ani, ca și dînsul ; să domnești ca și dînsul, și fă, o, doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dizvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimentele tale patriotice,

să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadurilor împăratului din Bizanția că :

„România nu are alt ocrotitor decît pre Dumnezeu și sabia sa !“

Să trăiești, măria ta !

(Supliment la No. 28 al Monitorului
Oficial al Moldovii, Iași, 28 ian. 1859.)

„...eu pot fi combătut, dar nicio dată umilit, căci nicio dată nu mi-am plecat capul dinaintea nimănu, nici am cerut să-mi întindă mîna. De la păstrătorii puterii n-am cerut și nu voi cere nicio dată decît aceea ce fiecare este în dreptate de a cere : legalitate !“

(Discurs din 12 martie 1860)

M. Kogălniceanu

DISCURSUL ȚINUT DIN
PARTEA DEPUTAȚILOR MOLDOVENI
ÎN ADUNAREA DE LA BUCUREȘTI *

„Domnilor,

Dacă Adunarea Electivă a Moldaviei a putut încredința unora din membrii săi o misiune onorabilă, aceasta este misiunea ce ne-au încredințat nouă, căci a făcut din noi interpreții a două milioane de români către alte trei milioane. Mare onoare ni s-a făcut nouă, întâi ca să putem figura în această Adunare care s-a făcut atât de ilustră prin lămurirea ei patriotice, care a știut să se poartă mai presus de toate pedicile, care a triumfat de tot spiritul de partidă și de orice considerație personală, și care, prin actul cel mare de la 24 ianuarie, a dovedit Europei că vechea virtute română nu s-au stins din inimile colonilor lui Traian.

Mare onoare mi s-a dat mie, în parte, d-a mă putea sui pe această tribună după care au răsunat atâtea glasuri ilustre în favoarea naționalității române și a libertăților publice.

Adunarea Electivă a Țării Românești, prin întrunirea unanimă a sufragelor ei pe capul alesului nostru, a arătat Europei ce nația voiește. Votul ei de la 24 ianuarie a fost nu numai o sublimă protestație în contra hotărîrii aceluiași copaciu, două fiice ale aceleiași mame, dar a fost totodată și o răsplătire Moldaviei; și în adevăr, domnilor, Moldova avea drept a fi răsplătită, căci ea a suferit mult pînă a veni la votul ei din 7 octombrie. Ea, pentru ca să nu poată proclama Unirea, a fost espusă la toate pedicile din afară și din năuntru. Ei socoteau că moldovenii nu vor fi în stare să pună deoparte interesele private și să se sacrificie în fața celor generale. Socoteau că Unirea este o faptă prea mare pentru a se putea realiza de către noi. Moldova însă a biruit tot; neconsultînd decît datoria lor către patrie, clasele cele

---

* Ședința din 17 februarie 1859 (discurs publicat fragmentar).

înalte au arborat mai întâi steagul nației și tot poporul le-au urmat.

Însuși opresia, la care nația a fost espusă, i-a îndoit curajul. În zadar s-au chemat în ajutor toate puterile ; în zadar s-a călcat Tratatul de Paris ; în zadar în capul țării s-a pus un caimacam străin cu limba și cu inima. Aceasta a fost o palmă pe care Moldova n-au uitat-o, aceasta ne-a revoltat și ne-a îmbărbătat de laolaltă și în ziua de 7 octomvrie 1857, afară de două voturi care și acestea în urmă s-au căit, Unirea s-a proclamat de întregă Adunare ad-hoc.

În ziua de 5 ianuarie, după ce Adunarea Electivă a Moldaviei a fost convocată, cel dintâi vot al ei a fost iarăși proclamarea Unirii Principatelor, și apoi pășind la alegerea domnului, ea a ales pe acela pe care l-a socotit mai capabil pentru a duce la bun sfârșit marele princip al Unirii.

Așadar, d-lor, când ați ales pre alesul Moldovei, d-voastră n-ați luat numai domnul ei, ci ați luat Moldova întregă. Moldova de azi înainte face parte din România ; de acum orice hotărâre veți lua în favorul nației române, să fiți siguri că Moldova nu vă va lipsi, ci vă va urma oriunde o veți duce pentru apărarea autonomiei ; însă pentru dezvoltarea naționalității noastre, nu trebuie să ne ascundem, votul din 24 ianuarie ridică multe greutăți și complicațiuni.

Diplomația streină iarăși discutează în privința țării noastre în asemenea împrejurări ; concursul tuturilor românilor este necesariu, ei trebuie să fie gata nu numai când li se vor încuviința cererile lor, dar încă și când nu li s-ar încuviința. De aceea Adunarea Moldaviei a crezut de trebuință a se adresa către dv. și a vă propune întrunirea la Focșani a amândorora camerilor, spre a ne consulta împreună și mai de-aproape de ceea ce este de făcut, și în caz de a dobîndi un verdict aprobativ și la caz de a vedea nimicite toate muncile noastre. Acesta este scopul chemării ce vi se face ; Adunarea Moldovei nu voiește să sfărâme Convenția și tractatele, ele ne consfințesc autonomia, însă Adunarea Moldovei vrea să ia mijloacele cele mai bune spre a le apăra în caz când alții le-ar ataca.

Trebuie să ne pregătim prin chipuri înțelepte, însă teineice. O nație care își are conștiința drepturilor sale trebuie să aibă

și corajul de a să apăra, numai atuncea ea este respectată ; votul dv. din 24 ianuarie ne-a ridicat înaintea Europei ; ne vom ridica încă și mai mult cînd îi vom dovedi că știm să apărăm aceea ce am făcut ; și că, cu toate greutățile, Unirea trebuie să fie rezultatul lucrărilor și al țintirilor noastre ; Unirea este vocea lui d-zeu ; Unirea este atît de necesarie, încît fără dînsa nu ne este cu putință a dezlega nici chiar chestiile sociale, la soluția cărora sîntem îndatorați, prin Convenție, de a proceda. Unirea este folositoare pentru ambele țări surori ; prin unire însuși vițiurile noastre se vor face virtuți. [...] Moldova trebuie dar să caute a se lipi către surora sa. De aceea, în Moldova, Unirea nu este o chestie de intuziasm, ci de judecată și de logică.

Iată cauza pentru care cu atîta energie moldovenii voiesc Unirea, pentru că numai Unirea le poate asigura independența din năuntru și puterea de a se apăra de înrîuririle streine. Ei nu cruță nimic ca să ajungă la dînsa ; de aceea vedem în Moldova faptul admirabil că cu cît ne ridicăm ochii mai sus, cu atît găsim o voință mai înfocată în favoarea Unirii.

D-lor, niciodată o nație n-a datorat mîntuirea sa numai altor nații. Cînd cinci milioane de români vor voi, ei vor și putea. Noi astăzi viețuim în secolul al 19-lea, cînd nu se mai împarte popoarele ca oile, ca în acele timpuri barbare, cînd dreptul public nu era cunoscut. Astăzi oricare putere europeană contează pe opinia publică ! Să avem dar curajul convicțiilor și a trebuințelor noastre ; să uităm dezbinările trecute, să amînăm dintre noi chestiile secundere ; să arburăm mai presus de toate steagul naționalității române și să fim siguri că vom triumfa de toate greutățile ; să ne silim mai ales a dovedi Europei că pre cît sîntem de hotărîți a ne apăra drepturile de nație autonomă, pre atît nu voim a fi un obiect de grijă și de tulburare pentru dînsa.

Să punem toată stăruința de a înfățișa o administrație înțeleaptă care să îndeestuleze toate interesele legitime și o bună rînduală între noi care să dea megieșilor condiții de stabilitate, și atunci să fim siguri că Europa va recunoaște votul nostru.

Cînd noi am fi mulțumiți și fericiți între noi, cînd noi n-am ataca pe nimenea, pentru ce să ne atace alții ?

Misia de a introduce pacea și fericirea în țara noastră este rezervată claselor înalte ale societății.

Noi am jertfit de bună voie privilegiurile de naștere, însă sînt două privilegii pe care nu ni le poate ridica nimenea : privilegiul patriotismului și al virtuților cetățenești ; să căutăm dar ca prin patriotism și virtuțile cetățenești să întrecem pe celelalte clase și atunci și fără privilegiurile nașterii, tot vom fi în capul nației ! Să ținem seama de nevoile și aspirațiile acestui popul admirabil ce-l are Țara Românească, popul ce nu dorește decît de a fi condus, popul ce de la Focșani și pînă aicea n-am făcut decît a-l iubi și-a-l prețui, din mult în mai mult și în capul unui asemenea popul se pot face minuni. Misia de a-l conduce este a claselor înalte. Aceasta se poate face prin organizarea unei bune administrații și prin dezvoltarea instituțiilor militare care au fost gloria și tăria strămoșilor noștri.

Tratatul de la Paris însuși ne zice că apărarea drepturilor noastre este încredințată puterii armată naționale. Să ne întărim dar puterea armată. Destul soldații noștri au servit de santinelă la ușile străinilor. Destul steagurile române s-au umilit înaintea năvălirilor străine ; mai fîlfîie o dată liber aceste stindarde și pentru apărarea patriei !

Domnilor, cînd dumnezeu voiește bine cu o nație, îi trimite entuziasm ; să unim dar la entuziasmul poporului energia și prudența bărbaților de stat și însuși noi vom culege ceea ce au semănat strămoșii noștri, vom vedea pămîntul făgăduinții, vom vedea Unirea. Strămoșii au apărut patria în timpuri mult mai grele ; să nu fim dar mai jos de ceea ce nația așteaptă de la noi.

Precum venerăm pe strămoșii noștri, să facem ca și strănepoții noștri să ne venereze pe noi. În mîinile noastre stă ca să ni se înscrie numele în tablele de bronz ale istoriei ; în mîinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că, sub pietrile sub care avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile ; în mîinile noastre stă că, deși împlinidu-se misia pe pămînt, că, deși morți, încă din morminte să dăm urmașilor noștri sfaturi de mîntuire și să dictăm legi generațiilor viitoare“.

(*Mon. Oficial al Țării Românești,*
nr. 21, 1859, pp. 82—83, anexa 2.)

AMENDAMENT ȘI DISCURS LA
ARTICOLUL 145 DIN PROIECTUL DE
CONSTITUȚIE REFERITOR LA
STABILIREA CAPITALII ȚĂRII *

D. Kogălniceanu citește următorul amendament la art. 145 :

„Reședința obișnuită a domnului și a marilor corpuri ale statului este orașul București“.

D. Kogălniceanu se exprimă în următorul chip : „Amendamentul meu, domnilor, nu se pune nici pe tărîmul luat de onor. d. Radu Rosetti, nici pe acel al comitetului Constituțiunii. Amendamentul meu se mărginește a constata un fapt ce există : faptul că București este capitala reală a Principatelor Unite și că, prin urmare, Bucureștii trebuie să fie rezidența obicinuită a domnitorului lor. Așa o înțelege țara, așa o înțelege Europa, și aceasta nu de astăzi.

Cînd, la 1830, în urma păcii de la Adrianopoli s-a rînduit un comitet de boieri moldoveni și munteni pentru a redige un regulament organic pe baze comune ambelor principate, ce oraș s-a ales pentru întrunirea sa ? Bucureștii. Care este rezidența agenților și consulilor generali ai puterilor europene, meniți de a le reprezinta în Principate ? Bucureștii. Cînd, în puterea Tratatului de Paris s-a otărît de a se trimite la fața locului o comisiune internațională, însărcinată de a culege și a studia dorințele românilor pentru organizațiunea patriii lor, au nu București s-a otărît a fi locul ei de întrunire și de lucrare ?

Nu voi cita acele timpuri nenorocite de ocupațiuni streine, cînd Principatele dobîndeau o unire factice prin concentrarea autorității mai înalte a ambelor țări în miinile unui comandant *en chef* sau președinte plenipotențiar ; chiar atunci, iarăși, București a fost rezidența acestora.

Însăși Turcia, în urma îndoitei alegeri a domnitorului nostru și cu toate stăruințele sale pentru a se păstra în Principa-

---

* Ședința din 1 octombrie 1859.

tele Unite o administrațiune despărțită, nu a recunoscut că București este și trebuie să fie capitala României cînd, în protocolul cel din urmă, prin care s-a recunoscut îndoita alegere, ea a cerut ca la caz de o nouă violare a Convențiunii să se trimită în Principate o comisiune internațională, care, găsind pe domn în București, să-i facă observațiuni? Iată dar că Europa, că chiar Turcia recunoaște un fact evident și netăgăduit, că Bucureștii este capul orașelor române, este inima României, este capitala Principatelor Unite, fie administrațiunea lor unită, fie ea despărțită.

Statornicind că reședința domnitorului Principatelor Unite trebuie să fie București, noi nu facem dar alta decît a constata un fact și o trebuință mare, totodată nu ieșim din situațiunea lucrurilor făcute de către însăși Europa în urma recunoașterii a îndoitei alegeri. Nu violăm dar Convențiunea!

Prin urmare, nu pot îndestul să-mi exprim mirarea, cînd aud pe onor preopinent zicînd că comitetul însărcinat de a elabora proiectul de Constituțiune nu a avut misiunea de a determina locul capitalei României și că chiar nu este de competența Comisiunii Centrale de a otărî o asemenea chestiune.

Prin aceste cuvinte, onorabilul nostru președinte mă silește ca să apăr comitetul nostru fără chiar voința mea. Cum, domnilor, comitetul a avut dreptul a vă propune unirea completă și desăvîrșită a Principatelor, trecerea guvernului în mâinile unui principe strein din dinastiile domnitoare ale Europei, ereditarea tronului, într-un cuvînt comitetul a avut competență să ne propuie răsturnarea a însuși bazelor celor mai fundamentale ale Convențiunii, și domnul Radu Rosetti n-a zis nimica în contra acestor propuneri radicale, ba chiar le-a aprobat cu cuvîntul și cu votul său; și acum, tot d-lui vine și contestă comitetului competența de a se rosti într-o chestiune cu totul de localitate, o chestiune cu totul din întru, o chestiune la care Europa este puțin interesată și care, prin urmare, se și poate otărî în deplina noastră autonomie. Să fim, domnilor, sinceri. Dacă comitetul a avut competența să ne propună nu numai Unirea deplină, dar chiar și principele strein, cu ereditatea tronului, cum el nu s-ar fi putut rosti pentru o capitală, cînd aceasta este consecința firească și lo-

gică, nu numai a întrunirii Principatelor, dar și însuși a în-
doitei alegeri a unui singur domnitor ?

D. Radu Rosetti vine și zice că din *cauze naționale* se opune [la] adoptarea articolului 145 din proiect, adică la destinarea Bucureștilor de capitală a Principatelor Unite ! Din *cauze convenționale* aş pute-o înțelege, însă pînă acum nu l-am vă-
zut profesînd un prea mare entuziasm, un respect prea scrupulos pentru Convențiune ! Dar cînd vine și zice că nu-
mai cauze naționale s-ar opune la adoptarea art. 145, dă-mi
voie a-i întîmpina și a-i zice că tocmai interesele naționale
reclamă ca domnitorul să-și aleagă de reședință orașul Bucu-
rești.

Capitalele, domnilor, nu se improvizează ; singur onor. nos-
tru președinte a zis că capitalele sînt, sau rezultatul împreju-
rărilor, or mai bine zicînd a seculilor și al dezvoltării națio-
nale, sau rezultatul voinței prea puternice al unui monarh ca
Petru cel Mare ! D. Radu Rosetti uită că pe lîngă voința lui
Petru cel Mare au trebuit încă doi secolii și jumătate pentru ca
Petersburgul să fie capitala Rusiei ; și apoi, bărbați ca Petru
cel Mare nu se nasc în toate zilele.

Așadar, numai cazul întîi, adică : împrejurările și dezvoltarea națională, într-alte cuvinte interesele politice și sociale rămîn, care ar putea să ne otărăscă capitala ! Tocmai aceste, domnilor, au făcut Bucureștii capitala de facto a României, pînă cînd va sosi ziua mult dorită de a fi capitala și *de jure*.

Întocmai cînd Moldova era în lupte neîntreprupte cu polonii, și Țara Românească era în resbele neconținute cu ungurii ; precum moldovenii și-au statornicit capitala în Suceava, așa și muntenii și-au statornicit-o în Cîmpulung, Argeș și Tîrgoviște, ca să fie mai cu apropiere de otarele dușmănești. Cînd timpul luptelor a trecut, cînd ocupațiunile păcii, cînd interesele materiale și comerciale au început a se dezvolta în țările noastre, aceste interese au atras centrurile de populațiune către cel mai puternic al lor agent, către artera principală a comerțului nostru, către Dunăre. Apropierii Dunării, Bucureștii datoresc mai cu deosebire dezvoltarea sa ; Tîrgoviștea era încă capitala Țării Românești cu numele, și Bucureștii să și făcuse capitala ei *de facto*. Aceasta o vedem repetîndu-se chiar ac-

tual în Moldova. În timp cînd Iașii, cu toate că este reședința puterilor statului, reședința claselor bogate și privilegiate care produc puțin și cheltuiesc mult, merge din zi în zi scăzînd, Galații, care nu este reședința decît a unui simplu prefect, însă fiind centrul comerțului Moldovei, din zi în zi se dezvoltază, încît Galații chiar astăzi a ajuns orașul Iașii și mîine îl va întrece.

Înțeleg, zice onor. preopinent, că după studii prealabile făcute, după nevoile naționale, un corp politic ca al nostru să aibă a se pronunța pentru una din capitalele române sau să abandoneze pe amîndouă, dar comitetul nostru, dar Comisiunea Centrală după el, în lipsă de toate aceste, să o facă acum, nici o înțeleg, nici nu le recunosc o asemenea competență.

Dar studiile prealabile sînt de mult făcute, dar nevoile naționale sînt de mult constatate și de mult chestiunea s-a otărît între ambele capitale. Chiar cele ce se petrec zilnic sub ochii noștri vorbesc în favoarea Bucureștilor.

[. . . . .]

Cînd, în Moldavia, Unirea era chestiunea arzătoare a zilei, agenții separatismului, care se serveau de toate armele pentru a combate marea și eterna noastră dorință națională, puseră înaintea și chestiunea capitalei. Noii Ieremii, ei plîngeau asupra soartei Iașilor, înprospătînd un cîntec căzăcesc din timpul lui Vasile-vodă, ei se boceau în gura mare asupra frumuseții Iașilor pierdută, asupra palaturilor sale prefăcute în ruine, asupra sărăciei locuitorilor ei, asupra stingerii unui centru de lumină, în sfîrșit gazetele lor, broșurile lor, memoarele, propaganda lor erau pline de îngrijiri, de suspine și de lacrimi pentru viitorul bieților Iași, și cu toate aceste nimene nu s-a uitat la ele !

Ieșenii au fost cei mai ardentei campioni ai Unirii și cînd s-au întrunit Adunarea ad-hoc, și cînd în ziua de 7 octombrie 1857 Unirea Principatelor s-au proclamat de întregul corp reprizintator al Moldovii, afară de două glasuri, ieșenii au fost cei întîi carii la tribună au rostit religiunea politică a națiunii noastre.

Mă mir că argumentele separatiștilor să le văd acum reproduse și predicate de onor. nostru președinte, căldurosul partizan al Unirii Principatelor și al principelui strein !

În adoptarea art. 145 din Constituțiune, d-lui vede neghina rea de dezunire ce cade pe cîmpul sacru al Unirii, cu otărîrea Bucureștilor de capitală a Principatelor, d-lui, ca și foștii separatiști, vede *amenințarea existenței a mii de suflete și înădușirea unui centru de viață intelectuală* ?

Citez textual : Și eu, domnilor, sînt unul din viețuitorii din acel centru de viață intelectuală ; și eu, domnilor, sînt unul din acei nenorociți amenințați în existența lor prin strămutarea capitalei în București, căci casă, grădină, vie, moșie, tot cercul activității mele, a intereselor mele materiale le am toate în Iași și împrejurul Iașilor, și cu toate acestea, cînd și în ziare, și în comitete, și la tribuna națională am proclamat Unirea, eu n-am socotit nicidecum că făceam un sacrificiu patriei mele, că prin Unire aveam să-mi pierd avuțul meu și al copiilor mei ! Dacă s-ar fi atîns numai de mine și de averea mea, poate că pentru Unire aș fi făcut un sacrificiu ca și d. Radu Rosetti. Însă dacă aș fi presupus măcar că Unirea avea să strice, nu Moldovei, dar unei singure familii din Moldova, că Unirea avea să fie păgubitoare, nu orașului Iași, dar unui singur proprietar din Iași, vă încredințez că n-aș fi votat Unirea. Pentru mine, domnilor, ca și pentru toți acei din Moldova care s-au luptat pentru Unire, care și astăzi profesază această sacră religiune sinceramente și nu cu restricțiuni mentale, spre a mă servi de espresiunea d-lui Rosetti, Unirea nu poate să fie aducătoare de pagube, nu unui oraș, dar unei singure familii, dar unui singur individ. Ce poate face fericirea, întărirea și îmbogățirea unei țări și a unei națiuni nu poate să facă nenorocirea, slăbirea și sărăcia nimănui în parte, și zice-va oare d. Rosetti că Unirea nu este sorgentul tuturilor bunelor ?

Nu, domnilor, nici Iași, nici orice alt oraș nu va pierde prin facerea Unirii sau prin statornicirea Bucureștilor de capitală a Principatelor Unite. Au Unirea n-are să introducă putere și viață în toate vinele corpului național și social al României ? Au Unirea n-are să dea o puternică impulsivă și

dezvoltare tuturilor bogățiilor și intereselor noastre? Au prin Unire principiile egalitare și civilizatoare cuprinse în art. 46 din Constituțiune n-au să se aplice cu o energie și o ușurătate îndoită? Au prin Unire administrațiunea n-are să dobândească o mai multă unitate de acțiune și prin urmare și o emulațiune și o activitate mai mare pentru binele public, pentru dezvoltarea bunei stări a districtelor și a orașelor noastre?

Cu greu dar ni se va putea dovedi că strămutarea domnitorului în București ar aduce după sine ruina a mii de familii din Iași, căci este știut că atunci când tot trupul se întărește deosebitelș mădulare nu pot slăbi!

Văd că onor. d. Rosetti atinge o altă combinațiune născocită în Moldova, în timpul luptelor din 1857: vrea a menține *fundarea unei capitale nouă*. În adevăr, combinațiunea s-a fost pus pentru un moment pe tapet de un poet, poetul doinilor. Știți însă, domnilor, că poezii sînt oamenii cei mai puțin practici din lume! Și de aceea nimeni adoptînd-o ca un ce serios, ideea sa, ca toate ideile nenorocite, a căzut în rîul poeziilor, în rîul uitării! O capitală nu se improvizează, a zis-o între alte cuvinte însuși d. Rosetti. Rămîne dar ca să alegem între Iași și București. Numai rostind numele acestor două orașe, mai rămîne îndoială cui se cuvine preferința? V-am spus ce este Iașii. Dați-mi voie să vă spun părerea mea și în privirea Bucureștilor. Orașul București este de seculi făcut pentru ca să fie capitala României. Aproape de arterul principal al comerțului, al bogăției Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populațiune numeroasă, compactă și eminentă românească, Bucureștii este apoi singurul oraș care are elementul cel mai puternic al unei țări: clasa sau starea de mijloc. Nicăirea, în nici un alt oraș al României, nu există un centru de lumini mai mari, un popor cu aspirațiuni mai naționale și mai liberale, un spirit public mai neatîrnat. Nicăiri opiniunea publică n-a putut a se dezvolta și a domni mai mult decît în București. Și ce ar fi, domnilor, o capitală fără opiniune publică? Răspunsul ni-l dă Iașii, unde guvernul, scutit de puternicul control al glasului obștesc, cu toată rostirea și închezășluirile legilor, și mai înainte și acum își permite acturi arbitrare și o atotputernicie auto-

cratică, care în București nici o administrațiune nu și le-ar putea învoi decît sub amenințare de cea mai aspră răzbunare ! Esemple le-am avut în 15 iunie 1848 și în 24 ianuarie 1859 ! Răul ce produce o capitală fără opiniune publică, și prin urmare fără control asupra lucrărilor guvernului, îl avem sub ochi. Vedeti actele zilnice ale miniștrilor din Iași, vedeți administrațiunea Moldovii în comparațiune cu administrațiunea Țării Românești !

Niciodată în București nu va domni corupțiunea și arbitriul, care și-au ales de domiciliu statornic Iașii și unde această cangrenă lucrează ziua mare, fără frică și pudoare. Niciodată Bucureștii nu va tolera scandalurile care în Iași se petrec zilnic ca un ce foarte normal. Cauza este că în București este un popor cu inimă română, cu un interes viu pentru tot ce este al țării, cu o ură neîmpăcată pentru abuz și despotism [...] !

Așadar, domnitorul Principatelor Unite, neputînd petrece viața sa în trăsură de poștă, nefiind chemat de a esersa profesiunea de curier, trebuie să aibă o rezidență statornică, și care poate prin urmare a fi alta mai folositoare pentru țară, mai priincioasă pentru dezvoltarea și consolidarea libertății și egalității, decît Bucureștii ?

Preferînd dar în tot felul să văd pe domnul nostru în București, încungiurat de un popor român și cu nașterea și cu inima, priimind impulsionea unei opiniuni puternice și libere, și de acolo ca dintr-un centru de lumină răspîndind în toate părțile Principatelor Unite, și prin urmare și în Moldova, măsurile sale guvernamentale întemeiate pe legalitate și controlate de cea mai mare putere a seculului nostru, opiniunea publică. Votez dar pentru orașul București ca rezidență obișnuită a domnitorului Principatelor Unite, și votînd așa socot că votez pentru binele țării mele“.

V. Mălinescu se arată de acord cu capitala României la București, însă găsește că nu este momentul să se declare acum aceasta, neexistînd căi ferate care să pună „într-o strînsă legătură interesele ambelor orașe“.

A. Arsachi se declară de acord cu propunerea lui Kogălniceanu, însă atrage atenția asupra greșelilor pe care

acesta le face cînd explică așezarea capitalei la Tîrgoviște și la București.

Gr. Sturdza susține proiectul comitetului.

„Lămuririle istorice date de d. Arsachi sînt exacte : în căldura improvizațiunii mi-am fost confundat suvenirile ; mulțumesc onor. meu coleg ce mi-a împrăștiat memoria. În adevăr, turcii au îndatorit mai întîi pe domnii români a-și schimba reședința ; negreșit că ei nu au făcut aceasta din alt punct de vedere decît să aibă pe domnitor mai aproape de otarele lor, mai sub mîna lor.

Sînt de opiniunea d-lui Mălinescu că trebuiesc drumuri de fer ; că aceasta este neapărat nu numai pentru dezvoltarea materială a Principatelor, dar și pentru consolidarea Unirii, dar lipsa drumurilor de fer nu ne poprește a declara că reședința obicinuită a domnitorului este Bucureștii, pentru că în-suși astăzi ca este chiar *de facto* capitala României.

Domnitorul rezidă mai mult în București, și în viitor va rezida și mai mult. Nu socot asemenea că am ieși din Convențiune dacă corpurile statului s-ar strămuta în București, căci votul din 24 ianuarie a adus o schimbare în ordinul-lucrurilor neprevăzute de Convențiune, după însăși mărturisirea puterilor subscriitoare. În tot felul, nu este bine ca corpurile cele mari ale statului să fie *răzlețe*. Neprecizînd reședința măcar obicinuită a domnului, ne-am espune a vedea statornicindu-se teoria adoptată de ministerul din Iași, carele, cînd domnul nostru se afla în București sau în tabără, a sprijinit că domnul lipsea din țară și și-a însușit dritul de a ocîrmi Moldova cu o putere căminăcămească.

Încă o dată sprijin că a constata că reședința domnului este Bucureștii nu este a ieși din Convențiune ; vedem și alte state cu administrațiune despărțită, precum de esemplu Svecia și Norvegia, și cu toate acestea regele își are de reședință statornică orașul Stockholm“.

(*Protocoloalele Comisiunii...*, nr. 64, pp. 13—16, 17.)

PROFESIE DE CREDINȚĂ

1. Sînt și voi fi toată viața mea pentru Unirea Principatelor Române. Voturile din 5 și 24 ianuarie 1859, prin care am înălțat pe Alexandru Ioan I pe tronul Principatelor Unite, nefiind decît sublima expresie a eternei dorinți a românilor, voi susține cu orice preț tronul la a căruia fundare am participat și eu. Voi reclama îmbunătățirea guvernului, voi combate orice act al miniștrilor care mi se va părea contrariu principiului ce reprezintă domnitorul, în ochii nației ; dar voi prigoni cu toată energia orice plan, orice partidă vîntitoare de a aduce răsturnare ; căci dacă sînt pentru îmbunătățire, nu sînt și nu voi fi pentru răsturnare.

2. Sînt pentru întemeierea guvernului constituțional reprezentativ în toată puterea și întinderea cuvîntului, precum și pentru toate libertățile care-i sînt sufletul și consecința : libertatea conștiinței, a presei, a întrunirii, a petiției. Sînt pentru statornicirea legilor care din apărarea onoarei, vieții și proprietății fiecăruia cetățan, de orice clasă ar fi, să facă un adevăr pre care nimine să nu îndrăznească a-l călca. Sînt pentru supremația Adunării pentru că numai o Adunare neatîrnată poate introduce în țară libertatea, legalitatea și siguranța, pentru că numai o Adunare neatîrnată poate da puterii executive tăria și energia trebuitoare spre a face binele și a stavila răul, făcînd din puterea executivă organul legii și expresia voinței naționale.

3. Sînt pentru reforma legii electorale actuală, care este defectuoasă și exclude de la reprezentarea națională majoritatea nației.

4. Sînt pentru legea incompatibilităților, neputînd cineva fi totodată bun deputat și bun funcționar, și fără o asemenea lege, ar fi confundate puterile executive și legislative.

5. Sînt pentru aşazarea dărilor pe un sistem de dreptate pentru toţi cetăţenii, adică ca fiecare să ieie parte la sarcinile statului în proporţie cu averea sa. Sînt însă totodată pentru sporirea dărilor numai într-un chip uşor, treptat, şi numai întrucît se va cere de adevăratele interese ale statului. Sînt pentru controlul cel mai aspru asupra întrebuinţării banilor ţării.

Dări mari şi împrumuturi nu înţeleg decît atunci cînd mijloacele ordinare nu ar fi îndestulătoare, decît atunci cînd s-ar atinge de un mare interes al ţării.

6. Cu atîta mai mult sînt pentru întemeierea de bancă şi de institute de credit, fiindcă numai aceste pot rîdica agricultura, comerţul şi industria.

7. Sînt pentru organizarea marilor lucrări publice : drumuri de fier, canale, porturi, cît aceste vor îndoii avuţia naţională şi prin urmare şi averea fiecăruia particular.

8. Sînt pentru cea mai mare răspîndire a învăţătorei publice, astfel încît fiecare oraş să-şi aibă gimnaziul său şi fiecare sat să-şi aibă şcoala sa primară, astfel încît fiecare român să ştie scrie, ceti, şi prin urmare a cunoaşte şi a apăra drepturile sale.

9. Sînt pentru cea mai întinsă dizolvare a instituţiilor municipale. Socotesc că nimeni nu cunoaşte mai bine interesele locale decît localii ; de aceea sînt pentru ca toate interesele locale să se caute de autorităţile locale ; de aceea sprijin neatinerea municipalităţilor urbane şi rurale.

10. Sînt pentru libertatea industriei şi a comerciului, care astăzi şi sînt aşa de libere, încît străinii au ajuns a fi mai favorizaţi decît toţi pămîntenii. Însă întrucît vom fi încunjuraţi de staturi cu sistemuri protecţionate, întrucît vom ave jurisdicţie consulară, voi stăruii pentru ocrotirea comerciului şi a industriei naţionale, care, de abia născînde, au trebuinţă de o deosebită îngrijire din partea guvernului. Au însuşi copacii şi florile, cînd sînt tinere, cînd se răsădesc, nu se ocrotesc de grădinar, nu se udă, nu se apără în contra arşitei sau a gerului ?

11. Sînt pentru emancipaţia ţăranilor prin desăvîrşita lor împrăprietărire pe pămînturile astăzi în stăpînirea lor, aceasta

însă cu întreaga și deplina înaintea plătită despăgubire a proprietarilor de moșii.

12. Sînt pentru neatîrnarea și neamovibilitatea corpului judecătoresc ; sînt pentru introducerea juriului în procesele criminale, de presă și politice.

13. Sînt pentru reforma și îmbunătățirea clerului.

14. Sînt, în sfîrșit, pentru cea mai strictă și temeinică responsabilitate a miniștrilor și a tuturor funcționarilor statului ; fiindcă fără o reală responsabilitate a acelor care au puterea și legile în mîna, este cu neputință de a avea legalitate.

Iată principiile care le-am profesat de-a pururea și pe care și în viitor le voi apăra în orice ocazie și în orice poziție mă voi afla.

M. KOGĂLNICEANU

14 februarie 1860

(A circulat mai întii în foi volante ; textul a fost publicat în colecția de documente editate de Th. Codrescu, „Uricariul”, Iași, 1886, vol. VIII, pp. 225—228.)

DEZROBIREA ȚIGANILOR
ȘTERGEREA PRIVILEGIILOR
BOIEREȘTI
EMANCIPAREA ȚĂRANILOR

*Discurs rostit în Academia Română
Sedința solemnă de la 1 (13) aprilie 1891*

Doamnelor și domnilor !

Colegii mei mi-au încredințat misiunea de a lua și eu cuvântul în această mare și frumoasă zi, în care serbăm jubileul de 25 de ani al fundării Academiei Române. Această onoare o dătoresc vârstei mele înaintate.

În adevăr, cu excepțiunea venerabililor noștri colegi, domnii N. Kretzulescu și G. Barițiu, eu sînt, dintre toți ceilalți academicieni, cel mai în vîrstă. Și, dacă ar fi exact anul nașterii mele ce mi-l dau nu numai biografii străini, dar și literatorii români, cari au binevoit a se ocupa cu scrierea vieții mele, eu aș fi mai înaintat în bătrînețe decît chiar Nestorii mai sus numiți ai Academiei Române. După *Lexiconul de conversațiune al lui Meyer (Meyer's Konversations-Lexicon)*, eu aș fi născut la 1806 ; și nu mai demult decît sunt cîteva săptămîni, „România literară“ mi-a dat aceastași vîrstă ; astfel, aș număra 85 de toamne, n-am pretențiunea de a zice primăveri. Să-mi fie permis a rectifica această dată. Eu sunt născut în Iași, la 6 septembrie 1817, după cum rezultă din însemnarea originală, scrisă de tatăl meu în *Ceaslovul nașterilor și morților familiei Kogălniceanu*, o carte care, sunt încă cîteva ani, ca un adevărat registru al stării civile, se obișnuia a se păstra din tată în fiu mai în toate familiile noastre.

Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu ; maica mea, Catinca, născută Stavilla, era coborîtoare dintr-o familie genoveză...

Exprimîndu-mi-se dorința ca cu ocaziunea acestei zile ceremoniale să citez cîteva fapte din istoria contemporană, petre-

cute sub ochii mei ori săvârșite cu micul meu concurs, maiestățile voastre să binevoiască grațios a-mi învoi de a preceda lucrarea mea cu câteva cuvinte cari se raportă la zilele tinerețelor mele.

Bătrînii iubesc a povesti despre cele întîmplate în junețea lor ; și eu nu pot rămîne străin de această slăbiciune a vîrstei mele.

Nașul meu, adecă acela care m-a luminat cu sfîntul botez, întrebuițez stilul bătrînesc, a fost domnița Marghioala Calimach, soția logofătului Grigorie Sturdza, tatăl repauzatului Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei. Domnița Marghioala iubea foarte mult pe maică-mea, care copilă tînără a fost rămasă orfană de tată și de mamă și încredințată epitropiei¹ logofătului Grigorie Sturdza — bunul² meu despre mamă, medelnicerul Stavilla, avînd moșia sa vecină cu moșiile familiei Sturdzești, astăzi proprietăți ale principelui Dimitrie Mihail Sturdza, fiul fostului domn al Moldovei. Domnița Maria Calimach vorbea numai grecește ; ea mă iubea mult de mic copil și cînd mă lua în brațe, ea îmi exprima dragostea într-a mă dezmierda cu bătaie de pămîțe, pînă cînd leșinam de plîns și întovărășite aceste cu toate numirile dezmierdătoare grecești ce se întrebuițează la copii.

La săvîrșirea ei din viață, domnița Marghioala mă recomandă iubirei și îngrijirei fiului său Mihail Sturdza, carele deja în tinerețe luase primul loc între cei mai învățați și talentați boieri tineri ai Moldovei. Acestei misiuni, lăsate cu limbă de moarte, Mihail Sturdza a fost credincios ; acestei misiuni datoresc că Mihail Sturdza, ajuns domn al Moldovei în 1834, în același an, împreună cu fiii săi Dimitrie și Grigorie, m-a trimes la învățătură în Franția, și anume la Lunéville, unde furăm încredințați îngrijirei abatelui Lhommé, preot catolic, carele, din cauza marei revoluțiuni franceze, ca mulți alți emigrați francezi, se refugiase în Principatele Române. Abatele Lhommé, retras în Iași, a fost dirijat educațiu-

¹ *epitropie* — tutelă, îngrijire.

² *bun* — bunic.

nea și instrucțiunea tânărului Mihail Sturdza și dar acesta, ajuns domn, nu putea să încredințeze creșterea și îngrijirea copiilor săi și a mea decît aceuia care făcuse din el cel mai învățat boier de pe timpurile lui. Noi găsirăm pe abatele Lhommé, deși octogenar, încă în plină vigoare și profesor de retorică, de limba și literatura latină la colegiul din Lunéville, colegiu comunal care se bucura de o mare reputațiune prin capacitatea profesorilor și care a produs mai mulți bărbați însemnați ai Franciei. În casa părintească n-am fi putut fi mai bine tratați decît în sînul familiei Lhommé sub privegherea activă a abatelui. Eram cei întîi din clasele noastre. Dar după un an furăm luați din Lunéville și conduși la Berlin, la sfîrșitul anului 1835.

Berlinul de pe atunci își dobîndise numele de Atena Germaniei ; și prin patriotismul, inteligența și marea mișcare națională ce domnea în toate clasele nobile și burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atuncea se prevedea rolul cel mare, ce 35 de ani în urmă, Prusia avea să joace în istoria omenirii, ajungînd apoi la egemonia întregii Germanie, reînvierea imperiului lui Barbarossa.

Noi tinerii români furăm așezați într-o familie privată și anume în casa pastorului Souchon, parohul bisericii coloniei franceze, refugiată în Berlin după revocațiunea edictului de Nantes, mulțumită protecțiunii luminate a marelui elector de Brandenburg, Frederic Wilhelm (1640—1688), bunul lui Frederic cel Mare. Această colonie a păstrat pînă astăzi libertățile ce i s-au dat de acest mare principe ; ea are biserica sa, spitalul său, gimnaziul său, biblioteca sa ; în toate aceste, limba franceză este predominantă și astăzi. Membrii săi actuali sunt toți deveniți buni germani și mulți din ei, păstrînd numele lor de familie franceză, reprezintă oameni însemnați, care și-au făcut în istoria Germaniei un nume cunoscut în științe, în arte, în armată, în diplomație ; dar niciodată n-au uitat originea lor. Ei, o dată pe an, se adună într-un banchet frătesc, în care reînnoiesc aducerile lor aminte de Francia, de prigonirile făcute religiunii lor de regele Ludovic XIV și de bătrîna de Maintenon, prigoniri cari au silit pe părinții lor de a-și părăsi patria. Tot atunci, și cu pahare pline, ei, cu inimile

ardente, reală nestîrșite toaste în memoria marelui elector, care le-a dat un generos refugiu, libertatea cultului lor și o nouă patrie. Tînăr de optsprezece ani, am luat parte la aceste agape și inima mea s-a înfierbîntat în fața acestor bărbați de bine, cari trimeteau o neștearsă aducere-aminte vechei lor patrie, dar totodată aveau conștiința de ce datorau patriei nouă.

După un an, am fost strămutați în casa și sub privegherea unui alt om distins, pastorul Ionas, discipolul favorit al marelui teolog Scheleiermacher și editorul operelor acestui spirit înalt al bisericii protestante. Pastorul Ionas era un bărbat distins; el avea deja un nume bine văzut și era încuscrit cu familia lui Huffeland, autorul *Macrobioticeii sau arta de a trăi mult*, și cu familia comitelui Schwerin, urmaș al marelui feldmareșal al lui Frederic cel Mare. În casa sa se aduna societatea cea mai aleasă și din nobleță și din burghezime, care de pe atuncea luase un loc însemnat în Germania, puindu-se în fruntea ideilor naționale și a reformelor sociale care se răspîndise în toată Germania. Steagul lor era, înainte de toate, Unirea patriei germane.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Capodistria ¹, cu carele lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rudă a lui Mihail Sturdza, și după a căruia recomandățione noi surăm încredințați pastorului Ionas. În timpul petrecerii sale în Berlin — și aceasta era mai neîntre-ruptă — era unul din vizitatorii cei mai deși ai casei pastorului. El priveghea de aproape studiile noastre, ba devenea chiar profesorul nostru de religiune. Sub dictarea lui am scris în limba franceză *Études historiques, chrétiennes et morales* ², pe cari le-am tipărit apoi în Iași și s-au tradus în limbele română, greacă și rusă.

Acestei societății datoresc dezvoltarea micii mele inteligențe și amorul pentru tot ce este frumos și mare în viața omului.

¹ *Jean Antoine conte de Capodistria* (1776—1831) a jucat un rol însemnat în mișcarea grecească pentru scuturarea jugului otoman, fiind președinte al republicii grecești în 1827.

² Studii istorice, creștine și morale.

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans, profesor de dreptul natural, care era de o elocuență atît de mare, de un liberalism în idei atît de larg, încît din toate părțile Germaniei și chiar din alte țări, alergau cu miile studenții, ca să-i asculte vorbirea și elocuența sa dulce ca o melodie ; astfel încît a trebuit a se abate păreții la două săli pentru a lărgi sala unde el predica știința tinerei generațiuni germane.

Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795—1886), marele istoric, căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adînci bătrînețe, am avut și eu onoarea a-i adresa acum cîțiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întîiului său student român de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de a avea de dascăl pe marele Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiție și unul din fiii cei mai distinși ai coloniei franceze din Berlin.

În saloanele d-lui de Savigny, am fost prezentat și lui Alexandru Humboldt (1769—1859), carele îmi arăta în general un deosebit interes pentru țările române, atît de necunoscute pe atunci, încît nici numele de *români* nu se știa. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mirăm, cînd însuși în Moldova și în Muntenia numele de *români* nu era întrebuițat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* și *muntean*. Bătrînul Asachi toată viața lui n-a putut găsi potrivita terminațiune franceză la cuvîntul *român*, vorbind și scriind *les roumounis*. Să-mi fie permis a-mi face un merit, afirmînd că eu cel întîi am întrebuițat în limba franceză cuvintele de *roumain* și de *Roumanie*. La Berlin, pe timpul petrecerii mele, și chiar în saloanele culte, mai tot așa de puțin cunoscut era și numele de *Moldauer* sau *Wallache*. Mie mi se zicea *der schwarze Grieche*¹ pentru că aveam părul negru, și pe atuncea Berlinul era încă un oraș cu totul și exclusiv al Germaniei de nord, unde predominau mai cu deosebire figurile blonde.

¹ grecul cel negru.

Alexandru Humboldt, spirit eminent cercetător, îmi arată o deosebită dorință de a cunoaște în ce constă literatura noastră, și îndeosebi m-a întrebat despre soarta și caracteristica țiganilor noștri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micii noastre literaturi de pe atunci, pe care am publicat-o în *Lehmann's Magazin für die Litteratur des Auslandes*. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o broșură în limba franceză, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains* (Berlin, Behr, 1837), în prefața căreia chemam luare-aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor slav în țara mea, în sinul Europei civilizate, și tractat ca lucru prin însăși legile țării noastre.

Vacanțele le petreceam ordinar¹ în Pomerania, la Schwienemünde, pe atunci un mic orașel pe țărmurile mării, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe țărmul mării, și recomandat mai întâi de Wilibald Alexis (1798—1871), celebrul romancier, și care, deși eu nu aveam decît douăzeci de ani, mă luă în strînsă amicitie. Hehringsdorf astăzi este devenit orașul balnear mare și cel mai frecventat al Germaniei de Nord. Cu Wilibald Alexis am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechei zeițăi vende Hertha și cetatea de pămînt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetățile noastre de pămînt, Movila Răbîei, cetatea de la Adjud și atîtea altele.

Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniția la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania, atît în privința unității politice, cît și în privința aspirațiilor și eforturilor burghezimei de a intra în viața politică, care pînă atunci aparținea mai cu deosebire nobilimei. El mai întâi îmi da amănunțimi asupra mării reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea și împrumărirea țăranilor prusieni, operată în timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797—1840), de către marii săi miniștri Stein (1757—1831) și Hardenberg (1750—1822), reformă care a însuflețit și a îmbărbățit națiunea pru-

---

¹ *ordinar* — aici : de obicei.

siană, spre a scutura jugul francez, care, după bătălia de la Iena (1806), apăsă grumazii poporului german. Pastorul Ionas completează învățătura mea în privința marelui reforme; el puse în mâinile mele înseși actele multor legiuiri, proclamațiilor și reformelor lui Frederic Wilhelm III și cu deosebire edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toată suprafața statului Prusiei, desființând claca și orice alte servicii către stăpînii de moșii și prefăcînd în proprietate absolută în mîna țărănilor, ogoarele țărănești, cu despăgubire în bani o dată răspunși, sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părți de pămînt. Pastorul Ionas mă făcu cunoscut și cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga, în 1812. Prin acest act important, marele ministru arăta regelui necesitatea prefacerii chiar din temelie a organizației de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nouă viață prin înlăturarea a tot ce era slab, în el și prin deșteptarea de puteri nouă.

. . . . .

Hardenberg recomandă pentru organizațiunea dinăuntru cea mai mare libertate și egalitate de drepturi între membrii statului și fiecare post în stat, fără excepțiune, să nu se mai păstreze cutărei sau cutărei clase, ci să se deschiză numai meritului din orice clasă.

Mai apoi sfîrșește :

„Clasa cea mai numeroasă, cea mai importantă, cea care pînă acum s-a neglijat și s-a împilat mai mult, ar trebui cu preferință să fie un obiect al neadormitei îngrijiri a ocîrmuirii și a se desființa, prin o lege scurtă, bună și grabnică, toată servitudinea“.

Și ca soluțiune se propune :

„Concesiunea și statornicia pămînturilor țărănești, ca liberă proprietate a țărănilor, cu despăgubirea stăpînilor de moșii, și așa a se ajunge la desființarea legămintelor între stăpînii de moșii și între țărani !“

În una din vacanțele de vară, comitele Schwerin îmi dădu ospitalitatea în Schwerinsburg, vechiul castel al strămoșului său, feldmareșalul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo subt ochii mei, văzui aplicarea legii de emancipațiune

făcută cu 25 de ani înainte. Am văzut pământurile emancipate, unele rămase în stăpînirea vechilor proprietari de moșii, altele trecute vechilor servi, deveniți proprietari. Am văzut satul vechi al foștilor clăcași, Alt-Schwerin, și satul nou clădit după emancipare, Neu-Schwerin.

Straniu lucru ! Legea proprietății din Prusia avea mare asemănare cu condițiunile proprietății rurale din țările române. Principiul ce se găsește în vechea noastră legislațiune, pentru a se da țăranului spre cultivare pînă la două treimi din întinderea moșiilor, iar o treime se rezerva în seama stăpînului, exista și în Prusia.

Aici am de adăugit că acest comite Schwerin, care îmi dăduse ospitalitatea în castelul său, deveni mai tîrziu și în mai multe rînduri un membru important în *partidul liberal* și chiar și ministru de mai multe ori în anii de mare luptă pentru Germania, între 1848—1862.

Tot în timpul petrecerii mele în Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducesei de Cumberland, sora și egeria ¹ regelui Frederic Wilhelm III, și curînd ajunsei în intimitatea principelui Gheorghe, fiul ducelui de Cumberland, carele, după suișea pe tron a bătrînului duce de Cumberland, deveni principe regal, mai tîrziu însuși rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V și în fine detronat de către însuși vărul său, Wilhelm I (1866).

Mulțumită contactului meu cu atîția bărbați însemnați ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune și putința de a-mi îmbogăți mințea cu ideile reformatrice ce atunci inspirau înaltele inteligențe ale Germaniei. Da. Universității din Berlin, a doua mea mamă, Universității Fredericia Wilhelma ; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană și pe care l-am găsit în toate păturile societății germane, fie nobilime, fie burgheză, datoresc eu amorul pentru patria română și *spiritul liberal* care m-a însuflețit în toate actele vieții mele.

---

¹ *egerie* — sfătuitoare secretă, dar ascultată, de la numele unei nimfe care după o legendă romană, da sfaturi regelui Numa Pompilius (714—761).

În lungile mele lupte și lucrări, în prigonirile înverșunate cari nu o dată s-au încercat de a mă zdrobi, pururea am avut înaintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe cari, în memoriul său către rege, le arată principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a realța caracterul și bărbăția poporului german pentru dezrobirea sa de jugul străin.

Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte care le zic sînt complimente de curtezan, adresate unui Hohenzollern, astăzi rege al României.

Toată viața mea, și tînar și în vîrstă coaptă, am mărturisit în mai multe rînduri, că culturai germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți cari au operat realțarea și unitatea Germaniei, datoresc în mare parte tot ce am devenit în țara mea, și că la focul patriotismului german s-a aprîns *făclia patriotismului meu român!*

În anul 1864... cînd România era frămîntată prin greaua cestiune rurală — în ședința Camerei din 1 iunie 1864, eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse, privitoare la reformele agrare operate în Prusia în anii 1807—1812; pe aceste date m-am întemeiat spre a răspunde primului ministru al României-unite, carele combătea, cu un talent demn de o cauză mai dreaptă, proiectul liberalilor pentru emanciparea și împroprietărirea țăranilor.

Rog pe ascultători să-mi ierte aceste *prolegomena*¹, această digresiune ce am făcut-o înainte de a intra în materie. Bătrînii iubesc, o mai zic, a spune fapțe din tinerețea lor!

Intrînd în materie, voi desfășura trei date mari din istoria contemporană a renașterii României, trei reforme radicale săvîrșite sub ochii noștri *et quorum pars parva fui* *.

Aceste sunt :

I. Dezrobirea țiganilor ;

¹ *prolegomena* — introducere, precuvîntare.

* și la care am contribuit și eu în mică măsură.

II. Oborîrea¹ pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României ;

III. Emanciparea țăranilor.

I

Dezrobirea țăganilor

Contemporanii mai își aduc aminte, și aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol-Calimach, își aduc aminte ce erau țăgani, sunt acum 50 de ani, chiar atunci cînd razele civilizațiunii moderne îmblînzise moravurile în toate societățile Europei și cînd sclavia nu mai avea domiciliu decît în Rusia și din nenorocire și în România.

Legea țarei tracta pe țăgani de lucru, vîndut și cumpărat ca lucru, deși prin deriziune numărul sau individul se califica de *suflet* : am atîtea *suflete de țăgani*, am vîndut și am cumpărat atîtea *suflete de țăgani* ; în realitate, și mai ales stăpînii care aveau puțini țăgani, îi tractau mai rău chiar decît prescripțiunile legii.

Chiar pe ulițele orașului Iași, în tinerețele mele, am văzut ființe omenеști purtînd lanțuri la mîni sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte și legate prin colane împrejurul gîtului. Bătăi crude, osîndiri la foame și la fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în rîuri înghețate, iată soarta nenorociților țăgani ! Apoi disprețul pentru sfințenia și legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinți, copiii ruți de la sînul născătorilor lor și răzleți[ți], și despărțiți unii de alții, și vînduți ca vitele la deosebiți cumpărători în cele patru colțuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite ființe ; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povățuiți de spiritul secolului, de legile

---

¹ *oborîrea* — desființarea, distrugerea.

omenirei, un număr de boieri bătrâni și tineri au întreprins de a spăla patria lor de rușinea sclaviei.

Înainte ca cestiunea dezrobirii țiganilor să fi intrat în consiliile, în planurile de reformă ale ocîrmuitorilor, ea a început a se agita prin însăși inițiativa parțială a stăpînilor de țigani. Mulți din aceștia, și numărul lor din zi în zi sporea, ori în viață, ori mai ales în moarte, își dezrobeau, își iertau țiganii. Întrebuințez cuvîntul de *iertare*, pe care îl găsim în toate actele de dezrobire ; dar reforma era prea grea, ea jicnea prea multe interese ca să se poată opera cu înlesnire.

Erau *țiganii domnești* și foarte mulți ; aceștia constituiau un venit mare în bugetul statului ; erau *țiganii mînăstirești* și ai așezămintelor publice ale cărora servicii intrau în trebuințele zilnice ale acestor comunități ; erau, în fine, țiganii particulari, *țiganii boierești*, cari constituiau personalul de servitori în curțile boierești, bucătari, vizitii, rîndași, feciori în casă, slujnice, bucătărese, cusătorițe. Boierii cei bogați aveau chiar capele de muzici sau tarafe de lăutari. Toate aceste funcțiuni se exercitau de țigani ; dezrobirea lor era dar combătută de trebuințele zilnice și casnice ale vieții familiilor ; de aceea emanciparea nu s-a putut face decît treptat și sub două domnii, atît în Moldova, cît și în Muntenia.

Întîia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancipării țiganilor statului și a mînăstirilor. Dezrobirea s-a făcut mai întîi în Moldova de către domnul Mihail Sturdza prin două legi din 31 ianuarie 1844, iar în Țara Românească de către domnul Alexandru Ghica prin o lege din 1845.

Această emancipare, deși parțială, era hotărîtoare și pentru emanciparea țiganilor particulari, rămași încă în sclavie. Toate mințile prevăzătoare au înțeles că ora ștergerii sclaviei de pe pămîntul românesc sosise și că dezrobirea țiganilor particulari nu mai era decît o cestiune de timp. Un strigăt de bucurie a izbucnit în inima tuturor oamenilor luminați. Ochii, atît ai emancipaților, cît și ai acelor reținuți încă în fiarele sclaviei, dar însuflețiți de o dreaptă speranță, au vărsat șiroaie de lacrimi, și numele emancipatorilor, Mihail Sturdza și Alexandru Ghica, mulți ani au răsunat sub bolta cerească. Noi, tinerii din

Moldova — vorbesc numai de acei cu cari împreună am lucrat — uitarăm în acea zi lupta înverșunată ce făceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justiție în țară ; ne-am adunat, plini de entuziasm, hotărînd și hotărîți de a arăta domnului că în fața unui act mare, junimea română știa gîndi și lucra înalt și bine ! O deputațiune de tineri, între cari se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, D. Rallet, P. Mavrogheni și alți atîți și a cărei orator fusei ales eu, se prezentă domnului spre a-i exprima recunoștința tinerei generațiuni. Mihail Sturdza în acea zi și-a adus aminte că și el a fost tînăr și că era omul cel mai luminat al țării ; el ne exprimă recunoștința sa, declarînd că în noi vedea viitorul țării, că nouă aparținea de a face din Moldova și Valahia o țară civilizată și o societate europeană, și că stăruințele lui erau de a ne pregăti acest viitor. „Foaia științifică și literară“, redactată de mine, tipări un număr extraordinar din 6 februarie 1844, în culoare verde, culoarea speranței, în care, în proză și în versuri, se cînta marea reformă.

Țiganii particulari, cu toată lovirea dată sclaviei, au mai urmat a-și purta lanțurile, deși mult ușurate prin ideile nouă și prin îmblînzirea moravurilor, pînă la căderea domnilor reglementari în 1848. În București, prin marea proclamațiune revoluționară din 11 iunie 1848, țiganii auziră cuvîntul armonios al libertății, ei deveneau cetățeni liberi ; iată ce se zicea în acea proclamațiune : „Poporul român leapădă de pe sine neomenia și rușinea de a ținea robi și declară libertatea țiganilor particulari. Cei ce au suferit pînă acum rușinea păcatului de a avea robi sunt iertați de poporul român ; iar patria, ca o mamă bună, din vîstieria sa, va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creștinească.“

Dar curînd revoluțiunea, marea revoluțiune, toate marile reforme, fură călcate și zdrobite prin potcoavele cailor armatelor cotropitoare, și nenorociții emancipați fură din nou lanțuiți ; dar sămînța era aruncată și curînd ea trebui să-și poarte roadele sale. Tînăra generațiune a Moldovei nu înceta a cere dezrobirea robilor particulari, atît în țară cît și prin felurite broșuri ce le publica în străinătate : așa de exemplu, între alții,

Alexandru Papadopol-Calimach scria, la 1855, pentru emanciparea țiganilor articolele sale, publicate în Iași în *Foiletonul Zimbrului* din februarie 1856 : „Un popor care păstrează robia — scria el — merită să fie așezat în rîndul popoarelor osîndite !“

Domnul Grigore Ghica al Moldovei, înainte de a depune frînele guvernului, după dispozițiunile Tractatului de la Paris, vroi să-și încoroneze domnia prin acte mari. Între acestea figura și ultima lovire dată sclaviei, dezrobirea țiganilor particulari. Consilierii tronului, miniștrii, erau luați dintre tineri, din pleiada acelor cari din Unire și democratizarea țărilor române făcuseră programa vieții lor. Ministru de finanțe era Petru Mavrogheni ; el și eu furăm însărcinați de domn cu redacțiunea proiectului de lege ; el fu votat, putem zice, în unanimitate și cu entuziasm de către Divanul ad-hoc, care pe atunci, în urma tractatului nefast de la Balta-Liman, devenise simulacrul Adunărilor legiuitoare desființate în 1848.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai înainte-mergătorul entuziasmului general ce pe atunci însufla toată România pentru viitoarea sa renaștere. Dovadă, sutele de proprietari care au respins orice despăgubire acordată lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate și aparține iubitului nostru coleg, zelosul nostru cercetător și colecționar, d-nul Dimitrie Sturdza, să ne înprospăteze memoriei și istoriei contemporane numele acelor cari, prin o generoasă renunțare, au expiat păcatele lor și ale părinților lor de a fi fost ani lungi stăpîni pe suflete de țigani.

Cu o mică mîndrie de moldovean, să-mi fie permis de a spune că atît legea privitoare la emanciparea țiganilor mînăstirești și ai statului, cît și cea privitoare la emanciparea țiganilor particulari, s-a votat mai întîi în Moldova ; și anume cea dintîi în Iași în 31 ianuarie 1844, iar în București în 1847 ; cea de a doua în Iași la 10 decembrie 1855 și în București la 8 februarie 1856.

Reforma emancipatrice a avut în curînd efectele sale salutare : afară de țiganii lăieși, cari încă trăiesc în parte sub șatră, și afară de ursari, cari fac încă meseria de a domestici fiarele sălbatice, dar totuși se dau lucrului pămîntului, mai toți astăzi din celelalte clase de țigani s-au contopit în masa națiunei, și

ei nu se mai cunosc decît prin fața lor smolită și asiatică și prin vivacitatea imaginațiunii lor : altmintrelea, noi îi găsim în toate clasele societății noastre.

Deși de la proclamarea emancipațiunii nu sunt încă îndepliniți 50 de ani, țiganii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari.

Mă opresc aci.

Sunt sigur că părinții noștri, dacă s-ar scula din mormînt, văzînd progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dînșii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei.

II

Oborîrea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României

Sclavia neagră s-a desființat, este acum aproape de jumătate de secol, *sclavia albă* însă a mai durat încă zecimi de ani ; ea nu a luat sfîrșit decît în 1864.

Dar înainte de a dezvăli contemporanilor mei luptele și împotrivirile la cari a luat parte generațiunea mea, pînă ce prin tăierea nodului gordian am putut, în fine, întemeia și în România *brațe libere și proprietate liberă*, să-mi fie iertat de a mă ocupa de o altă dată, nu mai puțin memorabilă, de o reformă nu mai puțin însemnată în istoria civilizațiunii Româniciei ; voiesc a vă vorbi de ziua de 29 octombrie, cînd, de asemenea cu ziua de 4 august 1789, zi memorabilă în istoria Franciei, am proclamat în România desființarea privilegiilor de naștere și de castă, desființarea *pronomiilor boierești* și înlocuirea lor prin egalitate politică și civilă a tuturor românilor.

Suntem prea aproape de epoca marelui reforme, pentru ca chiar tînăra generațiune de astăzi să nu cunoască, cel puțin în trăsături generale, constituțiunea de privilegii și deosebire de clase care funcționa în România înaintea anului 1857.

După legea veche a țării, în adevăr, fiecare român putea deveni boier, dar încet-încet se creă în țările române un patriciat, o aristocrație *sui-generis*, care își căuta din ce în ce mai mult asimilarea cu nobilimea din țările vecine, Ungaria și Polonia. Ocîrmuirea țării se încredința, pot zice, numai unui număr restrîns de familii boierești, cari, ori se trăgeau din persoane ce purtau rangurile de *protipendadă*, ori înșiși erau investiți cu aceste ranguri.

Sub nume de *protipendadă* se înțelegeau cele întii cinci ranguri din *arhondologia boierească*, adică : marele ban, marele logofăt, marele vornic, marele vistiari și marele spătar, în *Muntenia* ; marele logofăt, marele vornic, marele vistiari, marele hatman și marele postelnic, în *Moldova*. Aceștia constituiau consiliul ocîrmuitor ; ei aveau apoi fiecare departamentul său, deosebit mai compuneau apoi și divanul judecător în ultima instanță. Celelalte trepte boierești compuneau boierii de starea a doua ; aceștia ocupau serviciile de a doua mîna, dar rareori puteau să ajungă la treapta de consilieri ai domnului sau de judecători divaniști.

Regulamentul Organic desființase *de jure*¹ această deosebire, însă de fapt ea tot se menținu, și mai ales în *Moldova*.

Boierii mari și mici erau apoi scutiți de plata tuturor dărilor, atît pentru persoana lor cît și pentru imobilele lor ; mai aveau dreptul de a scuti de dările publice un număr de contribuabili, aceștia sub nume de „scutelnici“, „poslușnici“, „chrisovoliți“ etc. Privilegiile lor nu se opreau aci ; mulți din ei aveau dreptul de a primi de la ocnele statului cantități mari de sare, alții aveau drepturi de a scuti de plata vămii obiectele ce aduceau din străinătate pentru trebuința lor. M-aș întinde prea departe, dacă aș enumera cu de-amănuntul toate privilegiile, favorurile, scutițiile de cari se bucurau clasele boierești.

Rareori un plebeian putea să străbată zidurile cetății în care sta închisă boierimea Moldovei și a Țării Românești. În *Muntenia*, o singură dată, un *Vilara*, fiu de simplu negustor, a putut străbate incinta de fier a aristocrației și a ajunge vistiari mare ; în *Moldova*, cu greu am putea găsi un al doilea caz ;

---

¹ *de drept*.

căci în fapt, mai mult decît în drept, puterea boierimei era mai mare în Moldova. Un om din popor, un negustor, oricît de bogat ar fi fost, cu greu s-ar fi putut pune în fața unui boier, chiar cu ocaziunea dărilor în licitație a veniturilor statului sau a bunurilor mînăstirești.

În domnia lui Mihail Sturdza, în tinerețele mele, am văzut la mai multe licitațiuni, cum boierii, împărțiți pe județe, luau, fără concurență, moșiile mînăstirești și apoi, cu prețuri îndoite, le subarendau la acei cari din agricultură își făceau meseria vieții lor. Mi se pare că și în Țara Românească lucrurile se petreceau cam tot așa ; cel puțin și astăzi se citează numele cîtorva boieri, cari, chiar pe timpul domnilor Alexandru Ghica și Bibescu, își asiguraseră monopolul luării în arendă a moșiilor statului și a mînăstirilor. Aceasta era *banda neagră boierească*, care, cînd privilegiile boierești au fost oborîte, a fost înlocuită prin *banda neagră plebeiană*, fără concursul căreia, mai pînă în zilele noastre, la licitațiile publice nu se putea lua o singură moșie în arendă.

După ce tinerimea română începu a se adăpa de ideile de egalitare și civilizatrice ale marei revoluțiuni franceze, această stare de lucruri nu mai putu dura. Cînd în București revoluțiunea de la 1848 puse sfîrșit domniei lui G. Bibescu, unul din articolii manifestului guvernului provizoriu declara : „Egalitatea drepturilor politice și contribuțiunea generală la dările și sarcinile statului“, precum tot acest mare act declara emanciparea clăcașilor, făcuți proprietari prin despăgubire și dezrobirea țiganilor, iarăși prin despăgubire. Dar marea reformă fu înăbușită o dată cu înăbușirea revoluțiunei, și regimul de privilegii, de scutiri, de favoruri redeveni o stare legală în Principate, o dată cu orînduirea domnilor timpurari, numiți de Poartă și de Rusia, în conformitate cu Convențiunea de la Balta-Liman.

Însă acest arbor secular al privilegiilor își primise o lovitură de moarte după care nu se mai putu îndrepta. Arborele dezrădăcinat trebuia să cadă și el căzu prin votul dat de Adunarea-mumă în ziua de 29 octombrie 1857, care apoi fu ratificat de Europa întreagă, prin art. 46 al Convențiunei de la

Paris. Votul din 29 octombrie 1857 are o prea mare importanță în istoria civilizațiunii moderne a României, ziua în care s-a dat acest vot ocupă un loc prea mare în viața bătrînei generațiuni care a așternut bazele renașterii României — pentru ca să nu am de plăcută datorie de a împrăști tinerei generațiuni memorabilul vot dat în unanimitate și cuprinzînd pe înșiși reprezentanții regimului privilegiilor, vot care a democratizat de-a pururea societatea română.

Și aicea, cîteva cuvinte spre a explica cum acest vot s-a dat de Adunarea-mumă din Iași și nu de cea din București.

Congresul din Paris, Puterile, după propunerile lordului Clarendon, a hotărît că populațiunile din Principatele Române vor fi consultate asupra viitoarei organizațiuni a patriei lor. Un volum întreg n-ar ajunge spre a descrie toate împrejurările, greutățile și conflictele prin cari am trecut, pentru ca să ajungem la alegerea și convocarea Adunărilor-mume din Iași și din București. Nu voi îndeplini această sarcină astăzi; ea n-ar intra în marginile strîmte ale unei conferințe; voi nota numai că Adunărilor-mume, de abia întrunite, au dat o direcțiune cu totul opusă activității lor.

Adunarea din București s-a mărginit numai a se rosti în privința organizațiunii politice a țărilor române, zicînd ca principiu, și poate că avea cuvînt, că de vreme ce Europa deja recunoscuse țărilor române deplina autonomie, apoi Europa nu avea mislune de a interveni în organizațiunea dinăuntru a statelor române. Adunarea din București proclamă numai bazele organizațiunii politice, adecă cunoscutele pe atunci patru puncte :

Autonomia Principatelor.

Unirea lor.

Neutralitatea țării și

Un guvern reprezentativ constituțional.

Aceste puncte, o dată recunoscute de Europa, aparținerea națiunii române, din nou convocată a se rosti asupra tuturor cestiunilor privitoare la organizațiunea dinăuntru.

Adunarea-mumă din Iași n-a urmat tot așa. Noi, reprezentanții moldoveni, în privința dorințelor noastre pentru orga-

nizațiunea politică a statului român, am urmat pe frații noștri, reprezentanții Muntefiei; și noi am cerut recunoașterea autonomiei țării, neutralitatea și regimul constituțional parlamentar; dar n-am voit a ne opri aici. Făcînd rezervele noastre în privința dreptului ce voia Europa a-și însuși, adecă de a interveni în organizațiunea dinăuntru a unei țări a cărei autonomie nu se pune în îndoială de nici o putere europeană, totuși am crezut că era bine — și astăzi recunosc că bine am făcut — să exprimăm Europei și chipul nostru de vedere în privința reformelor dinăuntru, adecă cum înțelegem noi să facem din patria noastră un stat european, o societate europeană și democratică.

De la întîiele noastre ședințe, Adunarea din Iași a făcut un program despre deosebitele cestiuni asupra cărora înțelegem a ne rosti. Acest program cuprinde un plan întreg de reforme: organizațiunea politică, administrativă, financiară, drepturile și îndatoririle cetățenilor, reforma clerului, desființarea clăcei și emanciparea proprietății și toate celelalte reforme cari băteau la ușă.

Noi ne ziceam, cu drept cuvînt, că a arăta Europei dorințele noastre de a ne europeniza patria era a atrage simpatiile și sprijinul marilor puteri și a însăși opiniei publice din străinătate. Credeam c-am nemerit urmînd acest drum.

Comisiunea internațională, compusă din reprezentanții Marilor Puteri și întrunită în București, și-a însușit mai toate dorințele exprimate de Adunarea ad-hoc a Moldovei, și pe acestea și-a întemeiat raportul său către Congres. Pe dorințele Moldovei s-a întemeiat și Europa în elaborarea și încheierea Convențiunei de la Paris, care, cuprinzînd soluțiunile rostite de noi moldovenii, ne-a fost octroiată¹ și a și fost primită de noi ca o adevărată Constituțiune pînă la înlocuirea ei prin Statutul din 2 mai 1864 și prin Constituțiunea noastră națională din 1866.

În Adunarea noastră ad-hoc, punctele principale ale reformelor fură încredințate spre studiere la deosebite comisiuni rînduite din sînul Adunării. Statornicirea drepturilor politice ale

---

¹ octroiată — acordată (fr. *octroyer*).

românilor fu încredințată unei comisiuni compusă din Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu, Costache Rola, D. Miclescu, I. Fotea, D. Cozadini și I. Chrisanti. Raportor era numit re-pauzatul Vasile Mălinescu.

În ziua de 29 octombrie 1857, Vasile Mălinescu cetei rapor-tul său asupra punctului VII, atingător de egalitatea înaintea legii, accesibilitatea tuturor românilor la toate funcțiunile sta-tului, așezarea dreaptă și generală a contribuțiunilor, supu-nera tuturor la conscripțiunea militară.

Proiectul de încheiere a fost modificat prin câteva amenda-mente în considerante propuse de Dimitrie Rallet : apoi Adu-narea, prin sculare și ședere, a adoptat în unanimitate și cu aclamație desființarea privilegiilor de clase.

Vicepreședintele Constantin Negri, felicitând Adunarea pen-ru votul ei, a adăugat că abnegația vechilor clase privilegiate arată patriotismul care însuflă Adunarea, căci era un act ce avea a fi prețuit nu numai de nație, dar și de Europa și de istorie.

Actul votat, care abătea un arbore secular, este prea impor-tant spre a nu-l reproduce împreună cu subscrierile cetățenilor cari au dat țării organizațiunea democratică de azi. Îl repro-duc aici întreg, precum el este publicat în nr. 7 al *Buletinului ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei* :

„Astăzi, anul una mie opt sute cincizeci și șapte, luna oc-tombrie în douăzeci și nouă zile ;

Luînd aminte că legile unui stat sînt sufletul său, că de la principiile care predominesc la alcătuirea legilor atîrnă viața, puterea și p opășirea națiilor ;

Luînd aminte că singurul mijloc de a vindeca rănilor de care pătîmește astăzi țara este așezarea unor legiuiri înțelepte, îm-bînfind datinele vechi, trebuințele de față și cererile veacului ;

Luînd aminte că respectul către legi este cea întîi condiție a trăinicieii lor ;

Că o lege atunci poate fi mai respectată, cînd, ieșită din sînul nației, va avea deopotrivă pentru toți aceeași măsură ;

Că dreptatea cere dar ca toți să fie egali dinaintea legii ;

Luînd aminte că cea mai sfîntă datorie a fiecărui este de a contribui la susținerea statului ;

Că după datinele vechi, nimeni nu era scutit de la nici o îndatorire către stat ;

Că boierimea abia la 1737, prin hrisovul domnului Mavrocordat, pentru întâia oară s-a scutit de dajdie și alte dări către visterie ;

Că în urmă, sprijinind sarcinile statului mai mult numai asupra unor clase, s-au făcut împovărătoare pentru ele ;

Luînd aminte că de la dreapta cumpănită așezare și reparație a contribuțiilor atîrnă nu numai prosperitatea materială a unei țări, dar în parte chiar și propășirea ei morală și intelectuală ;

Că cu dreptul este, ca, în măsură cum garantează statul la toți deopotrivă toate foloasele și îndeminările, de asemenea cu toți să se supuie dărilor în proporția averii lor fără deosebire ;

Luînd aminte că darea oamenilor la oaste este o îndatorire pentru paza țării și siguranța fiecăruia cetățean ;

Că, precum oastea este menită a apăra patria comună, datorii sunt cu toți deopotrivă și fără deosebire, să se supuie la conscripția militară ;

Luînd aminte iarăși că eficacitatea legilor atîrnă de la stricta lor punere în lucrare ;

Că meritul singur, fără nici un fel de altă considerație sau distincție, trebuie în viitor să fie un titlu îndestulător pentru a putea ajunge la toate funcțiile statului ;

Că această puțință trebuie a se recunoaște fiecăruia ;

Că numai prin legiuri înțelepte și drepte, nația română poate înainta pe calea propășirii ;

Luînd în privire, în sfîrșit, că privilegiile de clase trebuie a fi desființate ;

Adunarea ad-hoc a Moldovei dorește a se adopta la viitoarea reorganizație ca principii fundamentale :

I. Privilegiile de clase vor fi desființate în România ;

II. Egalitatea tuturor românilor înaintea legii ;

III. Așezarea dreaptă și generală a contribuțiilor în proporție cu averea fiecăruia, fără deosebire ;

IV. Supunerea tuturor la conscripția militară ;

V. Accesibilitatea pentru toți românii la funcțiunile statului.

Votează pentru șaptezeci și trei de membri și anume dd : p. sg. sa episcopul Nectarie Hermeziu, p. sf. sa episcopul Filaret Scriban, p. sf. sa episcopul Calinic Miclescu, preacuvioșia sa arhimandritul Neofit Scriban, preacuvioșia sa arhimandritul Melchisedec, sf. sa economul Dimitrie Mateaș, Dimitrie Miclescu, Constantin Bădărău, Dănilă Balan, dr. A. Fătu, Dimitrie Cozadin, Bazile Mălinescu, Mihail Kogălniceanu, Iancu Docan, Gheorghie Mașian, dr. C. Vîrnav, Dimitrie Savin, Niculae Cananău, Ștefan Călin, Simion Stanciu, Sebastian Canano, Alecu Jianu, Constantin Morțun, Gheorghe Vîrlan, Teodor sin Pavel, Dimitrie Grigoriu, Grigorie Balș, Mihail Jora, Constantin Ostahi, Dimitrie Gheorghidi, Gheorghe Sturdza, Constantin Sturdza, Grigorie Vîrnav, Iancu Levărdă, Constantin Roset, Dimitrie Krakte, Ion a Babei, Petru Brăescu, Ion Roată, Vasile Sturdza, Alecu Teriachiu, Ioniță Hrisanti, Vasile Balaiș, Constantin Iacovaki, Lascar Catargiu, Iancu Fotea, Răducanu Sava, Alecu Cuza, Grigorie Suțu, Manolaki Costaki, Vasile Stan, dr. Costin, Niculae Carp, Constantin Sturdza (Vaslui), Ion Olariu, Dimitrie Ghidionescu, N. Catargiu, Nicolae Bosie, Pandelachi Croitoriu, Nicolae Iamandi, Lazăr Galiardi, Iancu Cantacuzin, Grigorie Costaki, Constantin Știun, Ion Roșca, Timofti Sacalov, Dimitrie Rallet, Constantin Hurmuzaki, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Constantin Rola și Constantin Negre.

Iar *contra* nu a fost nimene. S-au abținut de a vota d. Dimitrie Romov. N-au fost față la votare înalt preasfinția sa mitropolitul și dd. Iordachi Pruncu, Vasilie Nicolau.

Conform § 79 din Regulamentul Adunării, viceprezidentul declară că Adunarea a încuviințat.“

Sanțiunea acestui vot a dat-o Europa mai cu deosebire prin articolul 46 al Convențiunei din Paris.

Națiunea întreagă a acceptat marea reformă și fiecare, foști domni, boieri mari, boieri mici, trepte privilegiate, au primit reforma egalitară, lepădînd chiar fără legi speciale tot ce deriva din vechiul regim, tot ce semăna chiar cu vechiul regim. Așa, fără chiar lege specială, boierii s-au dezbrăcat de titlurile bizantine, cari formau *arhondologia* română și s-au supus la dările generale către stat.

Pentru istorie voi aminti că numai doi boieri, foști privilegiați, s-au arătat împotriviți marelui reforme : în Moldova, repauzatul vornic Iordache Beldiman s-a refuzat de a plăti contribuțiunea personală, lăsînd de a i se împlini căciula pentru acoperirea acestei dări ; în Țara Românească singur repauzatul Ioan Manu a urmat a subscrie pînă la moartea sa „Ioan Manu, mare vornic“.

III

Emanciparea țăranilor

Vin acum la ultima și marea reformă operată de generațiunea mea ; desființarea clăcei, emanciparea brațelor și deplina împrăștiere a țăranilor pe pămînturile muncite de ei.

A face istoricul cestiunei rurale în țările române este a scrie înșăși istoria a trei secole de împilări făcute poporului român. Tomuri întregi ar trebui spre a arăta cum domnii români, veniți din Maramureș și din Făgăraș, spre a fonda statele române, Moldova și Muntenia, au găsit aceste țări nu pustii, ci locuite de populațiuni zdravene, moșnașe și libere ; cum acestea, în cursul veacurilor și sub domnii cei mai valoroși, drept răsplată a lungilor lupte ce au susținut pentru apărarea și mărirea mării moșii, patria, au fost prefăcuți în robi, lipiți pămîntului sub nume de *rumîni* sau de *vecini*. Ca țărani blînzi și răbdători, aceștia au răbdat munca și iobăgia, dar pururea, la ivirea oricărei inimi de domn mai bune, neconținut au sperat și au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic, Alexandru Papadopol-Calimach, a descris două zile din istoria secolului din urmă, cari, în bolta neagră a tiraniei și a cruzimei, strălucesc ca singure două stele, ca singure două puncte luminoase — zilele de 3 august 1746 și 6 aprilie 1749 cînd în București și în Iași, sub un domn fanariot, Adunările cu sobor au desființat *rumânia* și *vecinătatea*.

Dezrobirea *de jure* a țăranilor români s-a proclamat prin aceste două acte memorabile. Însă *rumânii* și *vecinii* au continuat de a mai fi priviți ca țigani, de a mai fi vânduți ca țigani, tatăl la unul, mama la altul, fiul la un al treilea și f ca la un al patrulea cumpărător ; dar țărași, deși decretați slobozi, tot au rămas lipiți pământului, continuând a munci tot anul fără milă și cruțare moșiile boierești și mînăstirești.

În tot secolul al XVIII-lea statul, luînd în privire că numai țărănimea plătea dări, că numai țărănimea purta toate sarcinile publice ; văzînd sărăcia și apoi chiar fugirea peste hotare a populațiunii rurale, se încearcă a regula această muncă, a pune cap nesațului proprietarilor de moșii.

O literatură întregă formează *urbariile*¹, *ponturile*² și *ășezămînturile* pentru determinarea muncii, dar vreo prefacere mare nu se opera cu toată protecțiunea domnilor și îngrijirea visternicilor de a îmbunătăți soarta materiei impozabile³, singura care era chemată a umplea lada visteriei. Forța lucrurilor era mai puternică decît chiar legiuirile domnești.

Țăranul era singurul factor, singurul venit al boierului ; și nu trebuie să ne mirăm de aceasta, dacă chiar după promulgarea art. 46 din Convențiunea de la Paris, care rostea că se va proceda fără întîrziere la reviziunea legii care regulează relațiile dintre proprietarii de moșii și cultivatorii de pămînt, în vedere de a îmbunătăți soarta acestora din urmă — în anul 1862, în plin Parlament, întîiul prim-ministru al României Unite proclama tristul și durerosul adevăr că brațele țăranului constituiau capitalul proprietarilor.

Ce reformă, ce ușurare se putea face cînd domnii aveau dinaintea lor pilda morței silnice a bătrînului Grigorie Ghica Moldoveanul, căzut victimă... a plîngerilor și intrigilor boierilor către Poartă, pentru că domnul patriot ușurase condițiunea muncitorilor de pămînt, regulînd și mărginind munca lor la 12 zile în cursul unui an.

¹ *urbariu* — registru în care erau trecute proprietățile funciare.

² *pont* — condiție de învoială agricolă impusă țăranilor.

³ cei obligați să plătească birurile, adică mulțimea țăranilor.

Însă este cu neputință de a mă întinde asupra cestiunei rurale în trecut ; voi atinge numai faptele petrecute în timpurile generațiunei mele, acele fapte la cari am asistat sau ca spectator sau ca împreună-făptuitor.

Ideile de emanciparea țăranilor români nu le-am avut numai eu, culese în timpul vieței mele de student la Universitatea din Berlin ; le-au avut toți junii mei contemporani, fie că ei s-au adăpat la sorgintea¹ civilizațiunei germane, fie că ei s-au nutrit de civilizațiunea franceză. Toți cîți ne-am întors în țară din școlile străine ne-am dat de misiune : dezrobirea țăranilor de lanțurile iobăgiei, a pontului și a clăcei ; constituirea proprietăței mari și mici ca proprietate liberă și absolută, ca proprietatea occidentală. De aceea oricînd, în țară sau în străinătate, junimea română, în adunările sale, a fost chemată a se rosti despre reformele cari trebuie a se introduce în România, întâia reformă, care prima pe toate celelalte, era emanciparea țăranilor.

La 1840, tinerii români din Paris ținură o întrunire în care Costache Negri proclamă necesitatea împrumutării țăranilor, ca o reformă de care atîrna însuși viitorul statului român. În 1846, Nicolae Bălcescu a publicat în *Magazinul istoric* lucrarea sa asupra stărei sociale a muncitorului plugar în statele române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți. Astăzi încă această lucrare este pledoierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marelui reforme, care de abia s-a putut săvîrși în 1864. Cuvintele lui Bălcescu în curînd aveau să pună cestiunea la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți își însușiră soluțiunea cestiunei ca un țel nobil al activității vieței lor.

Doi ani în urmă, în 1848, revoluțiunea din București, prin proclamația sa, adresa următoarele frumoase cuvinte în favoarea țăranimei române :

„Poporul român împarte dreptatea deopotrivă la toți și dreptatea o dă pentru toți și mai vîrtos pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei

¹ sorginte — izvor, sursă de informații.

adevărați, ce au fost defăimați atît îndelunĝ cu numele glorios de *rumân*, ce au purtat toate greutatele țarei prin munca lor de atîtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit, au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari înșiși și au drept înaintea generozității proprietarilor, înaintea dreptății patriei — își cer o părticică de pămînt îndestulă pentru hrana familiei și viteilor sale, părticică răscumpărată* de atîtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer și patria le-o dă, și patria iară, ca o mamă bună și dreaptă, va despăgubi pe fiecare proprietar de mica părticică ce o va da săracului, ce nu are pămîntul său, după strigarea dreptății, după glasul Evangheliei, după inima cea frumoasă a românilor, în care au aflat parte străinii întotdeauna, necum frații lor, hrănitorii lor, tăria lor cea adevărată. Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează ; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează ; săteanul fără pămînt se face proprietar și tărie neînvinsă celor mai avuți în folosul tuturor și în paguba nimului ; visteria va despăgubi pe toți !“

În Moldova, junimea refugiată la Cernăuți formula și ea programul său politic, economic și social sub titlul de *Dirințele partidului național din Moldova*. Redacțiunea mi-a fost încredințată mie, carele am și publicat acest act într-o broșură. Iată punctul privitor la cestiunea țărănească, cum se zicea pe atunci :

„Art. V — A se oborî boierescul și a se face proprietari pre toți gospodarii săteni, dîndu-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpîni a pămîntului ; această despăgubire și modul ei se vor hotărî de cea întîia Obștească Adunare...“ Pe urmă urmează, după acest punct, o lungă expunere a motivelor legale și ale necesităților economice cari reclamau această reformă. Această reformă a rămas numai ca o profesiune de credință a viitorului, pentru partidul național ; realizarea reformei a fost însă statornic urmărită de propuitorii ei în toate ocaziunile și în curs de 16 ani, pînă la 1864.

Nu a fost tot așa în Țara Românească.

Îndată după proclamarea guvernului provizoriu s-a orînduit o comisiune compusă de reprezentanți ai proprietarilor

mari și de deputați săteni ca să dezbată amănuntele reformei și despăgubirea cuvenită proprietarilor ; vicepreședinte acestei comisiuni era bătrînul Ioan Ionescu, fratele iubitului nostru coleg Nicolae Ionescu, și care astăzi își petrece adîncile sale bătrînețe la proprietatea sa Bradul, din județul Roman.

Dezbaterile acestei comisiuni, publicate în „Pruncul Român“, sunt foarte instructive și sunt dator a recunoaște că partea frumoasă și serioasă a dezbaterilor nu au făcut-o proprietarii reprezentați prin d-nii Lenș, Robescu și Lahovari (nu li se spun prenumele în protocoale). Preotul Neagu, deputații săteni Bada, Ene Cojocarul și Scurtulescu se deosebesc din contră prin seriozitatea cuvîntului, temeinicia argumentelor și chiar elocința cu care au apărat cauza țărănească. Un singur cuvînt n-a fost rostit propuind luarea pămînturilor lucrate de țărani fără o deplină despăgubire.

La întrebarea făcută de reprezentanții proprietarilor : cu ce țărani, săraci cum sunt, vor putea despăgubi pe proprietari ? Deputații țărani, ridicînd brațele lor înegrite de arșița soarelui și pline de rănile muncii silnice, le-au răspuns : „Cu aceste brațe robite, noi am muncit veacuri și am purtat toate cheltuielile stăpînilor de moșii ; libere, brațele noastre vor munci îndoit și fiți siguri că nu vă vom lăsa păgubași de ce dreptatea țării va hotărî să vă plătim.“ Acest limbaj în gura țaranilor, în loc de a liniști, întărită reacțiunea. Strigătele lor din zi în zi se ridicau mai tare, ele își găsiră un vinovat răsunet în tabăra dușmanilor mișcării naționale...

Locotenența domnească slăbi înaintea acestei reacțiuni, și prin decretul său, purtînd numele lui Tell, Eliad și N. Goleșcu, cu data de 19 august 1848, ea suspendă ședințele comisiunii sau, mai drept vorbind, desființă însăși comisiunea. Locotenența merse mai departe : ea ordonă chiar pe cale executivă îndatorirea sătenilor de a face arăturile de toamnă !

Negreșit că această măsură era de natură a agita populațiile rurale și a le face a-și pierde încrederea în hotărîrile locotenenței domnești, hotărîri cari purtau titlul de *Dreptate și Frăție* și erau făcute în numele poporului român. Locotenenții princieri se siliră a liniști spiritele prin o nouă procla-

mașiune ce o am sub ochi. Ea este datată din 6 septembrie 1848 și se silește a găsi o scuză a măsurilor silnice decretate mai înainte în contra proclamațiunei din 11 iunie, luînd ca pretext că cele mai multe moșii din Țara Românească fiind date cu arendă, contracții ar încerca pagube și ar alerga la pretenții neprecurmuate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce ar silit pe guvern la luarea măsurilor poruncite pînă astăzi, Locotenența socotește însă de netăgăduită datorie a sa de a da în cunoștința țarei, că încă de la 11 iunie articolul 13 al proclamației este consfințit și clăcașii vor fi scutiți și liberi de clacă, de iobăgie, de ziua de plug și de carul de lemne, fără a mai putea nici o silă a-i mai întoarce la aceste îndatoriri asupritoare.

Dumnezeu să aleagă din aceste decrete contrazicătoare !

Revoluțiunea a fost înăbușită și cu dînsa înăbușite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul sînge al pompierilor eroi, vărsat în Dealul Spirei, a salvat onoarea patriei în doliu. După aceea jugul secular s-a reîntemeiat mai tare și mai crud asupra grumazilor bieților țărani și aceasta sub protecțiunea baionetelor străine.

Se subscrie Convențiunea de la Balta-Liman. Adunările legiuitoare se suspendară și, în locul domnilor aleși de țară și pe viață, se numiră în Constantinopol, cu aprobațiunea Rusiei, doi domni numai pe șapte ani, Barbu Știrbei în București și Grigorie Ghica în Iași. În acele zile de restrîște, Provedința dădu însă țăranilor o mîngîiere prin calitățile domnilor nou-numiți. Barbu Știrbei era un bun și înțelept administrator și Grigorie Ghica era un bun patriot, o inimă generoasă aprinsă de iubirea poporului său.

După dispozițiunile luate de Curțile *suzerane* și *protectrice*, precum se zicea pe atunci, domnii numiră două comisii, însărcinate de a elabora nouă proiecte de reformare a relațiilor dintre proprietarii de moșii și dintre cultivatorii de pămînt. Aceste proiecte, o dată făcute, ele fură întărite printr-un

hatiserif al sultanului și publicate apoi de către domni în ambele principate.

Noile legiuiri se resimțiră de agitațiunea țărănească.

În Țara Românească, autorii mișcării naționale proclamaseră emanciparea țăranilor prin desființarea clăcei și împroprietărirea lor ; această proclamație devenise pentru țăranii munteni o evanghelie, o legendă. Proprietarii, de altă parte, tăgăduiau țăranilor orice drept asupra moșiilor. Vodă Știrbei, mare proprietar, introduse dar în legiuirea sa acest din urmă ordin de idei : tăgada țăranului a orice drept asupra pământului, chiar a acelor drepturi cari le erau recunoscute de secol, recunoscute, în cele din urmă, chiar de Codul Caragea.

Țăranii fură clasificați în noua legiuire de simpli *chiriași*. La fiecare șapte ani, stăpînii aveau dreptul de a izgoni de pe moșie prisosul populațiunei, fără despăgubire, chiar pentru casele și sădirile lor ; mai rău decît în Turcia, decît în Dobrogea, unde, la intrarea lor, românii au găsit legea otomană recunoscînd ca proprietate *mülk*, adecă proprietate absolută, casa și sădirile țăranilor, fie musulmani, fie creștini.

Însă aplicarea acestei legi a găsit o împotrivire hotărîtă, absolută din partea țăranilor în toată Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevoltîndu-se nicăierea, precum veacuri au făcut și părinții lor, țăranii resignați, dar sperînd timpuri mai bune, drept singură împotrivire au stat cu brațele încrucișate, în loc de a le pune la muncă.

Această atitudine fermă a dat de gîndire și domnului vodă Știrbei, bun administrator și mare gospodar ; el înțelese toată gravitatea situațiunei, el lăsă dar să se realizeze acea ce însăși legiuirea sa zice, că legiuirea avea de scop numai ajungerea la săvîrșire de alcătuire sau tocmeli agricole de bunăvoie săvîrșite între proprietarii de moșii și între cultivatorii de pămînt. Și așa se și întîmplă : mai nicăieri noua legiuire nu fu pusă în lucrare ; proprietarii se mulțumiră să li se dea de către țărani dijma din semănăturile făcute de ei, să li se lucreze cîteva pogoane ca *rușfet*¹ și să li se dea cîte una sau două podvezi, iar moșia întregă rămase în folosul țăranilor.

¹ *rușfet* — obligație de a munci suplimentar pentru boier.

Această reformă era departe de principiul creării micii proprietăți, proprietății absolute și individuale urmărite de generațiunea progresistă. Legea lui vodă Știrbei... a îngreuiat mult aplicarea legii rurale din 1864.

N-a fost tot așa cu noua legiuire din Moldova.

Grigorie Ghica, de abia instalat domn, își formă noul său minister din bărbați luați din partidul național sau partizani ai noilor reforme, și anume : Alexandru Sturdza, președinte de Consiliu și ministru de interne, bărbat carele, în calitate de vistier, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a arătat pururea cu mare îngrijire pentru țărani, ca materie impozabilă ; el luă de director pe Costache Rola ; prințul Gheorghe Șuțu, la Departamentul de Finanțe, avînd ca director pe Ioan Silion ; Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de stat ; la Departamentul Justiției, Petru Roset-Bălănescu, părintele lui Nicolae Roset-Bălănescu, ministru de externe sub Cuza vodă și carele m-a ajutat mult la înlăturarea piedecelor și intrigilor în contra decretărei și aplicărei legii rurale din 1864 ; director al Ministerului Justiției a fost numit Dimitrie Rallet, acela carele în 1848 a scris o întregă literatură în contra regimului lui Mihail Sturdza și îndeosebi *Plutarchul Moldovii* ; la Hătmănie sau Ministerul de Război a fost numit Teodor Balș, zis tînărul și viitorul caimacan, după retragerea din domnie a lui Grigorie Ghica, la începutul războiului turco-rusesc din 1854 ; la Vornicia bisericească și Epitropia învățătorei publice, într-alte cuvinte la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a fost chemat Nicu Ghica-Comăneșteanu, văr al domnului, patriot înflăcărat, spirit înalt, partizan înfocat al reformelor sociale și care întrunea în el toate calitățile bune, fără un singur defect, ale Ghiculeștilor ; șeful Poliției Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul și cel mai capabil bărbat de finanțe al României.

Cu un asemenea domn ca Grigorie Ghica vodă și cu așa miniștri, noua lege rurală nu putea să fie decît o lege de pro-

gres, decît o lege blîndă, părintească pentru țărani¹. Noua legiuire consfinți drepturile seculare ale țăranilor, hotărî ca ogoarele țărănești să fie alese și stîlpite, țăranii să nu poată fi strămutați din ele ; se desființă dijma și toate angariile lor. Munca datorită către stăpîinii de moșii era bine determinată. Această lege era înainte mergătoare și pregătitoare legii rurale din 1864. Dacă ea n-a produs efectele salutare cari se așteptau de bunul domnitor, cauza trebuie căutată în atotputernicia proprietarilor, în slăbiciunea guvernului, care, prin însăși instituirea sa, era provizoriu, și prin urmare fără putere.

Iată în ce stare se găsea ajunsă cestiunea rurală, cînd Tratatul de Paris decretă că populațiunile din țările române vor fi consultate și cînd în Adunările-mume, țăranii, pontășii, clăcașii, iobagii veniră de luare loc alături cu foștii domni, cu boierii stăpîni de moșii, cu episcopii și cu egumenii de la mînăstiri (și aceștia erau stăpîni de moșii și adesea mai impilatori pentru țărani decît chiar boierii însărcinați cu datorii și cu numeroasă familie).

În Adunarea din Iași, cu deosebire de cea din București, cum am arătat mai sus, între alte reforme de organizație dinăuntru, a venit la ordinea zilei și chestia legii rurale.

Deputații țărani, în număr de 14, au venit în mijlocul nostru, slabi, purtînd pe fruntea lor stigmatele muncii silite și pot zice chiar goi. De pudoare pentru străini și pentru Adunarea în care ei intrau ca reprezentanți a mai mult de un milion de impilați, unioniștii s-au grăbit a le înlesni cumpărarea de haine noi.

Țăranii moldoveni, în dezbaterile Camerei, ca și fiii lor în cîmpiile Bulgariei, au dovedit că în vinele lor curge încă sîngele romanilor, cuceritorii lumii. Respectuoși, dar fără înjosire către nobilii lor colegi și stăpîni, însă liniștiți și fermi, ei s-au arătat pururea demni chiar cînd în față li se tăgăduia drepturile, chiar cînd li se imputa lenea ca cauză a sărăciei lor ; ei în curînd, prin atitudinea lor, au ajuns a impune stimă

---

¹ Era o lege mai „blîndă“ numai în comparație cu starea de șerbie de altădată, altminteri ea lăsa mai departe pe țăran pradă exploatării nemiloase a boierului.

chiar asupritorilor lor. Cu drept cuvînt dar li s-a aplicat numirea de *talpa casei*, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezentînd pe deputații pontasi și pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din această fotografie se află încă astăzi expusă în sala de conferințe a Camerei noastre de deputați.)

În marea luptă pentru Unire, deputații țărani au rezistat la toate încercările de corupțiune și promisiunile separatiștilor ; ei au stat credincioși alături cu unioniștii. Și cînd, în ziua de 7 octomvrie 1857, în a șaptea ședință, Adunarea ad-hoc a votat, afară de două voturi, al logofătului Alecu Balș și al locțiitorului episcopului de Roman, Hermeziu, propunerea pentru Unirea Principatelor prezentată de mine, și cînd votul s-a proclamat de președinte, Ioan Roată, deputatul țaranilor din județul *Putna*, a exclamat în gura mare în numele celorlalți deputați clăcași : *Noi nu știm a ura, dar Dumnezeu știe a se îndura.*

În ziua de 9 noiembrie 1857, în a 16-a ședință a Adunării, repauzatul Anastasie Panu a dat cetire propunerii locuitorilor pontasi exprimînd dorințele țărănimii. Această propunere este una din pleduările cele mai elocinte în favoarea țaranilor : ea descrie cu litere de foc suferințele seculare ale muncitorilor ; altmintrelea nu contestă nici un drept, nu cere nimic gratuit de la proprietari, decît libertatea brațelor prin răscumpărarea *boierescului* (clăcei) și prin urmare a rămînea în mîna lor ca proprietate absolută pămîntul cultivat de ei în puterea legilor de pe atunci.

Acest act, o adevărată plîngere a unui întreg popor, ar trebui să fie cetit și reprodus în întregimea lui ; totuși, în vederea scurtului timp ce-mi este dat, mă voi mărgini a ceti concluziunea lui ; iat-o :

„Suspînul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte la Dumnezeu să se îndure, este căderea boierescului ; de aceea vroim să răscumpărăm și toate acele cu care sîntem împovărați către boierii de moșii. Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm de robia în care suntem ; vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimănu, să fim numai ai țării, și să avem și noi o țară !

am îngenuncheat, am îmbrîncit cu toții ; cum suntem, nu o mai putem duce îndelung ; nu voim să jicnim drepturile nimăru, dar nici al nostru să nu se întunece.

Din buni și străbuni, noi am avut dreptul de a ne lucra pământul trebuitor pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată nimeni alunga de pe dînsul...

Să fie deci o Adunare Obștească unde să avem și noi oamzii noștri ; să se cearnă și să se dezbată drepturile boierilor și drepturile noastre și ceea ce o țară va găsi că suntem dator, cu sudorile noastre vom plăti. Omul, ca să scape din robie și să fie stăpîn la casa, vatra și ogorul său, cu tragere de inimă va lucra și se va răscumpăra."

Aceste cuvinte nimenea azi în România nu le va găsi revoluționare și comuniste,¹ pentru că faptele au dovedit că realizarea cererilor țărănilor făcută în 1864 nu a scăzut valoarea proprietăților, ci din contra a înzecit-o, nici a făcut din țărani despoitori comuniști ai moșiilor străine. Aceste cuvinte, repet, au stîrnit în 1857 o furtună în toată România, bineînțeles din partea stăpînitorilor de moșii ; căci țărani, avînd încredere și în dreptatea cauzei lor și în curajul și sprijinul energetic al apărătorilor lor, sperînd mai ales în dreptatea Europei, care-și plecase auzul la strigătele de durere ale unui întreg popor, se ținură liniștiți. Deputații lor își sfîrșiră plîngerea lor prin aceste frumoase și uimitoare cuvinte :

„...Mîntuirea noastră, după Dumnezeu, de la sfatul Puterilor o așteptăm ; ele au luat și țin sorții României în puternica lor mînă ; numai ele pot împlini măreața faptă de a scoate un popor din mormîntul în care a zăcut pînă acum. Biruințele cele mari cîștigate se vor șterge de pe stîlpii cei înalți pe care sunt scrise ; pietrele se vor prefăce iarăși în nisip, dar învierea României, săpată adînc în inimile tuturilor românilor,

---

¹ Ca adept al ideologiei burgheze, Kogălniceanu însuși avea o imagine deformată despre ceea ce însemna comunism. Fiind un apărător al proprietății burgheze, el respingea orice act revoluționar prin care s-ar fi făcut trecerea bunurilor acumulate prin exploatare în stăpînirea celor ce muncesc.

trecînd din strănepoți în strănepoți, vor binecuvînta timpurilor viitoare numele întemeietorilor unui popor.“

În toate județele proprietarii se adunară, formulară protesturi, jalbe, memorii, în vedere de a sprijini proprietatea și de a arăta ca false afirmările țăranilor.

Fură unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentanților Puterilor străine.

Propunerea țăranilor a fost trimeasă în cercetarea comitetelor proprietarilor mari și proprietarilor mici : ea a dat loc la discuțiuni înfocate, la învinovățiri teribile în contra țăranilor ; și ce este mai trist și mai dureros, este că acuzările cele mai violente, că refuzurile cele mai absolute de orice reformă în favoarea țăranilor n-au pornit din sînul comitetului proprietarilor mari, cît din sînul comitetului proprietarilor mici, acei cari aveau pe părțile lor de moșie cîte 5, 10, mult 15 clăcași. Aceștia țipau mai tare decît acei cari aveau mii de fălci și sute de pontași ; precum în faptă cei dintîi, în sărăcia lor, tractau pe clăcași mai rău (și întocmai ca pe țigani) decît boierii bogăți, în inima cărora la mulți se aflau simțeminte compătimitoare pentru soarta clăcașilor și dintre cari mulți erau în capul reformei emancipatrice.¹ De aceea raporturile, și al comitetului proprietarilor mari și al proprietarilor mici, și majoritatea și minoritatea, nu cuprind nici o soluțiune ; dezlegarea cestiei nodului gordian se lăsa unei viitoare Adunări legislative, adecă unui viitor necunoscut.

Cînd în ziua de 18 decembrie raporturile comitetelor veniră în discuțiunea întregii Adunări-mume ad-hoc, marea sală a ședințelor Adunărei fu înconjurată de mii de proprietari alergați din toate ungherile Moldovei și chiar din județele învecinate ale Munteniei. Deputații cari erau pentru o soluțiune favorabilă cererei țăranilor fură mai ales asediați și amenințați de alegătorii lor. Eu eram în Adunarea din 1857 re-

---

¹ Aici Kogălniceanu deformează adevărul istoric, întrucît se știe că tocmai marii boieri A. Balș și B. Catargiu — s-au opus din răspuțeri reformei agrare, căutînd și după decretarea ei să-i anuleze consecințele pentru a-și menține neștirbite întinsele latifundii de care era legată direct și puterea lor în stat.

prezentant al proprietarilor mari din Dorohoi. Trei zile am fost, pot zice, răstignit de către moșnașii din acel județ, aduși anume ca să-mi închiză gura de a vorbi și să-mi lege mîna de a scrie. Mi se punea înainte că mandatul ce-mi dase nu era ca să dezbat cestiunea țărănească, ca să dau țăranilor moșiile lor, ci ca să întăresc și să unesc moșia cea mare, România. Cu lacrimi, dar, am trebuit să mă supun și să mă abțin de orice soluțiune radicală ; m-am mărginit a mă uni cu propunerea prezentată de Dimitrie Rallet și susținută de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni și alți partizani ai emancipării țăranilor, cari se mărginea a proclama în principiu *desființarea răsplătirei prin lucru a pămîntului ce se dă locuitorilor după așezămintele de astăzi*, și rezervarea Adunării legiuitoare viitoare de a vota o lege, căreia să fie supuși și locuitorii și proprietarii, și care, dezvălînd acele principii, să hotărască această chestie atît de importantă și demnitară pentru Principatele Unite.

Această socotință, pe lîngă subscriitorii de mai sus, mai cuprinde și subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora și Alecu Teriachiu, încă în viață, și a lui Neculae Cananău, Manolache Costache, Iancu Fotea și Costache Rola, trecuți în cealaltă lume.

Adunarea ad-hoc — pot zice asediată — a votat nu mai puțin decît zece propuneri ; nici una din ele n-a obținut majoritate, trimițîndu-se definitivă hotărîre la viitoarea Adunare legislativă.

Rezultatul dar a fost *negativ*. Un rezultat însă s-a dobîndit : despărțirea partidelor pe tărîmul chestiei rurale s-a efectuat, formîndu-se pentru întîia dată atunci, *în mod definitiv*, partidul liberal și partidul conservator, cînd mai înainte lumea politică din Moldova era împărțită numai pe tărîm politic, adică partidul unionist și partidul separatist.

Cestiunea rurală a mai venit apoi în sînul Comisiunei Centrale de la Focșani ; ea a dat loc la lungi și furtunoase discuțiuni între liberali și conservatori ; majoritatea conservatoare a redactat, în fine, un proiect prin care țăranilor se libera brațele, dar li se smulgea bucățica de pămînt muncită

de ei sute de ani, lăsîndu-li-se drept singură mîngîiere locuințele și cîteva prăjini de izlaz (imaș). Negreșit că acea soluțiune nu era ceea ce aștepta țărănimea după atîția ani amari de răbdare, negreșit că nu corespundea la prescripțiunile articolului 46 al Convențiunei din Paris. Țăranii însă, deși frămîntați de durere, rămaseră totuși liniștiți, dar de liniștea care precede furtuna, și furtuna o întetea însăși Comisia Centrală, care, fără știrea și aprobarea puterei executive, puse de se tipări și se împărți prin sate, în mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea.

Îndată după săvîrșirea Unirei, în luna iunie 1862, primul-ministru al României, Barbu Catargiu, apărătorul înfocat al proprietății absolute în posesiunea exclusivă a marilor proprietari, înfățișă proiectul de lege votat de Comisiunea Centrală. Discuțiunea asupra acestei legi, afară de timpul ce s-a întrebuintat în secțiuni, n-a reclamat mai puțin decît șapte lungi ședințe, de la 25 mai pînă la 6 iunie, și ședința din 1 iunie, cînd s-a dat votul definitiv.

Nu voi intra în amănunțimile acestor lungi discuțiuni, pentru că unii, și din cei mai principali sprijinitori sau împotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Centrală, sunt în viață ; și, cu toată rezerva și delicateța ce aș întrebuinta-o, m-aș teme să nu intru în personalități. Îmi va fi însă permis a spune și a mă mîndri de aceasta, că în două lungi ședințe, și anume în zilele de 25 mai și 1 iunie 1862, am combătut proiectul înfățișat prin două lungi discursuri, cari, fiecare îndeosebi, n-au ținut mai puțin de la patru pînă la cinci ore. Am avut de adversar puternic, și prin marele său talent și prin autoritatea sa de prim-ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare și mai convins orator al conservatorilor. În vehemența sa, el califica discursul meu de himeră, o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiță făgăduind multă blîndețe, cu trunchiul de aspic plin de venin și cu coada de șopîrlă măglisitoare *, învinuindu-mă că am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvînt, am sanctificat principiile lui Proudhon, care zice

* *măglisitor* — amăgitor.

că proprietatea este o hoție ; că, în fine, am încheiat cerînd cu multă umilință a se da țăranului, ca un fel de milostenie, pămîntul ce-l cultivă astăzi.

Cînd asemenea cuvinte se rostesc de către un prim-ministru ca Barbu Catargiu și într-o Adunare ca cea din 1862, în care erau concentrate toate forțele conservatorilor întruniți din amîndouă țările, rezultatul nu' putea să fie decît acel pre-văzut.

În 11 iunie, aniversarea revoluțiunii din 1848, și două zile numai după moartea funestă a lui Barbu Catargiu, ucis la ușile Parlamentului prin o mîină criminală, din nenorocire ră-masă necunoscută pînă astăzi — majoritatea Adunărei, spe-riată și indignată de o crimă fără exemplu încă în anele țărilor române, nu mai ascultă glasul dreptăței, ci, împinsă de ură și de răzbunare către țărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit, nici săvîrșit de ei — a votat ștergerea tuturor drepturilor țăranilor, luarea din mîi-nile lor a ogoarelor muncite de ei, dîndu-le însă drept min-giere, ca pămînt comunal, trei pogoane la moșii de cîmp, două pogoane la moșii de mijloc și un pogon și jumătate la moșiile de munte, și aceasta încă nu ca proprietate absolută, ci numai ca pămînt arendat cu o chirie perpetuă, care urma mai tîrziu a se hotărî de către consiliul județean.

Iată tristul rezultat dobîndit într-un timp care n-a ținut mai puțin decît 14 ani, de la 1848 și pînă la 1862.

Discutată a fost cestiunea în mod contradictoriu între pro-prietari și între țărani în sînul Comisiunei Mixte din Bucu-rești la 1848 ; discutată a fost cestiunea în sînul Adunărei-mume ad-hoc din Iași, din 1857 ; discutată a fost cestiunea în sînul Comisiunei Centrale legislative din Focșani ; discu-tată a fost cestiunea în prima sesiune a întîiului Parlament al României Unite ; și măsura emancipatrice, deși înțeleasă de chiar adversarii ei, deși studiată, coaptă prin atîtea și atîtea lungi și variate discuțiuni, tot se amîna din comisiune în co-misiune, din Cameră în Cameră ; și țăranul român tot a rămas neclintit în speranțele sale, tot a rămas supus legilor în ființă și a urmat a fi modelul ordinei și legalității.

Că legea votată de Cameră în ziua de 11 iunie, ca batjocură a aniversării zilei de 11 iunie 1848, când mișcarea națională din București a decretat marile principii politice și sociale reclamate de poporul român, că acea lege, zic, nu putea avea ființă, nu putea fi aplicată, că era prin urmare moartă în însăși ziua nașterii sale, au înțeles-o înșiși miniștrii cari au urmat ministeriului lui Barbu Catargiu. Însuși bătrînul Arsachi, colegul și coreligionarul repauzatului ministru și urmașul său în scaunul prezidențial, n-a cutezat s-o supuie sancțiunei domnești. Tot așa a făcut și ministeriul Kretzulescu care a succedat la putere ministeriul Arsachi.

Cînd, la 11 octomvrie 1863, am fost chemat în capul noului minister, am găsit proiectul în starea în care el a fost trimis de către președintele Camerei Preșidenției Consiliului de Miniștri.

Negreșit că nu aș fi cerut sancțiunea domnească la un proiect ale cărui temelii eu și cu toți liberalii de orice nuanțe le-am combătut cu toată energia într-un șir de 16 ani neîntrerupți.

După ce în sesiunea Camerei din 1863 și 1864, am prezentat proiectele de lege comunale și județene, secularizarea mînăstirilor închinată și neînchinată și trecerea către stat a tuturor moșiilor mînăstirești, reprezentînd a patra parte din teritoriul României — și am obținut votarea lor, pot zice, în unanimitate (adecă și de către conservatori și de către liberali) — și alte legi de reforme liberale, în aprilie 1864, am înfățișat, în fine, și proiectul de lege rurală, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat în 1862 în opozițiune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Centrală; dar de aci lucrurile s-au încurcat într-un nod gordian. Numai pentru că proiectul de lege a fost prezentat și că *Monitorul* a publicat în aceeași zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publicațiunile însă erau necesare pentru a liniști populațiunile rurale agitate de publicitatea dată proiectului de lege al Comisiunii Centrale.

Ministerul și-a dat demisia. Domnul nu a primit-o și Camera a fost prorogată pentru ziua de 2 mai. În această zi de adu-

mare, din momentul suirii la tribună a biuroului său, a declarat că nu voiește a tracta cu mine nici cestiunea rurală, nici reforma legii electorale octroiată de streini prin Convențiunea din Paris.

Mă opresc aici.

Descrierea cauzelor cari au provocat lovirea de stat din 2 mai, precum și consecințele acestui act afară din lege, nu pot forma obiectul unei simple conferințe. Și apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui încă o istorie de actualitate, și nu cred că aș face bine dacă m-aș însărcina, cel puțin acum, cu facerea acestei istorii.

Mă voi mărgini numai a cita ca simple fapte înfățișarea acestui proiect în dezbaterile Consiliului de Stat și promulgarea sa în ziua de 14 august 1864.

Dezbaterile acestei legi a ținut mai multe zile în Consiliul de Stat, prezidat de însuși domnul. Și aci simt o datorie de a exprima și astăzi recunoștința mea vicepreședintelui aceluși corp investit atunci cu puterile legiuitoare. Costache Bozianu, și membrilor săi : A. Crețescu, G. Vernescu, A. Papadopol Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu și câtorva altor spirite luminate, cari m-au ajutat în greaua întreprindere.

Proiectul meu s-a modificat în bine, dar am găsit împotrivire la propunerea mea de a se aplica legea de îndată, adevărat de la viitorul 23 aprilie 1865.

Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s-a unit și domnul, n-a primit imediată aplicare, ci a amânat-o după trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire socială, amânată în aplicarea ei după trei ani atunci când țara întreagă, proprietari, arendași și mai ales țărani, toți în picioare, așteptau cu nerăbdare o soluțiune definitivă și imediată, o asemenea amânare, zic, însemna însăși condamnarea și sfărâmarea legii.

Imediat după votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea în mâinile domnitorului, declarând că, în calitate de ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndestule mijloace de execuțiune, pentru ca, o dată ce se va lăți Buna vestire a desființării clăcei, a liberării brațelor și a emancipării ogoarelor lor de orice sarcini

și angarie către stăpîni de moșii, să pot îndatora pe țărani trei veri de-a rîndul a mai face claca sau boierescul.

„În dosul fiecărui clăcaș mi-aș trebui cîte un jandarm, zisei domnului ; și dacă măria ta ai avea atîți jandarmi cîți sunt țărani, și încă nu te-aș sfătui să faci de ei o asemenea întrebuințare și nici că ordinele măriei tale ar fi ascultate, pentru că și jandarmii (pe atunci se zicea „călărașilor“, *dorobanți*) sînt clăcași sau fii de clăcași.“

Vorba francezului „*la nuit porte conseil*“ * s-a îndeplinit, spre fericirea țării, spre gloria domnului.

Cuza vodă, mai bine avizat și după o matură sfătuire cu el însuși, a cumpănit temeiurile importante ale aplicării imediate a marelui reforme. Mi-a înapoiat dar demisiunea și m-a împuternicit să pledez înaintea Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la imediata aplicare a acestei legi. Consiliul de Stat și ministerul am convenit ca legea să se puie în lucrare de la 23 aprilie 1865, împuternicit fiind însă guvernul de a înainta pînă atunci lucrările pregătitoare de constatare și de marcare, prevăzute prin noul așezămînt.

Primească aci recunoștința mea fostul meu coleg la acel minister și actualul meu coleg în Academie, d-l N. Kretzulescu ; nu mai puțin confund această recunoștință onorabilului d-l G. Vernescu și colegului meu în Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach, supraviețuitori, cu d-l Orbescu din acel luminat Consiliu de Stat, carele, puindu-se mai pe sus de toate considerațiunile și dificultățile politice de pe atunci, au împreună-lucrat și puternic contribuit la *săvîrșirea unei reforme care a schimbat fața economică a României*.

Legea s-a promulgat și publicat în ziua de 14 august și pînă în ziua de 15 ea a fost împrăștiată mai în toate satele României și în sunetul clopotelor cetită și binecuvîntară în bisericile lor.

Legea a fost precedată de o proclamațiune a domnului *Către locuitorii satești*. Această proclamațiune este testamentul politic al lui Cuza vodă.

* „noaptea dă sfaturi“.

Mari greșeli el a făcut, dar această proclamație nu va pieri nici din inima țăranilor, nici din istoria României.

Să-mi fie permis a da cetire proclamațiunei :

„Sătenilor !

Îndelungata voastră așteptare, marea făgăduință dată vouă de înaltele Puteri ale Europei prin art. 46 al Convențiunei, interesul patriei, asigurarea proprietăței fonciare și dorința mea cea mai vie s-a împlinit.

Claca (boierescul) este desființată pentru d-a pururea și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre, în întinderea hotărîtă prin legile în ființă.

Mergeți dar, mai înainte de toate, la poalele altarului și cu genunchele plecate, mulțumiți atotputernicului Dumnezeu pentru că prin ajutorul său, în sfîrșit, ați ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimii mele și mare pentru viitorul României !

De astăzi voi sunteți stăpîni pe brațele voastre ; voi aveți o pîrticică de pămînt proprietate și moșie a voastră ; de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărat.

Și acum, după ce cu brațul Celui de Sus am putut săvîrși o asemenea mare faptă, mă întorc către voi, spre a vă da un sfat de domn și de părinte, spre a vă arăta calea pe care trebuie să o urmați, de voiți să ajungeți la adevărata îmbunătățire a soartei voastre și a copiilor voștri.

Claca și toate celelalte legături silită între voi și între stăpînii voștri de moșii sunt desființate prin plata unei drepte despăgubiri.

Stăpîni liberi pe brațele și pe ogoarele voastre, nu uitați mai înainte de toate că sunteți plugari, că sunteți muncitori de pămînt. Nu părăsiți această frumoasă meserie, care face bogăția țării, și dovediți și în România, ca pretutindeni, că munca liberă produce îndoit decît munca silită. Departe de a vă deda trîndăviei, sporiți încă hărnicia voastră și ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate, căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră și moșia copiilor voștri.

Îngrijiți-vă asemenea de vetrele satelor voastre cari de astăzi devin comune neatârinate și locașuri statornicite ale voastre, din cari nimeni nu vă mai poate izgoni. Siliți-vă dar a le îmbogăți și a le înfrumuseța ; faceți-vă case bune și îndestulătoare ; înconjurați-le cu grădini și cu pomi roditori. Înzestrați-vă satele cu așezăminte folositoare vouă și urmașilor voștri. Statorniciți mai ales și pretutindenea școale, unde copiii voștri să dobândească cunoștințele trebuitoare pentru a fi buni plugar și buni cetățeni.

Actul din 2 mai v-a dat la toți drepturi ; învățați dar pe copiii voștri a le prețui și a le bine întrebuința.

Și mai presus de toate, fiți și în viitor ceia ce ați fost și pînă acum, și chiar în timpurile cele mai rele, fiți bărbați de pace și de bună rînduială ; aveți încredere în domnul vostru, care vă dorește tot binele ; dați, ca și pînă acum, pilda supunerii către legile țării voastre, la a căroră facere aveți și voi de acum a lua parte ; și în toată întîmplarea, iubiți România, care, de astăzi, este dreaptă pentru toți fiii săi.

Și acum, iubiților mei săteni, bucurați-vă și pășiți la munca de bunăvoie, care înalță și îmbogățește ; și Dumnezeuul părinților noștri să binecuvînteze sămînța ce veți arunca pe cea întîi brazdă liberă a ogoarelor voastre.“

Cîteva cuvinte și voi sfîrși.

Aplicarea legii rurale a dat loc pe alocurea și mai ales în Țara Românească, la dureroase strîmbătăți.

În Moldova, ogoarele țărănești fiind alese încă prin legea lui Grigorie Ghica din 1850, strămutarea posesiunii nu s-a făcut în genere decît în urma necesităților de comasare.

Nu a fost tot așa în Muntenia. Așa mai toate moșiile erau lucrate numai de țărani și pe toată întinderea, schimbîndu-se ogoarele mai anual, după necesitățile agriculturii ; a trebuit mai întîi dar a se aplica legea lui Știrbei vodă, adecă a se determina pe pămînt întinderea ogoarelor convenite țăranilor și de aci multe nedreptăți. [...]

Cînd 14 ani în urmă, țăranul român, soldat de linie sau dorobanț ori călăraș, după două sute de ani de umilință, în

cîmpiile Bulgariei și în fața țărilor Plevnei, a dat plept dușmanului, țăranul român, zic, prin vitejia sa, prin înfruntarea morței, a dovedit că astădată el avea o patrie de iubit și de apărat și că în spatele lui, dincoace de Dunăre, el avea pentru dînsul și pentru familia sa, o părticică de pămînt, proprietate și moșie a lui și a copiilor săi.

. . . . . , ...

[„Analele Academiei Române. Partea administrativă și dezbaterile“, vol. XIII (1890—1891), pp. 255—300.]

„Fiecare întreprindere, la început, este firavă și se întâmplă în același chip cu teatrul moldovenesc, după cum a fost și cu teatrele altor națiuni. În loc de a vă arăta nemulțumirea și de a prefera teatrul francez, trebuie să faceți tot ce este posibil pentru încurajarea actorilor moldoveni, căci, socotiți-vă, actorii francezi au avut modele și joacă din tinerețe și nu tot astfel stau lucrurile și cu cei moldoveni : actori numai de ieri, fără a fi avut înaintea lor predecesori, ei joacă, fără îndoială, rău ; dar pe măsură ce vor juca, o vor face mai bine. Este totuși un început și fiecă moldovean trebuie să-l încurajeze, întrucât teatrul contribuie mai mult decât orice la progresele literaturii naționale și a luminilor printre clasele de jos. Chiar de la apariție, nu trebuie să pretindeți teatrului moldovean de a vă oferi capodopere, căci pentru capodopere sînt necesari autori care să le producă și pînă în prezent nu-i avem. Mulțumiți-vă mai întîi cu traduceri ; piesele originale vor veni după aceea ; cînd tinerii literatori vor vedea că există o scenă națională se vor înghesui să-i aducă tributul lor ; dar pentru aceasta trebuie răbdare și, mai mult încă, interesul tuturor moldovenilor pentru o întreprindere care nu poate aduce decât bine poporului nostru.“

(Din scrisoarea către surori trimisă din Berlin cu data de 21 mai/2 iunie 1837 — *M. Kogălniceanu* : „*Scrisori*“, Buc., 1913, pag. 176—177 — originalul în lb. franceză.)

„Materia este, Teatrul Național poate să înflorească ; dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegație de tot interes bă-

nesc ; trebuie un interes de slavă, dorul binelui, și o mare hotărîre de a face jărtfi însemnătoare. Atuncea scena românească va fi artă, iar nu păpușerie“.

(Din articolul „Teatru“, *Dacia literară*, Iași, 1840.)

„Critica mea va fi o adevărată critică, adică va lăuda în conștiință ce este bun, va descuviința ce este rău, va înlesni propășirea literaturii, nu o va împiedeca. Totdeauna moderația va prezida la judecățile ei. Prin asemenea critică, prin asemenea discuții, în credință, mărginite în hotarele moderației, s-ar cinsti și autorii și literatura și într-acest chip s-ar putea uni pacea și adevărul. Într-alt chip, am fi nevrednici de a fi redactorii unii foi românești, dacă ne-am întrebuiința pana spre a ni mulțami patimi personale, simțiment ce nu este nicidecum în mine.“

(Din recenzie la „Dochia și Traian“ de Gh. Asachi — *Dacia literară*, Iași, 1840.)

„Într-o vreme, cînd mania de a fi autor este obștească, cînd cei mai mulți din scriitorii noștri caută care din care să producă mai ră proză și încă mai ră poezie, cînd vedem că mai toate publicațiile de astăzi sunt numai fleacuri, spuma altor literaturi, fără principii, fără tendință, fără vreun plan patriotic și numai și numai ca să înegrească niște hîrtie cu numele autorilor sau a traducătorilor, în o asemenea vreme, zic, trebuie să ne bucurăm cînd vedem că iesă la lumină și cîte o scriere bine compusă, originală și, ce este mai mult, hărăzită istoriei, tradițiilor și locurilor noastre.“

(Din recenzie la „Dochia și Traian“ de Gh. Asachi — *Dacia literară*, Iași, 1840.)

„Toți poeții și poetașii în versurile lor imitează, unul pe Petrarca, altul pe Taso, un al treiele pre Lamartin, acesta pe Victor Hugo, celalalt pre Șiler, și de aceea mai nici unul nu compune poezii românești, ci ne dă numai niște neînsemnate copii a unor maiștri carii, dacă sînt numiți poeți mari, au meritat acest nume, tocma pentru că n-au imitat pre nimene, ci au urmat numai impulsia geniului lor. Un tînăr poet moldovan d. Vasile Alecsandri, vroind a ieși din cărarea obștească, și ascultînd numai gustul său și tradițiile naționale, a alcătuit o colecție de versuri, ce în adevăr și cu drept cuvînt se pot numi poezii românești. Această colecție sub titlul de „Doine” va ieși în curînd la Cantóra Foaiei sătești.”

(Din „Almanah de învățătură și petrecere”, Iași, 1843, pag. 87.)

„Civilizația este dară adunarea împreună a izbînzilor științifice și a izbînzilor politice.

Din aceasta, cea dintîi consecuenție ce urmează este că oricare să fie propășirile omului în arte, în știință, în industrie, dacă el nu-și izbîndește driturile sale ca cetățean, civilizația nu este deplină : a doua consecuenție este că cu cît se mărește numărul cetățenilor chemați la împărțeala comună a driturilor sociale, cu atît se lărgește cercul civilizației. Se poate deci încredința, cu toată siguranța, că ideea civilizatriță care domnește pe toate celelalte, este ideea care chiamă pe toți oamenii să vie să ia loc în marea obștime socială, în alte cuvinte, ideea că toți trebuie să fie deopotrivă.”

(Din art. „Despre civilizație”, *Almanah de învățătură și petrecere*, Iași, 1845.)

„Ni s-a adresat mustrarea că Steaua Dunării ia un ton prea pedagogic, și că are un aer mai mult de o carte scolastică de cît de un jurnal politic și literar. Această mustrare nu este una pentru noi. Din început am declarat că Steaua este o

toaie populară ; ea aspiră de a-și forma publicul după ideile, principiile și simpatiile expuse în profesia de credință din nr. 1. Acest public nu se compune pentru noi din bărbații de stat, și din geniile politice pentru care nimic nu este necunoscut ; noi nu scriem nici măcar pentru acei ce au cutrierat Europa, ba chiar nici pentru acei ce sînt în stare de a se abona la jurnalele străine de 15 și de 10 galbeni. Ambiția noastră este de a ne adresa la un alt public, care deși mai numeros, a fost ținut pînă acum departe de viața inteligenței, care începe a se trezi, își cunoaște puterea și driturile, și aspiră prin urmare a ști, și apoi a și lucra. Pentru acest public noi scriem ; el n-a avut, ba putem zice că nici acum nu are mijloace de a se forma în țară ; școalele Europii sînt prea departe, jurnalele cele bune sînt scrise în limbi străine și costă prea mult, iar școalele noastre sînt rare, și literatura românească încă în fașe. Publicul însă are voință de-a învăța ; prin urmare epitetul de pedagog îl primim cu bucurie, dar în simțul cel mai nobil ; și dovadă că și publicul aprobează programul nostru este numărul de opt sute abonați ce a dobîndit *Steaua* în mai puțin de cincisprezece zile, un număr neuzit pînă acum în Moldova, număr, cea mai mare parte, format din clase, ce pînă acum nici citea. Unui asemenea public, scump nouă, voim dîntîi a-i lămuri înainte de a-i spune ; dacă ar fi să rămînem neînțeleși de majoritatea cetitorilor noștri, la ce ar fi ca să ne pierdem timpul puind negru pe alb ? Maculatură este îndestulă în literatura noastră.“

(Din editorialul ziarului *Steaua Dunării*, nr. 8, marți 19 oct. 1855, apărut fără semnătură.)

„Nu de astăzi sînt campion al progresului ; legea libertății, legea dignității țării mele bate în inima mea, mai presus decît orice altă considerație individuală“.

(Din editorialul scris cu prilejul desființării sclaviei în Moldova — *Steaua Dunării*, nr. 26. marți 29 noiembrie 1855).

„Vin acum la dumnealui marele logofăt și cavaleriu Alecu Balș. Dumnealui în loc să vie a ne vorbi ca deputat al țării, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aice, ne-a rostit opinia sa ca proprietar de 80.000 fălci pământ. Mare avere, frumoasă avere ; nimene din noi nu o are. Însă este cineva care o are înzecit mai mare decît dumnealui deputatul de Putna. Acesta este un oare cîne, care se numește țară, acea țară care o reprezintă această Adunare. Dumnealui deputatul ne zice că are 80.000 fălci. Ei bine, noi Adunarea avem mai mult decît chiar 800.000 de fălci, căci înfăoșăm țara.

Dumnealui deputatul ne zice că țara de abia a ieșit din agonia relelor trecutului, și apoi ca singură tămăduire cere urmarea lor, adică păstrarea statului-quo, numai păstrarea privilegiilor și imunităților și a tuturor consecințelor, care aduce după sine privilegiul nesprijinit de putere ; dumnealui însă știe singur cum se păzesc în țară privilegiile obștești și privilegiile particulare ; avem dinaintea noastră soarta privilegiatilor.

Un rău pierde jumătate din puterea sa cînd îi cunoaștem originea. Răul țării noastre ni-l spune istoria, ni-l spun suferințele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem și va curge sînge și lacrimi. Răul țării noastre ni-l spune glasul poporului prin un proverb : „Schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor“. Onorabilul deputat de Putna singur în această Adunare, singur în țară, care saltă de entuziasm, a căruia inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naționalitate, pentru Unire, care numai ea ne poate asigura și drepturile și naționalitatea, singur vine și ne zice că nu voiește să fim alta decît ceea ce am fost ; adică călcați în picioare... îngenuncheați în slăbiciune, atacați de cangrena corupției, înglodați în gunoiul abuzurilor.

Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a iroului patriei noastre să se împlinească.

Sînt acum trecuți 350 ani de cînd Ștefan cel Mare, pe patul morții și văzînd norii ce amenințau existența țării noastre, chemă pe Mitropolitul, pe Consilierii săi și pe fiul său Bogdan, și-i îndemnă singur el, carele 40 ani ținuse sabia în mîna tare și neînvinsă, și-i îndemnă singur ca să încheie o capitulație cu

Înalta Poartă, capitulație onorabilă și închizășluitoare ființei noastre ca nație, ca stat. „Iar dacă dușmanul vostru v-ar prescrie condiții rușinatoare, sfârși el, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeuul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale, și va scula dintre voi pre *cineva*, care va așeza iarăși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte“¹.

Prorocia acum se împlinește. Uitați-vă, acei ce nu voiți a crede la spiritul național, care astăzi insuflă cinci milioane de români și spuneți dacă acest mare *cineva*, dacă țara întreagă nu este sculată și nu este vrednică de a fi iar o nație. Drepturile noastre erau călcate, naționalitatea era ca și îngropată; când din mijlocul furtunilor rezebelor se ridică curcubeul păcii, când noului Lazăr, populului românesc, adormit de trei seculi într-un somn tot atât de adânc ca și moartea, noul mîntuitor, Tratatul de la Paris, vine și-i zice „scoală-te și vino după mine“, și Lazăr, și populus românesc se scoală, își aruncă giulgiurile de pe dînsul și se arată țării tînăr, plin de viață și plin de viitor.

Și tocmai în acest minut, oameni ai trecutului, veniți să ne faceți lauda trecutului, veniți să vă încercați să puneți o slabă stavilă căii unei nații; vă refuzați de a crede în predicăția iroului și sfîntului nostru! Protestați în contra Unirii. O cred. Unirea este pentru țară, și dumneavoastră nu voiți nici țară nici nație.“

(Din răspunsul dat lui A. Balș în cadrul ședinței Divanului ad-hoc din 7 oct. 1857 — *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, publicate de D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 229—230.)

---

¹ Aceste cuvinte ale lui Ștefan cel Mare l-au inspirat pe Alecu Russo în „Cîntarea României“.

„...noi suntem adunați aicea spre a constitui nu numai o societate, dar o naționalitate; spre a ajunge la această mare ispravă avem a sfărma privilegiile izolate și a le înlocui prin drituri generale; spre a putea izbuti avem dar mai presus de toate trebuință de puterea morală, care să ne susție neatîrnarea cugetului și puterea convincțiilor.

Din lipsa unei prese cît de mărginite, noi ne vedem însă cei mai mulți nepregătiți pentru chestiile ce avem a debate, ba ce este mai fatal, opinia publică, aceea care trebuie să ne sprijine, să ne lumineze, este încă mai puțin pregătită; toate rațiunile sunt puse în joc, înainte ca noi să votăm, chiar să punem o chestie în discuție, intențiile noastre sunt răstălmăcite, cuvintele noastre clevetite, o presie morală este esersată asupra noastră; tot pasul înainte, toată reforma cerută de trebuințele seculului este atacată și de oamenii trecutului și de acei cari pretind a ține cîrma progresului; și din ce vine această tristă stare a lucrurilor? Din cauză că nu sîntem pregătiți prin libere discuții, că flacăra publicității s-a stins în țara noastră, că nimenea nici din oamenii rutinei, nici din intitulații liberali, în învinovățirile lor asupra noastră nu consultă decît interesele lor, decît patimile lor sau inspirațiile strîmte ale unui patriotism de clopotniță.

Într-o asemenea tristă stare de lucruri, spre a nu ne rătăci, nu ne rămîne decît o cale de urmat, calea sfîntului adevăr, a eternei dreptăți...

...Interesul nației noastre este de a concentra toate elementele vitale ale țării, de a face ca toți fiii săi să nu aibă decît un singur interes, binele comun, să nu fie povățuiți decît prin o singură gîndire, prin o singură voință, patriotismul; numai așa vom avea puteri în țară.“

(Din cuvîntul rostit în ședința Divanului ad-hoc din 25 oct. 1857, în cadrul discuției despre libertatea culturilor — *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, publicate de D. A. Sturza și C. Collescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 113—116).

„Domnilor, este frumos de a avea multă popularitate : pentru un deputat nu există o răsplătire mai plăcută decît de a fi aplaudat ; însă este ceva și mai frumos și mai plăcut, aceasta este datoria de a combate și chiar de a muri pentru un princip de adevăr și de dreptate ! Acest princip, domnilor, este că trebuie să fim drepi pentru toți fiii României... Iată, domnilor, opinia mea liberă și neîmpedecată : pentru mine fiecare fiu al țării, fiecare pămîntean este român. Nu mă îngrijesc nicidecum, cum și ce fel el se închină lui Dumnezeu. Aceasta este opinia mea ; pre puțin îmi pasă de cele ce se zic și se vuiesc afară. Calomnia, care este făcută să șadă la ușă, nu mă va strămuta din ceea ce văd că este bine și folositor pentru țara mea. Om liber, fiecărui ce voiește a-mi impune îi voi răspunde cu cuvintele stoicianilor : „Puteți să-mi luați toate, numai pe mine însumi mie nu mă veți putea lua !“ Voi rămînea singur de ideea mea, și cu toate aceste eu totuși cred că ideea mea va triumfa, cred că curînd va sosi timpul cînd religia în România nu va mai fi un titlu de exclusie pentru nici un cetățean : va sosi timpul cînd toți vor fi români în iubita Românie.“

(Din cuvîntul rostit în cadrul ședinței Divanului ad-hoc din 12 noiembrie 1857 — *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, publicate de D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 229—230.)

„...acelora carii stăruiesc a crede și astăzi că numai între boieri se găsesc oameni cu știință, capacitate și independență răspund că voi recunoaște boierilor dreptul exclusiv de a compune juriul îndată ce d-lor mi-ar dovedi că afară de cercul boierilor nu există decît ignoranță și servilitate. Eu însă socot că timpul a sosit ca să renunțăm la ideile și la tradițiunile boierismului.“

(Din cuvîntul rostit în ședința de la 24 sept. 1859 a Comisiei Centrale de la Focșani — *Protocoalele Comisiunii Centrale*, protocolul I.X.).

„Și acum, o, domnilor, las *dreptul* deoparte ; și mă voi adresa numai la inima d-voastră !

Nu voi mai chema în ajutoriul țăranilor noștri decît unanimitatea și patriotismul d-voastră.

O ! fie-vă milă de un milion de țărani, cari cu femeile și cu pruncii lor, deși ținuți afară și departe de debaterile noastre, au ochii țintiți asupra dealului Mitropoliei, ca asupra soarelui mîntuirii, și vă întind mînele !

O ! nu drămuiți brazda de pămînt trebuitoare hranei țăranilor. Gîndiți la durerile, la patimele, la lipsurile trecutului lor. Gîndiți la origina averilor d-voastră ; gîndiți că cea mai mare parte din ele o datorăți muncii și sudoarei lor. Închipuiți-vă că părinții lor s-au luptat alături cu părinții noștri pentru salvarea țării și a altariului. Gîndiți că, mîne, poate, ora pericolului poate iarăși suna ; că fără dînșii nu veți putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile voastre, și că odată țara căzută, nu veți fi decît slugile străinilor, cînd astăzi sunteți în capul României, în capul unei țări libere și autonome.

Aduceți-vă aminte că atunci cînd era ocupațiune străină, mulți din noi treceam otarul, iar țăraniii rămîneau și ne păzeau moșiile și averele !

Închipuiți-vă care era soarta nenorociților noștri țărani în acele triste timpuri.

Aduceți-vă aminte că ei și cu însuși femeile lor adesea au fost reduși la stare de vite... și că oasele a mii de țărani români, pînă astăzi încă, înălbesc cîmpiele Dobrogei și ale Bulgariei !

O ! fie-vă, dar, milă de dînșii, fie-vă milă de țara noastră.

O ! de ce nu am elocvența trebuitoare, pentru ca glasul meu să poată triumfa de ideile egoiste, de fricile neîntemeiate, de interesele meschine, și așa să izbutim ca această mare și națională cestiune să se otărarască nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tuturilor, prin *unanimitatea Parlamentului român*. De s-ar face aceasta, ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate și inteligente ale țării, ce renume pentru Adunarea legislativă, și cît de sus am rădica națiunea noastră în ochii Europei !

Și din contra, ce rușine, ce decadenție pentru noi, când am dovedi streinilor că nu avem puțință de a fi, de a ne ridica la înălțimea misiunii noastre, că în mințile noastre era să întărim România și că noi am îngropat-o de vie ; căci, nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră ; și moartă va fi România, când în o asemenea cestiune, noi, legiuitorii ei, am da pilda strâmbătăței și a nelegiuirii !

Și să nu credem, domnilor, că prin un vot al nostru am înecat pentru veci dreptul țăranilor.

Nu, domnilor, dreptatea nu pierе...“

(Din finalul discursului „Îmbunătățirea soartei țăranilor“ rostit în Adunare la 25 mai 1862.)

„Kogălniceanu în literatura istorică a României și Alecsandri în literatura noastră poporană gioacă pînă la un punct rolul lui Columb în privința geografică.

America exista din ziua cuașunii și o cunoscuseră de secolii întreprizii plutași din Scandinavia, dar marele genovez cel întîi a dat-o la lumină, și print-însul eșită la lumină ea va rămînea pentru totdeauna copilul lui Columb!

Tot astfel cronicile și doinele române nu sînt nici ele noi, și nu o dată le-au atins ici-colea în treacăt cîte un turist în undele vieții noastre naționale, însă numai Kogălniceanu și numai Alecsandri se pot făli de a le fi scos din întunec, înfruntînd amîndoi, asemenea lui Columb, stupida indiferință și chiar invidiosul sarcasm al contimporanilor.

Lor li se explică pe deplin energicul vers al anticului poet: «plin de gloria ta, acest monument te cuprinde pe tine, deși nu este al tău.»

...Vor trece sute de ani, dar niciodată nu se va aluneca pe buze memoria lui Urechia, Costineștii, Neculcea etc., fără ca să nu apară în aceeași clipă de-naintea ochilor aceea a lui Kogălniceanu.“

B. P. Hasdeu (*Columna lui Traian*,
15 sept. 1872)

„Improprietărirea țaranilor este cea mai măreașă operă a lui Kogălniceanu, îndeplinită cu generozitatea de inimă care împodobește măreașă figură a nemuritorului Cuza-Vodă.

El a fost în toată viața sa un democrat. Și cuvântul care s-a zis că, prin împrăștiere, Kogălniceanu a creat poporul românesc, are un mare înțeles. A ridica un popor de sub tirania iobăgiei, a-i reda drepturile lui, a-i deschide drumul către cultură și independență, însemnează într-adevăr a-l crea. Și aduceți-vă aminte că această evoluțiune socială nu se îndeplinea în mod liniștit; ea avea să lupte cu cea mai crâncenă răzvrătire, a claselor dominante, cărora li se răpea una din cele mai favorabile și crude puteri de exploatare.

Patria! era un cuvânt mare și sfânt pentru el. Întocmit din toate elementele morale, sociale, intelectuale, vitale, care îi completează sensul său înalt, acest cuvânt lua întru-para unui Ideal!

Traian Demetrescu („Adevărul”
1, 2 iulie 1891)

„Pe tribuna parlamentelor sau în întrunirile publice, el aducea cu sine aceeași lumină, aceeași limpeziciune de vederi, același metod de investigație și expunere, de care dăduse dovadă ca profesor de istorie. Mai mult decât atât. Încordarea pasionată ce reclamă luptele politice crescuseră elocvența sa, dându-i o vioiciune, o vehemență, o aprindere, care nu e întotdeauna la locul ei pe o catedră. Acele raționamente acumulate, cari, ca o armată bine disciplinată, se desfășoară ca să atace și se strâng ca să se apere, acele lovituri de logică ce se urmează fără întrerupere ca să facă pe adversar să-și piardă pozițiunea, comunică vorbirii o căldură, o mișcare rapidă, o violență pătimașe, ce se transmit ușor auditorului. Fiecare frază, fiecare vorbă are un accent: inteligența într-aripată de pasiune dă spiritului un avânt mareț, îl face să înainteze cu majestatea impetuoasă a unui

rîu ce se aruncă pe o clină repede și fără nici o sinuozitate în mers. Adevărata elocvență este aceea care sfîrșește un raționament, cu emoțiune, care păstrează unitatea ideilor prin unitatea pasiunii, care repetă mișcarea și înlănțuirea faptelor prin mișcarea și înlănțuirea ideilor. Cînd mînuiește condeiul, ca și cînd vorbește, Kogălniceanu este orator, adică face raționamente limpezi și bine susținute, le exprimă în propozițiuni bine alcătuite și simetric întocmite, clădește un întreg edificiu de judecăți, în care cea dintîi este urmată, în mod natural de a doua, fără soluțiune de continuitate, fără salturi violente, și cînd escaladează prin o figură prea repede treptele unui raționament prea lung, o face însoțită de acele mișcări sufletești cari mișcă și încîntă pe cel ce-l ascultă.“

Anghel Demetrescu („Epoca literară“, 1896, nr. 1, 2, 3, 4 — reprodus după vol. „Opere“, Buc., 1937, pp. 314—315).

„În timpul marilor lupte pentru Unire el a scos la lumină cel mai de frunte ziar politic ce a existat în Moldova intitulat *Steaua Dunării*, care a dat mișcării unioniste un puternic și decisiv impuls. Îmi aduc aminte și acuma cu ce ardoare, cu ce entuziasm, ceteam noi tinerii din vremea aceea articolele lui admirabile, ca frumusețe de stil, ca putere de argumentare, ca avînt patriotic, articole care ne încălzeau inimile și a căror influență a contribuit mult la realizarea visului secular al românilor.“

N. Gane (discurs la mormîntul lui Mihail Kogălniceanu, — reprodus după vol. „Spice“, ed. II, Buc., 1910, p. 103).

„...un om genial, cel mai mare conducător cultural și politic pe care l-au avut românii în epoca modernă.“

Nicolae Iorga („Oameni care au fost“, vol. IV, p. 11).

„Cu suflet minunat înzestrat, căutînd să-și însușească încă din anii cei mai tineri, cît mai mult din cultura vremii, și înțelegînd, din cunoașteri adînci, care era și pentru noi drumul regenerărei, îl întîlnim statornic unde gînduri nouă așteptau împlinirea lor.“

Ovid Densusianu, („Literatura română modernă“, vol. III, Buc., 1933, p. 26).

„În ochii posterității, Kogălniceanu apare mai ales ca om de faptă și ca un mare realizator social și politic... Dacă omul politic, omul de faptă, putea și era chiar nevoit să clădească în grabă și să nu-și întîrzie opera de construcție cu un criticism nepotrivit momentului, în schimb omul de cultură își începe activitatea cu o critică aspră. Statul modern a României trebuie creat; cultura românească trebuie trezită. Cel dintîi cerea o adaptare deocamdată fără rezerve; cea de-a doua cerea o primenire lucidă și o îndrumare sănătoasă. Kogălniceanu, spirit de laolaltă progresist și critic, a fost omul potrivit pentru amîndouă operele. Și caracteristica principală a personalității lui stă tocmai în această rară împerechere de criticism și încredere dîrză în necesitatea formelor nouă.“

Al. Philippide (*Adevărul literar și artistic*, 15 noiembrie 1936).

„Ce bloc formidabil de stîncă, ce mare senior al trecutului ! Personalitatea lui se aşterne dominatoare de-a curmezişul veacului al 19-lea la noi, sentinţele lui îşi păstrează valoarea axiomatică în gîndirea omului. Privit în diversele ipostaze, de îndrumător cultural şi istoric, de om politic cumpănind trebile sau iţele echilibrului internaţional, cu cît îl apropii mai mult de orice parte, la orice punct al vieţii sale, el cîştigă în faţa celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăţi normale deprinsă să puie la cîntar oamenii, stări şi lucruri cu gîndul de a desluşi limpede liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară (...), e cel dintîi creier românesc organizat în sens modern, care primeşte şi elaborează problemele gîndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naţionale.“

Octavian Goga, 1936.

„...Mihail Kogălniceanu a fost şi un foarte înzestrat literat, căruia Ursitoarele îi făcuseră parte de alese însuşiri de observaţie, de un foarte substanţial umor, de o distilată ironie şi de o «simţimîntalitate» (pentru a folosi chiar termenul său în straiul de acum un veac) atentă şi gata să se aprindă de un întîi amor sau să se înduioşeze la ireparabila pierdere a unui poet ca Alexandru Hrisoverghi“ !

Perpessicius, („Jurnal de lector“, Buc., 1944, pp. 87—88).

„Opera lui Kogălniceanu s-a născut din cunoaşterea vieţii reale a celor mulţi, săraci şi obidiţi («ridicarea țăranilor din starea înjosită» — zicea el în 1862) ; este impregnată de ostilitate faţă de asupritorii lăuntrici şi dinafară («aristocraţia ignorantă, sprijinită de Poarta Otomană şi cler») de

năzuința ca masele să-și făurească o conștiință cetățenească («fieștecare cetățean are drept și îndatorire de a se ocupa de trebile statului»): de ideea că este necesar ca întregul popor să aibă drepturi egale de libertate și dreptate socială; în sfârșit de combativitate față de abuzurile guvernelor exploatoare, susținute de dinastie. Acestea sînt valorile principale care fac pînă astăzi atît de prețioase bogata operă și activitatea politică a lui Kogălniceanu.»

Dan Simonescu (Prefață la ed. „Scrieri alese“, E.S.P.L.A., 1956).

„Darul de căpetenie al lui Kogălniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci cînd lumea nu-l avea; și de a-l fi avut în formă constructivă, ardentă, fără sarcasm steril.»

G. Călinescu, (Mihail Kogălniceanu în „Steaua“ IX, 5 mai 1958).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

— *Moldau und Wallachei. Rumänische oder Wallachische Sprache und Literatur* von Michael Kogălniceanu, Berlin, ianuarie 1837.

— Michel de Kogălnitseau : *Histoire de la Valachie, de Moldavie et des Valques transdanubiens*, Berlin, 1837.

— *Skizze einer Geschichte der Zigeuner, ihrer Litten und ihrer Sprache* von Michael von Kogalnitzen, Stutgart, 1840.

— Dacia literară sub redacția lui Michail Kogălniceanu, Iași, 1840.

— *Două femei împotriva unui bărbat*, comedie într-un act, 1840.

— *Orbul fericit*, comedie în două acte de Axxx Nxxx, 1841.

— *Ilusii pierdute*, Iași, 1841.

— 200 rețete carte de bucate (cu C. Negruzzi), Iași, 1841.

— *Noul Acatist a Marelui Voevod Mihail Grigoriu*, Cernăuți, 1848.

— *Dorințele partidei naționale a Moldovei*, 1848.

— *Letopisețele Țării Moldovei*, I—III, Iași, 1852, 1845, 1846.

— *Album istoric și litteraru*, Iași, 1854.

— Déferere du ministère du 30 Avril 1860, prononcé par M. Kogălniceanu devant l'Assemblée de Moldavie dans les séances du 15 et du 16 février 1861.

— *Adunarea electivă a Moldovei. Cuvînt în contra alegerii și a elegibilității d-lui Alexandru C. Moruzi*, Iași, 1861.

— *Îmbunătățirea soartei țăranilor*. Cuvînt rostit în Adunarea Generală a României, ședința din 25 mai 1862, București, 1862.

— *Cuvînt asupra proiectului de organizare militară*, rostit în şedinţa Adunării de la 7 februarie 1864, Bucureşti, 1864.

— *Cestiunea Strousberg*. Cuvînt rostit în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 15/27 decembrie 1871, Iaşi, 1872.

— *Cestiunea Universităţii din Iaşi înaintea Senatului*. Cuvînt rostit în şedinţele din 1, 2 şi 4 februarie 1877, Bucureşti, 1877.

— *Cestiunea Dunărei*. Discursuri rostite în şedinţele Camerei deputaţilor din 1 şi 2 mai 1882, Bucureşti, 1882.

— *Programa de la Mazar Paşa*, Bucureşti, 1883.

— *Dezrobirea şiganilor. Ştergerea privilegiilor boereşti. Emanciparea ţăranilor*. Discurs rostit în Academia Română, şedinţa solemnă din 1/13 aprilie 1891. Bucureşti, 1891.

— *Postume — Note de călătorie ale lui M. Kogălniceanu* în „Floarea Darurilor”, 1907.

— *Cuvînt introductiv la cursul de Istorie naţională şi câteva din discursurile în Divanul Ad-hoc al Moldovei*, Bucureşti, 1909, Biblioteca pentru toţi.

— *Scrisori, 1834—1849*, ediţie P. V. Haneş, Bucureşti, 1913.

— *Scrisori şi discursuri*, ediţie N. Cartoian, Craiova, 1939.

— *Opere, I, Scrieri istorice*, ediţie Andrei Oşetea, Bucureşti, 1946.

— *Scrieri alese*, ediţie Al. I. Ştefănescu, Bucureşti, 1948.

— *Scrieri alese, B.p.t.*, ediţie Dan Simonescu, Bucureşti, 1956.

— *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Bucureşti, 1959.

— *Profesie de credinţă*, Biblioteca şcolărilor, ediţia Geo Şerban, Bucureşti, 1962.

— *Scrisori. Note de călătorie*, col. Texte şi documente, ediţie A.Z.N. Pop şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1966.

Despre

— Const. Erbiceanu : *Scurte notițe biografice asupra vieții și activității marelui patriot și distins cetățean Mihail Kogălniceanu*, București, 1891.

— A. D. Xenopol : *Mihail Kogălniceanu, discurs de recepție la Academie*, București, 1895.

— Lucreția Rădulescu-Pravăț : *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, Iași, 1913.

— Dimitrie Onciul : *Mihail Kogălniceanu*, București, 1918.

— N. Cartoian : *Călătoria lui M. Kogălniceanu în Spania*, București, 1919.

— N. Iorga : *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, 1920.

— N. Cartoian : *Mihail Kogălniceanu* (copilărie) la Lunéville, surghiunul la mînăstirea Rășca, „Convorbiri literare”, 1913, 1915 ; *M. Kogălniceanu la Berlin*, „Arhiva Românească” 1939 : Pribegia lui K. în Bucovina la 1848 în *Lui Ion Bianu*, București, 1921.

— I. Lupaș : *Leopold Ranka și Mihail Kogălniceanu*, București, 1937.

— Gh. Ungureanu : *Contribuțiuni la cunoașterea activității lui Mihail Kogălniceanu ca avocat*, Iași, 1938.

— Const. Moisil : *Mihail Kogălniceanu și heraldica națională în „Arhiva Românească”*, tom. III, București, 1939.

— Iulia Frumuzache : *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu*, București, 1940.

— Andrei Rădulescu : *Mihail Kogălniceanu*, București, 1942.

— C. Zane : *M. Kogălniceanu, întemeietorul marelui industriei textile în România*, București, 1942.

— Teodor Bălan : *Din corespondența lui Mihail Kogălniceanu cu frații Hurmuzachi (1840—1865) în „Arhiva Românească”*, tom. IX, București, 1943.

— D. Popovici : *Concepția istorică a lui Mihail Kogălniceanu*, în „Arhiva Românească”, tom. X, București, 1945—46.

- Gh. I. Georgescu-Buzău : *Mihail Kogălniceanu, înaintorul*, București, 1947.
- Lucia Pop : *Probleme de limbă la Kogălniceanu*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, nr. 1—2/1955.
- Andrei Oștea : *Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat* în „90 de ani de viață academică în țara noastră”, București, 1956.
- N. Bagdasar : *Concepția istorică a lui M. Kogălniceanu* în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1957.
- Virgil Cîndea : „*Historie de la Valachie*” de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu în „Studii și cercetări de bibliografie”, II, București, 1957.
- G. Călinescu : *Mihail Kogălniceanu* în „Steaua” nr. 5, 1958.
- Constantin C. Angelescu : *Mihail Kogălniceanu director la Departamentul din Lăuntru al Moldovei în 1851—1852*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, 1958.
- Dumitru Hîncu : *Mihail Kogălniceanu*, col. „Oameni de seamă”, București, 1959.
- Augustin Z. N. Pop : *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, București, 1959.
- Geo Șerban : *Mihail Kogălniceanu în actualitatea vremii sale* în „Steaua” nr. 11/1961.
- Virgil Ionescu : *Mihail Kogălniceanu, contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963.

**TABEL
CRONOLOGIC**

● Copilăria, anii de studii (1817—1837)

1817, 6/18 septembrie se naște la Iași Mihail Kogălniceanu, primul copil al vornicului Ilie Kogălniceanu (30 ani) și al Catincăi Stavilla (15 ani). („Neam de neamul meu a fost român, sînt răzăș, vechi băștinaș de pe Cogălnic...“); primele învățături, împreună cu Vasile Alecsandri, le ia de la călugărul transilvănean Gherman Vida; în 1828 urmau amîndoi cursurile pensionului Cuénim, apoi ale Institutului de la Miroslava; 1834, pleacă pentru studii în Franța, iar peste un an în Germania („N-aș schimba săraca Moldova nici pentru întîiul tron din lume“); cunoștințele acumulate le fructifică în lucrări menite să contribuie la cunoașterea și prețuirea poporului său: *Limba și literatura română sau valahă, Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țigănilor, cunoscuți în Franța sub numele de boemieni* și primul volum din *Istoria Valahiei, a Moldovei și a valabilor de peste Dunăre*, apărute toate în 1837, făcînd dovada unui cărturar patriot.

● Indrumător și cercetător (1838—1847)

La începutul lui 1838 se reîntoarce la Iași: „cînd veneam de la universitate capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii“; acestui scop era destinată *Dacia literară* — 1840; în același an preia conducerea Teatrului Național din Iași, împreună cu V. Alecsandri și C. Negruzzi; 1844 primul tom din *Arhiva românească* și „romanțul“ *Iluzii pierdute*; noiembrie 1843 inaugurează la Academia

EVENIMENTE ISTORICE

1817 : Se adoptă în Moldova Codul Callimach.

1821, febr. 22 : Intră în Moldova Al. Ipsilanti, conducătorul Eterei în timp ce în Țara Românească izbucnea răscoala lui Tudor Vladimirescu. Aceste evenimente pun capăt domniilor fanariote și deschid o eră nouă în istoria poporului nostru. („Revoluției, dar, de la 1821 îi sîntem datori cu cel întîi impuls ce am priimit, spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației“ — Kogălniceanu.)

1822 : Cel dintîi domn pămîntean în Moldova este numit Ioan Sandu Sturdza, sub care are loc mișcarea „cărvunurilor“.

1828 : Conflict armat ruso-turc.

1829, sept. : Pacea de la Adrianopol, în urma căreia Pavel Kiseleff devine administrator al celor două țări române.

1831, oct. : Obștească Adunare a Moldovei adoptă Regulamentul Organic.

1834, martie : Incepe domnia lui Mihail Sturdza, unul din cei mai mari feudali ai Moldovei.

MIȘCAREA LITERARĂ

1816, dec. 27 : Prima reprezentație teatrală în românește organizată de către un grup de tineri moldoveni, cu Mirtil și Hloe, prelucrare de Gh. Asachi după Gessner și Florian.

1818, iunie : Se naște Vasile Alecsandri.

1819, iunie : Se naște Nicolae Bălcescu.

1829, iunie : Incepe să apară prima gazetă românească în Moldova : „Albina Românească“ sub conducerea lui Gh. Asachi.

1833 : Ia ființă la Iași Societatea de medici și naturaliști.

1835, iunie 16 : Inaugurarea Academiei Mihăilene, unde vor fi profesori Eftimie Murgu, I. Ionescu de la Brad, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu.

1837, febr. 23 : Întîia reprezentație a Teatrului Național din Iași.
martie : Moare, tînăr, poetul Alex. Hrisoverghi.
Se naște, la Humulești, Ion Creangă.

Mihăileană din Iași înțîiul curs de istorie națională ; preocupat mereu de dezvoltarea unei literaturi și culturi naționale originale, ia parte activă în 1844 la editarea revistei *Propășirea* ; ideile avansate susținute aici, precum și legăturile sale cu cercurile ostile regimului oligarhic al lui Mihail Sturdza îi vor aduce surghiunul la mînăstirea Rîșca. 1845 : în „Almanahul de învățătură și petrecere“ publică eseurile politico-sociale : *Despre civilizație* și *Despre pauperism* — tot acum începe strîngerea în volum a vechilor cronici sub titlul *Letopiseșile țării Moldovei* ; anul 1846 îl petrece în Franța (unde se întâlnește cu N. Bălcescu) și în Spania, în strînse raporturi cu cercurile revoluționarilor democrați, astfel că la întoarcerea în patrie, în 1847, adversitatea sa față de rînduicliile feudale era și mai pronunțată.

● Pe calea reformelor : realizarea Unirii (1848—1859)

Evenimentele revoluționare ale anului 1848 îl conving pe Kogălniceanu că a sosit momentul unor reforme social-politice radicale ; sub vălul anonimului redactează o *Protestație* în care proclamă egalitatea în drepturi și datorii, desființarea boierescului și a deosebiriilor de stări, prefacerea în proprietari a locuitorilor săteni, eliberarea robilor particulari ; urmărit de autorități pentru ideile sale progresiste, este nevoit să se exileze la Cernăuși, unde redactează *Dorințele partidei naționale din Moldova*, manifest al tendințelor de prefacere națională, în care se formulează deschis dorința Unirii Moldovei cu Țara Românească („cheia de boltă a edificiului național“) ; sub noul domn al Moldovei, Grigore Ghica, Kogălniceanu preia funcția de director la Departamentul Lucrărilor Pu-

- 1844 ian. 31 : Dezrobirea țiganilor statului și mănăstirilor din Moldova.
- 1846 : Opoziția împotriva domnului moldovean ia forme organizate prin înființarea Asociației patriotice, descoperită însă și lichidată.
- 1848, 27 martie/8 aprilie : Adunarea de la hotelul Petersburg din Iași formulează revendicările revoluției burgheze. Domnul M. Sturdza ia măsuri de represalii. Partizanii revoluției — între care și Kogălniceanu — sînt nevoiți să continue lupta în exil.
- 1849 : În urma Convenției de la Balta-Liman, pe scaunul Moldovei urcă domn Grigore Al. Ghica, adept al unor măsuri de liberalizare.
- 1853 : Trupele rusești ocupă Moldova, începînd ostilitățile împotriva Turciei.
- 1854 : Ocupația rusă înlocuită cu cea turco-austriacă pînă în sept. 1855.
- 1855, dec. : Grigore Ghica desființează robia.
- 1856, febr. : Congresul de la Paris ia în dezbateri situația țărilor românești, se pronunță în fa-
- 1840 : V. Alecsandri scrie *Farmazonul dela Hîrlău*. Al. Donici publică în volum *Fabule*.
- 1844 : Apare „Propășirea” cu concursul muntenilor I. Ghica și Nicolae Bălcescu.
- 1846, febr. : În urma spectacolului cu Jicnicierul Vadră de A. Russo, autorul și parte din actori sînt trimiși la mănăstire. Din exilul său la Soveja, Russo se va întoarce cu numeroase poezii populare, între care și *Miorița*.
- 1849, febr. 4 : Moare Costache Conachi.
- 1850, ian. 15 : Se naște *Mihai Eminescu*.
- 1852 : V. Alecsandri publică primul volum de Repertoriu dramatic. Ian. 30 : Se naște *Ion Luca Caragiale*.
- 1854 : „Zorile” poetului D. Dăscălescu, înfocat partizan unionist.

blice (1849—1850) și la Departamentul din Lăuntru (1851—1852), străduindu-se să introducă un spirit nou în administrația țării ; pune pe picioare, în 1853, prima fabrică de postav din Moldova ; 1854 — editează *Albumul istoric și literar* ; intensificarea mișcării unioniste găsește în Kogălniceanu cel mai însuflețit susținător ; la 1 oct. 1855 apare sub conducerea sa *Steaua Dunării* („cel întâi ziar politic pe al cărui steag era scris : Unirea“) ; prezența sa hotărâtă a dus la triumful deplin în alegerile pentru Divanurile Ad-hoc a partizanilor Unirii, împotriva reacțiunii conservatoare, separatiste ; de aici înainte el va lega neîntrerupt lupta pentru Unire cu desființarea privilegiilor boierești și inițierea reformelor democratice ; înfrângând manevrele opoziției boierești, partida națională în frunte cu Kogălniceanu a izbutit să asigure alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza și, implicit, înfăptuirea Unirii.

● Apărătorul țărănimii (1860—1864)

După o intensă activitate în cadrul Comisiei Centrale însărcinată cu elaborarea unor legi comune pentru cele două Principate Unite, Kogălniceanu este desemnat în 1860 ca șef al guvernului moldovean ; pentru faptul de a fi urmărit legiferarea transformărilor democratice și în primul rând rezolvarea situației țărănimii, reacțiunea feudală, încă puternică, îl înlătură de la putere, în 1861 ; 1862, mai 25 : ține în parlament marele discurs *Pentru împroprietărirea țăranilor* ; chemat din nou în fruntea guvernului în 1863, Kogălniceanu își concentrează forțele în direcția reformei agrare, menită să consolideze actul Unirii ; ca urmare a poziției sale ferme,

- voarea drepturilor la autonomie și decide convocarea Divanurilor ad-hoc.
- 25 mai/6 iunie : Ca expresie a avântului mișcării unioniste, ia ființă la Iași societatea „Unirea“.
- 1857 : La 22 sept./4 oct. se deschide la Iași Divanul Ad-hoc. În ședința din 7/19 oct, la propunerea lui Kogălniceanu, divanul se pronunță pentru Unire.
- 1859 : Adunările electivă, recent alese, își încep activitatea în ambele țări sub influența elementelor pro-unioniste.
- 5/7 ian. : La Iași este desemnat domn Alexandru Ioan Cuza.
- 24 ian. : Și la București scrutinul indică domn pe același Al. I. Cuza.
- 1861, 11/23 dec. : După lungi tergiversări, puterile garante recunosc **Unirea**.
- 1862, 24 ian. : Se deschide prima **Adunare a României**.
- 8/20 iunie : Șeful guvernului conservator, Barbu Catargiu, este asasinat.
- 1863 : Se consolidează alianța dintre conservatori și liberalii radicali, cunoscută sub denumirea
- 1855 : „România literară“ strânge în jurul ei scriitorii din toate țările românești.
- 1858 : B. P. Hasdeu scoate la Iași, pentru scurt timp, săptămânalul „România“.
- 1862 : Apare, mai întâi în „Revista Română“, romanul lui Nicolae Filimon „Ciocoi vechi și noi“.
- 1864, iulie : Înființarea Universității din București.
- 1865 : În spiritul tradiției fundată de Kogălniceanu, B. P. Hasdeu începe să publice „Arhiva istorică a României“. În același an dă și cartea despre **Ioan Vodă cel cumplit**.
- 1867, martie 1 : Primul număr al „Convorbirilor literare“.
- 1869, noiembrie 12 : Moare Gh. Asachi.
- 1870, aprilie 15 : Debutază la „Convorbiri literare“ Eminescu publicând **Venere și Madonă**, urmată de **Epigonii**.
- august : B. P. Hasdeu deținut

Alexandru Ioan Cuza decretează reforma agrară în august 1864, prin care se pune capăt rînduielilor feudale în relațiile dintre boieri și țărani, chiar dacă aceștia din urmă nu vor fi cu totul eliberați de servituțiele trecutului.

● **Consolidarea statului național : Independența 1865—1877)**

În ianuarie 1865, intrigile boerești duc la înlăturarea lui Kogălniceanu de la cîrma țării; totuși, el nu renunță la principiile sale și în Adunarea Deputaților (1866—1868) va continua să **apere reformele democratice în vederea consolidării statului național**; aceeași va fi poziția sa și ca ministru de interne între 17 noiembrie 1868 și 24 ianuarie 1870; între timp, la 16 septembrie 1868, fusese ales membru al Academiei Române; lunga guvernare conservatoare de după 1870 are în Kogălniceanu un adversar neîmblînzit; condițiile externe favorabile nasc în rîndurile românilor speranța obținerii deplinei autonomii ca stat suveran, eliberat de suzeranitatea otomană; la 3 aprilie 1877 este numit Kogălniceanu ca ministru de externe, trecîndu-se imediat la încheierea alianței cu Rusia împotriva Turciei; la 9 mai 1877, Kogălniceanu putea să declare înaintea Adunării Deputaților: „**Sîntem independenți; sîntem națiune de sine stătătoare...** Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci pot, zice, de secole, și mai cu deosebire de la 1848 încoace”. Țăranii, împrăprietăriți de Kogălniceanu la 1864, au consfințit prin jertfe de sînge independența națională a României.

mirea de monstruoasă coalitție, îndreptată împotriva lui Al. I. Cuza și a reformelor preconizate de el.

13/25 dec. : Guvernul Kogălniceanu reușește să impună Adunării legea secularizării averilor mănăstirești.

1864, martie : Aducerea în discuția Adunării a legii pentru împroprietărirea țăranilor dă loc la discuții furtunoase.

1866, febr. : Complotul burghezo-moșieresc îl înlătură pe Cuza pentru a aduce un domn străin, împotriva voinței poporului.

1867 : România participă la Expoziția Universală de la Paris.

1868 : Manifestații de nemulțumiri în țară din cauza infeudării economiei naționale intereselor străine, austro-prusace (afacerea Stroussberg).

1870 : Războiul franco-prusian, marcat în București prin manifestații pro-franceze.
„Mica“ revoluție de la Ploiești cu un caracter anti-monarhic.

1871, martie : La București au loc demonstrații populare republicane.

cîteva zile la Văcărești, bătut de legături cu revoluția ploieșteană, de care nu fusese străin nici Caragiale.

1871 : Se naște *Nicolae Iorga*.

1872 : Întîiul volum al lui Macedonski : **Prima Verba**.

1874 : Odobescu scrie : **Pseudokineghetikos**.

1877 : În fruntea Teatrului Național din București este numit director Ion Ghica pentru o perioadă de patru ani.

1879, ianuarie : Debutul teatral al lui Caragiale cu **O noapte furtunoasă**.

1880, mai 21 : Se naște *Tudor Arghezi*.

noiembrie 5 : Se naște *Mihail Sadoveanu*.

1881, iulie 1 : „Contemporanul“, condus de Gherea, își începe apariția ce va dura un deceniu.

● Credincios idealurilor democratice (1878—1891)

Cu aceeași ardoare cu care luptase împotriva manevrelor cercurilor conservatoare, Kogălniceanu se împotrivește după 1878 intrigilor și demagogiei liberale. Credincios idealurilor democratice pe care le arborase din prima tinerețe, el n-a obosit să denunțe orice încălcare și trădare a lor. Incomod pentru cercurile politice la putere, el este părăsit și izolat ; la începutul anului 1891 se sărbătorește jubileul de 25 de ani de la fondarea Academiei Române, cu care prilej Kogălniceanu face un lung expozeu asupra principalelor evenimente petrecute sub ochii și cu concursul său, evocînd dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor ; n-avea de unde să știe că acesta era chiar testamentul său politic ; peste puține luni, plecat la Paris să-și îngrijească sănătatea, muri sub bisturiul chirurgului ; era în ziua de 20 iunie 1891, orele 10 dimineața.

- 1872, oct. : Ia ființă Asociația generală a lucrătorilor din România.
- 1877 : **Independența de stat a României** este consfințită prin lupta eroică, alături de Rusia, împotriva puterii turcești asupritoare.
- 1878 : Congresul de la Berlin.
- 1879 : Noua guvernare liberală obține pentru un timp colaborarea lui Kogălniceanu.
- 1883 : Nemulțumirea creată de dictatura personală a lui Brătianu duce la crearea „opoziției-unite” pe care o sprijină și Kogălniceanu.
- 1888 : Au loc în țară un lanț de răscoale țărănești, reprimare violent.
- 1889 : Conservatorii revin la guvern.
- 1883, decembrie : **Prima ediție a poeziilor lui Eminescu**, îngrijită de Maiorescu.
- 1884, noiembrie 13 : Premieră cu **O scrisoare pierdută**.
- 1888 : A. D. Xenopol începe să publice **Istoria românilor**.
- 1889, iunie 15 : Moare Eminescu. La înmormântare asistă și Kogălniceanu.
- dec. 31 : Moare Creangă.

CUPRINS

Studiu introductiv	5
Notă asupra ediției	36
I <i>Scieri literare și istorice</i>	
A Scirées dansantes [Adunări dănțuitoare]	41
Iluzii pierdute... un întâi amor	55
Fiziologia provincialului în Iași	79
Note de călătorie în Spania	89
Tainele inimei	102
B Introducție [la Dacia Literară]	125
Teatru	129
[A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldova — introducere]	131
Arhiva Românească : Introducție	141
Gheorghe Șincai	144
Viața lui A. Hrisoverghi	147
Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională	161
Letopisețele Țării Moldovei — Prefață	180
II <i>Scieri politice</i>	
Discurs cu privire la Unirea Principatelor	189
Discurs cu privire la acordarea de drepturi politice pentru toți locuitorii țării	194
Discurs cu privire la reglementarea relațiilor dintre țărani și proprietari	212
Discurs la alegerea lui Alex. I. Cuza ca domnitor	222
Discursul ținut din partea deputaților moldoveni în Adunarea de la București	224

Amendament și discurs la articolul 145 din Proiectul de Constituție referitor la stabilirea Capitalei țării	228
Profesie de credință	236
Dezrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor	239
Fragmente	281
<i>Aprecieri critice</i>	291
<i>Bibliografie selectivă</i>	297
Tabloul cronologic	302

LYCEUM

Colecție enciclopedică

Profesori, părinți și elevi !

1. *Colecția „LYCEUM“* are un profil enciclopedic, cuprinzând volume de literatură, de informare literară, artistică, științifică, axate pe principalele materii predate în licee. Prioritate vor avea numerele destinate studierii și aprofundării literaturii române și universale.

2. Succesiunea tematică a *Colecției „LYCEUM“* va fi asigurată de o armonioasă îmbinare a lucrărilor de umanistică (istorie, literatură, muzică, arte plastice etc.) cu lucrări din domeniul științelor exacte (matematică, astronomie, fizică, chimie, științele naturii, geografie etc.).

3. *Colecția „LYCEUM“*, legată în cel mai înalt grad de cerințele școlii, de programa școlară pentru clasele IX—XII, își propune să extindă sfera preocupărilor sale dincolo de cerințele stricte ale procesului de învățământ, oferind cititorilor săi ediții de un profil cât mai variat și mai complex — la nivelul accesibilității de vîrstă.

4. *Colecția „LYCEUM”* reprezintă nu numai un instrument necesar al activității didactice, dar și un eficient stimul în lărgirea orizontului intelectual al tineretului studios.

5. *Colecția „LYCEUM”* apare sub egida unor autori și editori de prestigiu, iar textele sînt însoțite de un aparat critic judicios întocmit (studiu introductiv, tablouri cronologice, bibliografie, note) și prevăzute, în funcție de cerințele tematice, cu reproduceri de artă, fotografii, desene, planșe, hărți, schițe.

AU APĂRUT :

N. Bălcescu	ROMÂNII SUPT MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL vol. I—II
Grigore Alexandrescu	VERSURI ȘI PROZA
Hortensia Papadat-Bengescu	CONCERT DIN MUZICĂ DE BACH
Hortensia Papadat-Bengescu	DRUMUL ASCUNS
Vergiliu	ENEIDA
Grigore Ureche	LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

**Redactor responsabil: LEIA DERERA
Tehnored. CONSTANȚA VULCĂNESCU**

***Dat la cules 03.06.1967. Bun de tipar
21.09.1967. Apărut 1967. Comanda nr. 8027.
Tiraj 60.140. Hirtie Tipar înalt B de
63 g/m² 760×1080.. Coli editoriale 17,09.
Coli de tipar 9,75. A. 4356 C.Z. pentru
bibliotecile mici 8 R — 96.***

**Tiparul executat sub comanda nr. 70 376
la Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”,
Piața Scintei nr. 1, București —
Republica Socialistă România**

„Personalitatea lui se aşterne dominatoare de-a curmezişul veacului al 19-lea la noi, sentinţele lui îşi păstrează valoarea axiomatică în gândirea omului. Privit în diversele ipostaze, de îndrumător cultural şi istoric, de om politic cumpănind trebile sau iţele echilibrului internaţional, cu cât îl apropii mai mult de orice parte, la orice punct al vieţii sale, el câştigă în faţa celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăţi normale deprinsă să puie la cântar oameni, stări şi lucruri cu gândul de a desluşi limpede liniile mari ale trecutului unui popor. Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară (...), e cel dintâi creier românesc organizat în sens modern, care primeşte şi elaborează problemele gândirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naţionale.”

Octavian Goga, 1936